

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

Kültürel Çalışmalar ve Medya Bilim Dalı

BOŞANMA, ERKEKLİK KRİZİ VE BABALIK

Hasan Berk AKKOÇ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

BOŞANMA, ERKEKLİK KRİZİ VE BABALIK

Hasan Berk AKKOÇ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

Kültürel Çalışmalar ve Medya Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

03/07/2020

Hasan Berk Akkoç

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Dr. Öğr Üyesi, Ayşe Nevin Yıldız** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Hasan Berk Akkoç

*Hayatı belirsizlik içinde olan
ve geleceğinden endişe
duyan güvencesizleştirilmiş
gençlere*

TEŞEKKÜR

Bu yüksek lisans tezinin yazılması sürecinde beni maddi ve manevi olarak destekleyen: Ahmet R. İllez'e, Serdar Azak'a ve Etap Otellilere, Feyzullah Bayer'e, anneannem Şükran Talay'a, dayım Ufuk Talay'a, yengem Serpil Talay'a, kuzenlerim Melis ve Dilara Talay'a, değerli Gökçe Orhan'a arkadaşlarıma, her zaman yanımda olan annem Tipi Akkoç'a babam Ahmet Rıza Akkoç'a ve sevgili danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Nevin Yıldız'a teşekkür ederim.

ÖZET

AKKOÇ, Hasan Berk. “Boşanma, Erkeklik Krizi ve Babalık”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

Erkeklik krizini tetikleyen sebep ve sonuçların ele alındığı bu tez çalışmasında boşanmış, çocuk sahibi erkeklerin yaşam öyküleri dinlenerek habitus yapılanmaları hakkında fikir elde edilmeye çalışılmış ve ‘erkeklik krizine’ dair genel bir çerçeve sunulmaya gayret edilmiştir. Bu bağlamda ‘toplumsal cinsiyet’ ve ‘eleştirel erkeklik çalışmaları’ literatürünün ışığında (pro)feminist bir konumlanışla; erkeklerin, ‘erkek’ olmaları hasebiyle yaşadıkları ‘krizin’ izleri sürülmeye uğraşmıştır.

Modernleşme süreci içinde toplumsal cinsiyet düzeninin erkek egemen yapısı aşınmakta ve patriyarkal erkeklik, giderek zamana ‘uyum sağlayamayan’ bir konfigürasyon haline gelmektedir. Bu çalışma kapsamında ‘baba’ olmuş erkeklerin, evlilik esnasında ve boşanma sonrasında deneyimlediği ‘erkeklik krizinin’ yol haritası; analitik bir düzlemde ‘sosyolojik bir tahayyül’ yaratmak gayesi ile yorumlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada Türkiye’de erkekliğin, patriyarkal erkekliğin egemen olduğu toplumsal cinsiyet düzeninin yıkıldığı ama yeni bir sistemin de kurulmadığı bir ‘*interregnum*’ içinde olduğu varsayılmaktadır. Yürütülen çalışma ‘erkeklik krizine’ etki eden faktörleri ve semptomları sınıflandırmaya gayret ederken; çalışma, genel olarak tarihsel bağlamla dirsek teması içinde ‘*interregnum*’ halini gerekçelendirmeye çalışmaktadır.

Anahtar Sözcükler Erkeklik, Boşanma, Erkeklik Krizi, Babalık, Toplumsal Cinsiyet, Türkiye’de Erkeklik

ABSTRACT

AKKOÇ, Hasan Berk. "Divorce, Crisis of Masculinity and Fatherhood"
Master Thesis, Ankara, 2020.

In this thesis, which deals with the causes and consequences that trigger the masculinity crisis, the divorce was studied, the life stories of males with children were listened to get ideas about habitus structuring, and a general framework on the 'masculinity crisis' was tried to be presented. In this context, with a (pro) feminist position in the light of "gender" and "critical masculinity studies" literature; The traces of the "crisis" experienced by men because they were "men" were tried to be traced.

In the modernization process, the male-dominated structure of the gender order is eroding and patriarchal masculinity is becoming a "non-adaptable" configuration. Within the scope of this study, the road map of the 'masculinity crisis' experienced by the men who is the 'father' during the marriage and after the divorce; It was tried to be interpreted in order to create a "sociological imagination" in an analytical plane. In this study of masculinity in Turkey, which destroyed the patriarchal gender order where the dominant masculinity, but also not installed a new system of 'interregnum' is assumed to be in. While the research carried out attempted to classify the factors and symptoms affecting the 'masculinity crisis'; The study tries to justify the 'interregnum' state in small contact with the historical context in general.

Keywords

Masculinity, Divorce, Masculinity Crisis, Fatherhood, Gender, Masculinity in Turk

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I: KURAMSAL TARTIŞMALAR.....	18
1.2. CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET	18
1.2.1. Toplumsal Cinsiyetin Düzeni ve Rejimi	19
1.2.2. Toplumsal Cinsiyetin Edinilmesini Açıklayan Teoriler	21
1.2.2.1. Toplumsal Cinsiyetin “Yapılması” Teorisi ve Performativite....	21
1.2.2.2. Habitus.....	23
1.3. ERKEKLİKLER.....	25
1.3.1. Tarihsel Bağlam	27
1.3.2. Türkiye’de Erkeklik.....	31
1.3.3. Erkeklik Çalışmaları	37
1.3.3.1. Eleştirel Erkeklik Çalışmaları.....	38
1.3.3.2. Dünyada Eleştirel Erkeklik Çalışmaları.....	39
1.3.3.3. Türkiye’de Erkeklik Çalışmaları.....	40
1.2.1. Erkekliğe Farklı Bakışlar	41
1.3.4. Hegemonik Erkeklikler	43
1.3.5. Eril Tahakküm	45
1.3.6. Melez Erkeklikler	46
1.3.7. Patriyarka ve Erkeklik Krizi.....	48
1.4. BABALIK	61
1.4.1. Babalık Çalışmaları.....	63
1.4.2. Babalığın Kısa Tarihi.....	66
1.4.2.1. Ahlaki Yönlendirici Baba.....	68

1.4.2.2.	Ev Geçindiren Baba.....	68
1.4.2.3.	Cinsiyet Rol Modeli Olan Baba.....	69
1.4.2.4.	Yeni Besleyici Baba.....	70
1.4.3.	Türkiye’de Aile Kurumunun ve Babalığın Değişimi	71
1.4.3.1.	Tarihsel Bağlam.....	71
1.4.4.	Babalık ve Erkeklik.....	78
1.4.5.	Baba ve Çocuk.....	80
1.4.5.1.	Baba ve Kız İlişkisi.....	81
1.4.5.2.	Baba ve Oğul İlişkisi.....	81
1.4.5.3.	Babalık Krizi.....	83
1.4.6.	Babalık Modelleri	87
1.5.	BOŞANMA VE ERKEKLİK KRİZİ.....	87
1.5.1.	Boşanmanın Tarihsel Bağlamı	87
1.5.2.	Yükselen Boşanma Oranları ve Erkeklik Krizi	90
1.5.3.	Boşanmanın Erkek Üzerindeki Sonuçları.....	94
BÖLÜM 2:	NİTEL ARAŞTIRMA BULGULARI	97
2.1.	TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE ERKEK.....	98
2.2.	BOŞANMANIN ANATOMİSİ.....	103
2.2.1.	Maddi Sebepler: Kadınsılaşma Endişesi ve Erkeklik Krizi	103
2.2.2.	Üçüncü Kişilerin Etkisi: Muktedir Olamama ve Çocuklaştırılma ..	112
2.2.3.	Maddi Olmayan Farklar.....	118
2.2.4.	Klasik Toplumsal Cinsiyet Düzeni Rollerinin İşletilememesi	122
2.2.5.	Çocuğun Doğumu	125
2.2.6.	Cinsel Hayatın Sönümlenişi	129
2.3.	BOŞANMA VE SONRASI.....	130
2.3.1.	Boşanma, Erkeklik, Babalık ve Kriz	130
2.3.1.1.	Çocuktan Ayrı Kalmanın Hüznü.....	131
2.3.1.2.	Duygusal ve Sosyal Düşüş.....	133
2.3.2.	Krizi Aşma Mekanizmaları, Kararlar ve Değişim	140
2.3.2.1.	Ataerkil Kodlarla Mesefelenme ve Dönüşüm.....	140
2.3.2.2.	Krizi Aşma Motivasyonu Olarak Çocuk.....	143
2.3.2.3.	Krizi Aşma Motivasyonu Olarak Para ve Prestij.....	145
2.3.2.4.	Diğer Motivasyon Biçimleri ve Karar Alışlar.....	147

2.3.3. Boşanmanın Olumsuz Karşılanmaması.....	149
2.4. BABA OLMAK.....	150
SONUÇ.....	160
KAYNAKÇA.....	175
GÖRÜŞMECİLERE İLİŞKİN BİLGİLER.....	201
YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME SORULARI TASLAĞI.....	210
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	213
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU.....	215

GİRİŞ

Kadın ile erkek arasındaki tarihe yayılan hiyerarşinin, modernleşmeye koşut olarak aşınma eğilimi içinde olduğu düşünülmektedir. Geleneksel değerlerle konfigüre olmuş patriyarkal erkekliğin mevcut değişimlere uyum sağlayamadığı -ve bu çalışmada detaylı şekilde açıklanacağı üzere- içe ya da dışa dönük semptomlarla kendini belli eden bir ‘erkeklik krizi’ içine girdiği varsayılmaktadır.

Geçmişte ‘ölüm ayırana’ dek devam etmesi beklenen evliliklerin, reel şartlara bağlı olarak - çoğunlukla kadının iradesiyle- dağılabilmek imkanının genişlediği bilinmektedir (Kaşıkçı Kaba & Öztürk, 2018: 52; ASA, 2015) Geçmişte kadının ‘baba evinden’, ‘koca evine’ geçişini işaret eden bir ‘mübadele biçimi’ olarak evlilik üzerindeki erkek egemenliği son kertede giderek zayıflamaktadır. Bu bağlamda çalışma, erkekliğin krizinin izlerini sürmek gayesiyle boşanmış ve çocuk sahibi erkeklerin yaşam öykülerine odaklanarak; ‘erkeklik krizinin’ sebep ve sonuç ilişkisi kurmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın odağına boşanmış haldeki çocuk sahibi erkekleri almasının temel olarak üç sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bilinen toplumsal cinsiyet düzeninin çatlamaya başladığı düşünülen Türkiye coğrafyasında, ataerkil erkeklik değerleriyle yapılandırılan çocuk sahibi erkeklerin; evlilik esnasında veya boşanma sonrasında erkekliklerinin ‘mevcut konfigürasyonu’ sebebiyle bir erkeklik krizi deneyimleyip deneyimlemediğinin merak edilmesidir. Başka bir deyişle patriyarkinin yarattığı erkeklik; erkek egemenliğinin ‘bilinen’ şekilde işleyememesi sonucu ‘olduğu gibi olmaktan’ zarar görüyor mu sorusu merak konusudur.

Araştırma merakını körükleyen bir diğer soru; boşanma halinin, toplumsal cinsiyet düzenindeki gelişmelerle bağlantılı olarak erkek aleyhine arttığı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Zira TÜİK (2020) verilerine göre Türkiye’de evlenme oranları düşerken boşanan çiftlerin sayısında yükseliş görülmektedir. Bu trend, kurumun verilerine göre 2017 yılından itibaren aynı şekilde devam etmektedir (TÜİK, 2019; TÜİK, 2018) Bu bağlamda zamana uyum sağlayamayan ataerkil erkekliklerin, boşanmadan ötürü bir ‘erkeklik krizi’ yaşayabilecekleri varsayılmakta ve soruşturulmaktadır.

Örnekleme oluşturacak erkeklerde ‘baba olma’ şartı, ‘çocuk sahibi olmanın’ geleneksel ataerki içinde taşıdığı düşünülen ‘önem’ sebebiyle aranmıştır. Zira hipotetik olarak hayatının bir

döneminde aile ve çocuk sahibi olmuş erkeğin, ‘kayıp’ deneyimi yaşayabilecek olmasının ‘erkeklik krizinin’ izlerini takip etmeyi kolaylaştırabileceği varsayılmıştır.

Kısaca tekrar etmek gerekirse araştırma kapsamında görüşülen erkekler üzerinden; erkek egemenliğinin bilinen haliyle ‘çözöldüğü’ bir zamanda, ataerkil erkeklik değerlerini içselleştirmiş olmaktan kaynaklı bir ‘erkeklik krizinin’ varlığı sorgulanmaktadır.

(Pro)feminist bir konumlanışla hazırlanan bu yüksek lisans tezi temel olarak, ataerkil erkekliğin; kadınlar, erkekler ve LGBTİ+ bireyler lehine bütünöyle ortadan kaldırılması gerektiğı düşöncesini savunmaktadır. (Pro)feminizm, feminist alan yazından ilham alan; ataerkil erkekliğin, toplumsal cinsiyete dayalı asimetrinin başlıca sorumlusu olduğı düşöncesine dayanan ve her yönöyle eşitlikçi bir erkekliğı kurmaya çabalayan konumlanış olarak tanımlanabilecek haldedir. Bu açıdan (pro)feminsit perspektif, hem feminist hem queer hareketlerini desteklerken transfobi ve homofobiöyle de mücadele etme çekirdeğı taşımaktadır (Bozok, 2011: 45)

Genel olarak (pro)feminist yaklaşım, ataerkkil erkek ve erkekliğı patriyarkinin temel faili olarak ele almaktadır. Bu sebeple (pro)feminist çalışmalar, feminizmle dirsek temasını kaybetmeden ve oradan ilham alarak; ataerkil erkeğın, patriyarkal ilişkileri inşa edişine, birer patriyarkal oyuncu haline gelme sürecine yönelik eleştirel bir ihtimam göstermektedir (Bozok, 2013: 16-17).

Buna ek olatak tez; C. Wright Mills’in (2019: 17), önerdiği ve “*tarih ile biyografi ve ikisinin toplum içerisindeki ilişkisini*” anlamaya yardım eden bir vasıf olarak kavradığı ‘sosyolojik tahayyöl’ kavramından da ilham alınmaktadır. Zira yazar (2019: 19), ‘sosyolojik tahayyöl’ ile tarih ve biyografinin kesiştiğı bir alan olarak kişisel yaşamlardan hareket ederek genel ‘toplumsal fenomenler’ hakkında çıkarım yapmayı teklif etmektedir. Bununla beraber Mills (2019: 28), kavramı kişisel gerçekliğın “*geniş çaplı toplumsal gerçeklikle bağlantılı ele alınması*” olarak idrak etmektedir.

Bu çalışma temel olarak birbirini destekleyen iki temel önerme üzerine kurulmuştur. Bunlardan ilki toplumsal cinsiyetin ‘tarihselliğı’ üzerine yoğunlaşmaktadır. Toplumsal cinsiyet verili değildir, zamana ve coğrafyaya bağılı olarak şekillenir. Ayrıca üyeler ait oldukları toplumun ‘kadınlık’ ‘erkeklik’ senaryolarına göre belirli şekilde yapılır. Bu önermeyi desteklemek adına çalışma kapsamında West ve Zimmerman (1987), Butler (2014), Bourdieu (2015b), Messerschmidt (2019) gibi teorisyenlerden destek alınmaktadır. Çalışmanın bahsi geçen

perspektifi kendine zemin kabul etmesinin; ‘erkeklik krizinin’ habitus yapılandırmasına bağlı doğasını anlamayı kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Tezin savunduğu bir diğer önerme; günümüzde erkeğin, erkeklikten kaynaklanan bir ‘krizi’ deneyimlediği varsayımı üzerinde sabitlenmektedir. Bu sebeple öne sürülen krizin semptomlarını tespit edebilmek adına boşanma deneyimi yaşayan babalar mercek altına alınmıştır. Zira boşanma oranlarının artmasının; modernleşme sonucunda kadınların iş gücüne katılması ve Kadın Hareketi’nin eylemliliği nihayetinde arttığı düşünülmektedir (Ruspini, 2013: 333-334; Weiner, 2013: 1113-1116) Bununla birlikte ‘boşanma’ ile ‘erkeklik krizi’ arasında yukarıda geçen sebepler dolayısıyla korelasyon kurulmaktadır (Morgan, 2006: 111).

Bu amaç doğrultusunda çalışma kapsamında; ‘erkeklik krizini’, dünyada ve Türkiye’de işleyen modernleşme prosesine koşut olarak okunduğu söylenebilir. Marshall Berman’ın (2017: 27) belirttiği üzere coğrafya farkı gözetmeksizin tüm insanlığı içine alan bir fenomen olarak ‘modernleşme’; bir yönüyle “*katı olan her şeyin buharlaştığı*” kişileri sürekli ‘yenilenmeye’, ‘mücadeleye’ ve ‘parçalanmaya’ sürükleyen bir süreçtir.

Benzer şekilde Giddens’in (2010: 39-40) modernleşmenin ilerleme tarzını, önüne gelen her şeyi ezip geçebilme potansiyeline sahip bir dev bir makine -Juggernaut- olarak kavrayışını hatırlatmak elzem görünmektedir. Bu bağlamda ‘erkeklik krizi’ soy kütüğünün, modernleşme Juggernaut’unun Türkiye coğrafyasına giriş tarihi olarak düşünülebilecek 17. yüzyıl olduğu varsayılabilir (Berkes, 2008: 42). Bu tarihten itibaren Türkiye coğrafyasında yenileşmenin mütemadiyen devam etme eğrisi gösterdiği söylenebilir.

Nitekim Duben ve Behar (1991: 239), Osmanlı coğrafyasında gündelik hayatın 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında köklü şekilde değiştiğini belirtmektedir. Bahsi geçen kültürel değişim Cumhuriyet rejimiyle devam etmiş (Saraçgil, 2005: 253) özellikle 1950’li yıllardan sonra ivmelenmiştir (Tolan, 1991: 208-211). Türkiye toplumunun modernleşmesi ve kentlileşmesine koşut olarak toplumsal cinsiyet düzeninin değişmeye başladığı, yeni hayat tarzlarının ve pratiklerin peyda olduğu farklı yazarlar tarafından ifade edilmektedir (Sunar ve Fişek, 2005: 3; Sancar, 2009: 113; AÇEV, 2017: 13-15; Kağıtçıbaşı, 2012: 66; Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2017: 66)

Bu tez çalışması spesifik olarak ‘erkeklik krizini’, modernleşmeye paralel olarak gelişen bir ‘ara dönem alameti’ olarak değerlendirmektedir. ‘Ara dönem’ ifadesini temellendirmek için Antonio Gramsci’nin (1992: 276), Türkçeye ‘fetret’ olarak çevrilebilecek ‘*interregnum*’

kavrayışı metin içine çağrılmaktadır. Düşünür '*interregnum*' evresini, eskinin yıkıldığı ama yeninin de henüz kurulmadığı bir zaman aralığı olarak telakki etmektedir. Bununla birlikte ifadenin özgün bağlamının 'siyasal krize' işaret ettiği özellikle belirtilmelidir (Bauman, 2012: 49). Ne var ki bu çalışma, Gramsci'nin 'ara dönem' tanımlamasının bağlamını toplumsal cinsiyet eksenine çekmektedir. '*Interregnum*' tabiriyle, Türkiye toplumunda erkeklerin, ayrıcalıkların geçmişe oranla giderek silinme eğiliminden hareketle deneyimlediği düşünülen 'krizin'; içinde işlediği zaman aralığı işaretlenmek istenmektedir.

Zira Bridge ve Pascoe'nun (2018: 268-269) belirttiği üzere günümüzde 'erkeklik imtiyazları', feminist eleştiriler aracılığıyla geçmişte hiç olmadığı kadar görünür hale gelmiştir. Bunun yanında Doucet'in (2007: 192) açıkladığı şekliyle kadınların emek piyasasına dahil olma eğrisi artış gösterme trendindedir. Tüm bunların yanında 'toplumsal cinsiyet düzeninin' klasik algılanışı sarsılmakta ve 'kadınlık' ve 'erkeklik' rollerini oluşturan geleneksel söylemler işlevsizleşmektedir. Bu gelişmelerin berisinde Kadın Hareketi'nin eylemliliğinin hatırı sayılır payı bulunmaktadır (Rotundo, 1985: 16-17).

Beynon (2002: 83-84) erkeklerin günümüzde, hem kamusal hem özel alanda geçmişte sahip olduğu imtiyazları kaybetmekten kaynaklı bir 'krizi' deneyimlediği ileri sürmektedir. Benzer bir önerme Levant (1997: 222) tarafından da geliştirilmektedir. Yazara göre geçmişte ayrıcalıklı konumda bulunan 'beyaz' ve 'gelir sahibi erkeğin'; ev içi alandaki iktidarının kaynağı olan 'evi geçindirme rolü', günümüzde giderek aşınmaktadır.

Erkeklerin hâkim pozisyonu, bir taraftan örgütlü hareketler aracılığıyla sorgulanmaya açılmış bir taraftan da kapitalist ekonomik modelde yaşanan yapısal değişiklikler nedeniyle –sanayi sonrası topluma geçilmesi gibi- sarsılmıştır (Robinson, 2000: 2). Benzer bir düşüncüyü Segal (1992: 132) de öne sürmektedir. Yazara göre post Fordist üretim biçiminin yaygınlaşmasıyla birlikte erkeklerin işsiz kalma eğilimi artmış ve bu durum erkeğin otoritesini devşirdiği temel çekirdeği çatlatmaya başlamıştır. Bununla beraber Türkiye toplumu modernleşmekte, kentlileşmekte yeni yaşam tarzları peyda olmakta geleneksel toplumsal cinsiyet düzeni belirli şekillerde aşınmakta ve toplum daha eşitlikçi bir cinsiyet düzenine doğru ilerleme eğilimi sergilemektedir (Duben ve Behar, 1991: 239; Saraçgil, 2005: 253; Sunar ve Fişek, 2005: 3; Sancar, 2009: 113; AÇEV, 2017: 13-15; Kağıtçıbaşı, 2012: 66; Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2017: 66)

Bu bağlamda Türkiyeli erkeklerin deneyimlemesi muhtemel krizi; baba olmak ve boşanma ekseninde ne şekilde tecrübe edeceği üzerinde durulması gereken bir sorudur.

Araştırma öznesi olarak ‘boşanma’ deneyimi yaşayan ‘babaların’ seçilmesi ise ‘babalığın’ Türkiye coğrafyasındaki hakim erkeklik düsturunun önemli bir bileşeni olduğunun düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Selek (2014:19) baba olmak halinin, Türkiye coğrafyasında yerleşik erkekliğin, ‘tamamlanması’ için aşılması gereken bir ‘eşik’ olarak telakki edildiğinden bahsetmektedir. Zira ona göre genel olarak ‘tamamlanmış bir erkek’ olmak için sırasıyla elde edilmesi gereken nişaneler; ‘sünnet olmak’, ‘askere gitmek’, ‘iş bulmak’ ve ‘evlenmek’ olarak sıralanabilecek durumdadır.

Bu bağlamda David Gilmore (1990, 222-224), özellikle Akdeniz çanağında erkek olmanın karineleri arasında kişinin “*mutlaka eşini hamile bırakabilmesi, ona bağımlı olanları tehlikeden koruyabilmesi ve geçimini sağlayabilmesi*” şartlarının bulunduğunu hatırlatmak gerekmektedir.

Sonuç olarak erkeklik krizin izini; ‘baba’ olma sıfatını edinmiş ve boşanmış erkekler üzerinde sürmenin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmayla birlikte çeşitli geçiş aşamalarıyla tasdiklenen, tutarsız ve kırılgan bir konfigürasyon olarak erkekliğin (Uçan, 2014: 6); kendini tamamlayan sıfatlardan birine -babalık- ulaşmışken ‘evliliği içinde yaşadığı çatışmalar’ ya da ‘ayrılık’ ve sair sebepler yüzünden tecrübe etmiş olabileceği ‘krize’ dair bir ‘sosyolojik tahayyül’ oluşmasına yardımcı olunacağı umulmaktadır.

Literatürde ‘erkeklik krizini’ merkeze alan çok sayıda ve seviyede çalışma mümkünken konuyu saha araştırmasıyla birlikte ele alan metinlerin sayısı sınırlı kalmaktadır. Bu bağlamda anılması gereken ilk iş, Sancar’ın (2009) erkeklik üzerine hazırladığı geniş ölçekli araştırmadır. ‘*Erkeklik: İmkansız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*’ ismiyle kitaplaşan çalışma doğrudan ‘erkeklik krizini’ merkezine almasa da ‘erkeklik krizinin’ tartışılmasına alan açmaktadır. Benzer şekilde ‘erkeklik krizini’ temel meselesi haline getirmeyen fakat krizin bileşenlerini anlama konusunda hayli yetkin bir eser konumundaki Boratav v.d (2017)’nin ‘*Erkekliğin Türkiye Halleri*’ adlı çalışması da anılmalıdır.

Erkeklik krizini bir araştırmayla destekleyen yüksek lisans seviyesindeki tek çalışma Ok’un (2011), ‘erkeklik krizi’ ile işsizliği birlikte ele aldığı tezidir. Türkoğlu (2013) da benzer bir meseleyi dert ederek çalışma ve işsizlik ekseninde ‘erkeklik krizini’ merkezine taşıyan bir araştırma makalesi yayınlamıştır.

Erkeklik krizi merkezli araştırmaların sayısının yurtdışı literatürde de sayıca az olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu bağlamda Connell’in (2005) nitel görüşmelerle harmanladığı ‘*Masculinities*’ adlı çalışması ‘krizin’ izlerini sürmek için dolaylı bir çalışma olarak

düşünülebilecek haldedir. Hopkins (2009), Glasgow ve Edinburg’da yaşayan Pakistan kökenli Müslüman erkeklerle ‘erkeklik krizi’ eksenli bir araştırma yürütmüştür. Khan v.d (2008) Bangladeş’te yaşayan 50 erkek üzerinde ‘cinsel sağlık’ ve ‘erkeklik krizi’ ilişkisini ele alan bir araştırma tertiplemiştir. Page (1999) işsizlik ve erkeklik kimliği arasındaki ilişkiyi ‘erkeklik krizi’ temelinde ele alan nitel araştırmaya dayalı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Erkeklik krizi ile intihar oranlarını birlikte değerlendiren Welford ve Powell’ın 2014 tarihli araştırması ise nicel veri sağlaması açısından önemlidir.

Bu tez çalışması kapsamında yürütülen araştırma kapsamında ise 23 erkek ile görüşülmüştür. Görüşmelerde görüşmecilerin hukuken ‘boşanmış’ ve ‘baba olması’ şartı aranmıştır. Görüşme yapılacak kişilerin bulmak için ağırlıklı olarak sosyal medya kullanılmıştır. Bu bağlamda Twitter’da viral olarak dolaşıma giren görüşmeci talebi faydalı olmuştur. Bunun haricinde çeşitli Facebook gruplarında da çağrı yapılmıştır. Görüşmecilere ulaşmada kullanılan bir diğer yol ise kişisel bağlantılar aracılığıyla araştırma şartlarına uyan kimselerle temas kurulması olmuştur.

Görüşmeler İstanbul, Kocaeli, Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, Balıkesir şehirlerinde gerçekleştirilmiştir. Yaşam öyküsü metodunun kullanıldığı derinlemesine görüşmeler yaklaşık olarak 45 dakika ile 2,5 saat sürmüş ve tüm röportajlarda ses kaydı alınmıştır. Görüşmeciler, köken itibarıyla Türkiye’nin çeşitli bölgelerinden geliyor olsalar da genel olarak örneklem Türkiye’nin batısında yer alan kentlerde ikamet eden babalardan oluşmaktadır.

Çalışma kapsamında görüşülen erkeklerin, sosyo-ekonomik olarak ‘orta gelir düzeyinde’ olduğu ve bu seviyenin örneklemin ağırlığını oluşturduğunu söylemek gerekmektedir. Ne var ki elde edilen örneklemin ‘erkekliğe’ ve ‘erkeklik krizine’ dair yeterli done ürettiği düşünülmektedir. Bununla beraber konunun nitel ve nicel olarak desteklenen geniş kapsamlı araştırmalarla desteklenmesi gerektiği de muhakkaktır. Tüm bunların yanında görüşmecilerin isimlerinin özel hayatlarının gizliliği gözetilerek değiştirildiğinin altı çizilmelidir. Araştırma hakkında daha detaylı bilgi için ‘Yöntem’ alt başlığına; katılımcılar hakkında daha detaylı bilgiye ulaşmak için çalışmanın sonunda yer alan ilgili başlığa bakılabilir.

Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş yazısını takip eden ilk bölümde araştırmanın sorunsalı, amacı, önemi ve kullanılan yöntem tanıtılmaktadır. Yaşam öyküsü metodunun etik duruşunun bir parçası olarak yazarın otobiyografisi de bu bölüm içerisinde yer almaktadır. Kuramsal Çerçeve’yi oluşturan ikinci bölümün ilk ana başlığı ‘toplumsal cinsiyet’ kavramına

ayrılmıştır. Bu başlık kavram hakkında literatür taramasıyla başlamakta ve çalışmada sıkça kullanılacak mevhumlar tartışılmaktadır.

İkinci bölümün ikinci ana başlığı ‘erkeklikler’ konusu hakkında geniş bir literatür çalışmasını içermektedir. Bu kısımda erkekliklerin tarihsel bağlam içindeki değişimini vurgulamak adına Türkiye ve dünya özelinde işleyen bir değişim haritası çizilmeye gayret edilmiştir. Aynı zamanda ‘erkeklik’ konusuna yönelik gelişen farklı perspektif ve politik duruşlar da bu başlığın altında değerlendirilmiştir. Bunun yanında ‘melez erkeklikler’ ve ‘eril tahakküm’ gibi kavramların yanında ‘erkeklik krizi’ mevhumu da etraflıca tartışılmıştır.

Bir sonraki bölüm baba olmak üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu sebeple ‘babalık çalışmalarının’ tarihine yer verilmekte ve ‘babalığın’ geçmişten bugüne değişimi hakkında bir çerçeve oluşturulmaya gayret edilmektedir. Benzer bir çaba Türkiye özelinde sarf edilmekte ve bu kısım babanın çocukla iletişimi eksenindeki kavram setinin metin içine çağrılmasıyla son bulmaktadır.

Kuramsal Çerçeve’nin son başlığı ‘boşanma ve erkeklik krizini’ merkeze almaktadır. Bu sebeple öncelikle ‘boşanma’ hakkında tarihsel bir okumaya girişilmekte ardından artan boşanma oranları ve erkeklik krizi arasında bağlantı kurulmaya çalışılmaktadır. Bu başlık altında son olarak boşanmanın erkek üzerinde yarattığı etkiler tartışılmaktadır.

Nitel araştırma bulgularının serimlendiği üçüncü bölüm kendi içinde dört ana başlığa ayrılmaktadır. İlk ana başlık ‘toplumsal değişim ile erkek’ arasındaki ilişkiyi, görüşmecilerin ifadelerine dayanarak anlamaya çalışan bir nevi ‘ikinci giriş’ niteliğindedir. Bu başlık altında tez kapsamında savunulan modernleşme ve ‘erkeklik krizi’ arasında olduğu varsayılan ilişki, görüşmeci beyanlarına dayanarak temellendirilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümün ikinci ana başlığı, ‘Boşanmanın Anatomisi’ ismini taşımaktadır ve görüşmecilerin boşanma öykülerinde öne çıkan paternlerin tartışıldığı yer olma hüviyetine sahiptir. Başlık kendi içinde altı adet alt başlığa ayrılmaktadır. İlk alt başlıkta; boşanma hikayesinde ‘ekonomik’ sebeplerin öne çıktığı erkeklerin deneyimlediği ‘erkeklik krizi’ merkeze alınmaktadır. Krizle hemhal olduğu düşünülen erkeklerin ekonomik profilinin birbirine benzediği düşünülmektedir. Bu başlık altında ifadelerine yer verilen görüşmecilerin ya eski eşlerinin maddi durumu kendilerine göre iyi durumdadır ya da erkeklerin yaşam öykülerinde kritik bir işsizlik ya da iflas geçmişi bulunmaktadır.

İkinci alt başlık evlilik ve boşanma öykülerinde öne çıkan bir patern olarak üçüncü kişilerin müdahalesini ve erkeklerin ‘çocuklaştırılma’ endişesi merkezli ‘krizini’ ele almaktadır. Üçüncü kişilerin müdahalesi ibaresiyle; erkeklerin, eski eşin aile üyelerinin yapıp etmelerinden kaynaklanan hoşnutsuzluğu karşılanmaya çalışılmaktadır. Zira araştırma kapsamında derinlemesine görüşme yürütülen bir kısım erkek üzerinde ‘kocalık hakkının’ belli bir süre kullanılamaması ve muktedir hissedemeyişten kaynaklı olarak ciddi bir memnuniyetsizlik görülmüştür. Bu durum çalışma kapsamında ‘çocuklaştırılma’ olarak karşılanmış ve temellendirilmeye gayret edilmiştir.

Üçüncü alt başlık; ‘çocuğun doğumu’ ile ‘boşanma’ arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Çocuğun doğumu, görüşmeciler erkeklerin bir kısmı tarafından eşle mevcut olan iletişimin ya da ‘statükonun’ dönüşmesinin sebebi olarak işaretlenmiştir. Araştırma kapsamında çocuğun doğumuyla ‘erkeklik krizi’ arasında doğrudan bir bağ bulunamamıştır fakat erkekler baba olmaktan çoğunlukla memnun olsalar dahi doğumla birlikte evliliğin bir şekilde etkilendiğini dile getirmektedirler. Bu durum boşanma hikayelerinde ortaklaşan bir faktör olarak dillendirildiği için metin içinde kendine yer bulmuştur.

Yaş ve kültür farkı gibi faktörlerin ‘erkeklik krizi’ bağlamındaki etkisini tartışan dördüncü alt başlıkta; özellikle kadının yaşça erkekten büyük olduğu hallerde, erkeğin muktedir olamama endişesi işlenmektedir. Erkeklerin klasik toplumsal cinsiyet rollerinin yürütülememesinden duyduğu hoşnutsuzluk, beşinci alt başlıkta detaylı bir şekilde incelenmektedir. Son alt başlık ise eşler arasında cinsel hayatın azalması sonucu erkeklerin hissettiği memnuniyetsizlikle ilişkilidir.

Bölümün üçüncü ana başlığı, görüşülen erkeklerin boşanma sonrasında ortaklaşan deneyimlerini açıklamaya hasretmektedir. Bu bağlamda kısım kendi içinde üç alt başlığa ayrılmaktadır. İlk alt başlık boşanma sonrasında erkeklerin deneyimlediği negatif semptomları serimlemek gayesi taşımaktadır. O sebeple kendi içinde ‘çocuktan ayrı kalmaktan’ kaynaklı hüznü merkezine alan ve boşanma sonrasında deneyimlenen ‘duygusal ve sosyal düşüşe’ odaklanan iki alt başlığa daha ayrılmaktadır.

Kısımın ikinci alt başlığı, boşanma sonrasında deneyimlenen ‘erkeklik kriziyle’ mücadele etmek için babaların geliştirdiği ‘hayata tutunma mekanizmalarını’ merkeze almaktadır. Bu mekanizmalar -her biri bir alt başlık oluşturacak şekilde- ataerkil kodlarla mesafelenme, çocuğun varlığına sarılma, para ve prestijle avunma ve belirli bir örüntü oluşturmayan diğer motivasyonları içerecek şekilde sıralanmış ve konu açıklanmaya gayret edilmiştir. Bu kısımda

oluşturulan son alt başlık boşanmayı olumsuz karşılamayan görüşmecilerin beyanları merkezli gelişmektedir.

Nitel bulguların yorumlandığı bölümün son ana başlığı ‘baba olmanın’ görüşmeciler tarafından algılanışı üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda erkeklerin baba olmayı anlamlandırışı, baba olduktan sonra hayata bakış açılarındaki değişimleri ve çocuğa karşı uygulanan pedagojik stratejileri betimlenmeye çalışılmıştır. Tez çalışması daha sonra araştırmanın genel olarak yorumlandığı sonuç bölümüyle devam etmektedir. Sonuç kısmını sırasıyla Kaynakça ve araştırmaya dair bilgilerin yer aldığı bölümler takip etmektedir.

Bu tez çalışması, çeşitli geçiş aşamalarıyla tasdiklenen, sürekli olarak yeniden ispatlaması gereken tutarsız ve ‘kırılgan’ bir kimlik biçimi olarak ataerkil erkekliğin (Uçan, 2014: 6); zamanın şartlarına uyum sağlayamamaktan ötürü bir ‘erkeklik krizi’ deneyimlediğini varsaymakta ve soruşturmaktadır. Modernleşmeyle birlikte mikro ve makro ölçekte yaşanan sayısız değişim neticesinde; ‘toplumsal cinsiyet düzeninin’ bilinen anlamda işlemediği ama yerine yeni bir sistemin de kurulmadığı düşünülmektedir. Bu bağlamda zamansal olarak arada kalmış –çalışmada anılacağı isimle ‘*interregnum*’- ‘ataerkil erkekliğin’, baba olduktan sonra deneyimlediği boşanma tecrübesi ekseninde bir ‘erkeklik krizi’ içine girebildiği ileri sürülmekte ve problematize edilmektedir.

İki taraf için de iddia edilebileceği üzere boşanma eylemi, birlikte yaşanan eşten köklü bir duygusal, fiziksel ve maddi kopuşu beraberinde getirmektedir. Bu süreç içerisinde hem kadın hem erkeğin yerleşik rutinin kaybından ötürü müteessir olması akla yatkındır (Lorenz v.d, 2006: 111; Kalmijn, 2010: 487; Rahman v.d, 2013: 26). Ne var ki, erkeğin boşanmayla birlikte, hâlihazırda kadının da yaşayabileceği tahmin edilebilecek sorunların yanında; erkeğin, ‘erkek olmaktan’ ve erkekliğinin yapılandırılış biçiminden ötürü bir ‘krizi’ deneyimleyip deneyimlemediği merak konusudur.

Öte yandan çalışmanın bir diğer merakı; erkeklerin, boşanma halinin ürettiği gündelik hayat ritmindeki değişikliklerin üstesinden hangi stratejilerle gelmeye çalıştığının soruşturulması üzerinde odaklanmaktadır.

Kısaca çalışma, (pro)feminist bir yaklaşımla, erkeklerin yaşam hikâyelerine dayanarak boşanma öykülerinde ‘erkeklik krizinin’ etkili bir faktör olup olmadığına ve boşanma ertesinde krize dayalı etkilerin görülüp görülmediğini anlamaya gayret edecektir. Bunun yanında boşanma haline etki eden diğer sebepler ve boşanma sonrasında erkeğin hayata devam ediş

biçimleri de incelenecektir. Başka bir deyişle, boşanma anlatılarından yola çıkarak erkeğin deneyimlediği ‘erkeklik krizinin’, evlilik esnasında ve boşanma sonrasındaki seyri takip edilmeye çalışılacaktır.

Bu tezin temel amacı 20. yüzyılda yaşanan ekonomik ve politik değişiklikler sonucu ‘toplumsal cinsiyet düzeninin’ erkek egemen doğasında meydana gelen değişikliklerin bir yansıması olarak düşünülebilecek (Segal, 1992: 132) ‘erkeklik krizinin’; evlilik esnasında, boşanma sürecinde ya da sonrasında erkek üzerindeki etkisini gözlemlemektir.

Tezle çizilmek istenen akademik perspektifin temel amacının, yaşam öyküsü metodu kullanarak; öznenin, toplum içindeki ‘yapılandırılma biçimi’ hakkında fikir elde etmek ve bunun, erkeklığe dair bir ‘krizle’ görünür olup olmadığını anlamaya çalışmak olduğu söylenebilir. Çalışma esas olarak öznenin yapıyla olan ikili ilişkisini merkeze alarak ‘erkekliği’, ‘babalığı’, ‘erkekliği krize sokan kesişim noktalarını’, ‘boşanmayı’ ve sonrasının kriz eksenli sosyal-psikolojik bir haritasını çıkarmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın amacını oluşturan sorular şu şekilde sıralanmaktadır.

1. Erkeklik krizinin semptomları ile ataerkil erkeklik değerleri arasında görüşmeci beyanlarına dayanarak bir bağlantı kurulabilir mi?
2. Erkeklik krizini tetikleyen faktörler tespit edilebilir mi?
3. Boşanma deneyimiyle ‘erkeklik krizinin’ tetiklenmesiyle bağlantı var mıdır?
4. Erkeklik krizinin semptomları saptamak ve sınıflandırmak mümkün müdür?
5. Erkeklik krizini deneyimleyen kişilerin hayata devam etme stratejileri bilinebilir ve sınıflandırılabilir mi?
6. Katılımcıların baba olmayı anlamlandırışı hakkında veri elde edilebilir mi?

Bu yüksek lisans tez çalışmasında, çocuk sahibi olmuş Türkiyeli erkeklerin; ‘ataerkil erkeklik’ değerleriyle mesafeleri bağlamında, değişen toplumsal cinsiyet ilişkilerine uyum sağlayamamaktan kaynaklanan bir ‘erkeklik krizi’ yaşadığı varsayılmaktadır. Giriş bölümünde de belirtildiği üzere hem Türkiye’de hem yurtdışında ‘erkeklik krizi’ üzerinde epey mesai harcanan bir tartışma alanı olsa da konunun saha araştırmalarıyla desteklendiği çalışma alanı yok denecek kadar azdır. Bu çalışmanın alana nitel veri sağlaması bağlamında katkı sunması umulmaktadır.

Zira ‘erkeklik çalışmaları’ nispeten yeni gelişmekte olan bir literatürdür (Bozok, 2013: 10). Türkiye’de bu bağlamda yapılan ilk akademik çalışmanın Onaran v.d’nin (1998) olduğu

erkeklik krizini nitel verilerle destekleyen ilk yüksek lisans tezinin Ok (2011) hatırlandığında babalar üzerinde işleyen ‘erkeklik krizinin’ izlerini takip eden bir yüksek lisans tezinin alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında katılımcıların beyanları aracılığıyla; ‘erkekliğin’, ‘babalığın’, ‘baba olmanın’ ve ‘boşanmanın’ nasıl algılandığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda erkeklerin; evlilik sürecinde veya sonrasında bir ‘krizi’ deneyimleyip/deneyimlemediği, boşanma sonrasında erkeklikleriyle ilgili herhangi bir açmaza girip/girmedikleri, kişilik örüntülerinin onları boşanmaya iten yönlerinin olup/olmadığı ve boşanma ertesinde çocuk ya da çocuklarıyla ilişkilenimlerinin durumu analiz edilmiştir. Bu bağlamda görüşmecilerin toplumsal matristeki düşünsel, ahlaki, psikolojik, ekonomik, politik, cinsel pozisyonunun gelişimini çocukluktan yetişkinliğe anlayabilmek adına ‘yaşam öyküsü metodu’ kullanılmıştır.

Gough (2008: 484), deneyimin sözel olarak yeniden anlatılarak canlandırılmasına dayanan araştırma türlerinin “*otobiyografi, biyografi, otoetnografi, yaşam tarihçiliği ve sözlü tarih*” olarak ayrıldığını ama genel amaçları bakımından ‘ortak bir şemada’ değerlendirilebileceklerini belirtmektedir. Atkinson (2002: 125), metodu “*kişinin yaşadığı hayatı hatırladığı kadarıyla diğerlerinin neyi bilmesini istiyorsa olabileceği kadar tamamen ve dürütçe anlatmayı mülakat yoluyla seçmesi*” olarak tanımlamaktadır.

Bu bağlamda Barrett ve Stauffer (2009: 7), ‘yaşam öyküsü metodunun’ akademik metinlerde kullanılmaya başlanmasını yeni bir ‘durum’ olarak işaretlemektedir. Fakat yazarlara göre yöntemin kökleri; antropoloji, tarih, kültürel çalışmalar, psikoloji, sosyoloji gibi disiplinlere uzanmaktadır. Zira yazarlara (2009: 10) göre yaşam öyküsü araştırma metodunun sosyal bilimlerde kabul görmeye başlaması, iki temel perspektif değişikliği hasebiyle gelişmiştir. Bunlardan ilki anlatının; bir ‘sunum’, ‘yeniden-sunum’ ve ‘anlam üretme süreci’ olarak görülmeye başlamasıdır. İkinci gelişme ise; araştırmacının, ‘araştırmacı’ olarak rolünü yeniden düşünmesi ve araştırmaya mevcut eğilimlerini, değer yargılarını, inançlarını yansıtmama yönündeki prosedürlerin aşılmasıdır.

Plummer (2001: 2), yaşam öyküsü metodunun ilk örneklerinin 1920’li yıllara çekilebileceğine değinirken Thomas ve Znaniecki’nin ‘*Avrupa ve Amerika’da Polonya Köylüsü*’ isimli çalışmalarını örnek gösterir. Ardından Oscar Lewis’in Porto Riko ve Meksika’daki aile hayatı ve yoksulluk hakkındaki araştırmasında da metodun kullanıldığını belirtmektedir. Bu bağlamda Harrison (2009: xxiii- xxv) 1980’lere değin kayda değer bir yöntem olarak görülmeyen hayat öyküsü metodunun o tarihten sonra üç temel sebepten gelişmeye başladığını ileri sürer. Yazara

göre bunlardan ilki, klasik tarih kaynağı anlayışının yanında sözlü tarihe de alan açan paradigmanın sosyal bilimlerde kendine yer bulmasıdır. Bir diğer etken, ikinci dalga feminizmin 1970’li yıllardan itibaren artan etkisi sonucu akademik düzlemde yerleşmiş erkek hakimiyetinin tezahürü kabul edilen düşünme ve araştırma biçimlerine itiraz geliştirilmesi ve kadınların, mevcut sistem içerisindeki bastırılmış pozisyonunu açık eden, doğrudan tanıklığa dayalı, görünmez olanı göstermeye kast eden tekniklerin kullanılmaya başlanmasıdır.

Son olarak Harrison (2009: xxiii-xxv), benzer kaygılarla “*ırkçılığın, ayrımcılığın, bastırmanın ve çoğu zaman bunlarla ilişkili emperyalizm ve kolonyalizmin*” etkilerinin göz önüne serilmesi kaygısının akademiye dahil olmasını, yaşam öyküsü tekniğinin yaygınlaşmasında payı bulunduğu işaret etmektedir.

Kakuru ve Paradza (2007: 289), yaşam öyküsü metodunun diğer araştırma tekniklerinden – anket ya da odak grup gibi- üstün olduğu hususun; kişinin, öz yaşam öyküsünü kendi kelimeleriyle anlatması fırsatını yakalamasından kaynaklı fayda olduğunu işaret etmektedir. Zira yazarlara göre bu teknikle katılımcılar; metodun kullanılmasından kaynaklı oluşacak empatiden ve hikâyenin ulaşacağı kişiler arasındaki etkileşimden de fayda sağlayabilir. Ayrıca yazarlar (2007: 295) bu teknikle, araştırmanın öznesine güç verilebileceğini düşünmektedir.

Bunun haricinde Atkinson (2002: 126), yaşam öyküsü tekniğinin, kişinin başından geçenleri anlatması bağlamında ‘kendini en rahat hissedeceği’ yollardan biri olduğunu dile getirir. Yazara göre araştırmacıya, kişinin hayatını anlama bakımından stratejik veriler sağlayan teknikle, görüşmecinin hayatını etkileyen kilometre taşları bilinebilir ve onun çocukluğundan yetişkinliğine dek var eden şartlar anlaşılabilir. Ayrıca yöntem, geçmişi ve bugünü anlamak için olduğu gibi kişisel hikayelerin geleceğe aktarılmasında da etkilidir.

Harrison (2009: xxxi), yaşam öyküsü araştırmacılarının öznenin failliğine önem verdiğini fakat sosyal yapıyı da gözden çıkarmadıklarını dile getirmektedir. Bunun yanında sözlü tarihin değerlendirilmesi; sosyal bağlamı, yapıyı ve kurumların etkisini göz ardı etmeden icra edilmektedir. Ayrıca yazar yaşam öyküsü araştırmacılarının esas odağının, görüşmecinin hayatı süresi içinde kimliğini nasıl inşa ettiğini anlamak olduğunu belirtmektedir.

Hikayelerin ‘kendiliği’ kurmanın en önemli araçlarından biri olduğunu belirten Harrison (2009: xxxii), bunun her zaman kronolojik bir çizgide gerçekleşmediğini özellikle belirtir. Haddizatında yaşam öyküsünün anlatılışı hafızanın zamanla olan ilişkisini açığa vurur. Öyle ki yazara göre zaman, hikayeler aracılığıyla yeniden inşa edilmekte ve yorumlanmaktadır. Bu

sebeple zaman mevhumu, yaşam öyküsü boyunca ‘çizgisel’ bir şekilde akmayabilir. Yaşam hikayesi kapsamında elde edilen verinin, görüşmecinin görüşme esnasında inşa ettiğini belirten Harrison (2009: xxxiii); mülakatın görüşmecinin anlattıkları açısından “*seçici, kısmi ve yeniden yorumlanmış*” bir doğaya sahip olduğunu hatırlatmaktadır.

Yaşam öyküsü metodu kullanılarak kişinin habitusunun nasıl geliştiği hakkında detaylı bilgi edinme imkânı bulunmaktadır. Zira katılımcıyla derinlemesine yapılacak, araştırmacı-araştırılan ikiliğinin kırıldığı ‘samimi’ görüşmeler, kişinin kendiliğinin nasıl ‘olduğu-gibi’ oluştuğuna dair ipuçlarının izlenmesini sağlamayı kolaylaştırmaktadır. Yöntem, kişinin ‘toplumsal cinsiyet düzenine’ nasıl dahil olduğuna dair tarihsel donelerin toplanmasına vesile olabilmektedir. Tüm bunların yanında boşanmış babaların, erkekliği, babalığı, evliliği ve boşanmayı nasıl anlamlandırdığı; erkeklik ile evlilik, babalık, boşanma ilişkisini nasıl kurduğu, erkeklik ile boşanmayı nasıl kavradığı, boşanma sonrasında kendini habitusuna kazınan değerlerle çelişen bir konumda bulup bulmadığı nitelikli bir şekilde anlaşılabilir.

Bu çalışma kapsamında 23 çocuk sahibi erkekle derinlemesine görüşme yürütülmüştür. Görüşmeler İstanbul, Ankara, Kocaeli, Bursa, Eskişehir, Antalya ve Balıkesir illerinde icra edilmiş ve yaklaşık olarak 45 dakika ile 2.5 saat arasında sürmüştür. Tüm görüşmeler ses kaydı altına alınmış daha sonra deşifre edilerek çalışmanın gereğine uygun şekilde metin içine çağrılmıştır.

Görüşülecek kişilerden yalnızca çocuk sahibi ve hukuken boşanmış olması şartı taşıması beklenmiştir. Tüm görüşmecilerin ismi özel hayatlarının gizliliği gözetilerek değiştirilmiştir. Katılımcıları elde etmek için genellikle sosyal medya kanalları kullanılmıştır. Söz gelimi Twitter’da ve Facebook’ta çok sayıda geri dönüş almayı sağlayan çağrılar yayınlanmıştır. Bunun haricinde kişisel bağlantılar da kullanılmış ve bu yolla da araştırmaya katılmaya istekli kişilerle tanışılmıştır.

Araştırmanın coğrafi ve ekonomik olarak çeşitli kısıtları mevcuttur. Örneğin araştırmaya konu olan kişilerin -köken itibarıyla iç göç yoluyla ikamet ettikleri şehirlere göçmüş olanlara rastlansa dahi- Türkiye’nin batısında yer alan gelişmişlik seviyesi yüksek kentlerde yaşadığı aşıkardır. Bunun yanında görüşmecilerin çoğunlukla orta ya da üst orta gelir seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın, sosyo-ekonomik açıdan düşük seviyede erkeklerin, ‘erkeklik krizini’ nasıl deneyimlediğine dair fikir vermekte güçlük çektiği söylenebilir.

Her görüşme, temel olarak belirli sorular etrafında şekillenmiştir. Soru taslağına ulaşmak için EK 2 bölümüne bakılabilir. Bununla beraber katılımcıların mizacına, ruh haline, görüşmenin gidişatına göre kimi sorular sorulmamış ya da esas meraktan uzaklaşmayan doğaçlama sorular yöneltilmiştir.

İlk görüşmelerde katılımcıyı yönlendirmekte zorluk çekilmiş ve gereksiz ayrıntılara girmesine izin verilmişken; son görüşmelerde, röportaj erkeklik krizini ve habitusun inşasının ana hatlarını anlama ilkesini takip etmiştir. Bu sebeple son yapılan görüşmelerin daha özlü ve verimli olduğu düşünülmektedir.

Bunun yanında kimi katılımcılar röportaj esnasında fazlasıyla ‘duygusallaşmışken’ kimi katılımcılarla iletişim kurmak bir hayli güç olmuştur. Bir erkek olarak erkekliğe dair bir araştırma yürütmenin, görüşmecilerin kendilerini rahat hissetmelerinde etkili olduğu sanılmaktadır. Genellikle görüşme sonrasında sürecin değerlendirilmesi istendiğinde katılımcılar olumlu görüş beyan etmiş hatta ‘psikoloğa gitmiş kadar rahatladığını’ söyleyen dahi olmuştur. Araştırma sahasına erkek olarak inişin ‘cinsellik’ ya da ‘erkek kırılganlığı’ gibi ‘hassas’ konularda bilgi alabilmede etkili olduğu düşünülmektedir. O sebeple yukarıda bahsedilen kısıtlara rağmen araştırmanın; Türkiye’de işleyen ‘erkeklik krizinin’ belirli bir boyutuna ışık tutabileceği düşünülmektedir.

Yaş	Memleket	Eğitim	Meslek	Sosyo Ekonomik Düzy	Çocuk Sayısı	Görüşme Yeri
Behlül 41	Ankara	Üniversite	Memur	Orta	2	Ankara
Tamer 46	İstanbul	Üniversite	Yazar	Orta	2	İstanbul
Behram 36	Van	Lise	Satış Sorumlusu	Orta	1	İstanbul
Atahan 43	Sivas	Lise	Esnaf	Orta	1	İstanbul
Beşir 42	Adana	Ön Lisans	Serbest Meslek	Orta	1	İstanbul

Cafer	49	Bursa	Lise	Memur	Alt-Orta	2	Bursa
Çağdaş	36		Üniversite	Mühendis	Orta	1	İstanbul
Erol	50	Edirne	Üniversite	Muhasebeci	Orta	2	İstanbul
Şevket	40	İstanbul	Üniversite	Muhasebeci	Orta	1	İstanbul
Erhan	40	Mersin	Üniversite	Senarist	Alt-Orta	1	İstanbul
Sertaç	40		Üniversite	Tüccar	Üst-Orta	1	Ankara
Hakkı	44	İstanbul	Lise	Beyaz Yaka	Üst-Orta	1	İstanbul
Mahmud	41	Mersin	Üniversite	Gazeteci	Orta	1	İstanbul
Mahir	43	Eskişehir	Lise	Esnaf	Orta	1	Eskişehir
Süleyman	58	İstanbul	Lise	Emekli	Alt-Orta	2	İstanbul
Ahmet	56	Afyon	Lise	Rehber	Orta	2	Antalya
Oktay	49	İstanbul	Üniversite	Reklamcı	Orta	1	İstanbul
Veli	51	İstanbul	Yüksek Lisans	Serbest Meslek	Alt-Orta	1	İstanbul
Ömer	53	Sivas	Üniversite	Mühendis	Üst-Orta	2	Balıkesir
Oktay	43	İstanbul	Doktora	Akademisyen	Üst-Orta	1	İstanbul
Rauf	43	Ankara	Üniversite	Esnaf	Orta	3	İstanbul
Kemal	58	Erzurum	Lise	Emekli	Orta	2	Ankara
Seymen	48	Artvin	İlkokul	İşçi	Alt-Orta	1	Kocaeli

Bu çalışmanın örneklemini oluşturulurken yalnızca ‘boşanma deneyimi yaşamış baba olmak’ şartı aranmıştır. O sebeple katılımcıların ataerkil erkeklik değerleriyle mesafesi ancak yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde anlaşılmıştır.

Görüşmecilerin çoğunlukla lise ve üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca bir yüksek lisans ve bir doktora mezunu katılımcıya da erişilmiştir. Yapılan röportajların genelinde yalnızca Seymen’in ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Görüşmecilerin ortalama yaşı 45,65’tir. Yoğunlukla görüşme yapılan il İstanbul’dur. Araştırma örnekleminin daha önce

bahsedilen kısıtları parantez içine alınır ‘erkekliğe’ ve ‘erkeklik krizine’ dair tatmin edici nitel veri üretildiği düşünülmektedir.

Görüşme yapılan erkeklerin habituslarının kesişimsel kuruluşuna göre değişen nispette ‘patriyarkal erkeklik’ değerleriyle az ya da çok etkileşime geçtikleri düşünülmektedir. Nitel Araştırma Bulguları’nın yorumlandığı 3. bölümde ayrıntılı şekilde görüleceği üzere ‘erkeklik krizini’, ağır bir depresyon veya ‘buhranla’ atlatan erkeklerin tümü geleneksel erkeklik değerleriyle yapılandırılmış bir habitusa sahiptir.

Yukarıda dillendirildiği üzere yaşam öyküsü metodu kullanılan çalışmalarda araştırmacının, sahip olduğu değerlerin, inançların, eğilimlerin muhasebesinin yapılması faydalı bulunmaktadır. Öyle ki bu durum araştırmacının araştırma nesnesi ve konusuyla olan mesafesini kapatmakla birlikte mütehakim “görüşen” ile hakkında bilgi toplanan “görüşülen” arasındaki açıklığı eritmesi bakımından da faydalı görünmektedir. Bir erkek olarak, erkeklikle ve baba olmakla ilgili karşılaştığım problemleri serimlemesi bakımından önemli addedilebilecek bu otobiyografi; beni bu tezi yazmaya iten psikolojik ve tarihsel sebepleri de çalışmanın kapsamı altına alması vesilesiyle şahsımı da araştırmanın bir parçası haline getirmektedir. O sebeple baba-oğul ilişkisi bağlamında otobiyografik bir değerlendirmenin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Ben, Hasan Berk Akkoç, 1992 yılında Antalya’da dünyaya geldim. Hayatımın ilk altı yılı kent merkezinde sonraki on iki yılı Belek adlı minik bir belde, yedi yılı İstanbul’da son iki yılı ise Ankara’da geçti. Üniversite eğitimi almak için İstanbul’a gitmem hayatımın akışını radikal bir şekilde değiştirdi.

Babam Ahmet Rıza, turizm emekçisidir. Antalya’nın önde gelen otellerinde çalışmıştır. Babam, emek piyasasında, çoğu turizm emekçisi gibi, gündüzleri uyuyup geceleri otelde bulunduğu bir çalışma saati rejimi içinde bulunmuştur. Bu onunla vakit geçiremememin temel ekonomik sebebidir. Öyle ki annemle “*de facto*” olarak ayrılmadıkları yıllarda bile babamın ev içi alanda var olduğu anların az olduğunu söyleyebilirim.

Zımnın babasız büyümenin sosyalizasyonum sürecindeki temel etkisi, erkek egemen Türkiye toplumunda içselleştirilmesi, ‘genel kabul’ ve ‘onaylanmayı’; aksi, ‘dışlanma’ ve ‘ötekileştirmeyi’ doğuran erkekliğe dair gelişimsel enstrümanlara sahip olamamam olmuştur. Zira Antalya’da babamın oynadığı role yakınsayacak hiçbir büyük erkek figürü bulunmuyordu

ve basitçe gördüğüm en yakın baba figürü medya kanalları aracılığıyla dolaşıma sokulan dizi ya da filmlerdeki babalardı.

Bu sebeple erkek grupları içinde kendimi tam olarak onlar kadar ‘erkek’ hissedemediğim bir ergenlik geçirdim. Büyüme çağında homososyal grup ve alanlara dahil olmaya başladıkça hissettiğim temel duygu, alanın sermayesel ön şartlarını karşılayamadığım düşüncesinden kaynaklı sürekli içsel bir çekingenlikti. O alanlarda bana yol gösteren bir erkek figürünün olmaması kendimi savunmasız hissetmeme sebep oluyordu. Bu yüzden –sanırım en kolay erkeklik gösterisinin bu olduğunu fark edişimden kaynaklı- ortaokuldan başlayarak çok fazla küfür etme davranışı sergilemeye başladım.

Tüm bunların yanında bu tezin yazıldığı günlerde 67 yaşında olan ve emek yoğun işler yapamayan Ahmet Riza’nın artık çalışmadığını ve içinde bulunduğu durumu görmek acı vermektedir. Ona benim büyümeme katkı sağlamadığı, sadece orada olmadığı için ‘kızarken’ bir taraftan şimdi içinde bulunduğu durumdan ötürü üzülüyorum. Anne babası ‘de facto’ olarak boşanmış ve Oedipus kompleksinden mustarip bir çocuk olarak; Ahmet Riza’nın doğumunu takip eden süreçte, kapitalist ekonominin çalışma şartlarının da etkisiyle neredeyse ‘yok-baba’ pozisyonunda olmasının, ‘toplumsal cinsiyet düzeniyle’ sorunlu bir ilişkiye girmeme sebep olduğu söylenebilir.

Bugün travmatik etkileri halihazırda devam eden bu durumun; erkekliğe, erkek egemen sisteme ve bir bütün olarak toplumsal cinsiyet rejimiyle ilişkileniminin eleştirel bir hatta kaymasına sebep olduğunu düşünüyorum.

BÖLÜM I: KURAMSAL TARTIŞMALAR

1.2. CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Kuramsal Çerçeve bölümünün teorik temelini ‘toplumsal cinsiyet’ kavramı ve onun makro planda işleyişini karşılayan ‘toplumsal cinsiyet düzeni’ mevhmununun oluşturduğu söylenebilir. Buna ek olarak bu bölüm etrafında ‘toplumsal cinsiyet’ bağlamında yapılmış çeşitli tartışmalar metin içine çağrılacak ve teorik hattın zenginleştirilmesine gayret edilecektir. O sebeple ‘toplumsal cinsiyetin edinilmesini’ açıklayan kimi kuramlara da alan açılacaktır.

Ann Oakley (1985: 16) cinsiyeti, kadın ve erkek arasındaki görünen “*genital farklılıklara tekabül eden biyolojik bir fark*” olarak ifade ederken; toplumsal cinsiyetin, “*kadınsı ve erkek olmaya dair toplumsal bir sınıflandırma*” olduğunu belirtmektedir. Başka bir deyişle “*cinsiyet anatomik yapıya işaret ederken; toplumsal cinsiyet, -kadın ya da erkek olmaya dair- edinilmiş sosyal ve psikolojik duruma*” işaret etmektedir (Diamond, 2002: 321).

Yuval-Davis (2003: 32) toplumsal cinsiyeti, kadın ve erkek arasında gerçekte işleyen bir ‘fark’ olarak değil, “*toplumsal rollerinin, ekonomik konumları veya etnik ve ırksal topluluklara mensubiyetlerinin aksine cinsel/biyolojik farklılıklarıyla tanımlandığı öznel grubuna ilişkin söylem tarzı olarak*” kavramaktadır. Bunun yanında yazar; cinsiyetler arasındaki farklılaşmayı, toplumsal cinsiyetlere göre ayrıştırılmış ‘söylemsel farklılıklar’ olarak değerlendirmektedir.

Bu bağlamda Connell (2017: 207-208), toplumsal cinsiyetin “*bir nesne olmaktan çok bir süreç*” olduğunu dile getirmektedir. Ona göre toplumsal cinsiyet “*kolektivitelerin, kurumların ve tarihsel süreçlerin*” bir “*özelliğidir.*” Bundan kaynaklı olarak yazar, toplumsal cinsiyet ifadesinin “*yaşamın belirli bir şekilde örgütlenmesi sürecine*” denk geldiğine işaret eder ve eğer tabir ‘fiil halinde’ kullanılsaydı durumun kavranmasının daha basitleşebileceğini iddia eder. Tüm bunların yanında Connell’in toplumsal cinsiyeti “*insanların, eril ve dişil olarak üremeye dayalı bölünmesi kapsamında veya bu bölünmeyle bağlantılı olarak örgütlenmiş pratik anlamında*” kullandığını belirtmek elzem görünmektedir.

İngilizcedeki eski sözlüklerde toplumsal cinsiyet (gender) kelimesinin, cinsiyet (sex) tabirinin ‘mizahi bir kullanımı’ olarak yer aldığına dikkat çeken Archer ve Lloyd (2002: 17), günümüzde siyaseten doğrucu bir şekilde ‘gender’ ifadesinin ‘sex’ söyleyişinin yerini aldığını ve –söz

gelimi- birçok psikoloğun artık ‘cinsiyet farklılığı’ deyişi yerine ‘toplumsal cinsiyet farklılığı’ tabirini kullandığını belirtmektedir.

Bu noktada Bourdieu’nun (2015b: 73) dile getirdiği, toplumsal alanın derin bir şekilde farklılaşagelmesinden türeyen, derin bir tarihsel yapı olarak hüküm süren ‘cinsiyetlendirilmiş bilinçdışının’ varlığından bahsetme elzem görünmektedir. Zira yazara göre arkaik addedilebilecek zamanlardan beri yapılandırılan “*erkek merkezli dünya görüşünün parçaları*”; kişinin, bilişsel gelişimiyle bağlantılı olarak içerilir ve kök salar. Ridgeway ve Correll (2004: 510-511) ise “*farklılık ve eşitsizlik üreten ırk ya da ekonomik gelir seviyesi gibi her çok yönlü sistem gibi toplumsal cinsiyetin bir ‘kültürel inanç’ ve ‘kaynak dağılımı(yla)’ işlediğini*” belirterek; makro plandaki düzenlemelerin, mikro boyuttaki karşılıklarına dikkat çeker.

1.2.1. Toplumsal Cinsiyetin Düzeni ve Rejimi

Bu çalışma kapsamında sıklıkla kullanılan ‘toplumsal cinsiyet düzeni’ kavramı ve onun kadar işe koşulmamış olsa da ‘toplumsal cinsiyet rejimi’ tabirinin; makro düzeyde işleyen toplumsal cinsiyet sistemini ve bunun çeşitli kurumlar içindeki yansımaları karşılamak için kullanışlı olduğu düşünülmektedir.

Erkeklik krizinin, makro seviyede gerçekleşen değişikliklerin, mikro düzeyde deneyimlenmesiyle ilişkili olduğu düşünülebilir (Onur ve Koyuncu, 2004: 35-36). Kriz, doğrudan cinsiyetlendirilmiş toplumsal düzen ve onun aşağıdan yukarıya işleyen enstrümanlarla bağlantılıdır. Bu sebeple toplumsal cinsiyete dair yapılmış tartışmalara alan açmak; ‘erkeklik krizini’ anlamayı kolaylaştıracak ‘kavram setini’ tedarik edebilir. O yüzden Reawyn Connell’in kullandığı şekliyle ‘toplumsal cinsiyet düzeni’ ve ‘toplumsal cinsiyet rejimi’ kavramları çalışmanın devamında gerçekleştirilmiş yüz yüze görüşmeleri deşifre etmede işe koşulacaktır.

Demetriou (2004: 344) “*erkek ve kadın arasında tarihsel olarak inşa edilmiş iktidar ilişkileri*” anlamında ‘toplumsal cinsiyet düzeni’ ifadesinin ilk olarak 1984 yılında Jill Matthews tarafından ortaya atıldığını, ardından Raewyn Connell başta olmak üzere sosyal bilimciler tarafından geliştirildiğini işaret etmektedir. Buna ek olarak Flood (2007: 236), ‘toplumsal cinsiyet düzeni’ ifadesinin “*sosyal hayatın farklı seviyelerindeki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin organizasyonunu*” kapsadığını dile getirmektedir. Ayrıca Connell (2017: 153) Matthews’dan ödünç aldığını ifade ettiği tabirin; kurumlarda yerleşikleşmiş toplumsal cinsiyet yapısını

imlemek için kullandığı ‘toplumsal cinsiyet rejimi’ ifadesiyle karşılıklı olarak kullandığını belirtmektedir.

Connell (2017: 180-200) ‘toplumsal cinsiyet rejimi’ ifadesiyle analiz merceğini daraltarak okul gibi ‘eğitim kurumlarını’, ‘şirketleri’, ‘medya organlarını’, ‘aileyi’, ‘devleti’ ve genellikle bir kurum olarak düşünülmediğini belirttiği ‘sokağı’ ele alır. Bununla birlikte ‘toplumsal cinsiyet düzeni’ tabiri Connell’a (2017: 201) göre toplumu ağ gibi saran lokal toplumsal cinsiyet rejimlerinin ilerisine geçmek ve birbirleriyle olan ilişkilerini incelemek iddiasını taşımaktadır

Toplumsal cinsiyet işleyişine makro bir bakış olarak düşünülebilecek kavramla (Flood, 2007: 236); Connell (2017: 201-202), esas olarak toplumda görece birbiriyle ilişkisiz görünen kurumların; rastlantısal olmayan şekilde nasıl iç içe geçen stratejiler geliştirdiğini ve bir tür uyum yarattığına dikkat çekmek ister. Bu bağlamda kentlerdeki işçi ailelerinde çocuk bakımının kadınlara devredilmesi paternini ele alan yazar; kapitalist emek piyasasının “*düşük ücretli, düşük statülü bazı yarım günlük işler sunduğunu*” ve çalışanların genelde kadın olduğunu vurgular.

Bu bağlamda Demetriou (2004: 345), ‘toplumsal cinsiyet düzeni’ tabirinin kendini ‘patriyarki’ ya da cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemi’ gibi benzer konseptlerden ayıştıran; ‘anti-özcü’, ‘inşacı’ ve ‘tarihselci’ bakış açısıyla kullanıldığını belirterek; tabirin, ‘patriyarki’ deyişinden daha ‘içerimsel’ olduğunu dile getirir. Zira ona göre patriyarki, “*erkeğin kadın üzerindeki egemenliğini tarihsiz hale getirmekte ve farklı erkek egemenliklerini ve bunlara yönelik kadın direnişi ile iktidarı görmezden gelmektedir*”

Connell’a (2017: 181-182) göre ‘toplumsal cinsiyet rejimi’ ifadesi ile “*belirli bir kurumdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin etkileşim durumu*” olarak kavranmaktadır. Ona göre toplumsal cinsiyet ilişkileri “*her tür kurumda bulunur*” ve eğer ele alınan örnek herhangi bir kurumda önde gelen ilişki sistemi değilse bile kritik kurumlarda daima birincil önemde gelmektedir.

Bu bağlamda çeşitli kurumları ele alan Connell (2017: 182); ‘eğitim kurumlarında’, ‘şirketlerde’, ‘devlet organlarının içinde’ hatta ‘arkadaş gruplarında’ dahi belirli bir ‘toplumsal cinsiyet rejiminin’ işlediğini ileri sürer ve başlıca odağını ‘aileye’, ‘devlete’ ve ‘sokağı’ yöneltir. Klasik ev içi alanda sürdürülen işlerin kadına, ev dışında icra edilen ücretli işlerin erkeğe yüklendiği klasik iş bölümünü hatırlatan yazar (2017: 184); çocuğa bakım verme sürecinin de cinsiyete dayalı iş bölümüyle sürdürüldüğünü vurgulamaktadır. Bununla birlikte kadının ve erkeğin yaptığı iş/kazandığı para faktörünün ev içi alandaki iktidarı ve doğrudan

‘toplumsal cinsiyet rejimini’ etkilediğini dile getiren Connell (2017: 188), böyle durumların rejimin geleneksel kodlarıyla çelişki yaratabileceğini savlamaktadır.

1.2.2. Toplumsal Cinsiyetin Edinilmesini Açıklayan Teoriler

Bu bölümde toplumsal cinsiyetin edinilmesini ve onunla iç içe geçtiği kabul edilen (Galasinski, 2013: 12-15) ‘erkeklik’ ile ‘babalığın’ açıklanması çabası dahilinde çalışma boyunca yararlanılacak entelektüel bagaj açıklanacaktır. Bu çalışma, yapı ve öznenin birbirini karşılıklı olarak etkilemesi perspektifini temel alan düalist literatürü takip etmektedir. O sebeple öncelikle West ve Zimmerman’ın geliştirdiği ‘toplumsal cinsiyetin yapılması’ teorisi ve Messerschmidt’in ‘kesişimsellik’ kavramı ile Judith Butler’ın müellifi olduğu ‘performativite’ tabiri açıklanacak ardından Bourdieu’nun ‘habitus’ kavramına değinilecektir.

1.2.2.1. Toplumsal Cinsiyetin “Yapılması” Teorisi ve Performativite

West ve Zimmerman (1987: 126), “*rutin ve metodolojik bir şekilde yinelenerek kazanılan bir olgu*” olarak kabul ettikleri toplumsal cinsiyetin “*yapıldığını*” ileri sürmektedir. Öyle ki bu yapım, “*kadınsı ve erkeksi dışavurumların oluşturulduğu, toplum tarafından yol gösterilen; etkileşimsel, algısal ve mikro politik bir süreçtir.*” Bu yaklaşıma göre toplumsal cinsiyet, kişiye haiz tekil bir nitelik değil; aksine, ‘ötekilerle’ etkileşime girilmesinden kaynaklanan bir “*edinme*” halidir (West ve Fenstermaker, 1995: 21). Bununla birlikte West ve Zimmerman’ın (1987: 137), toplumsal cinsiyeti, “*kız ve oğlan çocukları arasında, kadınlar ve erkekler arasında doğal ya da biyolojik olmayan farkların yaratılması ve farkların cinsiyete dair esas unsurlarmış gibi korunması*” olarak kavradığını belirtmek gerekmektedir.

Messerschmidt (2018: 113), toplumsal cinsiyetin oluşum aşamasında çocuğun; “*ebeveynleriyle, diğer çocuklarla ve yetişkinlerle etkileşime girdiğini; sosyal yapılar tarafından inşa edilmiş bu etkileşimler vesilesiyle hangi davranışların tavsiye edildiğini kavradığını*” savlamaktadır. Yazar, çocuğun “*süreç içerisinde yaşadığı uzam içerisinde işleyen toplumsal cinsiyetlendirilmiş uygulamaları ve onlara atfedilen söylemleri müzakere*” ettiğini savlamaktadır. Öyle ki Messerschmidt için toplumsal cinsiyetin ‘yapılması’ hali; kişinin kendine bir cinsiyet atfetmesi ve kendini o cinsiyete dair tanımlamış özellikler üzerinden ifade etmesiyle ivmelenir ve zaman içerisinde devam eder

Toplumsal cinsiyetin edinilmesi sürecinin politik mantığı hakkında West ve Zimmerman (1987: 127); katılımcıların, herhangi bir etkileşime girdiklerinde, davranışlarını kendilerine atfettikleri toplumsal cinsiyete göre şekillendirdiklerini ve karşılaştıkları ötekilerin davranışlarını da kendi dışavurumlarının ‘gramerine göre’ yorumlama eğilimi gösterdiklerini ileri sürmektedir. Bu bağlamda Messerschmidt’e (2018: 115) göre davranış; değerlendirilme beklentisi taşıdığından, onu algılayanların nasıl yorumlayacağı düşüncesiyle orkestre edilir ve biçimlendirilir. Böylelikle ‘toplumsal cinsiyet’, ‘cinsiyet’ ve ‘cinsellik’ gibi kavramların spesifik anlamlarının sosyal etkileşim ve pratikler aracılığıyla belirlendiği söylenebilir.

Haddizatında Messerschmidt (2018: 114-115), toplumsal cinsiyetin, kişinin sosyal ilişkilenimi devam ettiği müddetçe ‘yeniden müzakere’ edildiğini ileri sürmektedir. Zira yazara göre cinsiyetlendirilmiş kendilik, ‘çelişki’ ve ‘farklılıkların’ sahnesi konumunda olabilir. Öyle ki kişi, biyolojik olarak kadinken, ‘erkek toplumsal cinsiyeti’ geliştirmiş olması ihtimal dâhilindedir. Hatta ve hatta onun için “*kişiler kendini erken yaşlarda heteroseksüel erkek, gay ya da lezbiyen gibi kimliklendirse de toplumsal cinsiyetin mütemadiyen müzakere halinde olmasından kaynaklı olarak bu kimlik zaman içinde*” değişebileceği söylenebilir. Nitekim toplumsal cinsiyetin oluşturulması süreci hiçbir zaman ‘tamamlanmaz’, sürekli olarak devam eder. Zira toplumsal cinsiyet; bağlama göre değişen, akışkan, geçici bir doğaya sahiptir.

Kişinin toplumsal matristeki yerini belirleyen unsurlar arasında ‘toplumsal cinsiyeti’, dahil olduğu ‘sosyo-ekonomik sınıfı’ ve ‘etnik kökeni’ gelmektedir. Eğer yapıyla özne arasında bir karşılıklılık olduğu önermesi takip edilirse; bahsi geçen belirleyenlerin, toplumsal ilişkiler ve etkileşimler dolayısıyla ortaya çıkan, spesifik sosyal pratiklerde ve bağlamlarda neşet eden kategoriler olduğu düşünölmeye müsait hale gelir (Messerschmidt, 1997: 4)

Başka bir deyişle tıpkı toplumsal cinsiyetin etkileşim aracılığıyla edinildiği gibi kişi söz gelimi ‘işçi olmayı’ ya da ‘kent soylu’ davranmayı da öğrenir. Toplumsal konumlara bağlı olarak gelişmiş kimlikler; -tıpkı toplumsal cinsiyet gibi- ‘etkileşim aracılığıyla’, gündelik hayat içerisinde kazanılır. Daha açık bir anlatımla, kişinin işgal ettiği sosyal koordinat; onun etkileşim haritasını biçimlendirmektedir. Etkileşimler ise karşılıklı olarak ‘öteki’nin yorumlayışını göz önünde bulundurma ilkesine göre işletilmektedir. Kişi, halihazırda ‘yapılandırılmış’ bir sosyal çevrede bulunduğu için; icra edilen davranış, hem belirli bir sosyal kategoriler bileşkesinin – söz gelimi beyaz, orta sınıf, kadın- ürünüdür hem sahip olunan bileşkeyi yeniden üretir.

Bu bağlamda Butler’ın (2014: 20) toplumsal cinsiyeti, ritüel bazlı tekrarlardan oluşan ve yolla doğallaştırılan, kültürel olarak karşılığı bulunan “performatif” bir süreç olarak kavradığını

belirtmek elzem görünmektedir. Zira ona göre kişinin bedenine kayıtlı özelliği olarak düşündüğü şey esasında belli başlı eylemler vesilesiyle üretilen “*bedensel hareketlerin halüsinogen etkisidir.*” Aynı zamanda toplumsal cinsiyetin performatif olması, varolduğu varsayılan kimliğin bu eylemler aracılığıyla meydana getirildiğine de işaret etmektedir (Butler, 2014: 231).

Performansın icra edilebilmesi için ‘iktidarın’ bir şart olarak bulunması gerektiğini belirten Butler (2014: 29), cinsiyetlendirilmiş ifadelerin berisinde bir toplumsal cinsiyet kimliği bulunmadığını; aksine olduğu varsayılan kimliğin, “*dışavurumlar*” ve “*ifadeler*” tarafından “*performatif olarak kurulan*” bir nosyon olduğunu belirtir (2014: 77)

Zira Butler’a (2014:224) göre “*bedensel hareket ve icralar genellikle performatiftirler, yani dışavuruyormuş gibi yaptıkları öz veya kimlik aslında bedensel işaretler ve diğer söylemsel yollarla üretilen ve sürdürülen*” üretimlerdir.

Haddizatında Butler (2014: 224), bedenin cinsiyetlendirilmiş performanslarla kurulmasının; onun, ‘kamusal bir söylem’ tarafından düzenlendiğini gösterdiği gibi varoluşsal bir konumunun olmadığına da işaret ettiğini söyler. Bununla birlikte yazar (2014: 229), belirlenmiş toplumsal cinsiyet performanslarını tatbik etmeyen kişilerin sistem tarafından ‘cezalandırıldığını’ hatırlatır. Zira toplumsal cinsiyet “*kültürel varkalımı hedefleyen bir projedir.*” Ezcümle toplumsal cinsiyet, siyaseten dayatılmış sofistike bir “gösteridir.” Zira onun “*parodik tekrarı, aynı zamanda toplumsal cinsiyet kimliğinin inatçı bir derinlik ve iç töz olduğu görüşünün bir yanılısama olduğunu da açığa çıkarır*” (Butler, 2014: 238-239).

1.2.2.2.Habitus

Habitus kavramı, bu çalışma kapsamında ‘erkeklik krizinin’ patriyarkal değerlerle ilişkisini açıklamak için sıklıkla başvurulmuş bir mevhumdur. Wacquant’a (2014: 61-62) göre habitus, kişinin doğumuyla beraber işaretlendiği toplumsal koordinatın ürettiği özgül şartlar ve koşullanmalar dolayısıyla elde ettiği ‘bilinçsiz şemalar’ olarak düşünülebilir. Yazara göre her kişinin; kendine has bir koşullar bileşkesi olsa dahi, ortaklaşan koşullar benzer deneyimleri ürettiğinden ‘kolektif habituslardan’ bahsetmek olanaklı hale gelmektedir.

Bu bağlamda habitusu “*bireylerin dünyayı benzer biçimde sunmaları ve belirli bir tarzda sınıflama yapmaları, seçmeleri, değerlendirmeleri ve davranmalarını mümkün kılan bilişsel ve duygusal bir kılavuz sağılar*” olarak kavrayan Çağın ve Göker (2015: 16-19); onun, ‘homojen

yaşam tarzları' ürettiğini savlamaktadır. Zira yazarlara göre beğenin, çeşitli deneyimler aracılığıyla somutlaşması; ortaklaşmış sosyo-ekonomik gelir seviyesi eksenli kültürel örüntülerin oluşmasına vesile olur. Her sosyo-ekonomik seviyenin, reel hayatın dayattığı şartlarla mücadele etme pratiği farklılaştığı için kültürel örüntülerin homojenleşme biçimi de değişiklik gösterir. Bundan dolayı, yazarlar habitusun benzer pozisyonu paylaşımlar arasında bir 'kolektif bilinç' olarak ele alınabileceğini belirtmektedir.

Bourdieu'nun herhangi bir eylemin berisinde 'niyet' ve 'tercih' faktörlerini temel unsur olarak görmediğini hatırlatan Emirbayer (2014: 58); düşünürün, eylemin çıkış noktası olarak *“birincil sosyalleşme yoluyla içselleştirilen ve ikincil öğrenim yoluyla bükülen, bir parça değiştirilen ya da nadiren yeniden şekillendirilen habitusa dayalı ilişkilene kipleri(ni)”* işaret ettiğini vurgular.

Bununla birlikte Ünal (2014: 176), kişinin karşılaştığı şartlara yönelik kazandığı yeni yatkınlıkların, mevcut habitusuna dahil olma eğilimi gösterdiğinden bahsetmektedir. Yazara göre geçmişte kazanılan yatkınlıklar gelecekte edinilecek olanları önceler; o sebeple habitus mütemadiyen yeniden yapılandırılmaya sahip bir yapı olarak düşünülebilir.

Daha spesifik bir ifadeyle Bourdieu (2015a: 254-255), habitusu, sosyal uzamda neşet eden pratiklerin arkasındaki hem *“üretici ilke”*, hem de onların *“sınıflandıran sistemin”* ta kendisi olarak telakki etmektedir. Öyle ki kişilerin habitus, bu iki faktörün etkisiyle şekillenir. Zira habitus hem eylemi şekillendirir hem de eylemin algılanışını biçimlendirir. Bu haliyle o, *“yapılandırılmış (bir) yapıdır.”*

Düşünüre (2015a: 255-256) göre kişilerin habituslarını oluşturan koşullar, taşıdıkları habituslara nakşedilmiştir. Bu koşullar esas olarak habitus bazlı farklılıkların da kaynağı olarak okunmalıdır. Nitekim koşullar, kendini habitus üzerinde kaydolmuş 'yatkınlıklar' şeklinde yansıtmaya eğilimindedir. Söz gelimi varsıl ile yoksul habitusunun yapıp etmeleri ve bu yapıp etmelerin algılanışı, koşulların yarattığı *“fark sisteminden”* kaynaklanmaktadır.

Bu bağlamda kadınlık ve erkekliğin yapılandırılmasını anlamada 'habitus' kavramının, cinsiyetler arasında bölüştürülmüş davranış ve düşünüş biçimlerinin yorumlanmasını sağlamada etkili bir enstrüman olarak kullanılabileceği söylenebilir. Kişisel hikayelerden yola çıkarak çizilecek habitus profilleri, 'erkekliğin' ve 'babalığın'; çocukluktan yetişkinliğe ne şekilde konfigüre edildiğini anlamaya yardımcı olacak ve muhtemel bir 'erkeklik krizinin' sebeplerini saptamada fayda sağlayacaktır.

1.3. ERKEKLİKLER

Kuramsal Çerçeve bölümünün ikinci ana başlığı olan ‘Erkeklikler’ ekseninde, tarihsel bağlamla dirsek teması kesilmeden konu hakkındaki literatür metin içine çağrılacaktır. O sebeple bölüm kapsamında hem dünya hem Türkiye coğrafyası eksenli belirli bir tarih okumasıyla karşılaşılacak ardından ‘erkeklikler’ hakkındaki çeşitli tartışmalara yer verilecektir.

Hearn (2007: 390), İngilizcedeki ‘erkeklik’ anlamında ‘masculinity’ kelimesinin, Latince ‘erkek cinsiyetinde kişi’ anlamına gelen ‘masculus’ sözcüğünden türetildiğini belirterek tespit edilebilen ilk kullanımının geç on dördüncü yüzyıl olduğunu vurgular. Buna ek olarak yazar, kelimenin ‘güçlülük’, ‘mertlik’, ‘yiğitlik’ gibi anlamlarla yüklenmesinin on yedinci yüzyıla denk geldiğini dile getirmektedir Bu bağlamda Kimmel (2003: 503); erkekliği, *“herhangi bir zaman diliminde herhangi bir toplum içinde erkek cinsiyetine tanımlanmış toplumsal roller, davranışlar ve amaçlar”* olarak tanımlamaktadır.

Sancar (2009: 16), erkekliğin bir iktidar analizine tabii tutulmadan anlaşılamayacağını belirtir ve onu *“sürekli başka konumların ‘ne olduğu’ hakkında konuşma hakkını kendi elinde tutan ve bu sayede kendi bulunduğu konum sorgulama dışı kalan bir ‘iktidar konumu’”* olarak telakki eder. Erkeklik kavramının, erkeğin kadından hem kişisel hem faillik kapasitesi açısından farklı olduğu varsaydığını belirten Connell (1995: 68), mevhmun köklerini, kapitalizmin gelişmeye başladığı modernizmin erken evresine işaretler. Erkekliğin, ‘kadınlıkla’ ilişkisel bir pozisyon olduğunu belirten yazar, kadınlık olmadan bugün Avrupa/Amerika kültüründe bilindiği şekliyle bir ‘erkeklik’ olamayacağını altını çizer.

Erkekliğin tanımının zamana ve kültüre bağlı olarak akışkan bir mevcudiyeti olduğunu ileri süren Norman (2007: 966), belli bir kültürde dahi birçok ‘erkekliğin’ bulunabileceğinden bahsetmektedir. Yazara göre tek bir erkeklik anlayışla, çoklu erkeklikler kavrayışı arasındaki fark; ‘cinsiyet’ ile ‘toplumsal cinsiyet’ kavramları arasındaki ayrıma yakınsar. Erkekliğin, üniter olarak her yerde aynı şekilde tezahür ettiği algılayışı biyolojik ‘cinsiyet’ mevhmuna; çoklu şekilde var olduğuna yönelik kavrayış onun toplumsal cinsiyet ekseninden yapılandırılmışlığına referans verir. Horrocks (1994: 5) da benzer şekilde erkekliğin heterojen ve bağlamsallığa duyarlı olduğunu belirterek, erkek kimliğinin *“sürekli değişen, akışkan ve yeni koşullara uyarlanan”* bir yapıda olduğunu işaret ederek sabit olmadığının altını çizmektedir.

Erkeklik, tarihsel ve mekânsaldır ve tek bir erkeklikten bahsetmek mümkün değildir. Öyle ki Carrigan v.d (1985: 590-591); erkekliklerin, yalnızca güç ilişkileriyle değil aynı zamanda çeşitli

‘duygusal bağlanma örüntüleri’ ve ‘iş bölümü mekanizması’ tarafından da yapılandırıldığını ileri sürmektedir. Yazarlar erkekliğin, hegemonik erkeklikle çeşitli bastırılmış erkeklik arasında bölümlendiğine vurgu yaparak; onun çoklu doğasına işaret etmektedir. Bu bağlamda Connell (1995: 44), “*erkekliklerin toplumsal cinsiyet ilişkileri tarafından yapılandırıldığını*” söyleyerek onun, “*doğası gereği tarihsel*” olduğunu vurgular. Yazara göre erkekliklerin her yeniden biçimlendirilişi “*toplumsal çıkarların dengesini ve toplumsal değişimin yönünü etkileyen politik bir*” süreçtir.

Bu bağlamda Hearn ve Collinson (1994: 109) erkekliklerin; ‘yaş’, ‘görünüş’, ‘bedensel durum’, ‘ekonomik gelir durumu’, ‘etnik kökeni’, ‘medeni durumu’, ‘baba olup olmaması’, ‘boş zamanını geçirme biçimi’, ‘akrabalık ilişkileri’, ‘zihni melekeleri’, ‘mesleği’, ‘ikamet ettiği lokasyonu’, ‘dini’, ‘cinsel yönelimi’, ‘ölçüleri’, ‘şiddete eğilimli olup olmaması’ bakımından kesildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda her başlık ve başlık konfigürasyonunun farklı bir erkekliğe tekabül edeceği ileri sürülebilir hale gelmektedir.

Erkekliğin coğrafyaya göre değişme özelliğini vurgulayan Gilmore (1990: 31), söz gelimi Akdeniz çanağındaki önde gelen erkeklik halinin ‘gurur’ ve ‘saygınlık’ eksenli tanımlandığını belirtir. Haddizatında yazar (1990: 43), özellikle ‘onurun’, bedeli ne olursa olsun ev ve aile kurmanın, erkek olmanın başlıca kaidelerinden olduğunu söyler. Akdeniz erkekliğinin gelişmesinde kaynakların kıtlığı ve geleceğin bilinmezliğinden kaynaklı sebepleri işaret eden Gilmore (1990: 47), bu bölgede rastlanan genel paternin “*eşini gebe bırakma, kendine bağlı olanları besleme ve aileyi koruma*” olduğunu vurgulamaktadır (1990: 48).

Yukarıda bahsedilen Akdeniz çanağında erkek olmak için geçerli üç temel karinenin çeşitli varyasyonlar altında yerkürede çoklukla tespit edilebilmesine dikkat çeken Gilmore (1990: 223); bununla birlikte erkekliğin yerkürenin her yerinde benzer şekilde neşet etmediğini de özellikle vurgular. Aksine ona göre her yerde aynı şekilde tecelli eden bir erkeklik yoktur ama benzer örüntülerin –benzer şartlar altında- görülebildiği erkeklikler olabilir. Bu bağlamda yazarın (1990: 224), belirli coğrafi, ekonomik ve politik şartların yan yana gelmesinin erkekleri benzer örüntüler geliştirecek şekilde yapılandığı yönünde bir sava doğru meylettiğini söylemek elzemdir. Zira yazar (224-225), kesin bir nedensellik kurmanın mümkün olmayacağını belirtmekle beraber üretimin sosyal organizasyonu, erkek imgesinin yoğunluğu arasında bir korelasyon olabileceğini dile getirmektedir. Ona göre çevresel şartların çetinliği arttıkça bir amaç olarak ‘erkeklik’ daha da vurgulanmaktadır

Bu bağlamda Gilmore'un açtığı yol takip edilerek erkeğin biyolojik olarak kodlanmış ve önceden belirli bir fiziksel zorunluluğu takip etmediğini savlayan Kimmel ve Aranson'dan (2003: XXIII) ilhamla; erkekliğin, doğumdan itibaren toplum tarafından üretilen bir pozisyon olduğu söylenebilir. Zira yazarlara göre (2003: XXIII) erkeklik, ne 'tarih ötesi' ne de kültürel olarak 'küreseldir'. Bilakis erkekliğin anlamı kültürden kültüre ve zamana bağlı olarak mütemadiyen değişmektedir. Bu bağlamda yazarlar, on yedinci yüzyıl Fransa'sında 'gerçek erkeğin' fırfırlı beyaz dantel gömlekler giymesinin, beyaz pudra ve kırmızı ruj içeren ağır bir makyaj yapmasının makbul olduğunu hatırlatır ve günümüzde bahsi geçen algının 'gerçek erkek olmaktan' ne denli uzak düştüğünün altını çizer.

Onur ve Koyuncu (2004: 42), kadın ve erkek haline gelmenin; hane içinde başlayan, kreşte, anaokulunda ve örgün öğretim bağlamında süregelen; toplumsal ilişkilerden başlayarak kurum ve kuruluşlarda, örgütlenmeler içinde, sportif etkinliklerde ve profesyonel yaşamda devam eden bir nitelik sergilediğini dile getirmektedir. Bununla beraber Yuval-Davis'in (2003:32) erkek – ya da kadın- olmayı “*erkek ve kadın arasındaki gerçek toplumsal farklılık olarak*” değil, “*toplumsal rollerinin, ekonomik konumları veya etnik ve ırksal topluluklara mensubiyetlerinin aksine cinsel/biyolojik farklılıklarıyla tanımlandığı öznel grupuna ilişkin söylem tarzı*” olarak kavradığı hatırlanmalıdır. Kısaca erkek olmak 'bağlamsal' ve 'kesişimsel' bir kurgudur.

1.3.1. Tarihsel Bağlam

Erkeğin, erkekliğin ve 'toplumsal cinsiyet düzeninin' ne şekilde kurulduğunun açıklanması, günümüzdeki 'erkekliği', 'babalığı' ve bu kavramlarla bağlı 'erkekliğe dair krizi' gerekçelendirmede kritik öneme haizdir. Öte yandan Mills'in (2019: 17) belirttiği üzere hiçbir sosyal bilimsel açıklama tarihe ve biyografiye yer vermeden “*düşünsel yolculuğunu tamamlamış sayılmaz.*” O sebeple bu başlık altında önce genel ve ardından yerel kontekste olmak üzere erkekliğin tarihsel değişimi özetlenmeye çalışılacaktır.

Bu bağlamda Connell (1995: 186), bugün bildiğimiz anlamda 'erkekliğin', 15 ile 17. yüzyıllar arasında kapitalizmin neşet etmesine koşut olarak gelişmeye başladığını savlamaktadır. Yazara göre dört temel gelişme modern 'erkeklik' fikrinin oluşmasına yardımcı olmuştur. Bunlardan ilki Rönesans ve reform hareketleri neticesinde kıtanın sekülerleşmeye başlaması sonucunda; Avrupa metropollerinde yerleşikleşmeye başlayan, yeni cinsellik ve kişilik anlayışıdır.

Connell (1995: 187); ikinci kilometre taşının İngiltere, Hollanda, Portekiz, İspanya gibi devletlerin deniz aşırı imparatorluklar kurması olarak işaretler. Zira yazara göre yeni dünyanın

sömürgeleştirilmesi, tümüyle erkekler tarafından icra edilmiş ve işgalciler, gittikleri coğrafyalardaki yerleşik sosyal ilişki ağlarını ‘zor yoluyla’ ortadan kaldırmaya kast etmişlerdir. Bunun yanında yazar; üçüncü gelişmeyi, ticaret kapitalizminin serpildiği kentsel alanların genişlemesi olarak işaretlemektedir.

Connell (1995: 188-189), metropolitan alanının genişlemesinin üzerinde özellikle durmaktadır. Öyle ki yazara göre “*ticaret kapitalizminin peşinde getirdiği girişimcilik kültürü ve çalışma alanı rejimi, erkekliğin belirli bir türünü kurumsallaştırmıştır*” Bunun yanında geçmiş dönemle birlikte medikal anlamda cinsiyetin, ‘ikilik’ ekseninde algılanmaya başlandığını belirten yazar, etiketleme ve tanımlama eksenli ‘medikal ideolojinin’ bu dönemde yükselişe geçtiğini dile getirmektedir. Öte yandan Connell, bahsi geçen süreçte son gelişmenin 16. yüzyılla ile 18. yüzyıllar arasında, dini temelli başlayan sonrasında hanedanlıklar arasında çekişmeye dönen ve kıtada dengeleri değiştiren –‘toplumsal cinsiyet düzeni’ dahil olmak üzere- savaşların işaretlenebileceğini belirtmektedir.

Kimmel (2013: 94) Birleşik Devletler’de 18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın başlarına dek iki temel erkeklik tipi bulunduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki ‘kibar efendi’, hüviyetini toprak mülkiyeti üzerinden devşirirken; ikincisi ‘kahraman zanaatkar’, ekonomik açıdan özerk, cumhuriyet değerlerine bağlı, bedensel kuvvetin somutlaştığı ‘erkek tipini’ oluşturmaktaydı. Bu noktada yazar; ‘kibar efendinin’; vaktinin, hatırı sayılır bir kısmını topraklarını yöneterek geçirdiğini, ailesi ve çocuklarına karşı özverili bir tutum içinde olduğunu söyler. Buna mukabil ‘kahraman zanaatkar’; çocuklarına karşı ilgili oğluna mesleğini öğreten, siyasetle ilgili bir tipoloji sunar

Bu noktada Kimmel (2013: 94), 1830’lardan itibaren ortaya çıkmaya başlayan ‘piyasa erkekliğinin’; kimliğini, kapitalist piyasadaki pratiklerinden devşirdiğini dile getirmektedir. Yazara göre bu erkeklik; ‘statü’, ‘güç’ ve ‘sermaye biriktiren’ bir tipoloji sergilemektedir. Ayrıca Kimmel ‘piyasa erkekliğinin’; ‘kibar efendi’ modelinin demode hale gelmesine, ‘kahraman zanaatkar’ erkekliğin ise ‘işçileşmesine’ sebep olduğunu ileri sürmektedir. Kendinden önceki iki erkeklik modelinin aksine ‘piyasa erkekliği’, hüviyetini piyasaya borçlu olduğundan giderek kendini işine adanma eğilimi göstermiş; diğer taraftan ev ile iş alanının ayrılmasından kaynaklı olarak, çocuklarıyla daha az vakit geçirebilen bir ‘baba’ profili sergilemiştir

Kimmel (2013: 95) piyasa erkekliğinin, sürekli olarak ‘ispat edilmesi’ gerektiğini ileri sürmektedir. Zira ona göre bu erkeklik, metanın ‘maliki’ olmak şartına bağlanmıştır. Ayrıca bu

erkekliğin, ‘eşcinsellerin’, ‘kadınların’, ‘siyahilerin’, ‘herhangi bir yerin yerlisi olmayanların’ dışlanmasıyla kurduğunu savlayan yazar; ‘piyasa erkekliğinin’, dışlananların bulunmadığı, kabul edilmiş erkekler arasında kendini ‘gerçek erkek’ olarak addebildiğini belirtmektedir

Erkekliğin değişimini babalık modelleri üzerinden Amerikan toplumu ekseninde inceleyen Pleck’in (1987: 83-93), modellemesi faydalı bir skala sağlayabilir. Bu bağlamda Pleck (1987: 84), babanın 18. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına dek çocukların ‘ahlaki yönlendiricisi’ ve mesafeli öğretmeni pozisyonunda konumlandığını belirtir. Bu baba modelinin 19. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın ortalarına dek egemen olan ‘evden uzakta çalışan ve evin mutlak geçimini sağlayan’ babaya dönüştüğünü ileri süren Pleck (1987: 86-91); 1940 ile 1965 yılları arasında çocuklarının ‘cinsiyet rol modeli’ olan bir ara model babalığın dominant hale geldiğini savlar. Yazar (1987: 92) son olarak günümüze dek devam eden ‘yeni besleyici babalığın’ makbul konumda olduğunu belirtir.

Walby (1991: 200) kapitalist ekonomik modelin yükselişe geçmesiyle birlikte toplumsal sınıflarda görülen değişim kadar yüklü bir hareketin toplumsal cinsiyet ilişkilerinde gözlenmediğini belirterek; erkeklerin, kapitalizm öncesinde de sonrasında da hakim konumda olduğunu dile getirmektedir. Bununla birlikte yazar (1991: 171), patriyarkal sistemi; ‘ataerkil üretim ilişkilerinin devamı’, ‘çalışma alanında ataerkil ilişkilerin mevcudiyeti’, ‘erkek şiddeti’, ‘cinselliğin işleyişinde ataerkinin payı’ ve ‘medya ya da eğitim gibi kurumlarda ataerki etkisi’ gibi başlıklar etrafında incelemekte ve kapitalizm sonrasında bu yapılarda küçük değişiklikler olduğunu ileri sürmektedir (Walby, 1991: 200).

Bu bağlamda erkekliğin tarihsel değişimini yapısal bir çerçeveden okuyan Pateman (2011: 45-47), geçmişten bugüne erkek egemen sistemin üç farklı aşamadan geçtiğini belirtmektedir. Yazarın (2011: 45), ‘geleneksel ataerki’ olarak çağırdığı dönemde babanın mutlak egemenliği görülmektedir. Buna karşılık ‘klasik ataerki’ aşamasında Pateman (2011: 46), oğulun babaya “*siyasi tabiiyet*” içinde bulunduğunu ve iktidar kaynağının; babanın, “*soy üretme gücü*” olduğunu belirtir. Bu düşünce biçimine göre siyasi hak “*baba hakkıdır*” (Pateman, 2011: 75). Yazar (2011: 140), on yedinci yüzyılda görülen ‘klasik ataerkil düşünce biçiminin’, iktidarın erkeğin soyu devam ettirme gücüne dayanan son durum olduğunu ileri sürmektedir.

Yazarın (2011: 47), erkek kardeşler arasında sözleşmeye dayalı olarak kurulduğunu savladığı ‘modern ataerki’ ise “*kapitalist sivil toplumu*” meydana getiren anlaşma biçimidir. Pateman (2011: 175), modern ataerkinin babanın bedeninde birleşmiş iki temel hakkın birbirinden ayrılması ve dağıtılmasıyla işlediğini belirtir. Ona göre babanın, ‘baba’ olmaktan kaynaklanan

hakkı, sözleşme aracılığıyla ‘sivil hakka’ dönüştürülmüştür. Buna karşılık erkeğin, kadının bedenine -hem ev içi alanda hem piyasada- erişme hakkına işaret eden ‘kocalık hakkı’, düzenlenerek tüm erkeklere dağıtılmıştır. Böylelikle erkekler birbirlerine paylaştıkları çıkarlar ekseninde bağlanarak bir ‘kardeşliği’ vücuda getirmiştir. Zira yazar (2011: 175), erkeklerin *“kadınların tabiiyetinden maddi ve psikolojik fayda sağlayan ilk sözleşmeyi sürdürmekte ortak bir çıkarları”* olduğunu belirtmektedir.

Bu eksenle Pateman (2004: 124-125); modern ataerkinin, yalnızca babanın ‘babalık hakkının’ ‘siyasal yönünü’, ‘bireysel yönünden’ ayırmakla yetinmediğini belirtmektedir. Ona göre modern ataerki, geleneksel dönemde babalık hakkına içkin ‘kocalık hakkını’; evlilik sözleşmesi aracılığıyla, ‘rıza bağlamında işletilen’ özel alana dair bir meseleye dönüştürerek kadın üzerindeki ‘egemenliğin’ korunmasını sağlamıştır. Nitekim yazar (2011: 18), ‘babalık hakkının’, ataerki iktidarın kaynağı değil yalnızca bir parçası olduğunu belirterek; erkeğin, ‘baba’ olmaktan kaynaklanan gücünün ilk olarak bir kadın üzerinde egemenlik kurmasından - yani ‘koca’ olmasından- ileri geldiğini söyler.

O sebeple Pateman (2004: 125) geleneksel ataerkinin de esas olarak ‘kocalık hakkına’ dayandığını belirterek ‘babalık hakkı’ üzerinde yapılan düzenlemenin yalnızca babanın siyasal hakkının, erkek kardeşler arasında paylaştırılması esasına göre işlediğini ileri sürer. Yazar, modern ataerkinin, iktidarı paylaşan erkek kardeşlerin kadınlar üzerindeki kontrolü sağlamak için karşılıklı rıza ilkesine dayanan ‘evlilik sözleşmesini’ kullandığını savlayarak; bu sayede kadınlar üzerindeki egemenliğin sürdürülmesinin, ‘özel alanın sorunu’ haline getirildiğine işaret eder.

Bu bağlamda Pateman (2004: 125-127), Locke ve Rousseau gibi sözleşme teorisyenlerinin erkeğin, baba olmadan önce sahip olduğu ‘kocalık hakkının’ ortadan kaldırılmasıyla bir sorunu olmadığını söyler. Yazara göre teorisyenler yalnızca *“teorik babayı”* öldürmek gayretindeydi. İki taraf da kadınların tabiiyet altında kalması fikrinde ortaklaşmaktaydı. Zira Pateman’a göre (2004: 124), Rousseaucu anlamda oğulların babaya karşı özgürlüklerini kazanarak sivil toplumu kurduklarına yönelik klasik hikâye, bütünün yalnızca bir parçasıdır. Klasik sözleşmeciler, oğulların kadınlara eşit bir şekilde erişim hakkını açan ‘kocalık hakkının’ tüm biraderlere dağıtılışını görmezden gelmektedirler.

Pateman (2004: 130-131), diğer toplumsal sözleşme kurgularına nazaran Freud’un çerçevesini çizdiği versiyonda; sözleşmenin, babalar ya da kocalar arasında değil erkek kardeşler arasında yapıldığının daha net bir şekilde görülebildiğinden bahsetmektedir. Öyle ki genelde bir toplum

sözleşmecisi olarak değerlendirilmeyen Freud, önerdiği sözleşme kurgusuyla Hobbes, Locke ve Rousseau geleneğine dahil edilebilir haldedir. Ayrıca yazar (2004: 132), Freud'un toplumsal sözleşme yorumunun; erkek kardeşlerin, babayı öldürerek işledikleri cinayetin sebebini işaret etmesi sebebiyle de önemli olduğunu düşünmektedir. Zira Freud, cinayetin temel motivasyonunun; erkeklerin, babanın tekelinde olan 'kadınlara' sahip olma isteği olduğunu iddia etmektedir.

Nitekim Freud; insanların uygarlık öncesi dönemde güçlü erkek-babanın, sürüdeki tüm kadınları hakimiyetine aldığını ve geri kalan tüm erkeklerin onun otoritesine boyun eğmek zorunda bırakıldığını ileri sürmektedir. Öyle ki yazara göre insanlık tarihindeki bu ilk düzenleme, erkek kardeşlerin babaya karşı gelerek onu devirmeleri -ve yemeleriyle- son bulur. Baba'nın yok edildiği bu evrede; kardeşler, klandaki kadınlar için kendi aralarında savaşılmaya başlar. Artan düzensizlik ve kargaşa neticesinde biraderler, süregiden kaostan son bulması adına bir 'cinsel-toplumsal sözleşme' yaparak klandaki kadınlarının kendilerine yasak sayılmasında uzlaşırlar (Braunschweig ve Fain, 1971: 89 akt Akal, 2019: 287).

Akal (2019: 287), Freud'un bu açıklamasının, erkek kardeşlerin birbirlerine 'ensest yasağı' ve 'dışardan evlilik' zorunluğu getirerek yeni bir toplumsal düzenlemenin doğumuna işaret ettiğini belirtir. Böylelikle güçlü olan babanın mutlak egemenliği, kolektif iradenin karşısında akamete uğramıştır. Freud, koyulan bu ilk yasak ve düzenlemeyle birlikte insanların hukuk düzenine geçtiğinin savlamaktadır. Öyle ki sözleşmeyle, "*sistemli güç ilişkilerinin*" görüldüğü "*siyasi iktidar*" kurulmuştur (Akal, 2019: 290), Zira "*özgür ve eşit erkek kardeşler arasındaki*" sözleşme, biraderlere eşit davranan yeni bir hukuk düzenini işletmeye başlamıştır (Pateman, 2004: 132).

Akal'ın (2019: 17), bir topluluğun oluşmasını o toplumu meydana getiren kişisel iradelerle ortak irade arasındaki ilişkilere dayandırdığı göz önünde bulundurulursa Pateman'ın açıklaması daha anlam kazanır. Zira Akal'a göre "*yalnızca sözleşmeyle oluşturulan kamusal gücün, bireylerin tümü üstünde siyasi hukuki üstünlük kurması söz konusu olabilir.*" Öyle ki Pateman (2004: 136-137), erkek kardeşlerin bu anlayışla Hobbes'un 'ulus', Rousseau'nun 'yapay ve ortak kişi' Locke'un 'siyasi topluluk' adını verdiği 'siyasi toplumu' kurduğunu belirtir.

1.3.2. Türkiye'de Erkeklik

Türkiye'de 'erkekliğin', bir toplumsal cinsiyet kategorisi olarak dönüşümünü takip etmek oldukça ilgi çekicidir. Aynı zamanda bu tez çalışması kapsamında öne sürülen temel önerme

bir yönüyle ‘patriyarkal erkekliğin modernleşme karşısındaki uyumsuzluğunu’ merkeze almaktadır. O sebeple hem bu hem de 3. bölümde yer alan ‘Türkiye’de Aile Kurumunun ve Babalığın Değişimi’ başlığı altında tezin teorik çerçevesini destekleyecek tarihsel okumayla karşılaşılacaktır.

Türkiye kontekstinde Duben ve Behar (1991: 239), Osmanlı Devleti’nin geç, Türkiye Cumhuriyeti’nin erken dönemine tekabül eden 1880 ile 1940 yılları arası periyodun, oldukça büyük değişikliklerin yaşandığı bir dönem olarak anılabileceğini belirtmektedir. Yazarlara göre bu dönemde “*aile, evlilik, kadın, çocuklar, sıradan ve rutinler, gündelik hayat*” üzerinde “*politik ve kültürel dönüşümler yaşanmıştır.*”

Bu noktada Kandiyoti (2013: 232), Osmanlı dönemi erkeklik anlayışının hem ‘efendi’ hem ‘kabadayı’ olan bir koordinata işaretlenebileceğini belirterek bu modelin hem baskıcı hem de güven verici bir pozisyonda olduğunun altını çizmektedir. Benzer şekilde Saraçgil (2005: 55) Osmanlı döneminde egemen erkeğin ‘efendi’ ve ‘kabadayı’ olarak ikiye ayrılabilceğini vurgulayarak sistemi garantileyen bu iki figürün zıddını ‘külhanbeyinin’ oluşturduğunu savlar.

Saraçgil (2005: 301-302); Türkiye toplumunda kurulan yeni iktidar ilişkilerinin taşıdığı makbul erkekliğin Atatürk’ün bedeninde vücut bulduğunu savlamaktadır. Öyle ki yazar, cumhuriyet rejiminin taşıyıcılarının, Osmanlı saltanatının temsil ettiği ataerkiyle çatışarak kendi erkekliğini kurmaya hamil olduğunu belirtir. Buna göre yeni rejim, beraberinde kapitalist Batı uygarlığına entegre olacak ‘modern bir ataerkilliği’ de vaaz etmekteydi. Fakat yazara göre, Kemalist iktidarın oluşturduğu kadın ve erkek rolleri “*yeni değerler üzerinde biçimlenmiş bir egemen erkek figürüne değil, belirli bir hiyerarşik düzen içerisinde iktidarı paylaşan bir gruba emanet*” edildiği için yeteri kadar başarılı olamamıştır.

Bu bağlamda Saraçgil (2005: 233), cumhuriyetin kurmaya hasrettiği ‘erkekliğin’, hem kamusal hem de özel boyutları olduğunun altını çizer. Buna ek olarak erkekliğin “*ilhamını genel olarak Avrupa orta sınıfından*” aldığını ileri sürer. Öyle ki bu erkek modeli, geç Osmanlı aydınlarının zihinlerinden başlayarak kurulan ve yalnızca biçime odaklı; tarihsel, toplumsal dayanaklardan yoksun birer idealleştirmedir (Saraçgil, 2005: 235)

Değişen erkekliğe koşut olarak babalığın da değiştiğini belirten Kandiyoti (2013, 192-193), geçmişin çocuk ve eşleriyle mesafeli babalığının, yerini yakınlığın almaya başladığının altını çizer. Öyle ki yazara göre Mustafa Kemal’in geleneksel olarak oğlan çocuğunun evla görüldüğü klasik değerlerin aksine kız evlat edinmesi oldukça semboliktir. Zira yeni rejimin erkekleri,

“*yeni kadın tipinin toplumsal doğuşunu sağlıyordu(r)*” Benzer şekilde Saraçgil de (2005: 246), yeni cumhuriyetin bir yönüyle karı-koca değil, ‘baba-kız anlaşmasına’ dayandığını ileri sürerek, yeni rejimde erkek hakimiyetinin ‘baba olmak’ üzerinden kurulduğunun altını çizmektedir. Yazara göre rejimin kurucuları ‘millet ailesinin’ babası pozisyonundan makbul kadınlığı şekillendirme gayreti içine girmişlerdir.

Sirman (2006: 56-57), yeni ulus devletin giriştiği reformların, bir yandan devlet aygıtının egemenliğine karşı çıkabilecek odakların pasifize edilmesi; bir yandan da devletin egemenliğini kabul eden ‘aile reislerinin’, kurulan sistemden faydalanması üzerine inşa edildiğini hatırlatır. Yazara göre Türkiye Cumhuriyeti’nin, evli erkekler ve devlet arasında imzalanan “*toplumsal cinsiyeti bir bütün olarak devletle bağlantılandırın*” bir ‘anlaşmaya’ dayalı olarak kurulduğu söylenebilir. Bu bağlamda yeni devletin erkekler arasında eşitlik inşa etme motivasyonunu hatırlatan Sirman, Medeni Kanun’un hiçbir engelle karşılaşmadan yasalaşmasının erkekler arasında ‘*de facto*’ bir anlaşmanın bulunduğu şeklinde yorumlanabileceğini belirtir.

Zira Sirman (2006: 57-58), Medeni Kanun’un erkekler arasında 19. yüzyıldan itibaren mücadele edilen eşitlik arzusunu yerine getiren bir sözleşme olduğunu vurgulamaktadır. Medeni Kanun ile birlikte, geç Osmanlı döneminde gerçekleştirilen hukuk reformu çizgisi devam ettirilmiş, evliliği zorlaştıran tören ve çeyiz miktarları azaltılmıştır. Yazar bu düzenlemelerle birlikte, evlilik aracılığıyla yeniden üretilen eşitsizliklerin azaltılmasının amaçlandığını belirtir. Bununla birlikte kanunun bir diğer özelliği; erkekleri, ‘aile reisi’ olarak tanıyıp birbirlerine eşit kılmasıdır.

Bu bağlamda Pateman’ın (2004), bir önceki bölümde tartışılan erkek kardeşler arasında kurulan ‘modern ataerki’ savının Türkiye Cumhuriyeti özelinde de geçerli olduğu ileri sürülebilir hale gelmektedir. Öyle ki Pateman, (2004: 133), erkek kardeşler arasında sözleşmeyle babanın ‘kocalık hakkını’, hiçbirini bir daha mutlak baba olmamak üzere eşit olarak paylaştığını önermekte ve kardeşlerin modern sivil toplum, birbirlerini denetleyen kurallar koyarak inşa ettiğini savunmaktadır.

Nitekim Arat (1998: 56), Medeni Kanun ile birlikte erkeğin -kadınla kağıt üzerinde eşit görünmekle birlikte- eşitler arasında birinci olduğu hakların tanındığını belirtmektedir. Söz gelimi kanunla birlikte evlilik kurumu içinde erkek, birliğin ‘başkanı’ ve temsilcisi kabul ediliyor, yaşanacak evi tayin etme hakkını elde ediyor, maiyetini geçindirme sorumluluğu üzerine yükleniyor, bir anlaşmazlık halinde velayet hakkının sahibi pozisyonunda oluyor hatta çocuğun kazandığı geliri kendine saklayabiliyordur.

Bu bağlamda yeni rejimin hukuk alanında giriştiği reform hareketlerinin en radikal kısmının ‘aile hukuku’ ekseninde gerçekleştirildiğini söylenebilir. Medeni Kanun’un, kadın hakları konusunda devrimci sayılabilecek yenilikler barındırmasına rağmen kadın ile erkeğin eşitliği ilkesinin aile hukuku ekseninde işletilmediğini ileri sürülebilecek haldedir. Aile kurumu bağlamında erkeğe tanınan haklar, kadının ‘ikinci sınıf vatandaş’ konumunda kalmasına sebep olmuştur (Koyuncuoğlu,1998: 58),

Nasıl ki Pateman’ın (2004) önerdiği şekliyle erkek kardeşlerin, baba/monarkı devirmesi, ataerkinin kadınların kontrolü konusunda yalnızca ‘kocalık hakkının’ tüm oğullar arasında paylaştırılması ilkesine dayanıyorsa ve yeni rejim, kadınların ikincil pozisyonunu iyileştirmiyorsa; cumhuriyetin de benzer şekilde davranıp Osmanlı monarkının işlettiği sistemi lağvederek erkekler kardeşler arasında bir eşitlik rejimi tesis ettiği söylenebilir hale gelmektedir.

Nitekim Kandiyoti (2013: 231), Geç Osmanlı döneminde yetişen genç erkeklerin, “*hiyerarşi, değişmezlik ve mutlak otorite*” kavramlarıyla eşleştirdikleri eski ‘baba’ figürünün yerine “*bu değerlerin yıkıldığı, eşler arasındaki duygusal mesafenin yerine sevgi ve arkadaşlığa bıraktığı, erkek ve kadınların duygusal bakımdan çocuklarıyla ilgili ve onlara yakın olduğu, evli çiftlerin büyüklerinden bir parça özerk kalabildiği*” ‘yeni bir erkekliği’ koymayı arzuladıklarından bahsetmektedir. Bu bağlamda Cumhuriyet’in ürettiği ‘yeni erkeklik’, teorik olarak Pateman’ın önerdiği ‘modern ataerki’ olarak düşünülmeye müsaittir

Zira Durakbaşı (1998: 42) da II. Meşrutiyet döneminde erkek entelektüellerinin; modernleşmeyi savunmalarının arkasında ‘yetişkin erkek’ kimliğini yaşayabilme, yeni toplumsal alanlara kavuşma, kadınlı-erkekli sosyalizasyon imkanına erişmek arzusunda olduğunu belirtmektedir. Yazara göre cinsel ayrıma dayanan pederşahi uygulamalar ya da görücü usulü evlilik gibi gelenekler; erkeklerin, ‘yetişkin erkek’ kimliğinin gelişmesinin önünde engel konumundaydı.

Ayrıca Arat (1998: 64), yeni rejimin kadınların eğitime büyük önem verdiğini fakat bunun eşitlikçi olmaktan uzak bir müfredat eliyle gerçekleştirildiğini belirterek geleneksel cinsiyet rollerinin pekiştirildiğini savunmaktadır. Zira yazar göre (1998: 52), toplumsal cinsiyete dair eşitsizlikleri görmezden gelen yeni rejim; kadınları, kadın bilincinin geliştirilmesi amacıyla değil kurulan ‘cumhuriyetçi ataerkiye’ uyumlu bir ‘eş’ ve ‘anne’ haline dönüştürmek için eğitmektedir. Ayrıca cumhuriyet tarafından tasarlanan kadının, kurucu oğullara yoldaş olması için “*kurgulanmış bir modernleşme ideolojisine*” dayandığını savlanabilecek haldedir

(Durakbaşı, 1998: 50). Buna ek olarak yeni rejimin kadınlara “*batılılaşmanın simge ve araçları*” olarak yaklaştığı ve kadınların esas olarak domestik rolleriyle ‘çağrıldığı’ ileri sürülmektedir (Arat, 1998: 68).

Benzer şekilde Türk modernleşmesinin, Aydınlanma’nın erkeği ‘mantık’; kadını, ‘doğayla’ eşleştiren mantığını devşirmesi, sürece getirilen eleştiriler arasındadır. Cumhuriyet’in ahlaki ünite olarak kavradığı ‘aile’ içinde kadın, ‘bakım’, ‘temizlik’ gibi işlerle yüklenirken; erkek evin geçiminden sorumlu tutulmuştur (Durakbaşı, 1998: 36).

Saraçgil’e göre (2005: 253) Cumhuriyetin lağvettiği Osmanlı sistemi beraberinde büyük toplumsal, ekonomik, siyasal ve hukuki değişiklikleri getirmiş tüm bunlar neticesinde aile kurumu da yeniden biçimlenmiştir. Bu bağlamda yazar; erkeğin, yeni ailenin görece daha az nüfusa sahip olmasının otoritesini işleteceği kişi sayısında düşüş yaratmasından, ailenin dış dünyayla iletişim biçimlerinin geçmişe nazaran değişmesinden ve ev içi alanda haremlik selamlık rejiminin kalmasından kaynaklı psikolojik zorlanım içine girdiğini ileri sürmektedir.

Cumhuriyet rejiminin; toplumsal cinsiyetin Osmanlı döneminden devreden yapısını hem sarsan hem tahkim eden bir formda olduğunu belirten Saraçgil (2005: 255), bunun Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrası eğitim kurumlarında görülebildiğini ileri sürer. Yazara göre daha önce kadın cinsiyetle bir eğitim kurumu özelinde rekabet etmek durumunda bulunmamış erkek, onunla yarışmaya girmek zorunda kalmış; fakat tüm müfredat da erkeğin ‘sembolik üstünlüğü’ tasdik edecek şekilde kurgulanmıştır.

Bununla birlikte modern devleti kuran erkeklerin, çizilen çerçevenin dışına çıkmamak ve ‘erkek kardeşler’ arasındaki ‘sözleşmenin’, erkeği koruyan şartlarını ihlal etmemek şartı ile Geç Osmanlı döneminde başlayan Kadın Hareketi’nin kimi taleplerine karşılık gelecek düzenlemeler yaptığı söylenebilir. Fakat yapılan yenilikleri, kadınları erkeklerle mutlak şekilde eşitlemekten ziyade mevcut eşitsizliği koruyan ‘itidalli’ reformlar olarak düşünmek mümkündür (Arat, 1998: 52; Durakbaşı, 1998: 50; Saraçgil, 2005: 255)

Nitekim Kadın Hareketi’nin Türkiye coğrafyasında I. Meşrutiyetle başladığı II. Meşrutiyetle büyük bir ivme kazandığı bilinmektedir. Kadınlar bu dönemde kadın-erkek eşitsizliğine karşı çeşitli şekillerde mücadele etmeye girişmişlerdir. Bu bağlamda çok sayıda dernek kurulmuş aynı şekilde dergi hayata geçmiştir (Çakır, 1996: 316).

Toprak (2015: 462- 469), Türkiye’de kadınların, işgal döneminde başlayarak ‘kongrelere’ üye verdiğini, savaşı bilfiil yaşadığını ve barışın tesis edilmesiyle birlikte de ‘fırkalaştığını’

belirtmektedir. Bu bağlamda ‘Kadınlar Halk Fırkası’ öne çıkan bir deneyimdir. Nezihe Muhiddin’in başkanlığını yaptığı Fırka, Haziran 1923’te kurulmuştur. Fakat örgütün ‘fırka’ kelimesini kullanmasının hükümetteki ‘erkekler’ üzerinde ‘rahatsızlık’ yaratmasından ötürü 1924 yılında parti, ‘Türk Kadınlar Derneği’ ismini almıştır. Kadınların ‘siyasal hak’ kazanmasını, her alanda erkekle eşit hale gelmesini hedefleyen derneğin; yönetim üzerinde baskı mekanizması işlevi gördüğü söylenebilir. Kadınların milletvekili seçilme hakkını ‘kazandığı’, 1935 yılında dernek Uluslararası Kadınlar Birliği’nin 12. Kongresine ev sahipliği yapmış fakat on gün sonra hükümet kararıyla kapatılmıştır.

Derneğin kapatılmasından sonra Toprak (2015: 481), Türkiye’de Kadın Hareketi’nin otuz yıllık bir uykuya daldığını dile getirmektedir. Kısaca Türk Kadınlar Derneği’nin devlet eliyle kapatılması; Türkiye modernleştirici erkeklerinin, kontrol dışı kalabilecek bir Kadın Hareketi’ni ne şekilde değerlendirdiğine örnek olarak düşünülebilecek haldedir.

Tolan (1991: 208), Türkiye özelinde aile kurumunun radikal bir şekilde dönüşmesi için 1950’leri beklemek gerektiğini belirtmektedir. Yazar (1991: 211) 1945-1950 yılları arasında Marshall Yardımı’nın alınmasıyla beraber tarımda mekanizasyonun yaygınlaşmaya başladığını; bu sebeple köyden kente göçün, ‘temel sebebinin’ oluştuğunun altını çizmektedir. Aynı zamanda ona göre (1991: 209), ülkenin sanayileşmeye başlaması ve kapitalist ekonomiyle bütünleşme hamleleri de kadın-erkek rollerinin belirgin şekilde dönüşümüne yol açacak ekonomik sebepler arasında görülebilir haldedir. Öyle ki bahsi geçen sürecin tetiklediği, köyden kente göç ve kentleşme; iş gücüne ve eğitim organlarına dahil oluş geçmişten devreden ilişkilerin klasik yapısını ‘bozuma’ uğratmıştır.

Bu bağlamda Sancar’ın (2009: 113), son elli yılda Türkiye coğrafyasında büyük bir dönüşümün yaşandığını ve bunun “*geleneksel patriyarkal otoritenin sürdürülmesini olanaksız hale*” getirdiğini hatırlatmakta fayda vardır. Yazara göre bahsi geçen süre zarfında tarım kültüründe çözülme meydana gelmiş ve “*yeni kentsel yaşam biçimleri*” peyda olmuştur. Öyle ki yazar (2012: 111), yaşlı erkek otoritesine dayanan ve “*cinsiyet ve yaş hiyerarşisinden beslenen*” pederşahiliğin, kendini bir sonraki nesle dahi devredemeyecek ölçüde çözüldüğünden bahsetmektedir. Bununla beraber Sancar (2009: 115), erkeğin geleneksel ve ‘de facto’ üstünlüğünü garantileyecek kalıcı bir dayanağın günümüz Türkiye toplumunda kalmadığını iddia etmektedir.

Bahsi geçen durum Kandiyoti (2013: 193) tarafından erkeklerin bir bütün olarak gerilemesi olarak değil yalnızca ataerkinin gelişen şartlar altında ‘yeni bir pazarlık sürecine girerek’

kendini ‘yeniden tanımlaması’ olarak çağrılmaktadır. Yazara göre bu dönemle birlikte ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye, erkeğin statü kazanmasında önemli olan faktörler konumuna gelmiştir.

Görüldüğü üzere Türkiye toplumunun geçirdiği dönüşüm; kapitalistleşme, göç ve kentleşme aile sistemi üzerinde radikal dönüşümler yaşanmasına sebep olmuştur (Tolan, 1991: 209-210) Erkeğin Türkiye kontekstindeki hikayesinin yeni bir aşamaya, geleneksel tarım toplumunun çözülmesiyle birlikte erkek egemenliğinin bilinen şekliyle devam etmesinin mümkün olmamasıyla geçtiği düşünülebilecek (Sancar, 2009: 113)

Nitekim Sancar’a (2009: 122) göre kentsel alanda kapitalist ekonomi içerisinde emeğini kiralarak geçimini sağlayan erkek, babasına nazaran daha avantajlı konumdadır. Böylelikle kapitalist ekonomi içerisinde işlenen genç erkek iktidarını emek gücünden devşirirken babanın iktidarı bozuma uğrar. Bu durum Sancar’a (2009: 124) göre erkekliğin devamlılık zincirinin kopmasından kaynaklı olarak onu “*kırılğan ve tekinsiz eril iktidar inşa stratejileri ve pratiklerine bağımlı hale*” getirmektedir

Bu bağlamda erkeğin, cumhuriyetin ona bahşettiği evin geçindiricisi olma pozisyonunun da aşınma emareleri gösterdiği söylenebilir. Zira Sancar’a (2009: 124) göre kadının iş hayatına girmesiyle ev içi alanda “*eşitlikçi değişimlerin*” ortaya çıkması birbirine koşut olarak ilerlemektedir.

1.3.3. Erkeklik Çalışmaları

Erkeklik Çalışmaları, sosyal bilimlerde henüz hala ‘yeni’ söz söylemenin mümkün olduğu genişlemekte olan bir literatürdür. Özellikle Türkiye gibi erkek egemen toplumlarda ‘Erkeklik Çalışmaları’ nitel ve nicel araştırmalara halihazırda gebedir. Bu bağlamda alanın, yeni araştırma konuları ve sorunsallara açık olduğu düşünülebilecek haldedir.

Bozok (2013: 10), ‘erkeklik çalışmaları’ alanının nispeten yakın tarihte neşet ettiğini söylemektedir. Öyle ki yazara göre sosyal bilimlerde, özellikle kadın çalışmaları bağlamında, mevcut ‘toplumsal cinsiyet düzeninin’ kuruluşu ve işletilmesinde fazlasıyla önemli bir rol oynamasına rağmen, ‘erkek’ ve ‘erkekliklerin’ çalışılmasının ihmal edildiği söylenebilir. Bununla beraber Bozok, 1970’li yıllardan önce bir sosyal bilim araştırma nesnesi olarak ‘erkeğin’, yalnızca genelleştirilerek ele alındığını, akademik ilginin ise genellikle kadın üzerinde yoğunlaştığını dile getirmektedir.

Öte yandan toplumsal cinsiyeti ilişkisellik temelinde düşünmenin sonucu olarak erkek ve erkeklikler de araştırmalara konu olmaya başlamıştır (Onur ve Koyuncu, 2004: 31). Bu bağlamda Capraro (2003: 533), erkeklik çalışmalarının, basitçe erkek deneyimine ve erkek kimliğine odaklanan disiplinler arası bir alan olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir. Yazara göre bu çalışma alanı, içinde üretilen metinler; “*çocukluk, babalık, spor, askerlik, erkek cinselliği, erkek şiddeti, erkek yakınlığı, homofobi, iş yaşamında erkeklik, siyahi erkeklikler, erkek sağlığı, erkekliğin tarihi*” gibi konu ve konu başlıkları etrafında kümelenmektedir.

1.3.3.1. Eleştirel Erkeklik Çalışmaları

Bu çalışma kendini (pro)feminist bir duruşla ‘eleştirel erkeklik çalışmaları’ literatürü içinde addetmektedir. O sebeple konuya dair tartışmaları açmak elzem görünmektedir. Bu bağlamda Jeff Hearn, (2004: 49-51), “erkeklik çalışmaları” (men’s studies) ifadesinin yeterli olmadığını ve tabirin ‘anti-feminist çağrışımlara’ kapı araladığını savlamaktadır. Zira yazara göre bu kullanım, alanın kadınların çıkarına olmayan çalışmaların yapıldığı yönünde –söz gelimi Kadın Çalışmaları alanına karşıt halde paralel- bir algı yaratmaya meyyaldir. Bundan dolayı Hearn’e (2004: 51) göre, ‘eleştirel’ vasfıyla erkeklik çalışmaları yürütmek bu faaliyetin, cinsiyetlendirilmiş bu alan üzerindeki ‘muhalif’ pozisyonunu ortaya koyma amacı taşımaktadır.

Nitekim benzer şekilde Günay-Erkol (2018: 8) da ‘erkeklik çalışmaları’ ifadesinin anti-feminist veya maskülinist perspektifleri de kapsadığına işaret ederek; ‘eleştirel erkeklik çalışmaları’ değişimin (pro)feminist ve feminist bir bakış etrafında örgütlenen; erkekliğin “*bir müzakere alanı, bir ‘oluş hali’ iddiası*” etrafında kümelenmiş çalışma alanını imlediğini dile getirir. Bozok (2013: 18) da benzer şekilde eleştirel erkeklik çalışmalarının (pro)feminist bir bakışla işlediğini savlamaktadır.

Bu bağlamda Günay-Erkol (2018: 9-12) ‘eleştirel erkeklik çalışmalarının’ erkekliği yekvücut bir kategori olarak almayan aksine farklı erkekliklerin mümkün olduğunu ön kabul eden, hakim erkeklik anlayışının dışında kalan erkeklerin bundan ne şekilde zarar gördüğünü araştıran, kadın-erkek ve erkek-erkek asimetrisinde etkisi bulunan faktörlere eleştirel bir dikkat geliştiren, erkeklere tanımlanmış ayrıcalıkları sorgulayan ve bahsi geçen tüm eşitsizliklerin gelecekte olumlu yönde nasıl dönüşeceği yönünde çaba harcayan bir çalışma alanı olduğunu dile getirmektedir.

Alanın kökleri hakkında Hearn (2007: 390-391); erkekliğin, biyolojik bir ön-belirlenme değil bir ‘kültürel bir inşa’ olduğu düşüncesini savlayan Freud, Adler, Malinovski ve Mead gibi farklı

disiplinlerden bilim insanlarının katkılarına dikkat çekmektedir. Öyle ki yazara göre, Freud ve Adler büyüme süreci içinde çocuğun önceden belirlenmediğini, aksine duygusal olarak bağlanma sürecine koşut olarak karakterin inşa edildiğini vurgulamıştır. Malinovski ve Mead ise kadın ve erkeğin, kültürden kültüre değişimini izleyen çeşitli araştırmalar tertipleyerek değişimin sosyo-kültürel boyutunu ortaya koymuştur.

Bu yüksek lisans tez çalışmasının etik ve entelektüel olarak kendini (pro)feminist bir duruşla eleştirel erkeklik çalışmaları literatürü içinde konumlandırmayı amaçladığını söylemek gerekmektedir.

1.3.3.2. Dünyada Eleştirel Erkeklik Çalışmaları

Eleştirel Erkeklik Çalışmaları, dünya çapında yıldan yıla giderek genişleyen ve sofistike hale gelen bir literatürü meydana getirmektedir. Bu bağlamda Günay-Erkol'a (2018: 6) göre feminist literatür içinden devşiren bir çalışma alanı olarak erkeklik çalışmalarının filizlenmesinde, Soğuk Savaş'ın şiddetlendiği 60'lı yılların politik atmosferi rol oynamaktadır. Özellikle Vietnam Savaşı'yla elde edilen, savaşmamayı ve öldürmemeyi tercih eden erkeklerin varlığı ve yapıp etmeleri kritik öneme sahiptir.

Kimmel ve Aranson (2003: XXI), erkek ve erkeklik üzerine çalışmaların yetmişli yılların ortalarından itibaren ortaya çıkmaya başladığını savlamaktadır. Yazarlara göre toplumsal cinsiyet rollerine yönelik feminist eleştiriden etkilenen bu çalışmalardan bir bölümü geleneksel erkeklik rollerinin, erkek üzerinde yarattığı etkilere odaklanmıştır. Bu bağlamda yazarlar Marc Feigen-Fasteau (1974) '*The Male Machine*' ve Warren Farrell'in (1975) '*The Liberated Man*' isimli kitaplarını bu perspektife örnek göstermektedir.

Bunun yanında Birleşik Amerika'da erkekliğin anlamı üzerine yoğunlaşan feminist paradigmadan ilhamlı erkeklik çalışmaları da yürütüldüğünü söyleyen Kimmel ve Aranson'a (2003: XXI) göre; Deborah David ve Robert Brennon'un (1976) '*The Forty-Nine Percent Majority*' ile Joseph Pleck – Jack Sawyer'ın (1974) '*Man and Masculinity*' isimli kitapları bahsi geçen anlayışın ürünü olarak telakki edilebilir. Bunun yanında Elizabeth ve Joseph Pleck'in (1980) erkeliğin hem bedeline hem ayrıcalıklarına odaklanan '*The American Man*' isimli kitabı, Joseph Pleck'in (1981) '*The Myth of Masculinity*' adlı eserini örnek göstermektedir.

Bunların haricinde Carrigan vd'nin (1985) '*Toward a New Sociology of Masculinity*' ('Yeni Bir Erkeklik Sosyolojisine Doğru') adlı makalesi kurucu bir metin sayılabilir. Benzer şekilde

Raewyn Connell'in '*Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*' (1987) ve '*Erkeklikler*' (1995) isimli çalışmaları literatürün yapıtaşı addedilebilecek haldedir. Erkekliğin kriziyle alakalı Horrocks (1994) maçizm ve hipermasküleniyle ilgili Gutman (1996), eril tahakkümün toplumsal yapısı üzerine Bourdieu (2015b), karşılaştırmalı etnografik erkeklik incelemeleri Gilmore (1990) çeşitli makale derlemelerinden oluşan Brod ve Kaufman (1994) ile Mac an Ghail'in (1996) çalışmaları sayılabilir.

Connell'in (2017) ortaya attığı 'hegemonik erkeklik' kavramıyla ilgili olarak Donaldson'un (1993), Demetriou'nun (2001) ve Connell ve Messerschmidt'in (2005) metinleri birbiriyle konuşmaktadır. Messerschmidt'in (2018) '*Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme*' adlı kitabı konuyla alakalı literatürü ustalıkla bir şekilde derleyip toplamaktadır. Ayrıca Kimmel ve Aranson'un (2003) ve Flood'un (2007) erkek ve erkeklikler üzerine hazırladıkları sözlükler oldukça zengin bir başvuru kaynağı konumundadır.

Melez erkeklikler ile ilgili olarak Demetriou'nun (2011)'de açtığı kanalı Bridges ve Pascoe (2014, 2018) iki kez genişletmiştir. Konuyla alakalı olarak Messner'in (2007), Barber'in (2008), Robinson v.d'nin (2017) çalışmaları önemlidir. Erkeklik alanı içinde çeşitli fraksiyonların tarihsel gelişimi ve detaylı bir sıralaması için neredeyse iki temel kaynak konumunda olan Clatterbough (1990) ve Messner (1997)'in mutlaka anılması gerekmektedir.

1.3.3.3. Türkiye'de Erkeklik Çalışmaları

Türkiye'de 'erkeklik' konusu, yeni yeni akademinin ilgi alanına girmiş bir çalışma alanıdır. Bu bağlamda ilk akademik katkı sayılabilecek Onaran v.d (1998), erkeklik ve ataerkil sistem arasındaki ilişki Demren (2001), erkekliğin inşası Bozok (2005), erkeklik ve habitus arasındaki ilişki ve erkeklik pratiklerin inşası Demren (2014), Bozok (2013), vicdani ret Tok (2009), askerlik ve erkeklik Aktaş (2010), eşcinsellik Öztürk (2011) düşük sosyo-ekonomi ve babalık pratikleri Tecik (2012), şiddet Öztürk (2014), futbol ve erkeklik Çakmak (2016) anılmalıdır.

Erkeklikle ilgili kitap haline getirilmiş ilk yerli çalışmalar arasında, erkekliğin açmazları Kandiyoti (2013), edebiyat metinleri üzerinden Türk modernleşmesi ve erkekliğin değişimi Saraçgil (2005), Türk sinemasında erkeklik temsilleri Arslan (2005, 2010), online mecrada erkeklik pratikleri Demez (2005), erkekliğin kuruluş aşamaları Selek (2008), ailede sokakta piyasada erkeklik halleri Sancar (2009), Türk modernleşmesi ve erkeklik ilişkisi Sancar (2012), militarizm milliyetçilik ve erkeklik ilişkisi Sünbuloğlu (2013), çizgi romanlarda erkeklik

temsilleri Türk (2013), pavyon mecrasında erkekliğin işleyişi Özarslan (2016), erkeklik ve babalık deneyimleri Boratav vd (2017) anılabilir.

1.2.1. Erkekliere Farklı Bakışlar

Bu bölümde Clatterbough (1990) ve Messner'in (1997) çalışmaları temel alınarak erkekliği ele alış ve yorumlayış bağlamında gelişmiş farklı siyasi konumlanışlar hakkında bilgi verilecektir. Erkeklik üzerine üretilen çalışmaların beslendiği ana damarların tanıtılışı bu çalışmanın entelektüel ekseninde işgal ettiği koordinatların işaretlenmesi için önem arz etmektedir. Bu bağlamda ele alınacak yaklaşımlar sırasıyla, muhafazakar, (pro)feminist, sosyalist-feminist, erkeklerin hakkı, erkek özgürlük hareketi ve mythopoetik perspektif ile söz tutucular hareketi olacaktır.

Muhazakar perspektif Clatterbough'a (1990: 9) göre kadının, erkek tarafından korunup kollanması gerektiğini savunduğunu ileri sürmektedir. Öyle ki yazara göre bu bakış açısı *“erkeğin siyasi ve sosyal olarak kadından üstün olması”*, ilkesine dayanmaktadır.

Buna mukabil –bu çalışmanın da ana omurgasını teşkil eden– (pro)feminist perspektif; Sterba'ya (2007: 505) göre *“1960'lı yılların sonunda kadın özgürlük hareketinden etkilenen bir grup erkeğin, cinsiyetçi pratiklerle mücadeleye girişiyle”* birlikte filizlenmeye başlamıştır. Yazar, başlarda ‘grubun’ süreç içerisinde bilinç yükseltmeye dayalı küçük toplantılar tertiplediğini; ardından önce yıllık konferanslara, devamında kurumsal organizasyonla evrildiğine işaret etmektedir. Goldrick-Jones (2003: 634), (pro)feminizmi, *“erkeklerin toplumsal cinsiyet eşitliği ve cinsiyetçiliğin yok edilmesi amaçlarını açık bir şekilde desteklemesi”* olarak ele almaktadır.

Clatterbough (1990: 9-10), (pro)feminist perspektifin, feminist hareketten ve literatüründen doğrudan etkilenen başlıca kampı oluşturduğunu ileri sürmektedir. Yazara göre bu bakış açısı, geleneksel maskülinitenin *“ne ahleken ne de biyolojik olarak herhangi bir temeli olmadığını”* savlar. Haddizatında erkeklik, *“kadınların baskılanmasına ve erkeklerin imtiyazlı konumda olmasına yarayacak şekilde icat edilmiştir. Öyle ki bu anlayış, öncelikle erkeğin kendisini ezmektedir.”* Aynı zamanda Goldrick-Jones, (2003: 634); (pro)feminizmin, *“tecavüz ve cinsel saldırı, pornografi, iş yerinde cinsiyet eşitliği, doğum ve sonrasındaki özlük haklarının korunması, küresel çapta cinsiyetler arası ekonomik ve siyasal eşitlik”* gibi konu başlıkları etrafında çalışmalar yürüttüğünü söylemektedir.

Bu bağlamda Bozok (2013: 17-22), akademide (pro)feminist yaklaşımların, eleştirel şekilde erkeklerin, ataerkil sistem içerisinde etkileşim kurma biçimlerini ‘sorunsallaştırdığını’ savlamaktadır. Zira (pro)feminizm, erkeklerin birer eyleyen haline nasıl geldiğini anlamaya çalışmakta ve erkekliğin deneyimlenme türlerini sorgulamaktadır. Ayrıca yazara göre ‘disiplinler arası eleştirel erkeklik çalışmalarının’ doğumu, (pro)feminist entelektüellerin yapıp etmeleriyle vücuda gelmiştir. Öyle ki (pro)feminist araştırmacılar, feminizmin kuramsal mirasının ajandasını ve araçlarını “*erkeklerin patriyarkal ilişkileri nasıl inşa ettiğini, erkeklerin eylemlerini, erkeklik ideolojisini, erkeklik kimliğinin oluşturulmasını, erkeklik deneyimlerini, erkeklik duygu ve pratiklerini eleştirel olarak soruşturmak amacıyla*” kullanmaktadır. Kısacası akademik alanda (pro)feminist yaklaşım, erkeklerin patriyarkal sistem içerisindeki pozisyonlarını eleştirel şekilde ele almayı amaçlamaktadır.

Sosyalist-feminizm Messner’e (1997: 56) göre “*erkekliği, içselleştirilmiş bir davranış seti olmaktan ziyade iktidar yapısının bir parçası olarak*” telakki etmektedir. Yazara göre sosyalist-feminist yaklaşım, bir analiz enstrümanı olarak sosyo-ekonomik eşitsizliğe, toplumsal cinsiyete dair eşitsizlik ederinde değer vermesiyle farklılaşmaktadır. Öte yandan yazara göre bu perspektif; erkeği, küresel ölçekte tek ve parçalanamamış bir kategori gibi ele almamakta fakat bir analiz enstrümanı olarak ‘sınıfsal ayrımlar’ ekseninde incelemeyi önermektedir. Bu sebeple sosyalist feministler, sosyo-ekonomik eşitsizliklerin bir kısım erkeğe daha fazla fayda sağladığı ve onların hem erkeği hem kadını ezdiği düşüncesi etrafında bir perspektif geliştirmeye çalışmaktadır.

Bu bağlamda Clatterbough (1990: 105), sosyalist-feminist bakış açısının temel olarak üç kolon üzerinde yükseldiğine işaret etmektedir. Bunlardan ilki; “*erkekliğin, iş bölümüne dayanan sınıf temelli kapitalist toplumun içinde yaratıldığı*” düşüncesidir. İkinci sütun, *erkeklik bedelinin kapitalist ilişkilerden mülhem bir yabancılaştırmanın sonucu*” olduğu üzerinde sabitlenmektedir. Yazar, üçüncü hattın ise “*mevcut erkeklik değerlerinin, sınıfsal yapı değişmeden çözülemeyeceğine*” dair öngörü üzerinde odaklandığını iddia etmektedir.

Erkeklerin hakkı perspektifi ise Clatterbough’a (1990: 10) göre “*geleneksel erkeklik rollerinin erkeğe zarar verdiği*” düşüncesi üzerine bina edilmektedir. Öyle ki bu bakış açısına göre “*feminizm ve feminist hareket, erkekleri mevcut yüklerden kurtarmaktan ziyade durumu daha*

da kötü hale sokmuştur.” Zira yazara göre bu hareketin yandaşları, feminizmin “kadınlara yeni seçenekler yaratırken erkekler için benzer bir durum yaşanmadığını” savunmaktadır.

‘Erkek Özgürlük Hareketi’, “*erkeğe yüklenmiş –saldırganlık, bağımsızlık, sertlik, bilim ve matematik sevicilik, duygusuzluk, evi geçindiricilik- gibi niteliklerin eleştirisi*” üzerine kurulmuştur (Clatterbough, 2007: 415). Bu bağlamda Messner’e (1997: 36-37) göre hareket; “*Kadın Hareketi’nin, Birleşik Amerika’da 1970’li yılların başından itibaren ivmelenmesine cevap olarak çeşitli bilinç yükseltme grupları ve dergiler aracılığıyla (...) geleneksel erkeklik rollerinin erkek üzerindeki tahribatına –söz gelimi kamusal alanda rekabete dayalı toplumsal güdülenmenin erkeğin duygusal ve ilişkisel kapasitesini baltaldığına*” yönelik vurgular üzerinden doğmuştur.

Mythopoetik yaklaşım erkeklik örüntülerinin; bilinçsiz bir şekilde hikaye, mit ve ritüellerde bulunduğunu ve tespit edilebildiğini savlamaktadır. Ayrıca bu bakış açısı; kadınların kendilerinde saklı bulunan bilinçsiz kuvvetleri –feminist hareketin yardımıyla- dışarı çıkartabildiğini fakat erkeklerin bu konuda başarısız olduğunu savlamaktadır (Clatterbough, 1990: 11). Söz Tutucular Hareketi, Messner (1997: 24-31) tarafından İncil’i baz alarak geleneksel erkeklik rollerinin tam ve mutlak şekilde ihyasını arzulayan; günümüzde değişen kadın ile erkek arasındaki rol dağılımına karşı hoşnutsuzluk ekseninde ivmelendiği şeklinde yorumlanmaktadır.

1.3.4. Hegemonik Erkeklikler

Hegemonik erkeklik kavramının, ‘eleştirel erkeklik çalışmaları’ içinde hayli kullanışlı bir kavram olarak halihazırda aktif bir şekilde işe koşulduğu söylenebilecek haldedir. Messerschmidt (2018: 25-26). ‘hegemonik erkeklik’ tabirinin ilk olarak Kessler ve arkadaşları tarafından 1982 yılında Avustralya’daki liselerde işleyen toplumsal eşitsizliği kavrayan bir çalışmada kullanıldığını, üç yıl sonra Carrigan, Connell ve Lee’nin yayınladığı ‘*Yeni Bir Erkeklik Sosyolojisine Doğru*’ adlı makalede sistematik hale gelmeye başladığını belirtir. Yazara göre kavramın toplumsal cinsiyet teorisi içine teorik bir olgunlukla dahil oluşu R.W. Connell’in 1987 yılında yayınladığı ‘*Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*’ kitabıyla mümkün olmuştur.

Bu bağlamda Connell’a (2005: 77) göre hegemonik erkeklik’ kavramı, bir “*toplumsal cinsiyet konfigürasyonu*” olarak tanımlanmaktadır. Öyle ki bu yapılandırma “*patriyarkinin meşruiyet problemlerine yönelik güncel cevapları bedenleştirir*” bu bağlamda Connell; hegemonik erkekliği, “*kadınların aşağı, erkeklerin hâkim pozisyonlarının garantisi*” olarak telakki etmektedir.

‘Hegemonya’ kavramını Antonio Gramsci’nin sınıf analizlerinden ödünç aldığını belirten Connell, (2003: 508); kavramı işletirken sahneyi; söz gelimi erkeğin, hemcinsleri ve kadınlar üzerinde kurduğu total bir üstünlükten ziyade “*bir güçler dengesi içinde*” belli değerler kümesinin ‘üstün’ hale gelerek diğerlerini ikincil hale getirmesi olarak kurar (Connell, 2017: 269). Tabirin ele alınış itibarıyla ‘müzakere’ ve ‘mutabakata’ alan açması, Connell’a (2017: 269) göre toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki tarihsel değişimleri anlamının temel anahtarıdır.

Bununla birlikte ‘hegemonik erkeğin’ her zaman ‘en güçlü’ erkek olmak zorunda olmadığını hatırlatan Connell (2003: 508), onun kültürel bir figür olabileceğini -söz gelimi aktör ya da fantastik kahraman gibi- dile getirir. Fakat yazar yine de hegemonyanın üretilmesinde kültürel ideallerle ile kurumsal iktidar arasında bir etkileşim olduğunu işaret etmeden geçmez. Zira ona göre “*iş dünyasının önde gelen figürleri, ordu (ve) hükümet ikna edici bir birleşik erkeklik figürü yaymaya*” mahirdirler.

Bu noktada Connell ve Messerschmidt (2005: 848), hegemonik erkekliğin üretilmesinde; hegemonik erkekliğin; ırksal ya da etnik marjinalizasyona maruz kalan erkeklikler, fiziksel bakımdan engelli erkeklikler, ekonomik gelir seviyesi bakımından yeterli olmayan erkeklikler ve cinsel olarak etiketlenmiş erkekliklerle olan ilişkilerine dikkat çeker. Bununla birlikte yazarlar bütünsel bir algılayışın üretilmesi için kavrama, bu gibi baskılanmış erkekliklerle olan etkileşimler üzerinden bakmayı önerir.

Hegemonik erkekliğin çoklu faktörleri dahil ederek –yukarıda yapıldığı üzere- el alınması; öznenin yapılandırılışını “*kesişimsel*” olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir (Messerschmidt ve Messner 2018: 40). Bu bağlamda Misra (2018: 114), ‘kesişimsel teorisinin’, “*toplumsal cinsiyetin belirli bir coğrafi ve tarihsel kontekste; ırk, sınıf, cinsellik, toplumsal cinsiyet kimliği ve diğer statülerle nasıl iç içe geçerek belirli fırsatlar ve kısıtlamalar yarattığını anlamaya yönelik*” bir entelektüel çaba olduğunu dile getirmektedir. Buna ek olarak Messerschmidt (2018: 98-99), ‘kesişimselliği’ oluşturan faktörlerin ağırlığının bağlamdan

bağlama göre değiştiğini hatırlatır. Zira yazar, insanların eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini oluştururken toplumsal duruma göre çeşitli yollar izlediğini öne sürer. Söz gelimi ona göre verili bir toplumsal kontekste yaş, ekonomik gelir durumu ve etnik pozisyon ön plana çıkarken ırk ve cinsellik geri planda kalabilir.

Hegemonik erkekliğin analizi bağlamında üç temel coğrafi ölçeğin kullanılmasını öneren Connell ve Messerschmidt (2005: 849), bunu ‘yerel’, ‘bölgesel’ ve ‘küresel’ olarak sıralamaktadırlar. Yazarlara göre yerel hegemonik erkeklikler; aile gibi küçük birimler ya da örgütlerin içinde ‘birincil ilişkiler’ dolayısıyla oluşmaktadır. Buna mukabil bölgesel hegemonik erkekliklerin inşası, devlet aygıtının politik tercihleriyle gelişebildiği gibi toplumun kültür seviyesine göre de oluşabilmektedir. Yazarlara (2018: 40) göre “*dünya siyaseti, çok uluslu şirketler ve medya gibi (kurumlar aracılığıyla) uluslararası alanda inşa edilen*” erkeklik ise küresel ölçekte işleyen hegemonik erkeklik biçimi olarak adlandırılabilir.

1.3.5. Eril Tahakküm

Bourdieu’ya (2015b: 38) göre eril ve dişil habitusların üretilmesi, teoride ve pratikte devam eden “*toplumsal olarak farklılaşmış beden*” var etme stratejilerinin sonucu olarak gerçekleşmektedir. ‘Kadın olmayan erkek’ ve ‘erkek olmayan kadının’ inşası, kasıtlı pedagojik müdahaleleri içermekle birlikte çoğunlukla bilinçsiz olarak erkek egemen iş bölümüne göre örgütlenmiş toplumsal yapının içinde kendiliğinden neşet etmektedir. Zira yazar, erkek egemen düzenin koşullarının, gündelik hayatın standart akışı içinde sözü gerektirmeyen emirler şeklinde habitusa kaydedilmekte olduğunu dile getirmektedir.

Biyolojik farklardan türüyormuş izlenimi veren ‘sosyal kurgular’, zamana ve coğrafyaya bağlı olarak yapılanmaya başlar. Söz gelimi kadınlar itibarı yüksek yapıp etmelerden uzaklaştırılır ve sembolik ağırlığı alçak işlere koşulur ve/veya kadın ile erkeğin vücut postürlerinin düzenlenişi gibi süregiden yatkınlıklar aracılığıyla; sistem, ‘kendi kendini sigortalama’ imkânı bulur. (Bourdieu, 2015b: 38)

Yazarın (2015b: 22) cinsiyetlendirilmiş iş gücü dolayısıyla işleyen, mekanların ayırımına dayanan, yerleşikleşmiş söylemler aracılığıyla sürdürülen ve kurumlar aracılığıyla korunan statik erkek egemenliğine dayanan asimetriyi “*eril tahakküm*” olarak adlandırdığı söylenebilir. Bu minvalde Bourdieu’nun ‘eril tahakkümü’, toplumun “*devasa bir sembolik tasdik makinesi*

gibi işleye(rek)” meşru hale getirdiği “cinsiyetçi iş bölümü”, “mekânın ve zamanın yapısı” olarak telakki etmekte olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Bourdieu (2015b: 49), eril tahakkümün gücünü habituslara kayıtlı ‘fark sistemlerinden’ aldığını belirtmektedir. Öyle ki cinsel iş bölümündeki rol dağılımından toplumsala taşan üretim, –ve yeniden üretim- erkek cinsiyetine tanınmış üstünlükle doğrulanır. Her fail, erkek egemenliğini içeren düşünme ve hissediş şemalarına maruz kaldığından süregiden mütehakkim ilişkilere yönelik sağduyuyu kendiliğinden kazanır.

Buna ek olarak, erkek üstünlüğünü vaaz eden yerleşik eylemlerin mükerrer doğasının; mevcut asimetrinin, kendisini meşrulaştırmasının da başlıca anahtarı olduğu ileri sürülebilir. Nitekim kadın ve erkek bedenlerinin kurgulanışında habituslara nakşedilen farklar, kişilerin sahip olduğu ve olacağı yatkınlıkların ve önyargıların da müsebbibidir (Bourdieu, 2015b: 48)

1.3.6. Melez Erkeklikler

Erkeklik konfigürasyonları konjonktürel şartlara göre değişme eğilimi göstermektedir. Söz gelimi Messner’e (2007: 461) göre 1990’lı yılların hipermaskülen figürü Arnold Schwarzenegger’in kamuoyundaki personası, 2000’li yıllara gelindiğinde çocukların güvenliğine odaklanan ‘güvenilir erkek’ imajına dönüşmüştür. Bunun yanında bazı erkekler ‘kadınlıkla ilişkili görülen’ ‘veganlığı’, sağlık ve güçlü bir erkek olarak yaşamının reçetesi olarak görmeye başlamış (Greenebaum ve Dexter, 2017: 9), ya da bazı beyaz yakalı erkeklerin, berber yerine güzellik salonuna giderek hem işçi sınıfından erkekliklerle arasına “zevk ve öncelik sahibi” olarak mesafe koymanın hem de geleneksel olarak ‘kadına iliştilmiş’ bir mekânda olarak sınırları aşmanın hazzını yaşadıkları tespit edilmiştir (Barber, 2008: 472-473). Öyle ki Barber, (2008: 472) yaptığı araştırmadan hareketle güzellik salonuna giden erkeklerin –ki genellikle beyaz ve orta sınıftan profesyonellerdir- erkekliklerini “stil sahibi, ilerici” gibi sıfatlarla tanımladığını; güzellik salonuna gitme davranışının da bu algının yeniden üretilmesinde rol oynadığını ileri sürmüştür

Söz gelimi Eisen ve Yamashita’nın (2017: 1) yirmi beş erkek üzerinde, erkekliğin inşası üzerine yürüttüğü araştırma sonucu yazarlar; bazı erkeklerin, ‘kadınsı’ olarak tanımlanan ‘önemseme’, ‘bağlantıda kalma’ gibi değerleri, mevcut toplumsal cinsiyet hiyerarşisiyle çatışmaya girmeden

benimsediğini ve erkek egemenliğinin sürdürülmesine cevaz verirken prestij kazandıklarını ileri sürmektedirler.

Buna ek olarak heteroseksüel erkekler arasındaki yakın ilişkiye işaret eden ve İngilizce ‘birader’ anlamındaki ‘brother’ ile romantizm manasındaki ‘romance’ kelimelerinin birleşiminden oluşan “bromance” kelimesini örnek gösteren Bridges ve Pascoe (2018: 261); ilişkilenimin ilk bakışta homofobinin aşılmasını işaret ediyor gibi görünse de esasında hem cinsle seksüel temasın sembolik olarak -‘bro’ kısaltması vesilesiyle- engellendiğini ve heteronormatifliğin yeniden üretildiğini ileri sürmektedirler.

Bridges ve Pascoe’nin (2014: 646) ‘hibrit erkeklikler’ olarak andığı bahsi geçen melezlenme hali; erkeklerin, tabiiyet kurduğu erkeklikler ve kadınlıklardan ödünç aldığı kimi ‘performanslar’ ya da kimlik örüntülerinin aşırılmasıyla oluşan yeni bir ‘erkeklik haline’ tekabül etmektedir. Bununla birlikte yazarlar (2014: 247; 2018: 258), hibrit erkekliğin, toplumsal düzeyde ‘kesişimsel’ olarak işleyen eşitsizlikleri –ekonomik gelir seviyesi, ırk gibi- azaltmaktan ziyade yeniden ürettiğinin altını özellikle çizmektedir. Benzer görüşe sahip Greenebaum ve Dexter (2017: 9), ‘vegan erkekler’ üzerinde yürüttükleri araştırmalar neticesinde Bridges ve Pascoe’ya katıldıklarını belirterek hibrit erkekliklerin, toplumsal cinsiyet asimetrisini değiştiren bir fenomen olmadığı çıkarımında bulunmaktadır.

Bu hususta Demetriou’nun (2001: 337) Connell’in –bu bölümde işlenmiş olan- hegemonik erkeklikler/ hegemonik olmayan erkeklikler ayırımına itiraz ederek geliştirdiği “*melez blok*” kavramsallaştırmasından bahsetmek elzem görünmektedir. Demetriou’ya (2001: 348) göre patriyarki, devamını sigortalamak amacıyla ‘öteki’ erkekliklerden performans motifleri devşirerek bir tür ‘melez blok’ üretmektedir. Yazara göre bu blok hem heteroseksüel hem eşcinsel erkekliklerden hem beyaz, hem siyah erkekliklerden mürekkep bir melezlenme haline denk gelmektedir.

Demetriou (2001: 355), böylelikle “*müzakere, dönüştürme, melezlenme ve yeniden yapılanma kapasitesi*” elde eden “*hegemonik maskülen bloğun*” kendini yeniden üretebilme ve değişebilme kabiliyeti kazandığını ileri sürmektedir. Arxer (2011: 398) da benzer şekilde geçmişte bastırılmış hatta düpedüz karşıt ilan edilmiş motiflerin ‘erkeklik’ içine dahil edilmesinin genel olarak erkek egemen sistemin ‘esneyebilme potansiyelini’ arttırdığını ileri sürmektedir.

Zira Bridges ve Pascoe'ye (2014: 254) göre, kendilerinden daha güçsüz konumdaki erkekliklerden imaj ve performans motiflerini aktaran beyaz erkeklerle, bu unsurların aktarıldığı erkekler arasındaki eşitsizlik; aktarımın bizzat kendisi hasebiyle daha güçlü hale gelmektedir. Öyle ki yazarlar, aktarımın, görünüş ve performans itibarıyla erkekler arasında işleyen eşitsizliği görünmez hale getirdiğini düşünmektedirler. Bu bağlamda 'hibrit erkekliğin' yapısal olarak nasıl işlediği hususunda yazarlar (2018: 270) 'stratejik ödünç alma' kavramını ortaya atar ve işletir. Buna göre imtiyazlı bir grubun bastırdığı ya da marjine ittiği grupların sembolleri üzerinde hak iddia etmesi olarak kavradıkları süreç neticesinde erkekler, bahsi geçen erkeklikler ve kadınlıkların kimlik örüntüleriyle bütünleşme eğilimi sergilemeye başlar.

Tüm bunların yanında Bridge ve Pascoe'nun (2018: 268-269) 'hibrit erkekliğin' toplumsal cinsiyet ilişkileri düzeninde baş gösteren "*kriz eğilimine*" bir cevap olarak telakki ettiğini belirtmek gerekmektedir. Zira yazarlar, 'erkeklik imtiyazlarına' karşı geliştirilmiş feminist eleştiriler, tecrübe edilen dönüşümler ve zamanın içsel şartları hasebiyle erkeklik imtiyazlarının hiç olmadığı ölçüde görünür hale geldiğini ve bu imtiyazların ancak erkekler tarafından dahi tanınmayacak hale gelince verimli şekilde işlediğini ileri sürmektedirler. Öyle ki Bridges ve Pascoe, 'hibrit erkeklik' kavramıyla, imtiyazın dönüşen yapısının izlenebileceğini önermektedirler.

1.3.7. Patriyarka ve Erkeklik Krizi

Bu bölümde çalışmanın temel meselesi olan 'erkeklik krizi', etraflı bir şekilde tartışılmaya çalışılacaktır. Erkeklik krizinin temel müsebbibinin 'patriyarkal sistemin' kendisi olduğu düşünüldüğünden öncelikle 'patriyarka' literatürü metin içine çağrılacaktır.

Çalışma kapsamında 'Türkiye'de Erkeklik' başlığı altında kısmen tartışıldığı ve 'Babalık' bölümünde daha kapsamlı şekilde ele alınacak olduğu üzere; Türkiye toplumunun, tarihsel olarak 'ataerkil' özellikler taşıdığı fakat bu durumun modernleşmeyle birlikte kadın lehine çözülmeye başladığı savlanmaktadır. Başka bir deyişle 'zamanın ruhunun', geleneksel patriyarkal erkeklikten yana olmadığı düşünülmektedir. Bu sebeple erkeğin, ataerkil erkeklik değerleriyle mesafesine bağlı olarak bir 'erkeklik krizini' deneyimlemeye yatkınlaştığı varsayılmaktadır.

Bahsi geçen hipotezi temellendirmek ve teorik çerçeveyi enikonu örebilmek adına aşağıda öncelikle ‘patriyarka’ kavramı betimlenecek ardından çeşitli tartışmalara değinilecektir. Bölümün devamında ‘erkeklik krizi’ meselesi serimlenecek ve patriyarkayla ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Patriyarki kavramı, antropoloji disiplini ekseninde ve feminizm literatürü içinden iki şekilde tanımlanabilecek haldedir (Villanueva Gardner, 2006: 164). Antropoloji özelinde konuşulacak olunursa; babanın mutlak yönetimine dayanan ‘patriyarka’; *“aile içinde baba egemenliğinin diğer bağımlı fertler üzerinde hukuken, ekonomik olarak ve siyaseten doğrulandığı bir sistem”* olarak düşünülebilecek durumdadır (Radford Ruether, 2007: 1104).

Kavramın feminist literatür içinden okunuşunda ise genellikle; erkeğin, kadın üzerinde kurduğu *“ekonomik, sosyal, politik, ideolojik ve psikolojik”* baskı rejimine referans verilmektedir (Villanueva Gardner, 2006: 164). Bu bağlamda hooks (2004: 17-18), ‘patriyarka’ tabiriyle; erkeğin, herkes ve her şey üzerinde doğuştan geldiği düşünülen egemenliğine dayalı siyasal-toplumsal sistemin kast edildiğini belirtmektedir. hooks, kimi çalışmalarında erkek egemenliğinin; mikro ve makro ölçekte diğer yapılarla ‘iç içe geçmişliğini’ vurgulamak amacıyla kavramı, *“sömürgeci-beyaz üstünlükçü-kapitalist patriyarka”* olarak da kullandığını dile getirmektedir.

Johnson (2003: 588-589), patriyarkal sistemin takıntılı bir şekilde ‘erkek merkezliliği’ tesis etmeye çalışan bir motivasyona sahip olduğunu altını çizmektedir. O sebeple ‘iktidar’, hiyerarşik olarak erkekler arasında paylaşılırken; kadınlar piramidin alt katmanlarında bırakılmaktadır.

Kavram daha önce Weber tarafından kullanılmış olsa da (Barrett, 1986: 10) feminist literatür içindeki özgün bağlamını altmışlı yılların sistem karşıtı öğrenci hareketinin yarattığı kültürel atmosfer içinde bulmuştur. Sistematik bir şekilde ‘patriyarka’ üzerine düşünen ilk müellifin Kate Millett olduğu söylenebilecek haldedir. (Bryson, 1999: 311). Bunun ek olarak yetmişli yıllarda ‘patriyarki’ kavramının Kadın Hareketi içinde popülerleşmesini, onun basit ve gereksiz detayları kenara atan yapıda olmasına bağlayan Bryson, (1999: 315); mevhumla, kadınların yaşadığı baskının ve toplumsal yapının ‘erkek egemen’ doğasının özlü bir şekilde anlatabildiğini dile getirmektedir.

Patriyarkal toplumun, zamana ve coğrafyaya göre değişebilen makbul bir ‘erkeklik değeri’ merkezinde; tüm erkekliklerin ve kadınlıkların ‘ona’ tabii olacak şekilde kurgulanmış olduğu

söylenbilir. Buna ek olarak erkek üstünlüğünün mütemadiyen onaylandığı bir sistem olarak patriyarka içinde ‘erkeğin’; imtiyazlı konumunu korumak amacıyla yerleşik değerleri sürdürme ya da sessiz kalarak ‘cevaz verme’ eğiliminde olabileceği düşünülebilir (Sancar, 2011: 172).

Lerner (1987: 54), patriyarkinin tarihsel olarak ‘şehirleşmeyle’ başlamış olabileceğini belirtmektedir. Yazara göre süreç yerkürede aynı anda neşet etmese de ilk olarak “Çin, Mezopotamya, Mısır, Hindistan, Mezoamerika, Afrika ve daha sonra Kuzey Avrupa ve Malezya’da” görülmeye başlanmıştır.

Radford Ruether’e (2007: 1104) göre klasik anlamda patriyarkal bir aile sisteminde kocanın, eş(ler)i, çocukları ve köleleri bütünüyle ona bağlı haldedir. Haddizatında modern İngilizce’de ‘aile’ anlamına gelen ‘family’ kelimesinin Latince ‘familia’ sözcüğünden türediğini söyleyen yazar; kelimenin, Roma hukukunda ‘aile reisine’ bağımlı kişileri, toprağı ve hayvanları kastettiğini belirtmektedir. Başka bir deyişle -Roma özelinde konuşulursa- devlet tarafından ‘paterfamilias’ ya da ‘aile reisi’ olarak tanınan ‘koca’; sistem tarafından maliki olduğu insanlar, hayvanlar ve toprak üzerinde mutlak bir irade sahibi olarak konumlandırılmaktadır.

Patriyarka literatürü içinde, kavrama yönelik yüklü bir betimleme çabasının mevcut olduğu söylenebilecek haldedir. Bu bağlamda alanın önde gelen metinlerinden sayılabilecek ‘*Creation of Patriarchy*’nin yazarı Lerner (1987: 54), patriyarkanın oluşması için gerekli şartları şöyle sınıflandırmaktadır: “mülkiyet fikrinin ortaya çıkması sonucu sınıfsal farkların oluşması, iş bölümüne dayalı üretim ve uzmanlaşma, dış bölgelerle yapılan organize ticaret, kentleşme, askeri elitlerin varlığı, monarşi, köleliğin kurumsallaşması.”

Bunun yanında Radford Ruether (2007: 1105) klasik patriyarkal toplumların altı temel özelliği olduğunu ileri sürmektedir. Yazara göre ilk ayırıcı özellik ataerkil toplumda soyun babadan devam ettiğinin varsayılması ve oğlanın, kıza yeğ tutulmasıdır. Sistemin bir diğer belirtisi, evli kadının ‘tüm varlığının’ kocaya ‘ait’ sayılmasıdır.

Bunun haricinde erkeğin kadın üzerindeki egemenliğinin; onu ‘dövebilme’, ‘hapsedebilme’ ve ‘satabilme’ gibi ‘haklarla’ hukuken garantilendiği de bilinmektedir. Ayrıca klasik anlamda patriyarkal bir toplumda, kadının alabileceği eğitim, sistematik olarak sınırlandırılmıştır. Son olarak kadının mal edinme ve miras bırakma hakkı, hukuken ancak bir erkek vasi tarafından kullanılabilecek şekilde kısıtlanmıştır (Radford Ruether, 2007: 1105)

Patriyarkal bir düzenin benzer şekilde altı temel yapısı olduğunu ileri süren Walby’nin (1991: 21) yaptığı tespitlerin kapitalist ataerkil bir toplum tasavvuru içinde işlediği düşünülebilir. Buna

göre yazarın sistem dair çizdiği ilk hat, kadının ev içi emeğinin koca ya da benzeri bir kimse tarafından ‘sömürülmesi’ üzerinde sabitlenmektedir. Walby, ikinci olarak; kadının, ücretli emeğinin kasti olarak ‘yavan’ işlere kaydırılması ve sistematik bir şekilde yüksek gelirli ya da prestijli işlerden dışlanması haline dikkat çekmektedir. Bunun haricinde devlet organizasyonunun “*patriyarkal, kapitalist ve ırkçı*” olma eğilimi taşıdığını belirten yazar; bahsi geçen teşekkülün, erkek üstünlüğünü garantileyecek şekilde yapıp etmeye meyilli olduğunu belirtmektedir.

Walby’e (1991: 21) göre kadına yönelik gelişen fiziksel, cinsel, sembolik erkek şiddetinin; devlet organizasyonu tarafından cezalandırılmaması ya da bir sebeple meşrulaştırılması, patriyarkal sistemin alametifarikaları arasındadır. Sistemin kendine has yapılarından bir tanesi de heteroseksüelliğin normatif kabul edilmesi ve dayatılmasıdır. Aynı zamanda erkek lehine işleyen cinsel bir çifte standardın mevcut olduğu söylenebilecek haldedir.

Bunun yanında Walby’nin (1991: 23-24), sistemin işleyişinde tarihsel bir kırılma anı işaretleyerek kavramın analitik işlevselliğini zenginleştirdiği söylenebilir. Yazara göre patriyarkinin tarihsel olarak değişimi ‘özel’ ve ‘kamusal patriyarki’ olarak ikiye ayrılabilir. Öyle ki kadının dışlanmasına ve emeğinin ev içi alanda erkek tarafından sömürülmesi ilkesine dayanan 18. yüzyıla dek görülen ‘özel patriyarki’, hane içinde üretimin görüldüğü toplumsal yapı ve ilişkiler ekseninde görülmektedir. Buna karşılık 19. yüzyıldan sonra ortaya çıkmaya başlayan ‘kamusal patriyarki’, kadının ayrıştırılmasına dayanmaktadır ve ekonominin değişen koşulları sebebiyle emek piyasası ve devlet gibi kurumların ‘ayrımcı’ şekilde rol oynadığı bir ataerki biçimidir.

Kate Millett (2000: 168), patriyarkiyayı; toplumsal yapının ekonomi gibi unsurlarıyla ilişki içinde olan ve bir tür ‘kast sistemi’ veya ‘ırkçı ötekileştirme mekanizması’ gibi işleyen bir ‘ideoloji’ olduğu tespitini yapmaktadır. Yazara göre patriyarka, erkek üstünlüğünü doğrulayan bir algılayış biçimi yaratmaktadır.

Bu bağlamda Sancar (2011: 172), patriyarkinin içselleştirilmesinin çok yönlü bir toplumsal proses olduğunu belirtmektedir. Yazara göre erkeğin, kadının ‘namusundan’ kendini sorumlu addetmesi, çok eşliliğin kabul görebilmesi veya genelevlerin erkeklere tahsis edilen mekanlar olması patriyarkal işleyişin tezahürüdür. Patriyarka, gündelik hayata ve düşünme pratiklerine sızmıştır. Söz gelimi mesleklerin, cinsiyete göre ayrıştırılması bunun temel örneklerinden kabul edilebilecek haldedir. Ev işi ya da çocuk bakımı gibi işlerin ‘kadına’; söz gelimi inşaat sektöründe çalışmanın ‘erkeğe’ uygun görülmesi bu bağlamda düşünülebilir. Prestij açısından

kadının daha düşük işlere koşulması ve ‘daha az kazanması’ da patriyarkal rejimin, toplumsal karşılıkları arasında ele alınabilecek haldedir.

Erkek egemenliğinin, varlığını homososyal ortamlar aracılığıyla pekiştirdiği de söylenebilir. Zira verili bir toplumdaki ‘makbul’ erkeklik değerleri, hem dil yoluyla hem erkek bedeninin inşa edilmesi aracılığıyla üretilmektedir. Sancar’a (2011: 172) göre erkek homososyal mekanları “*kadınları ve kadınlığı ‘aşağılama’, veya ‘cinsel nesneleştirme’ yoluyla eğlenme ve rahatlatma, ‘homofobik’ erkek eğlencelerinin güçlü-zayıf erkek ayrımı yapan*” söylemlerin hakim olabildiği yerlerdir.

Feminist alan yazın içinde ‘patriyarka’ mevhumunun çeşitli eleştiriler de aldığı söylenebilecek haldedir. Bu eleştiriler genel olarak; kavramın basit ve pesimist olduğu, dünyayı çarpıtılmış bir açıdan yorumladığı, beyaz/batılı/orta sınıf kadının politik ajandasını yansıtıyor olduğu ve mevhumun gerçekliği etraflıca açıklayabilmekten ziyade slogan üretmeye eğilimli olması yönünde kümelenmektedir (Bryson, 1999: 311).

Bu bağlamda Rowbotham’ın (1982: 74); ‘patriyarki’ kavramını, erkeğin kadın üzerindeki hakimiyetini açıklama kabiliyetinin ‘düşüklüğü’ vesilesiyle eleştirdiğini belirtmek gerekmektedir. Zira yazara göre mevhum; erkek egemenliğinin çoklu sebeplerini açıklamak yerine onu ‘monolitikleştirmekte’ ve tüm yerkürede benzer şekilde işlediğini varsaymaktadır. Kavramın analitik ‘sabitliği’; kadının ve erkeğin karşılaştığı baskının çeşitlerini betimleme konusunda yetersiz kalmasına sebep olmaktadır. Ayrıca aynı statiklikten kaynaklı olarak mevhum, kadınların ‘güçlenme stratejileri’ geliştirmesine kördür. Bunun dışında Rowbotham’a (1982: 74) göre ‘patriyarki’ kelimesi, iki ayrı sistemin -patriyarki ve kapitalizm- kadınları ve erkekleri ayrı ayrı ezdiği imasını barındırmaktadır.

Benzer bir eleştiri Acker (1989: 235) tarafından da üretilmektedir. Yazara göre patriyarki kavramı; erkek egemenliğini toplumsal ve yapısal sebeplerle temellendirmek yerine, eşitsizliğin köklerini ‘doğaya’ bağlama eğilimindedir. Aynı zamanda kavram ‘özcü’ ve sorunludur. Bunun yanında patriyarka etrafında gelişen analizlerde kadın, çoğunlukla önemsizleştirilmekte ve görünmez -edilgen- bir sosyal aktör konumunda tasvir edilmektedir.

Kavramın erkek egemenliğini ‘tarihdışlaştırdığını’ ileri süren Barrett (1986: 12), patriyarka mevhumunun, erkeğin kadın üzerinde kurduğu hakimiyetin neden ve nasıl kurulduğuna ya da başarılı olduğuna dair sorulara cevap veremediğini belirtmektedir. Yazara göre kavramın en

sorunlu yanı, erkek egemenliğini “*hiçbir tarihsel sınır ya da değişim veya farklılaşma emaresi göstermeden*” genelleştirmesidir.

Buna karşılık Pateman (1988: 20), ‘patriyarka’ kavramının kullanılmamasıyla; feminist politik teorinin erkeğin ‘erkek olmaktan’ kaynaklanan imtiyazları kullanarak kadın üzerinde kurduğu baskıyı anlatan başat kavramın gücünden faydalanılamayacağını belirtmektedir. Yazara göre ‘erkek egemenliğinin’ adı konulmazsa; erkeğin kadın üzerinde kurduğu baskı, “*geleneksel siyasi analiz kategorilerinin altındaki belirsizlik*” içinde kaybolabilir.

Feministlerin 70’li yıllardan itibaren “*patriyarkinin diğer baskı biçimleriyle ilişkisini inceleyen çok sayıda çalışma*” yürüttüğünü söyleyen Bryson (1999: 317), kimi siyahi feministlerin, hem kavramı kullanıp hem onu ‘ırk’ ve ‘sınıfla’ birlikte ele aldığı çalışmalarından bahsetmektedir. Bu bağlamda yazar, kavramı kullanmanın kaçınılmaz şekilde ‘basitliği’ zorunlu kıldığını kabul etse de süreç içerisinde genişleyen literatürün mevhumu sofistike hale getirdiğini ileri sürmektedir.

Patriyarkanın “*yaşayan bir gerçeklik*” olduğunu dile getiren Cockburn (1991: 18), onun; siyasi rejim biçimi farkı olmaksızın modern toplum yapısının kritik bir bileşenini oluşturduğunu ileri sürmektedir. Zira ‘patriyarka’, kadının ve erkeğin hayatını gözle görülür şekilde farklılaştırmaktadır.

Buna ek olarak feminist alan yazında, kavramın; tarihe ve kültüre ‘hassas’ şekilde kullanıldığı takdirde gerçekliği betimleme gücünün ‘yüksek’ olduğunu dile getiren düşünürler bulunmaktadır (Abbott v.d, 2004: 62). Bu tez çalışması kapsamında, erkek egemenliğinin çok boyutlu yapısını anlatması bakımından elverişli bir kavram olduğu düşünülen ‘patriyarkanın’; kesişimselliğe önem veren çalışmalarla betimleme gücünü arttırarak literatürdeki yerini koruyacağı umulmaktadır.

Patriyarkanın; erkeğin, duygularını ketleyen bir sistem olduğunu savlayan bell hooks (2004: 31), geçmişten bugüne ataerkinin erkeğe zarar verdiğini ve onu ‘iyi oluşuna’ mani olduğunu belirtmektedir. Zira yazara göre ataerki; erkeğin bedenini ve ruhunu tehdit eden en temel toplumsal ‘hastalıktır’ (2004: 17).

Bu bağlamda hooks (2004: 32), erkeğin deneyimlediği ‘krizi’; ‘erkeklik krizi’ şeklinde adlandırmaktan ziyade ‘patriyarkal erkekliğin krizi’ olarak ayrıştırmanın ‘uygun’ olacağını önermektedir. Erkeklik krizine bizzat patriyarkal düzenin sebep olduğunu savlayan hooks (2004: 33); erkeklerin, bastırılan duygularıyla iletişim kurabilmesi ve ‘esenlik’ içinde

bulunabilmesi için ataerkil erkekliğin alternatiflerini araması gerektiğini savlamaktadır. Yazar (2004: 117); patriyarkanın ilga edilmesini, hem erkeklik krizinin sonlandıracak hem de erkeklerin özgürleşmesini sağlayacak yegane yol olarak telakki etmektedir.

Erkeklerin, patriyarkal kültürün psişeleri üzerindeki etkileriyle yüzleşmesi gerektiğini belirten hooks (2004: 153) erkeklerin bu kapasiteye sahip olduğuna inandığını dile getirmektedir. Ancak bu süreç sonunda erkek, ‘erkeklik krizinin’ etkilerini sağaltabilir ve sevgi verebilen/alabilen bir kimseye dönüşebilir.

Bu bağlamda Beynon (2002: 79) günümüzde, “*geleneksel anlamdaki erkekliğin demode olduğunu*” ileri sürmektedir. Ayrıca yazar (2002: 83-84), erkeklerin erkek olmaktan kaynaklanan “*hukuk, finans, siyaset ve iş dünyasındaki*” geçmişte sahip olduğu hakların artık kaybolduğuna işaret etmekte ve “*eve ekmek getiren olma ideolojisinin inandırıcılığını kaybettiğini*” dile getirmektedir. Bu minvalde Sancar (2009: 111), ‘erkeklik krizinin’, erkek ile kadın arasındaki asimetrinin, doğuştan gelen farklardan kaynaklandığının ileri sürülemez hale gelişinden kaynaklandığını ileri sürmektedir.

Bu bağlamda Levant (1997: 222), geçmişin imtiyazlı ‘orta sınıf ve üst orta sınıf beyaz erkeklerinin’ daha önce deneyimlemediği bir ‘erkeklik krizi’ içinde bulunduğunu savlamaktadır. Yazar; erkeğin, ‘evin ekmeğini kazanan olma’ ve ‘iyi aile adamı olma’ rolünün geçerliliğini yitirmiş olmasıyla ‘erkeklik krizi’ arasında korelasyon kurmaktadır. Bu bağlamda Selek (2014: 27) erkeklerin ‘ikirciklik’ içinde yaşadığını söylemektedir.

Bununla beraber Morgan (2006: 118-119), erkeklerin dahil olduğu ‘sosyo ekonomik düzey’ ya da ‘etnik grup’ gibi belirleyenlerin, kişinin krizle karşılaşma biçimi üzerinde etkili olduğunu savlayarak; ‘hegemonik erkeklikler’ üzerinde krizin, daha ‘sert’ şekilde yaşanabileceğini ileri sürmektedir. Söz gelimi ‘onur’ ve ‘namus’ gibi kavramlara değer yüklenen Akdeniz ya da Latin Amerika toplumlarında erkekliğin kuruluş biçiminden kaynaklı olarak kişilerin bir ‘erkeklik krizi’ içine düşme olasılığı daha yüksek olabilir. Bu bağlamda karikatürize bir aşırı erkeklik gösterisi olarak ‘hipermaskülinite’ de krizin tezahürü olarak ele alınabilir.

Sancar (2009: 55), günümüzde ailenin “*geçim sağlayıcı erkek rol modelinin bulanıklaştığı*” sınıf-altı toplumsal kesimlere işaret ederek süregiden belirsizliğin ve erkeklik konumlarındaki değişimin ‘erkeklik krizi’ bağlamında değerlendirilebileceğine işaret etmektedir.

Morgan (2006: 111), krizin tetikleyicileri arasında aile hayatının ve özel yaşamın değişimini vurgulayarak özellikle kadınların ‘karar alıcı’ konumunda olduğu boşanma oranlarındaki artışa

atıf yapmaktadır. Bununla beraber tek başına ebeveynliğe dayanan modelin yükselişi ve geçmişte egemen konumdaki heteroseksüel erkekliğin sorgulanmaya başlanması da yazara göre krizle ilişkili olarak ele alınmalıdır.

Krizi makro bir perspektiften okuyan Robinson (2000: 2), yalnızca erkekliğin değil toplumsal uzamda birçok kesimin yaşanan değişimlerle birlikte krize girdiğini ileri sürmektedir. Öyle ki yazar 1960'lı yıllarla birlikte *“medeni haklar, kadın özgürleşmesi, eşcinsel özgürleşmesi hareketlerinin yükselişi ve Amerikan toplumunu oluşturan farklı etnik kökenden gelen kesimlerin ‘görünür’ olmaya başlamasının”* krizin sacayaklarını oluşturduğunu dile getirmektedir. Fakat bunun ötesinde Robinson (2000: 2), ekonomik modelin değişmesi ve sanayi sonrası döneme girilmesinin yalnızca erkekleri değil; bir bütün olarak hem işçi sınıfını, yöneticileri, kadınları, siyahileri etkilediğinin de altını çizmektedir. Ona göre Amerikalı olmanın normatif temsilcisi konumundaki orta sınıflar, var olan ‘imtiyazlarını’ kaybetmeye başlamış ve bu kaybın göstereni olarak ‘haklarından mahrum olmuş beyaz erkek’ imgesi güç kazanmıştır.

Bu bağlamda Segal (1992: 132) kapitalizmin geçirdiği yapısal dönüşümle erkeklerin otoritesinin aşınması arasında bağlantı kurmaktadır. Zira ona göre yeni teknolojilerin kullanılmaya başlanması ve çalışma biçimlerinin değişmesi; erkek egemenliğinin bilinen yapısında; iş bölümü rejiminin değişmesi ve işsizlikle bağlantılı bir sarsılmaya sebep olmuştur. Sagel bu durumu bir ‘bunalım’ olarak addetmektedir.

Nitekim Robinson’a (2000: 3) göre orta sınıfları etkileyen krizin şedit kısmı da ‘erkeklik’ üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda birinci dünya ülkelerindeki mavi yakalı işçi erkekliğin de bahsi geçen dönüşümden etkilendiğini savlayan Sancar (2009: 104-105), *“yükselen ırkçılık, yabancı düşmanlığı, mikro milliyetçilik ve sokak şiddetinin bir tür erkeklik krizinin telafisi çabaları”* olarak okumanın mümkün olduğunu dile getirmektedir

Benzer şekilde Beynon (2002: 86-87) da ‘erkeklik krizinin’ başlıca sebepleri arasında emek piyasasının dönüşümünü göstermektedir. Yazar *“aile kapitalizminin yok olup küçük şirketlerin büyükler tarafından yutulması(nı)”*, *“serbest piyasa ekonomisine geçilmesi(ni)”*, *“sanayisizleşme(yi)”* ve *“Fordist üretim tarzının yerini post Fordist üretim biçimine bırakması(nı)”* krizin müsebbipleri arasında sayar. Tüm bunların yanında yazar, gelişen teknolojiler sayesinde belli başlı işlerin kaybolmasını ve özellikle 1980’lerde ve 1990’larda peyda olan ‘küçülmeye gitme politikası’ sonucu birçok küçük ve orta ölçekli yöneticinin ve aynı zamanda emekçinin işini kaybetmesi fenomenin de etkili olduğunu savunur

Bu bağlamda Onur ve Koyuncu (2004: 36), erkeklerin modernleşmenin öncüsü konumunu yitirdiğini belirterek, modernleşme sürecinin getirdiği güvensizlik, belirsizlik, kaygı ve korku atmosferinden etkilendiğinin altını çizer. Yazarlara göre kriz, erkeklerin başlattığı modernleşmenin erkekler aleyhine dönmesiyle ilişkilidir. Bu ekseninde bir tür devrimin kendi çocuklarını yemesi benzetmesi anlamlı olabilir.

Beynon (2002: 88) ayrıca “*iş gücünün kadınlaşması*” sürecinin de de erkeklik krizinin neşet etmesinde payı olduğuna işaret eder. Zira yazara (2002: 87) göre eşit fırsat politikalarının yaygınlık kazanması sonucu kadınların emek piyasası içinde iş bulma oranının giderek artması ve yarım gün çalışma rejiminin hakimiyet kazanması da ‘erkeklik krizinin’ oluşmasında etkilidir.

Bunun yanında Sancar (2009: 58), kapitalist ekonomik model içerisinde gelişen erkekliğin, çalışıyor olma şartının ‘erkek sayılmak’ için merkezi önemde bulunduğunu hatırlatarak, ‘çalışma’ bağlamında inşa edilen erkekliğin post endüstriyel ekonomik şartlar altında krize girme eğilimi gösterdiğinin altını çizer. Zira yazara göre –Fordist dönemin- “*tüm gün-ömür boyu çalışma*” rejiminden –post Fordist dönemin- “*esnek ve belirsiz çalışma*” rejimine geçiş; erkekliğin inşa stratejilerinin de değişimden etkilenmesine sebep olmuştur.

Bunun haricinde geçmişte Amerikan toplumu için merkezi konumda olan ‘egemen beyaz erkeklik’ anlatısının özellikle 1960’lı yıllardan sonra –yukarıda sayılan sebeplerle- düşüşe geçtiğini savlayan Robinson (2000: 3) beyaz erkekliğin bahsi geçen dönemden sonra “*işaretlendiğini*” ileri sürerek; beyaz erkek imgesinin, –bir önceki dönemdeki hâkim pozisyonunun aksine- “*statükonun kötü niyetli bekçisine*” dönüşmeye başladığına işaret etmektedir (2000: 5)

Morgan (2006: 110), erkeklik krizi yaşayan kişilerde genel olarak fizyolojik ve psikolojik sorunların görüldüğünü belirtmektedir. Bununla beraber yazar, ‘intihara eğilim’, -kişi örgün eğitim içindeyse- ‘düşük akademik başarı’, ‘suça ve anti sosyal davranışlara yönelişin’ de krizin alametifarikası olarak kabul edilebileceğine işaret etmektedir. Morgan (2006: 112), benzer şekilde kadınların yalnızca emek piyasası içindeki varlığının değil siyaset ve eğitim başta olmak üzere hayatın her alanına daha fazla dahil olmasının ‘krizle bağlantılı’ olduğunu düşünmektedir.

Krizin bir diğer görünümünün ‘kadınsılaşma endişesi’ olduğu ileri sürülebilir. Soysal Eşitti’ye (2020: 129) göre bu endişe; ataerkil değerlerin hakim olduğu bir toplumsal formasyonda

erkeğin, ‘erkeklikle’ ilişkilendirilmiş sıfatları taşıyamama ya da ‘kadına’ yapıştırılmış vasıflarla birlikte anılmaktan duyduğu korkuya denk gelmektedir. Nurdan Gürbilek (2007: 10) ‘endişeyi’ “*erilliğin kaybedilme korkusu*” olarak niteler. Yazara göre ‘kadınsılaşma endişesi’, erkekliğin bir ‘ötekiye’ kaptırılması olarak düşünülebilecek haldedir.

Gürbilek’in (2007: 55-57), Türk edebiyatı üzerinden okuduğu ‘endişe’, Batılı bir form olan ‘romanı’ kullanan yazarların; kendilerine ait bir ‘ses’ geliştirememesi, ötekinin etkisine açık kalma ‘anksiyetesi’ işaret etmektedir. Gürbilek, devam eden Avrupalılaşma siyasetinin sonucu ‘kadınsı’ görülen bir medeniyetten ithal edilen ‘romanın’; ‘erkeklik onurunun kaybedilmesi korkusunu’ da beraberinde getirmiş olabileceğini savunmaktadır. Çalışma kapsamında görüşme yapılan babaların deneyimlediği krizin, ‘kadınsılaşma endişesiyle’ birlikte okunmaya müsait olduğu düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerin analizinde ‘erkeklik kriziyle’ ilişkili olduğu düşünülen ‘çocuklaştırılma’ kavramı kullanılmaktadır. Mevhumun; evli erkeklerin ‘kocalık hakkının’, hiyerarşik olarak üstün pozisyonda olan -kayınvalide/kayınpeder gibi- üçüncü kişiler aracılığıyla kesintiye uğratılması sonucu hissettikleri ‘hoşnutsuzluk’ halini karşıladığı savunulmaktadır.

Bununla beraber Morgan’ın, (2006: 121), erkekliğin kimi duygu ve düşünceleri ifade etmeme ve bastırma temelli kuruluşuyla ilişkili olarak; kişilerin, erkeklikle ilgili deneyimlediği ‘krizi’ söze dökemeyebileceğinden bahsettiğini belirtmek gerekmektedir. Bununla beraber, erkeklerin uzaktan ya da yakından deneyimledikleri krizin; Patemancı (2004, 2011) anlamda, ‘erkek kardeşler arasındaki anlaşmanın’ kimi maddelerinin kurulduğu şekliyle işletilememesinden kaynaklı olduğu düşünülebilir.

Bu bağlamda her erkeğin ‘kesişimsel’ belirlenimine göre farklı şekilde karşılaşması mümkün olan krizin; Connellci anlamda ‘toplumsal cinsiyet düzeninin’, erkeklere sunduğu ayrıcalıkların, geçmişte olduğu ölçüde işler olmayışından kaynaklandığı değerlendirilmesi yapılabilir. Genel bir değerlendirme olarak bu durum; erkek egemen sistemin mevcut şartlarla karşılaşma biçiminin sonucu olarak düşünülebilir. Başka bir deyişle, sözleşme sorguya açıldıkça meşruiyet zeminin sarsıldığı ve yaşanan sosyal, siyasi, ekonomik ve duygusal değişime ayak uyduramayan kimselerin bir tür ‘krizi’ deneyimlemeye başladığı savlanabilir.

Zira modern erkek egemen sistemin kurucu hayali anlaşması olarak erkek kardeşler arasında sözleşme teorisi; tüm erkeklerin ‘kocalık hakkıyla’ donatılıp sistem nezdinde birinci kabul edilmesini ilkesine dayanmaktadır. Emek piyasasındaki değişimler, kapitalist ekonomik modelde gerçekleşen yapısal dönüşümler, Kadın Hareketi’nin ve LGBTQ+’ların örgütlü mücadelesi sonucu heteroseksüel egemen erkekliğin sorgulanması ve çeşitli kazanımlar elde edilmesi anlaşmanın üzerinde uzlaşmış maddelerinin geçerliliğini azalttığı ya da ‘kocalık hakkının’ kullanım alanını daralttığı ileri sürülebilir haldedir.

Bu çalışma; ‘erkeklik krizini’, Antonio Gramsci’nin (1992: 276), kavradığı şekilde bir ‘*interregnum*’ dönemi alameti olarak kavramayı teklif etmektedir. Bu bağlamda Gramsci’nin, ‘*interregnum*’ tespiti, “*yeninin yıkıldığı ama eskinin de henüz kurulmadığı*” bir ‘aralık’ olarak ortaya attığını belirtmek gerekmektedir. Düşünün, hukuk ve siyaset bilimi literatüründen toplumsal-politik bir okumayla anlamını genişlettiği kavramın (Bauman, 2012: 49), toplumsal cinsiyet konteksti ekseninde ele alınmasının mümkün olduğu düşünülmektedir.

Zira içinde bulunulan zamanın; tüm dünyada artan kapitalistleşme ve kentleşmeyle birlikte ‘bilinen’ erkek egemen ‘toplumsal cinsiyet düzeninin’ klasik şekliyle işlememeye başladığı fakat bütüncül olarak da yıkılmadığı bir döneme denk geldiği varsayılmaktadır. Kentleşen ve kapitalistleşen Türkiye toplumunda yeni hayat tarzları belirlemekte ve toplum, klasik erkek egemenliğinden daha ‘eşitlikçi’ bir yapıya doğru kayma eğilimi sergilemekte; geleneksel erkeklik imtiyazları geçerliliğini kaybetmekte ayrıca babalık yapma pratiklerinden çocuğa yüklenen değere kadar birçok alanda değişim gözlenmektedir (Tolan, 1991: 208-210; Sunar ve Fişek, 2005: 3; Sancar, 2009: 113; AÇEV, 2017: 13-15; Kağıtçıbaşı, 2012: 66; Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2017: 66) Başka bir deyişle ‘*interregnum*’ tabiriyle, bahsi geçen hareketlilik neticesinde bir semptom olarak ortaya çıktığı düşünülen ‘erkeklik krizinin’, zamansal niteliği işaretlenmeye çalışılmaktadır.

Erkekliğe dair krizin; toplumsal düzeyde görülen kriminal ‘semptomunun’, kadına yönelik artan ‘erkek şiddeti’ olduğu önerilebilir. Nitekim Giddens (2000: 116) da kadına karşı erkek şiddetiyle alakalı olarak eylemin arkasında, mevcut tahakküm rejiminin sarsılmasından kaynaklı ‘endişenin’ bulunduğu yorumunu yapmaktadır. Öyle ki bu fiil; erkeğin, günümüz dünyasında üstün konumunu pekiştiren sigortaların yitimi sonucu baş başa kaldığı ‘yetersizlik’ ve ‘güvensizlik’ hisleriyle ilişkilidir.

Bu bağlamda verilere göz atmak, tablonun ‘vahametini’ dile getirmek için yararlı olabilir. Söz gelimi Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun (2019) verilerine göre Türkiye’de 474 kadın, erkekler tarafından öldürülmüştür. Bu, geçtiğimiz 11 yıl içindeki en yüksek orandır. Çalışkan’ın (2019: 225) incelemesi, yalnızca İstanbul’da kolluk kuvvetlerine intikal eden kadına karşı şiddet olaylarında; 2018’in, bir önceki yıla göre gözle görülür şekilde önde olduğunu söylemektedir. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA, 2014: 167) verileri, araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan 28 AB ülkesin den 42.000 kadının %33’ünün, 15 yaşından sonra en az bir kere ‘fiziksel’ ya da ‘cinsel şiddete’ maruz kaldığını göstermektedir. Kadınların %55’i en az bir ya da birçok formda cinsel aşağılanmayı deneyimlemişken %18’i erkekler tarafından rahatsız edecek derecede takip edilmiştir.

Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2009: 185) araştırmasına göre, kadınlar yalnızca birlikte olduğu erkekler tarafından değil yakın çevrelerinden de fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalmaktadır. On beş yaş öncesinde maruz kalınan şiddetin %75’i aile içinden gelmektedir. Araştırmaya göre hayatının herhangi bir döneminde evlenmiş ya da halihazırda evli kadınların %39’u eşinden şiddet görmüştür. Her on hamile kadından biri gebelik esnasında ‘erkek şiddetine’ maruz kalmıştır. Araştırmaya dahil olan evlenmiş kadınların %15’i en az bir kere ‘cinsel’; %42’si en az bir kere ‘fiziksel şiddetle’ karşılaştığını ifade etmiştir.

Bu bağlamda Watts ve Zimmerman’ın (2002: 1232) kadına karşı şiddetin dünya genelinde ‘yükselme trendinde’ olduğunu belirtmeleri anlamlıdır. Yazarlar, kadına karşı şiddetin her zaman kadının ‘bastırılmasını’ amaçlamasa da çoğu vakada şiddetin; erkeğin, kadını ‘sindirmek’ için kasti olarak kullandığı bir enstrüman vasfı taşıdığını dile getirmektedir.

Erkeklik krizi; bu çalışma tarafından erkeğin, patriyarkal erkeklik değerlerini içselleştirme mesafesiyle doğru orantılı olarak, habitus yapılandırması ile gerçeklik arasındaki ‘yarılmadan’ kaynaklı memnuniyetsizlik ve endişe hali olarak kavranmaktadır. Bu bağlamda yapılan saha araştırmasından hareketle bu çalışmada ‘erkeklik krizinin’, iki temel ‘hali’ olduğu önerilecektir. İlk halin; kriz semptomlarının kişinin kendine ‘döndüğü’ durumlara karşılık geldiği önerilmektedir. İçe dönen erkeklik krizinin; kişiler üzerinde psikolojik -kimi durumlarda intiharı düşünmeye varan majör depresyon ve genel depresyon- fizyolojik -kilo verme, alkol tüketiminin artması- ve çok eşlilik gibi yaşam tarzı değişiklikleri üzerinden kendini gösterdiği düşünülmektedir. Dışa dönen erkeklik krizinin ise kadına yönelik şiddetin başlıca

bileşenlerinden olduğu varsayılmaktadır. Bu bağlamda ‘erkeklik krizi’ kadına karşı şiddeti tam anlamıyla açıklamasa da eylemin tekrarlanmasında pay sahibi olduğu ileri düşünülmektedir.

Bunun yanında yapılan araştırma sonucunda görüşülen erkekler arasında evlilik esnasında ya da boşanma sonrasında ‘erkeklik krizi’ deneyimlediği düşünülen görüşmecilerin kriz sebeplerinin şunlar olduğu düşünülmektedir:

- 1) İşsiz kalma, iflas etme ya da bir sebeple maddi gücün kaybedilmesi
- 2) Kadının, maddi olarak erkekten daha üstün konumda bulunması
- 3) Genellikle kadının ailesinden olmak üzere üçüncü kişilerin erkek üzerindeki etkisi
- 4) Kadının yaşça erkekten büyük olması
- 5) Kadının ‘geleneksel toplumsal cinsiyet rolünü’ oynamayı reddetmesi
- 6) Boşanma sonucu gelişen ‘kopma’ deneyimine hazırlıklı olunmaması

Araştırma erkeklerin, ‘erkeklik krizinin’ etkilerini bir şekilde hafifletmeye çabaladıklarını göstermektedir. Bunlar:

- 1) Ataerkil erkeklik konfigürasyonu ile mesafelenme ve dönüşüm geçirme
- 2) Çocuğun varlığına tutunarak hayatı yaşamaya değer bulma
- 3) Para ve prestij kazanarak mevcut ‘yaranın’ üzerini örtmeye çabalama

Toparlamak gerekirse bu başlık altında ‘erkeklik krizinin’ berisindeki ekonomik ve politik sebepler ve onun, kişiler üzerindeki etkileri serimlenmeye çalışılmıştır. O sebeple Antonio Gramsci’nin (1992: 275-276) yönetici elitin konsensüs üretme zafiyeti yaşaması sonucu toplumsal ve politik kriz dönemine işaret eden ‘*interregnum*’ kavramı metin içine çağrılmış fakat bu analiz ‘toplumsal cinsiyet düzenindeki’ değişim bağlamında yorumlanmıştır.

Morgan’ın (2006: 110), belirttiği şekilde ‘erkeklik krizi’, intiharı düşünmeye varacak ölçüde psikolojik ve fizyolojik sıkıntılara sebep olduğu gibi Giddens’in (2000: 116) önerdiği şekilde ‘kadına karşı şiddet’ formuna da bürünebilmektedir. Çalışmanın ikinci kısmında yapılan görüşmelerde Morgan’ın dile getirdiği psikolojik etkiler berrak bir şekilde tespit edilebilmekle beraber kadına karşı şiddetin hem Türkiye hem Türkiye dışı coğrafyalarda yaygın şekilde görüldüğü ve arttığı muhakkaktır.

Erkeklik krizinin; erkeğin, zamanın şartlarıyla arasında peyda olan bir içsel uyuşmazlık sonucu geliştiği düşünülmektedir. Bir yönüyle modernizm öncesi toplumsal cinsiyet düzeninin erkeklik kavrayışı halihazırda yeniden üretilmektedir. Fakat modernleşmenin niyetli ve niyetlenilmemiş sonuçları; erkeğin, geçmişte sahip olduğu imtiyazları aşındırmaktadır. ‘Erkeklik krizi’ tam da bu ‘aşınma’ halinin sonucudur.

1.4. BABALIK

Babalık, hem bir erkeğin hayatı boyunca verdiği ‘varoluşsal’ açıdan ‘kritik’ kararlardan biri olarak hem toplumsal etkileri bakımından sosyal bilimlerin disiplinler arası bir dikkatle tartışması ve çalışması gereken bir pozisyonudur.

AÇEV’in (2017: 13) tanımlamasıyla bir erkeğin çocuk sahibi olmasıyla beraber eriştiği tüm statü, anlam ve rollere gönderme yapan ‘babalık’, *“erkek ebeveynin, evladiyla biyolojik ve sosyal ilişkisini”* karşılayacak şekilde kullanılmaktadır. Bununla beraber ‘babalık yapmak’ ifadesi; babanın, baba olmaktan kaynaklı edindiği *“statü ya da kimliğin aksine bir pratikler bütünü”* olarak düşünölmeye müsaittir (Hobson ve Morgan, 2002: 11). Benzer şekilde Suwada (2017: 26) babalığın bir ‘olma’, babalık yapmanın ise bir ‘eyleme’ hali ‘olduğuna dikkat çekmektedir.

Doucet (2007: 192), bir çalışma alanı olarak ‘babalık konusunu’, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve erkeklik alanı içinde ideolojik açıdan hayli yüklü bir başlık olarak telakki etmektedir. Öyle ki baba olma halinin *“erkekliğe içkin ve onun önemli bir parçası”* olarak gören Johansson ve Andreasson’dan (2017: 3) ilhamla, konunun hem erkeklikle hem de ‘toplumsal cinsiyet düzeniyle’ ilintili olduğu da ileri sürölebilir.

Toplumsal cinsiyetin, kişilerin *“davranış örüntülerini”* ve *“toplumsal ilişkilerini”* belirleyen bir *“art kimlik”* olduğunu belirten Suwada (2017: 20-21), kişilerin etkileşimlere *“toplumsal cinsiyete dair inançlara”* göre girdiğini belirterek, *“toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının davranışın spesifikleştirilmesindeki”* payına işaret eder. Öyle ki yazar, (2017: 23), *“ebeveynlik halinin ve modern ailenin toplumsal hayatın en toplumsal cinsiyetlendirilmiş alanı”* olarak görölebileceğini vurgular.

Aile kurumunun genel olarak cinsiyetlendirilmiş pratik ve rollerle iç içe geçmiş bir yapı olarak değeriendiren Suwada (2017: 23-24), toplumsal cinsiyet inançlarının *“kişilerin davranışlarını”*

belirlediğini” ama buna ek olarak *“toplumsal yapıları ve toplumun organizasyonunu da şekillendirdiğini”* savlamaktadır. Bu sebeple yazar, babalığın analizi gerçekleştirilirken, babanın davranışlarını şekillendiren *“kurumsal ve toplumsal sistemin etkilerinin”* göz önünde bulundurulması gerektiğini ileri sürmektedir. Öyle ki ona göre (2017: 56), *“çağdaş babalık; toplumsal cinsiyet boyutu ve kadın ve erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkileri dahil edilmeden tam olarak anlaşılamaz.”*

Suwada (2017: 59), babalığın incelenmesinde babanın iktidar ilişkileri ve toplumsal cinsiyet tarafından biçimlendirilmiş bir birey olarak ele alınması gerekliliğini üç noktada temellendirmektedir. İlk olarak babalık deneyimi, *“toplumun kadın ve erkeğe yüklediği doğallaştırılmış beklentilerine dayanmakta”* olduğundan; babalık, erkek toplumsal cinsiyetinin rollerine *“yakından bağlı”* olduğu söylenebilir. Yazar ikinci olarak babalığın, *“toplumsal cinsiyet düzeninde ve iktidar ilişkilerindeki”* değişime bağlı olarak devinimim halinde olmasını öne sürmektedir. Son olarak, yazar ebeveynliği *“erkekler ve kadınlar arasında çoğunlukla iş ve aile yaşamının uzlaştırılmasıyla ilgili önemli bir müzakere alanı”* olarak telakki ettiğini ifade ederek *“erkek egemen toplumda bakım verme davranışının kadınla ve özel alanla”* ilişkilendirilmişliğinin altını çizer.

Babalığın *“söylemsel olarak kurulduğunu”* savlayan Galasinski (2013: 12-15), erkeklik ve babalığın birer *“toplumsal inşa”* olduğunu savunur. Bununla birlikte yazar, benzer özellikleriyle nitelediği erkekliğin ve babalığın belirli bir toplumsal konfigürasyon içerisinde *“kazanılmış bir kimlik”* olması vasfına dikkat çekmektedir. İlaveten ona göre *“müzakere edilen”* erkeklik kimliği, *“her zaman geçici, her zaman akışkan”* bir formdadır. Ayrıca babalık da *“bağlamsal”* ve *“geçici”* bir *“ideolojidir.”* Öyle ki Suwada, (2017: 19) ‘babalığın’, biyolojik olarak bir çocuğun atası olmak hali değil belirli bir toplumsal bağlamda işleyen örüntülere ve *“aile modellerine”* göre; *“devlet ve sosyal politika sistemi”* tarafından belirlenmiş kısıtlamaları ve sorumlulukları barındıran bir hal olduğunu düşünmektedir.

Bununla birlikte Coltrane (1996: 179), *“toplumsal cinsiyet, ebeveynlik ve iktidar”* arasındaki ilişkiye dikkat çeken ilk isimlerden birinin Margaret Mead olduğunu belirtmektedir. Yazara göre (1996: 178), onun çalışmaları *“kadın ve erkek olmanın anlamının kültürden kültüre nasıl değiştiğini”* göstererek toplumsal cinsiyet ve ana-babalığın ilintili oluşuna dikkat çekmiştir.

Bu bağlamda kişinin *“yaşamı sürecince tüm deneyimlerinin kapitalizm ve toplumsal cinsiyet düzeninin karşılıklı etkileşimi tarafından şekillendirildiği”* (Messerschmidt, 2018: 98) savı takip edilirse baba olmak halini; hem erkeklikle hem ‘toplumsal cinsiyet düzeniyle’ ilintili ele

alma imkanı elde edilebilir. Nitekim kişinin, toplumsal matristedeki koordinatının ‘kesişimsel’ bir belirlenme süreci nihayetinde şekillendiği kavrayışıyla (Messerschmidt, 2018: 98); failin, anne/baba olma motivasyonunun, öngörü ve beklentilerinin, pedagojik müdahalelerinin; yaş, ekonomik gelir seviyesi, etnik mensubiyet ve sair niteliklere koşut yapılandığı ileri sürülebilir.

1.4.1. Babalık Çalışmaları

Tıpkı ‘erkeklik çalışmalarında’ tanık olunduğu üzere ‘babalık çalışmaları’ da literatürde yeni yeni çalışılmaya başlanmış bir alan mahiyetindedir. Bununla beraber babalığın, belirli bir araştırma merakının nesnesi olmaya başlamasının; toplumsal cinsiyet düzenindeki kadın lehine değişimlerle doğru orantılı olarak geliştiği düşünülmektedir.

Babalık, anneliğe nazaran daha az çalışılmış bir alandır (Barclay ve Lupton, 1999: 1013). Bu bağlamda Lorentzen (2013: 8) de erkekliğin tarihsel araştırmalara ‘çocukluk’ ve ‘kadınlık’ kadar konu edinilmediğini dile getirmektedir. Marsiglio v.d’ye (2000: 1173) göre babalık alan yazınına yönelik akademik ilgi 1990’lı yıllarda yükselmiştir. Bu dönemde farklı perspektifleri içeren çalışmaların üretildiği yoğunluklu ve eklektik bir literatür oluşmaya başlamıştır. Araştırmaların önce ‘beyaz’ ve ‘orta sınıf’ babalarla başladığını dile getiren Doucet (2007: 192), farklı babalık hallerine yönelik araştırma tasarımlarına odaklanma eğiliminin 1990’lı yıllar içinde geliştiğinin altını çizmektedir.

Bununla birlikte alanın, ‘eleştirel erkeklik çalışmalarıyla’ yakından ilişkili olduğunu belirtmek elzem görünmektedir (Suwada, 2017: 54). Johansson ve Andreasson (2017: 17) da benzer düşünceyi savlamakta ve akademi içerisinde ‘babalık’ ve ‘babalık yapma’ konularına yönelik merakın, yirminci yüzyılın son on yılında “*eleştirel erkeklik çalışmaları ve toplumsal cinsiyet çalışmalarına ilintili olarak*” yükseldiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Doucet (2007: 192), babalık üzerine artan entelektüel ilginin arkasında “*erkeğin gelirinin düşmesi, artan erkek işsizliğini, kadınların işgücüne katılımının sürmesi, boşanma oranlarının artması, çekirdek ailenin gerilemesi ve kadın-erkek rollerini ve kimliklerini oluşturan ideolojilerin değişmesi*” gibi sebeplerin yattığını savlamaktadır.

Konuyla ilgili olarak Lamb (2000: 25), ‘babalık çalışmaları’ alanında üç ana hat olduğunu savlamaktadır. Buna göre ilk damar, baba yokluğuna ya da ebeveynlik gereklerini yerine getirmeyen babalara odaklanmaktadır. İkinci hat çocuk ve baba arasındaki etkileşime yoğunlaşırken son çalışma alanı ebeveyn arası ilişkilerle ilgilenmektedir. Bu eksende Marsiglio v.d (2000: 1174) babalık konusu etrafında çeşitlenen çalışma alanlarının “*farklı türde*

babalıkların kültürel ve söylemsel temsillerinin kavramsal ve deneysel analizi, baba ilgisi, baba-çocuk ilgisinin boyutları, baba ve çocuğun refah ve gelişimi, babalık kimliği ve babalık yapmanın sosyal psikolojisi” gibi başlıklar etrafında şekillendiğin belirtmektedir.

Doucet (2007: 192) ise babalıkla ilgili alan yazının “*sorumsuz babalar*”, “*evlenmemiş ya da anneye aynı evde ikamet etmeyen babalar*”, “*üvey babalar*”, “*eşcinsel babalar*”, “*eşi çalıştığı için ev işlerini yapan babalar*” ve “*çocuğun birincil bakım ihtiyacını karşılayan babalar*” gibi konulara yönelme eğilimi gösterdiğini belirtmektedir.

Beşpınar ve Beşpınar (2018:11) babalık çalışmaları literatüründe iki ana hattın mevcut olduğunu dile getirmektedir. Yazarlara göre ilk hat Talcott Parsons’un işlevselci çizgisidir. Parsons’a göre (1955: 13) baba-kocanın aile ünitesi içindeki rolü, evin geçimini sağlayacak bir işte çalışması ve para kazanmasına dayanmaktadır. Yazar (1955: 23) anne-eşin fonksiyonun, kocanın yokluğunda çocukların bakımı olduğunu savlamaktadır. Bununla birlikte Parsons’un (1955: 24) eşlerin, ev içi alanda birbirini tamamlayıcı rollerinin olduğunu düşündüğü söylenebilir. Ayrıca “*ailenin ana işlevi sonuç olarak tamamlayıcı kişilikleri ve cinsiyet rollerini geliştirmektedir.*” (Johansson ve Andreasson, 2017: 22).

Literatürdeki ikinci çalışma hattının, toplumsal yapıların gösterdiği değişim emareleri sonucu ortaya çıkan ‘yeni babalık’ ekseninde geliştiğini vurgulayan Beşpınar ve Beşpınar (2018: 11); bu bağlamda çalışılan konuların başında, değişimin etkileri ve gelişen ‘yeni babalığın’ niteliklerinin geldiğini belirtmektedir. Bu noktada Pleck’in (1987: 84-93) babalığın değişimine dair geliştirdiği tarihsel sınıflandırması halihazırda kullanılan bir skala niteliğindedir. Benzer şekilde Rotundo da (1985: 13-18) babalığın değişimine dair işlevsel bir veri sağlamaktadır.

Furstenberg’in (1988: 215) giderek daha az kadının kocanın ekonomik katkısına güvendiğini ileri sürerek ‘iyi baba’, ‘kötü baba’ tanımlarının değiştiğini belirtmesi önemlidir. Öyle ki yazar, çocuğun bakımına katılma trendinin artarak devam edeceğini vurgulamaktadır. Amerikan toplumu özelinde babalık rollerinin değiştiğini savlayan Hanson (1985: 72), bazı rollerin diğerlerine nazaran daha hızlı değiştiğine işaret etmektedir. LaRossa (1988: 456) babalığın değişimini şerh koyarak kabul etmektedir. Yazara göre babalık, yalnızca orta sınıf babalarda görülen babalığın geneline yayılmayan kültürel bir değişme içindedir.

Jordan (1990) baba olmayı bekleyen 56 erkekle görüşerek yeni babalığın niteliklerini anlamaya hasretmiştir. Hall (1994) çocuğu yeni doğan, 20 Kanadalı erkekle yarı yapılandırılmış görüşme

yaparak babalığın ‘yeni’ formuna bakmıştır. Marsiglio’nun (1995) derlemesi alandaki çalışmaları bir araya toplayan bir yapıya sahiptir.

Zayas (1987), yeni babalığın psikolojik etkileri üzerine çalışmıştır; Barclay ve Lupton (1999) eşi yeni doğum yapmış 15 Avustralyalı babayla, bebek altı ayına basıncaya dek uzun vadeli niteliksel araştırma yürütmüş ve yeni babalık pratiklerini çalışmıştır. St John vd (2005) 18 ilk kez baba olmuş ve yeni doğanı 6-12 hafta arasında bulunan erkeklerin deneyimleri üzerine eğilmiştir. Gregory ve Millner (2011) İngiltere ve Fransa’da ‘yeni’ babalığın söylemsel olarak nasıl tedavülde kaldığını ve yeni babalığın nasıl inşa edildiğini araştırmıştır.

Beşpınar ve Beşpınar (2018: 6), Türkiye’de babalık çalışmalarına sosyoloji disiplini içinden geliştirilen ilginin halihazırda düşük seviyede olduğunu belirtmektedir. Yazarlar, toplumsal cinsiyet eksenli ve aile sosyolojisi bağlamında analizlere ancak ‘erkeklik çalışmaları’ bazlı kimi metinlerde yer verildiğinin altını çizmektedir.

Türkiye’de babalık çalışmalarının, yerküredeki benzer çalışmalardan iki şekilde ayrıldığını belirten Beşpınar ve Beşpınar (2018: 15), Türkiye orijinli çalışmaların daha ziyade psikoloji disiplini içinden yazıldığını ve çocuğun ‘iyi oluşu’ merkezli geliştiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Atmaca Koçak (2004) imzalı AÇEV’in Baba Destek Programı’nın değerlendirme raporu mutlaka anılmalıdır.

Bu hattın haricinde Poyraz’ın (2007) babalık rolü üzerine hazırladığı yüksek lisans tezi alanda erken sayılabilecek çalışmalardandır. Babalık rolünün değişimine odaklanan Kuzucu (2011), alt orta sınıf erkeklerin babalık deneyimlerini merkeze alan Tecik (2012), değişen toplumsal yapı ve babalığı ele alan Zeybekoğlu (2013), değişen babalık rolünün erkek sağlığı üzerindeki etkisini inceleyen Ergin ve Özdilek (2014), değişimle birlikte babanın rolünü sorgulayan Tezel Şahin (2015), Türkiye’de babalığın genel bir portresini çizen Metindoğan (2015) alanla ilgili çalışmalar arasında addedilebilir.

Sunar ve Fişek’in (2005) makalesi de benzer şekilde çağdaş Türkiyeli ailenin resmini çekmektedir. Paul Stirling’in (1965) Kayseri’nin köylerinde yürüttüğü araştırmadan hareketle yazdığı ‘*Turkish Village*’ isimli çalışma Anadolu taşrasında 20. yüzyıl başında; kadın ve erkeğin, toplumsal cinsiyet yapısının, annelik ve babalığın konumuyla ilgili zengin saptamalarla bezelidir. Ayrıca Ortaylı’nın (2018) çalışması, toplumsal cinsiyet, ana babalık, aile gibi kurumlarının geçmişi üzerine bulunabilen halihazırda derli toplu ender yerli metinlerdendir

Özgün v.d (2013), yirmi bir polis babanın yaşları 4 ile 6 arasında değişen çocukları üzerinde çocukların babalarını nasıl algıladığına yönelik bir araştırma gerçekleştirmiştir. Barutçu ve Hıdır'ın (2018) babalığın değişimi ekseninde (pro)feminist erkeklere odaklanmıştır. Demiriz ve Baran (2018), blogger babaların deneyimleri üzerinden söylem analizi çalışması yürütmüştür. Kocatepe ve Bilgi (2018), Batı Karadeniz'de yaşayan on beş annenin, babalığı nasıl kavradıklarına odaklanan bir araştırma gerçekleştirmiştir.

Esas olarak erkeklığe odaklanmakla beraber babalıkla da ilgili hatırı sayılır verinin sağlandığı Sancar (2009) anılmalıdır. Boratav v.d (2014) Türkiye'nin yedi farklı bölgesinden, farklı sosyo-ekonomik gruplara dahil elli evli erkekle araştırma gerçekleştirmiştir. Yazarların (2017) yılında yayınladığı '*Erkekliğin Türkiye Halleri*' adlı çalışma ise başlı başına bir başvuru kaynağı konumundadır.

Bir diğer temel metnin AÇEV'in (2017) '*Türkiye'de Babalığı Anlamak Serisi I*' ve '*Türkiye'de Babalığı Anlamak II*' (Bozok, 2018a) adlı raporları olduğu söylenebilir. Bunun haricinde Selek'in (2014) çalışması erkeklik ve babalığın iç içe geçişini örnekleyen saha araştırmalarıyla dolu olduğu ileri sürülebilir.

Tüm bunların yanında Kağıtçıbaşı'nın (2002) 1970'li yıllarda Türkiye'de çocuğun değerinin değişimine odaklanan araştırması ve yazarın ülke sathında yaşanan dönüşümün aile özelindeki yansımalarına ışık tutan diğer çalışmaları (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2017) literatürün köşe taşı metinlerini oluşturmaktadır.

1.4.2. Babalığın Kısa Tarihi

Bu başlık altında Batı'da gelişmiş 'babalık literatürü' içinden, babalığın tarihsel gelişimi hakkındaki tartışmalara yer verilecektir. Ne var ki Türkiye'de henüz Batı'daki muadilleriyle karşılaştırılacak ölçüde 'baba' eksenli bir tarih literatürü gelişmemiştir. 'Türkiye'de Aile Kurumunun ve Babalığın Değişimi' başlığında detaylı şekilde incelenmeye çalışılacak bu konu, çoğunlukla 'yan kaynaklardan' edilen veriler ışığında hazırlanmıştır. Literatürdeki bahsi geçen eksiklik doldurulmayı beklemektedir.

Gillis (1997: xviii-xix), modern Batılı ailenin 19. yüzyıldan önce var olmadığını savlayarak Victoria dönemiyle birlikte "*anneliğin, babalığın, çocukluğun kökten değişimler geçirdiğini*" dile getirmektedir. Yazara göre ancak bu tarihten sonra aileler "*kendi mitlerini, ritüellerini ve imajlarını oluşturmaya başlamışlardır*" Bu bağlamda Lamb (2000: 24), 'babalığın' yüklendiği

anlamın tarih içinde mütemediyen değiştiğini belirterek çok yönlülüğünü vurgulamaktadır. Buna müteakip Coltrane (2009: 433) babalığın; “*tarih içindeki her kültürde toplumsal ve ekonomik güçler tarafından şekillendirildiğinin*” altını çizmektedir.

Benzer değişimin annelik için de geçerli olduğunu belirten Gillis (1997: 153), hem anneliğin hem babalığın, tarih boyunca devriminin altını çizerek zamana ve kültüre bağlı olarak çeşitlendiğini dile getirmektedir. Johansson ve Andreasson (2017: 17) da alan yazında babalıkla ilgili çalışmaların, konseptin ‘değişimi’ üzerine kurulduğunu ifade etmektedirler Dienhart’ın (1998: 21), Batı konteksti içinde babalığın genel ve özel olarak baştan aşağı değiştiğini dile getirmektedir.

Coltrane’in (1996: 34-35), toplumsal cinsiyet düzeninin ve aile modellerinin değişmesini ekonomide yaşanan değişimlere dayandığını belirtmek gerekmektedir. Zira yazara göre babanın otoritesini 17 ve 18. yüzyıllarda devam ettiren temel olgu, tarıma dayalı üretimin önde gelmesidir. Söz gelimi bu dönem süresince erkeğin çocuklarıyla etkileşimi sık ve yoğundur fakat sanayileşmeyle beraber erkeğin çalışma rejiminin değişmesi çocuklarla geçirilen zamanın azalmasına yol açmıştır. Batı toplumunda zaman içinde değişen dört temel baba tipi belirleyen Lamb (2000: 26-27), bunları; ‘ahlaki yönlendirici baba’, ‘ev geçindiren baba’, ‘cinsel rol modeli olan baba’ ve ‘yeni besleyici baba’ olarak ayırmaktadır.

Pleck ve Pleck (1997: 35), Birleşik Devletler özelinde ‘ahlaki yönlendirici baba’ tipinin kolonyal dönemden 1830’lu yıllara kadar ideal babayı temsil ettiğini, 1830 ile 1900 arası dönemde evini geçindiren babalığın makbul olduğunu belirtmektedir. Yazarlar yirminci yüzyılın ilk yetmiş yılında cinsiyet modeli olan babanın evla konumda bulunduğunu 1970’lerden beri ise eşiyile sorumlulukları paylaşan, ‘ortak ve besleyici baba’ modelinin ön plana çıktığını dile getirmektedir.

Johansson ve Andreasson (2017: 37-38), yirminci yüzyılda Batı toplumlarının her alanda büyük dönüşümler geçirdiğini belirterek “*kentleşme ve sanayileşmenin, patriyarkal otoriteyi zayıflattığını*” ileri sürmektedir. Yazarlara göre süreç, “*kişilerin kırsal bağlantılarından kopmasına, geçmişte iç içe geçmiş mekanlar olan ‘çalışılan yer’ ile ‘yaşanan yerin’ ayrılmasına*” sebep olmuştur. Yazarlar bu gelişmelerin kadın ve erkek arasındaki cinsiyetlendirilmiş rol dağılımının keskinleşmesinde etkili olduğunu ifade etmektedir.

Bununla birlikte Johansson ve Andreasson (2017: 38), modernleşmeyle birlikte yaygınlaşan eğitim kurumları neticesinde çocuk ile ebeveynin geçirdiği sürenin azaldığını belirtmektedir.

Ayrıca yazarlar, yüzyıl içerisinde gerçekleşen kadınların ‘oy hakkı’ kazanımı ve emek piyasasına dahil olması gibi faktörler ile sistemin çeşitli refah devleti mekanizmaları geliştirerek bahsi geçen gelişmeleri desteklemesi sonucunda; toplumsal cinsiyet keskinliğinin kırılmaya başladığına işaret etmektedir. Öyle ki aile içindeki rol dağılımını kökten değiştiren bahsi geçen dönüşümler, babaların otoritesinin zayıflamasına sebep olmuştur.

1.4.2.1. Ahlaki Yönlendirici Baba

On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin tarıma dayalı olduğunu belirten Coltrane ve Galt (2000: 22), bu dönemde iş yeri ve ev ayrımının bulunmadığını dile getirmektedirler. Aksine yazarlara göre bu dönemde, küçük toprak sahibi olan ya da esnaflıkla geçimini sağlayan halk, aynı yerde anne, baba, çocuk varsa hizmetçiler ve köleler yan yana çalışmaktaydılar

Bu dönemde baba, ev içi alandan evi geçindirmek için uzaklaşmak zorunda kalmadığı için mutlak bir şekilde çocuğun hayatındadır. Ayrıca çocuk bakımı, bir “görev ve zorunluluk” olarak telakki edilmekte ve anne ve babanın ortak katılımıyla şekillenmektedir (Coltrane, 2009: 434). Bununla birlikte Pleck (1987: 84-85), ‘ahlaki yönlendirici’ tipi babanın çocukların ahlaki eğitiminden keskin şekilde sorumlu olduğunu belirtmektedir. Yazara göre bu dönemde kadınlar ‘mantık yürütme kabiliyeti açısından yetersiz’ ve ‘kırılgan’ görüldüğü için hem dini hem dünyevi gereklilikleri çocuğuna naksetme göreviyle kuşanmış bu baba modeli; çocukların kimle evleneceğiyle ilgili de doğrudan söz sahibi pozisyonundadır. Coltrane (1996: 29) de bu dönemde Amerikan toplumunda çocukların ‘günahkar’ doğduğu kabulünü hatırlatarak babanın üstün ahlakıyla onu ‘doğru yola iletme’ görevini üstlendiğini belirtmektedir.

Demos (1982: 433) bu “modernlik öncesi babalık” modelinin “*pedagog*”, “*rehber*”, “*maddi destekçi*”, “*ahlaki gözetici*”, “*psikolog*”, “*örnek kişi*” ve “*yoldaş*” olma vasıflarını taşıdığına işaret etmektedir. Yazara (1982: 427-429) göre bu baba tipi; çocukların eğitime müdahil oluyor, oğlunun mesleki geleceğini şekillendiriyor, çocuklarının kiminle evleneceğine karar verip çifti maddi açıdan destekliyor, dini inancına göre yol gösteriyor, ‘ahlaken örnek olacak’ davranışlar sergiliyor ve her gün fiziksel olarak mevcut olarak yoldaşlık ediyordur.

1.4.2.2. Ev Geçindiren Baba

Amerika Birleşik Devletleri özelinde, ev içi alanda babanın başat ebeveyn olma pozisyonunu yitirdiği ve annenin ön plana çıktığı bu dönemde; baba, halihazırda ailesinin koruyucusu

konumundadır fakat bir önceki dönemde olduğu gibi etkili de değildir (Pleck ve Pleck, 1997: 38). Bu bağlamda Demos (1982: 431) da on dokuzuncu yüzyılla birlikte çocuk yetiştirme göreviyle kuşanan ‘annenin’ öneminin arttığını belirtmektedir. Benzer şekilde Coltrane (1996: 31), Birleşik Amerika’nın pazar için üretim yapma eğiliminin ve kentsel alanda sanayileşmenin yükselişe geçmesiyle –daha önce zayıf ve yetersiz görülen – annenin ‘ev geçindirme’ ve ‘çocuk bakımındaki’ sorumluluğunun arttığını dile getirmektedir. Yazar (1996: 35) dönemde anneliğin “*saf ve erdemli*” görülmeye başlandığını belirtmektedir.

Demos (1982: 433-434) bu dönemde “*baba olmanın modernlik öncesi kimi vasıflarının – öğretmenlik, ahlaki yol göstericilik, yoldaş olma gibi- ortadan kalkmaya başladığını örnek olma türünden niteliklerin dönüştüğünü*” ileri sürmektedir. Modernleşmeye birlikte baba, para kazanmak için uzun saatler boyunca çalışıp evin geçimini sağlaması gereken kişi pozisyonunu üstlenmiştir. Çalışma rejimi hasebiyle baba, çocuklarından uzak kalmaya başlamış ama aynı sebepten ev içi alanda –yok oluşundan kaynaklı- özel bir statü kazanmıştır. Öyle ki Pleck ve Pleck’e (1997: 39) göre babanın, evin geçimini sağlaması o denli önemli hale gelmiştir ki; eş ve çocukları ekonomik açıdan destekleyememe büyük bir günah olarak telakki edilmiş ve Victoryen melodramlarda sıkça işlenen bir tema haline gelmiştir.

Kadın ve erkeğin, birbirlerinden ayrı ‘alanlar’ içinde bulunduğuna yönelik algının, bu dönemde ortaya çıkan babalık tipiyle ilişkili olduğu söylenebilir (Demos, 1982: 431). Nitekim Coltrane (1996: 27), ayrı alanlar uygulamasını toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaratan bir modern sosyal kontrol rejimi olarak telakki etmektedir. Yazara göre alanların kadına ait ve erkeğe ait olan şeklinde tahsis edilmesi; erkeğin, kadın emeğini sömürmesine imkan vermekte ve kadının ev dışı alandaki faaliyetlerini kısıtlamaktadır.

Günümüzde ‘ev geçindiren baba’ modelinin çalışan erkekler açısından sürdürülebilirliğinin azaldığını belirten Hobson ve Morgan (2002: 6), evlenen erkeklerin artık “*çocuklarının ve eşlerinin de aile ekonomisine katkıda bulunmasını*” teşvik ettiğini dile getirmektedir. Yazarlar modelin, Avrupa ve Kuzey Amerika özelinde ‘beyaz aileler’ bağlamında 1950’li yıllarda zirveye çıktığını vurgulamaktadırlar.

1.4.2.3. Cinsiyet Rol Modeli Olan Baba

Lamb (2000: 27), ‘cinsiyet rol modeli olarak babalık’ biçimini; Amerikan toplumu özelinde Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı sonrası babanın, özellikle oğlanın cinsiyet modeli olmasına yönelik fonksiyonunu öne çıkmasıyla gelişen bir babalık türü olarak kavramaktadır.

Yazara göre bu dönemde babalığın evin geçimini sağlama ve koruma işlevi halihazırda devam ederken ‘çocuğa cinsiyet rol modeli olma’ kaygısı da tespit edilmektedir.

Savaş sonrası Birleşik Amerika’da babalığın benzer bir örüntü sergilediğinden bahseden Rotundo (1985: 15) da babaların, çocuk büyütme eylemine daha çok dahil olmaya başladığını dile getirmektedir. Yazara göre özellikle bu dönemde babalar, varsa, oğlan çocuğuna tamirat yapma ya da bahçe düzenleme gibi işlere dair bilgileri öğretmeyi seçtiğini vurgulamaktadır.

1.4.2.4. Yeni Besleyici Baba

Rotundo (1985: 15), modern anlamda babalığın 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmasını takiben 20. yüzyılın ilk yetmiş yılına dek genel itibarıyla büyük bir değişim geçirmediğini savlar. Söz gelimi yazara göre baba, bu periyotta ailenin geçimini sağlayan ve çocukları terbiye eden kişi olma hüviyetini kaybetmemiştir; ancak 1970’lerle birlikte geçmiş modelden kopuş gerçekleşmiş yeni bir babalık neşet etmiştir.

Yükselen Kadın Hareketi’nin cinsiyet rollerini ve cinsiyetlere yapılandırılan değerleri tartışmaya açmasının, değişimin temel sebeplerinden olduğunu işaret eden Rotundo (1985: 16-17), Kadın Hareketi’nin eylemliliği sayesinde geçmiş dönemi domine eden ‘ayrı alanlar’ düşüncesi bozuma uğratılmıştır. Öyle ki “*çocuk bakımı ve ev işlerinden kadının sorumlu tutulmaması gerektiği*” fikri yaygınlaştığı gibi erkeğin de kariyeriyle eş görülmemesi düşüncesi kendine alan bulmuştur.

Lamb (2000: 27), bu dönemde neşet eden babalık modelinin “*çocuğun günlük bakımına dahil olmak*” vasfıyla ayrıldığını belirtmektedir Norveç toplumu özelinde konuşan Lorentzen (2013: 112), “*1970’lerle birlikte, kadınların iş gücüne katılımının arttığını ve bunun daha eşit bir toplum için beklentileri arttırdığını*” ileri sürer. Bu bağlamda önceleri “*otoriter, yok, uzak*” görülen baba figürüne dair algının değişmeye başladığını belirten yazar; bu tarihten sonra babaların, eş ve çocuğuyla daha yakın ve “*dahil*” bir ilişki geliştirmesinin beklendiğini dile getirir.

Yeni babalığın ayırt edici bir diğer özelliğinin hem kız hem oğlan çocuğuna eşit mesafede yaklaşmak olduğunu belirten Pleck ve Pleck (1997: 45), babalığın disipline edici rolüne çok az vurgu bulunduğunu dile getirmektedir. Bu bağlamda erkeklerin, oğlan çocuğuyla kurduğu

ilişkide onun ‘eşcinsel’ olmasına dair korkunun ortadan kalktığına işaret eden Pleck ve Pleck (1997: 45); aksine babanın oğlan çocuğunu yetiştirme konusunda nötr olma eğiliminin ağır bastığının altını çizmektedirler. Bunun haricinde yazarlar, yeni babalığın; anne-baba arasındaki rol değişimine dayandığını ve eşitlik düşüncesinin hâkim olduğunu da savlamaktadırlar.

Suwada (2017: 46), yeni babalığın “*geleneksel babalıktan ziyade geleneksel anneliğe benzemesi gerektiğini*” ileri sürmektedir. Bununla birlikte yazar (2017: 41), “*babalığın, anneliğe atfedilmiş besleyicilik vasfıyla yeniden tanımlanması*” gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Suwada (2017: 32), yeni babalığın, çocuğun bakımı ve büyütülmesine dair tüm sorumluluğu eşiyle paylaşılması niteliğinin tanımlayıcı yönüne işaret ederek; babanın yalnızca ekonomik ihtiyaçları gideren bir ajan olmasından ziyade çocuğun bakımına dahil olmasının önemini dile getirmektedir.

1.4.3. Türkiye’de Aile Kurumunun ve Babalığın Değişimi

Bu başlık altında Türkiye coğrafyasında Osmanlı döneminden Türkiye Cumhuriyeti’ne tevarüs eden toplumsal yapının tezahürü olarak ‘babalık’ pozisyonunun tarihsel değişimi, aile kavramının dönüşümüyle karşılıklı olarak irdelenecektir. Bununla birlikte çalışmanın kapsamı ve amacını aştığı düşüncesiyle tarihsel kontekst, kısıtlı bir zaman aralığının ana hatlarını aydınlatmaya kast edecektir.

1.4.3.1. Tarihsel Bağlam

Vergin (1985: 571), Osmanlı-Türk hanesini “*ekonomik faaliyetlerin yaşa ve cinsiyete göre organize edildiği üretim ve tüketim birimi*” olarak kavramaktadır. Ortaylı (2001: 31), Osmanlı coğrafyasında aile biriminin din farkı olmaksızın toplumsal hayatın önemli parçası olduğunu hatırlatarak insanların aynı soydan gelen kişilerin –bir sülale olarak- bir arada yaşama eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda Tolan (1991: 208), Osmanlı döneminde, hanenin üç kuşağın bir arada ikamet ettiği bir mesken olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yazara göre bahsi geçen hane, aynı zamanda hem üretim hem de tüketim birimi vasfını taşımaktadır

Volkan ve Çevik (1989: 351), Osmanlı-Türk aile yapısının “*patriyarkal, patrilokal ve patrilineal*” olduğunu belirterek babanın ailenin reisi konumunda bulunduğunu ve aynı evin içinde üç neslin birlikte yaşadığına işaret etmektedirler. Bu bağlamda Stirling (1965: 100) Anadolu kırsalında yirminci yüzyılın ilk yarısında yaptığı çalışmalardan hareketle, bahsi geçen

yapının o dönem dek devam ettiğini doğrular. Nitekim Stirling, babanın hanenin ‘reisi’ pozisyonunda bulunduğunu; babanın ölümünün ardından en büyük erkeğin bu konumu devraldığını ve en küçük erkeğin kendi evini kurmak için evden ayrılma davranışı gösterdiğinden bahsetmektedir.

İslam’ın dört eşle evlenmeye izin verdiğini hatırlatan Volkan ve Çelik (1989: 351), kamusal alandan dışlansalar dahi kadınların ev içi alanda güç sahibi olduğunu altını çizerek hanede önde gelen kadının, çocuk ve diğer kadınlardan sorumlu olduğunu dile getirmektedirler. Stirling (1965: 112), 1949 ile 1952 yılları arasında Anadolu kırsalında yürüttüğü araştırmada karı-koca ilişkisinin; kocanın, ‘mutlak karar alıcı kişi’ niteliği taşıdığının altını çizmektedir. Buna mukabil yazar; kadınların kocalarının kararlarını etkilediklerini özellikle vurgulamaktadır.

Kadının toplum içindeki pozisyonunun on dokuzuncu yüzyıldan itibaren değişmeye başladığını belirten Ortaylı (2001: 37); Tanzimat Fermanı’yla birlikte kadınlara yönelik okulların açıldığını ve toplumsal hayatta kadın görünürlüğünün artmaya başladığını savlamaktadır. Tüm bunların yanında Hooglund (1996: 138), 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun’la kadınların hukuki haklarının tanındığını devamında oy kullanma hakkının elde edildiğini ve 1950’li yıllardan beri iş gücüne katılımın artarak devam ettiğini belirtmektedir. Bununla beraber Koyuncuoğlu (1998: 58), Medeni Kanun’un kâğıt üzerinde kadınla erkeği eşitlemekle birlikte aile hukuku bağlamında erkeği kadın üzerinde belirgin şekilde üstün tuttuğunu hatırlatarak kanunun bir yönüyle kadını hala ‘ikinci sınıf’ kıldığını hatırlatır.

Duben (1985: 82), Anadolu’da evliliğin, “*gelinin, kocanın hanesine katılması ve aile denen yeni birimi oluşturması*” olarak anlaşıldığını belirtmektedir. Vargın (1985: 571), Anadolu kırsalında kızlar için evlenme yaşının 14 ile 18 arasında değişirken oğlanlarda bu yaşın 20 ile 22 arasında seyrettiğini hatırlatmaktadır. Kadın ve erkek arasında, erkek lehine bir miktar yaş farkının makbul kabul edildiğinden bahseden yazar; evlenen çiftin, kocanın evinde ve akrabalarla birlikte yaşadığının altını çizmektedir. Evliliğin ekonomik boyutuna dikkat çeken Ortaylı (2001: 31), Osmanlı toplumu içinde –din farkı gözetilmeksizin- işleyen ‘başlık parası’ geleneğinden söz etmektedir Yazar (1980: 33), bu durumun berisinde, evlilik ilişkisi sonucu damadın ailesiyle birlikte yaşayacak gelinin, ‘iş gücü’ transferi olarak telakki edilmesinin yattığını dile getirmektedir.

Evlilik bağının aynı dinden kimselerle kurulduğunu dile getiren Ortaylı (2001: 36), kadın ve erkeğin evlenmeden önce birlikte olmasının hoş karşılanmadığının altını çizmektedir. Zira yazara göre Osmanlı toplumunda “*ataerkil aile tipi hakimdir*” Bu bağlamda Stirling (1965: 102), evliliğin yetişkinliğe geçişte önemli bir adım olarak addedildiğini belirterek hayatta olması halinde babanın, oğulun evlilik masraflarını finanse ettiğini dile getirmektedir. On altıncı yüzyıl özelinde Anadolu’da poligaminin yaygın olmadığını dile getiren Ortaylı (1980: 37-38), bunun aksine ‘namzedlik’ adı verilen kız çocuğunun baba tarafından, küçük yaşlarda başka bir ailenin oğluyla evlendirilmesi ve bu sözün karşılığında maddi karşılık alması geleneğinin işletildiğini savlamaktadır.

Stirling (1965: 27), Kayseri köylerinde yaptığı araştırmadan hareketle köy uzamında kişinin pozisyonunu; ‘cinsiyetinin’, ‘sağlığının’, ‘akrabalık bağlarının’ ve ‘mesleğinin’ belirlediğine işaret ederek cinsiyete dayalı ayrımcılığın oldukça yaygın şekilde işlediğinden bahsetmektedir. Bu bağlamda oğlan çocuğu sahibi olmanın; kadının gelecekte erkek egemen toplum içerisinde güç kazanmasına vesile olduğu için Osmanlı aile yapısı içinde kadınlar tarafından yeğlendiğini söyleyen Volkan ve Çelik (1989: 351-352); oğlanın ergenliğe girmeden önce sünnet edildiğini ve bunun çocuk için ‘kadın dünyasından erkek dünyasına geçişi’ simgelediğini savlamaktadırlar.

On dokuzuncu ve yirminci yüzyılın ilk yarısında Anadolu’da yerleşik Müslüman Türk aileler üzerine odaklanan Duben (1985: 75) oğulların babanın otoritesinden o ölünceye dek kurtulmadığını (1985: 87) ve oğulun babayı bir otoriter bir figür –ya da bir ‘ağa’- olarak gördüğünü belirtmektedir (1985: 88). Bununla birlikte Gerber (1989: 418), Türk ve Müslüman ailelerinde Roma hukukunda görülen ‘patria potestas’ ilkesinin işlemediğini hatırlatmaktadır. Bununla birlikte Stirling (1965: 3) araştırmasından hareketle; baba-oğul ilişkilerinin, babanın mutlak otoritesine dayandığını doğrular (1965: 101). Zira Stirling’e göre (1965: 101) baba-oğul ilişkisini yapılandıran temel mevhum ‘saygıdır’. Öyle ki babadan özel bir çağrı gelmediği müddetçe oğul; babasının yanında konuşmaz ve sigara içmez, hiçbir şekilde cinsel konular açmaz.

Selek (2014: 19-20) Türkiye’de ‘baba olmayı’ erkeğin sünnet olmasını ve askerlik yapmasının ardından iş bulmasıyla ulaşmasının makbul bulunduğu bir pozisyon olarak görmektedir. Öyle ki yazara göre baba olmak, hem bir kadına ve çocuğa sahip olmayı hem de onları yönlendirmeyi

ve ekonomik olarak geçindirmeyi içermektedir. Bu bağlamda Selek, günümüzde babanın sembolik de olsa ailenin ‘başkanı’ olma konumunu sürdürdüğünü ileri sürmektedir.

Bu noktada yerkürenin tamamında olduğu gibi Türkiye’de de aile yapısı değişim eğilimi içinde olduğunu hatırlatmak gerekmektedir (AÇEV, 2017: 15). Öyle ki Kağıtçıbaşı’nın (2017: 66) belirttiği üzere ekonomik seviyede yaşanan değişimler, kentleşme düzeyinin artış göstermesi, eğitim kalitesinin yükselmesi gibi etmenler yeni yaşam tarzlarının doğmasına sebep olmaktadır. Nitekim Sunar ve Fişek (2005: 3), Türkiye toplumunun “*geleneksel, kırsal, tarıma dayalı, erkek egemen toplumdaki modern, şehirli, sanayileşmiş, eşitlikçi topluma*” doğru dönüşüm geçirdiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Tolan (1991: 208), ekonomik ve sosyal değişimin kaçınılmaz olarak aile yapısını da dönüştürdüğün altını çizerek kadın ve erkek rollerinin bu süreçte yeniden düzenlendiğini vurgulamaktadır.

Bu noktada 1950 yılının kritik bir öneme haiz olduğu söylenebilir. Zira Tolan’a (1991: 208-209) göre aile kurumu açısından köklü dönüşümler ancak bu tarihten itibaren peyda olmaya başlamıştır. Nitekim bahsi geçen tarihe kadar ataerkinin kayıtsız şekilde işlediğini belirten yazar, geniş aile tipinin de yaygın olarak görüldüğünden bahsetmektedir. Bu bağlamda Tolan değişimin sebepleri olarak sanayileşmeyi, buna bağlı olarak artan kentleşmeyi ve genel olarak da kapitalistleşmeyi işaret etmektedir.

Öyle ki Tolan, (1991: 210) sanayileşmeye birlikte aile bir üretim birimi olma hüviyetini kaybetmeye başladığını ve aile bireylerinin geçimini sürdürmek için emek gücünü piyasa şartları içinde kiralamak durumunda kaldığını belirtmektedir. Bu bağlamda Sancar’ın (2009: 123-124); kişilerin, kapitalist emek piyasası içinde emeğini kiralayarak kendinin –ve ailesinin- geçimini sağlamaya başlamasıyla baba-oğul ilişkisinin yukarıda tasvir edilmiş biçiminin dönüşüm geçirdiğini hatırlatması anlamlıdır. Nitekim yazara göre oğul, piyasa içerisinde kazandığı para aracılığıyla otoritesini tesis ederken “*geriyatrik patriyarki*” de çözülme emareleri göstermektedir. Zira Türkiye toplumu, piyasa şartlarına tabii oldukça yaşlı erkeğin deneyiminden kaynaklı otoritesinden ziyade emek piyasasında yer alan genç erkeğin, bu niteliğinden devşirdiği ‘erkekliğin’ güç kazandığı bir görüntü sergilemektedir (2009: 301).

Kadın ve erkeğin geleneksel rollerinin değişmesinde bir diğer sebep olarak eğitim kurumunun yaygınlaşmasını gösteren Tolan (1991: 210-211), özellikle kadınların ‘Tevhid-i Tedrisat’ kanunundan yararlanmasının durumun gelişmesindeki payına vurgu yapmaktadır. Bunun

haricinde yazar, kapitalistleşme sürecinin getirisi olarak kadın emeğine ihtiyaç duyulması ve kadınların iş hayatına girmesinin etkisini de hatırlatmaktadır. Ayrıca kentsel alanda geçim şartlarının zorlaşmasının da bahsi geçen süreç üzerinde tesiri bulunmaktadır. Zira ülke çapında görülen yüksek enflasyon sonucu satın alma gücü düşmüş bu durum da geçmişte kocanın tek maaşıyla sağlanan geçimin sürdürülemez olması halini doğurmuştur. Yazar son olarak 1980’li yıllardan itibaren etkisi giderek genişleyen Kadın Hareketi’nin kamuoyu nezdindeki etkisine işaret etmekte ve bahsi geçen tarihten itibaren kadının konumunu eleştirel bir gözle sorgulayan medyaların artışının, geleneksel rol dağılımının dönüşmesindeki payına vurgu yapmaktadır.

Bu bağlamda Çiğdem Kağıtçıbaşı’nın Türkiye’de 1970’li yıllarda yürüttüğü ‘*Çocuğun Değeri*’ araştırmasından söz etmek elzem görünmektedir. Zira Kağıtçıbaşı (2012: 66), bu araştırma ile yukarıda özetlenmeye gayret edilen Türkiye toplumunun geçirdiği dönüşümün aile özelindeki yansımalarının resmini çekmeye çabalamaktadır. Bu bağlamda yazarın (2012: 67-68) yürüttüğü araştırma neticesinde üç temel aile tipi saptadığı ileri sürülebilir haldedir. Onlardan ilki olan ve kırsal alanda görülen ‘bağımlı aile modelinde’ çocuk, ana-babanın yaşlılık güvencesi olarak kabul edilmekte ve aileye sağladığı ekonomik fayda üzerinden değerlendirilmektedir. Bağımlı aile, çocuk üzerindeki iktidarın sürdürülmesine dayandığından müktedir oluşun işletilmesinin berisinde işlevsel kaygılar bulunmaktadır. Aynı zamanda yazara göre bu tür bir ailede büyüyen çocuğun, özerk olmayan ama ilişkisel bir benlik geliştirmesi beklenebilir.

Kağıtçıbaşı’nın (2012: 67-68) işaret ettiği ikinci aile modeli Batılı değerleri içselleştirmiş, kentli ve orta sınıf ailelerde görülen ‘bağımsız aile modelidir.’ Bu tipte; çocuğun kendi başına ayakta durabilmesi için gerekli ortam hazırlanır ve ondan özerk bir benlik geliştirmesi beklenir. Yazarın tespit ettiği üçüncü aile biçimi ise ‘psikolojik/duygusal bağımlılık modeli’ olarak adlandırılmaktadır. Kağıtçıbaşı (2012: 67-68), Batı ülkelerinde görülen geleneksel ailenin kademeli olarak bağımsız aileye dönüşmesi halinin Türkiye coğrafyası içinde kendine has bir sentez yarattığını ve özerk bireylerden oluşan ama aile üyeleriyle yakınlık ilişkileri devam eden yeni bir form ürettiğini ileri sürmektedir. Bu aile tipi, emeklilik kurumunun oluşması ve profesyonelleşmeden kaynaklı olarak çocuğun, hem eve ekonomik katkısının beklenmemesi hem de yaşlılık sigortası olarak görülmemesinden kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak aile içinde yakın ilişkilerin ve beraberliğin devam ediyor olması özerk ve ilişkisel benlik geliştirmiş çocukların büyümesine sebep olmaktadır.

Tolan'ın (1991: 209) Türkiye coğrafyasında 1950'li yıllardan önce görülen aile tipinin geleneksel geniş aile olduğu tespitiyle uyumlu işleyen Kağıtçıbaşı'nın (2017: 68) araştırma bulguları, Türkiye toplumunun geçirdiği dönüşümle ilgili fikir vermektedir. Öyle ki yazarın ilk araştırmadan otuz yıl sonra paydaşı olduğu ikinci araştırmada da (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2017: 98) teorelinin geçerliliği ispatlanmıştır. Yeni tertiplenen çalışmaya göre, 2005 yılı itibariyle Türkiye toplumunda 'geleneksel aile modeli' erimekte buna karşılık 'psikolojik/duygusal bağımlılık modeli' yükselmektedir. Öyle ki çocuğun ekonomik değeri düşüşe geçerken, psikolojik değerinde artış kaydedilmiştir. Araştırma bu sonucun arkasında son otuz yılda kat edilen ekonomik büyümenin olduğunu dile getirmektedir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2017: 95-96).

Buna ek olarak Tolan da (1991: 211-213) Türkiye'nin kapitalistleşmesine koşut olarak gelişen üç temel aile formu olduğunu ileri sürmektedir. Yazarın Marshall Yardımı'nı milat kabul ettiği dönüşüm sürecini, tarımda makineleşmesinin artması sonucunda küçük üreticiliğin bitmesi ve topraksız kalan köylülerin kent alanına göç etmeye başlamasıyla işaretlenmektedir. Bu bağlamda yazarın 'kır ailesi' olarak adlandırdığı ilk form, taşra alanında hala görülebilmektedir. Fakat kırsal alanda da tarım dışı işlerin artış göstermesi, geleneksel aile üyelerinin ya bölge merkezine ya da büyük kentlere göçmesi sonucunu doğurmuştur. Ücretli işçiliğin artış göstermesi bu aile tipindeki baba ve oğulun hiyerarşik pozisyonunu sarsmaya başlamış ayrıca kadınların da –geçmiş duruma nazaran- özgürleşmeye başladığı görülmüştür (Tolan, 1991: 211-212).

Tolan'ın (1991: 212) dikkat tespit ettiği bir diğer model 'geçiş ailesi' olarak adlandırılmaktadır. Çevreden merkeze göçle ortaya çıkan gecekondü fenomeniyle koşut olarak okunan 'geçiş ailesi' hem kırsal hem kentli, ama ne kırsal ne de kentli olan bir aile biçimi olarak ele alınmaktadır. Öyle ki bu aile formunda hane içinde kişiler arasındaki dayanışma bağı neredeyse kırsalda olduğundan daha yoğunken; kadın ve erkeğin geleneksel rolleri aşınma emaresi göstermektedir. Örneğin 'geçiş ailesi' içinde erkeğin, 'aile reisi' olma pozisyonu bir ölçüde korunurken bu konumun giderek 'sembolik' bir işlev hüviyeti taşıdığını söylemek gerekmektedir. Aynı zamanda kırsalda, oğlanın gelecekteki 'aile reisi' düsturuyla yetiştirilmesi evlayken kente göçünce bu gereklilik piyasa şartlarından ötürü ortadan kalkmıştır. Benzer şekilde aile içinde kırsalda sürdürülen hiyerarşik denge sarsılmış ve babanın taşıdığı geleneksel otorite aşınmıştır.

Kentsel alanda yaşayan orta sınıf küçük burjuva ailesini üçüncü aile tipi olarak sayan Tolan (1992: 191-192) kadının emek piyasasına katılma oranının yüksek olduğu bu aile tipinde kadının karar alma sürecine de etkili şekilde dahil olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte bu aile tipi içerisinde kadın, hem emek piyasasına dahil olup hem de kadınlık rollerine uygun şekilde davranmasının beklenmesinden kaynaklı çelişkili bir durumu tecrübe etmek durumunda kalmaktadır. Erkeklerin, ev içi alanda kadınlarla daha çok görev paylaşımı yapma eğiliminin gözlemlendiği bu aile biçiminde iş bölümünün eşit şekilde dağıtıldığının da görülebildiğinin altını çizen Tolan; bu eğrinin aile çekirdekleştikçe yükselme trendi içinde olduğunu ileri sürmektedir.

Baba ve çocuk arasındaki, babanın sıcak davranmamaya dayalı ve uzak duran ebeveynlik politikasının günümüz toplumunda göreceli olarak kapanma eğiliminde olduğu söylenebilir. Öyle ki piyasa şartlarından ötürü erkeğin evin mali konumunu tek başına sırtlanan pozisyonu değişmekte ve bahsi geçen konumun ürettiği patriyarkal baba figürü giderek gerileyerek çocuklarıyla ilgilenen baba modeli yükselişe geçmektedir (AÇEV, 2017: 13-15).

Bozok (2018b: 39-40) Türkiye genelinde yürütülen araştırmadan hareketle babaların, kendilerini halihazırda evi geçindirme fonksiyonuyla tanımladığını ileri sürmektedir. Bununla beraber, erkekler, eşleri için cinsiyetçi söylemlere başvurmakta ama çocuklarına karşı daha nötr ifadeler kullanmaktadır. Tüm bunların yanında AÇEV (2017: 16) raporuna göre babalığın, geleneksel formunun yanında onu reforme eden babalıkların geliştiği de bilinmektedir. Ayrıca yazara göre erkeklik yükünden kurtulmaya ve eşitlikçiliği tam olarak benimseyen ‘çizgi dışı babalar’ da Türkiye toplumunda görülmeye başlamıştır.

Bilindiği üzere Cumhuriyet, tüm erkekleri birbirine eşit kılarak onları ‘baba’ olma vasfının ayrıcalıklarıyla donatmış; bunu, erkeklere ‘evi geçindirme rolünü’ yükleyerek somutlaştırmıştır (Sirman, 2006: 57-58). Bu durum kabaca Osmanlı toplumunda erkeğin, erkek olmaktan kaynaklı ayrıcalıklarının sekülerize edilip yalnızca maddi kazanca endekslenmesi olarak okunmaya müsaittir. Bu bağlamda bir modernleşme projesi olarak Cumhuriyet’in, erkeğin ‘kocalık hakkını’ koruduğu; fakat makro planda, geçmişte güvenli bir toplumsal konum olarak ‘erkek’ ve ‘baba’ olmanın sigortalarının aşınmasına yol açacak girişimleri başlattığı ya da vesile olduğu söylenebilir.

Söz gelimi geçmişte çocuk ve eşle arasına mesafe koyan ‘sert babalığın’, günümüzde yerini yavaşça ‘sevgi gösteren’ babaya bırakması gibi köklü toplumsal değişimlerin arkasında Cumhuriyet modernleşmesi ve son yüz yılda yaşanan ekonomik, politik ve toplumsal

değişimlerin olduğu iddia edilebilir. Örneğin babanın; geçmişte onu konforlu bir alanda tutan yaşa dayalı hiyerarşiden, şer'i hukuk sisteminden ya da toprağa dayalı ekonomik modelden devşirdiği ayrıcalıkların, kentleşen ve kapitalistleşen Türkiye toplumu içerisinde giderek geçersizleşmesi bu iddiayı destekler haldedir (Sancar, 2009: 123-124; 301).

Bu bağlamda çalışma kapsamında tartışılmış olan Bridge ve Pascoe'nun (2018: 268-269) ortaya attığı şekliyle toplumsal cinsiyet ilişkileri düzeninde baş gösteren “*kriz eğilimine*” bir cevap olarak gelişen ‘hibrit erkeklik’ kavramı da düşünülmeye müsaittir. Kavramla yazarlar erkek egemen sistemin devamı için erkeklerin kendilerini çeşitli şekillerde yeniledikleri tezini savunmaktadır. Çocuğuyla yakın ilişki geliştirmeye ve bakım vermeyi temel alan ‘yeni babalık’ kavramı da bilindiği üzere özellikle 1970’li yıllardan sonra kadınların emek gücüne yüklü şekilde dahil olması sonucunda ortaya çıkmaya başlamış bir durumdur (Rotundo, 1985: 15; Lorentzen, 2013: 112).

Hali hazırda kentleşmekte ve kapitalistleşmekte olan bir ülke olarak Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı görece dalgalı bir seyir izlese de özellikle 2009 yılından itibaren sürekli olarak artış trendine girmiş görünmektedir (Akgeyik, 2017: 40). Baba olmuş Türkiyeli erkeklerin, çocukla geçtiği ilişkinin değişimini tek başına bir faktörle açıklamak mümkün olmasa da Türkiye kontekstinde anne-baba-çocuk üçgenindeki temel değişikliklerden birinin kadının çalışma hayatına girmesi olduğu düşünülebilecek haldedir. Ayrıca Coltrane’in (1996: 34-35), toplumsal cinsiyet düzeninin ve aile modellerinin değişiminin arkasındaki temel faktörün ‘ekonomi’ olduğunu dile getirişi gözden kaçırılmamalıdır.

Kadının ekonomik açıdan bağımsız olması, erkek kardeşler arasında yapılan toplumsal sözleşmenin klasik anlamıyla işleminin önündeki başat engellerden biri olarak ele alınabilir. Toplumsal cinsiyet düzeninin bilinen yapısını tehdit eden bu ve benzer gelişmeler, geçmişte ‘kadınsal’ olarak işaretlemiş değerlerin devşirilmesiyle aşılmaya çalışılıyor olabilir. Nitekim ‘melez erkeklik’ daha önce marjine itilmiş değerlerin aşırılmasına dayanırken (Bridges ve Pascoe, 2018: 270); ‘yeni babalık’ da annesel motiflere alan açmış bir pratiği işaret etmektedir (Suwada, 2017: 46)

1.4.4. Babalık ve Erkeklik

Erkeklik ve babalığın iç içe geçmiş iki pozisyon olduğu düşünülebilecek haldedir. Bu bağlamda Pleck (2010: 27) geliştirdiği ‘babalık-erkeklik modeliyle’, babalık ve erkeklik arasındaki karşılıklı ilişkiyi sistematik bir şekilde açıklamaya gayret etmiştir. Pleck’e (2010: 30-31) göre, ‘babalık’ ile ‘babalık yapmak’ arasında; “*baba olunan yaş, kaç çocuğa babalık yapıldığı, bu çocuklar arasında kaç yaşın olduğu, çocukların öz mü üvey mi olduğu ve kişinin kendini bir ebeveyn olarak nasıl görüp davrandığı*” gibi başlıklara bağlı olarak karşılıklı ilişki mevcuttur. Buna ek olarak yazara göre erkeğin; hem biyolojik olarak belirlenmiş hem toplumsal olarak yapılandırılmış erkekliği, ‘baba olması’ üzerinde tesir sahibidir.

Pleck (2010: 31), erkeğin toplumsal cinsiyet durumunun babalığı ve babalık yapmayı birlikte etkilediğini ileri sürmektedir. Bu ekseninde yazar, “*genç ya da yaşlı baba olmanın, çok ya da az sayıda çocuk sahibi olmanın, üvey çocuk sahibi olmanın, erkeklerin babalık katılımı ve babalık kimliği üzerinde kadınlarla karşılaştırıldığında farklı etkileri*” vardır. Bununla beraber erkeğin toplumsal cinsiyet durumu Pleck’e (2010: 31) göre babanın, çocuğun gelişimine dahil olma biçimini ve baba olmaktan ötürü edindiği kimliğin doğasını etkiler.

Bununla birlikte Pleck (2010: 31-32), babanın sahip olduğu erkeklik yöneliminin, onun icra edeceği ‘babalık yapma’ fiilini karşılıklı etkilediğini ileri sürmektedir. Yani baba olmak hem erkeğin erkeklik yönelimi üzerinde etki sahibidir hem de erkeklik yönelimi babalık yapma biçimini belirler. Benzer şekilde erkeklik yönelimi hem baba olma halini belirler hem onun tarafından belirlenir. Ayrıca yazar, erkeğin toplumsal cinsiyet durumunun babanın ve çocuğun etkileşimleri vasıtasıyla doğrudan ve dolaylı olarak karşılıklı etkilendiğini belirtmektedir. Ek olarak yazar (2010: 33), babanın erkeklik yöneliminin ‘babalık yapma’ fiili üzerinde mutlak etkiye sahip olduğunun altını çizmektedir. Öyle ki Pleck’e (2010: 33) göre “*maskülen babaların, babalık yapma ve kendileri hakkındaki düşünceleri daha az maskülen babalara nazaran farklılaşmaktadır*”

Bununla beraber Pleck (2010: 33), çocuğun davranışlarının babanın, erkeklik yönelimini etkileyebileceğini belirterek çocukların yapıp etmelerinin babanın erkeklik yönelimini düzenlemede tesir sahibi olabileceğinin altını çizmektedir. Ayriyeten yazar (2010: 33-34), ebeveynliğin “*psikolojik iyi oluş, hayattan alınan tatmin, üretkenlik, evlilikten ya da ilişkiden alınan doyum, sosyo-ekonomik kazanım*” gibi sonuçlarının çok boyutlu ve çok yönlü bir etkileşim ve karşılıklı etkileşimler silsilesi sonucu oluştuğunu belirtir. Nitekim ona göre, çocuk ve ebeveynliğin sonuçları birbirini karşılıklı etkiler, benzer bir durum ‘babalık yapma’

davranışı, ‘babalık’ ve ‘erkeklik yönelimi için de geçerlidir. Bunun yanında erkeğin toplumsal cinsiyet durumu sonucu tek yönlü etkiler.

1.4.5. Baba ve Çocuk

Baba olmak sıfatıyla icra edilen yapıp etmeler, bir bütün olarak çocuğu, anneyi ve babanın kendisini etkilemektedir (Johansson ve Andreasson, 2017: 1). Dienhart (1998: 19); babanın, aileye dahil olmasının ve onun bir parçası olarak hareket etmesinin aile bilimcileri tarafından savunulduğunu belirtmektedir. Bu konuda Flouri (2005: 181-182) araştırmalardan hareketle baba figürünün, çocuğun hayatına dahil oluşunun onun gelecekteki olumsuz sosyal davranışlarını azaltıp hayattan doyum alma yüzdesini arttırdığını ileri sürmektedir. Aynı zamanda yazar; babanın dahil oluşunun, çocuğun gelecekteki kariyerinin güçlü ilerlemesinde ve akademik başarısında da etkili olduğu vurgulamaktadır. Suwada (2017: 34), babanın, *“ebeveynlik yapmasının çocuğun gelişimi üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etki yarattığının şüphesiz olduğunun”* altını çizmektedir.

Lamb (2010: 8), *“babanın çocuğu tutum ve davranışlarının barındırdığı mesajlarla doğrudan etkilediğini”* söylemektedir. Bunun yanında Lamb (2010: 9), babanın çocuk üzerinde dolaylı etkilerinin de bulunduğunu belirterek; çocuğun gelişiminin desteklenmesinde duygusal, araçsal ve ekonomik bir kaynak rolü taşıdığının altını çizmektedir.

Palkovitz (2002: 237-246) yaptığı araştırmadan hareketle baba olmanın, erkekler üzerinde çocuğun büyümesini görmekten kaynaklı haz yarattığını saptamıştır. Öyle ki babalar, çocuklarının kaydettiği ilerlemeyi bir başarı olarak addetmektedir. Aynı zamanda araştırmaya dahil olan katılımcılar, baba olmaktan ötürü gurur duyduklarını da ifade etmektedirler. Bunun haricinde babanın yaptığı yatırımın çocuk tarafından ona dönük sevgi ve ilgi olarak karşılık bulması hoşnutluk yaratmaktadır.

Bahsi geçen araştırmaya dahil olan kişiler, baba olduktan sonra ‘daha iyi bir insan’ olmaya gayret ettiklerini belirtmişlerdir. Bu noktada babalığın olgunlaştırıcı bir süreç olduğu ileri sürülebilir hale gelmektedir. Ek olarak Palkovitz’in (2002: 237-246) araştırmasına dahil olan bazı babalar, baba olmanın eğlenceli bir konum olduğunu ifade etmiştir. Tüm bunların yanında araştırma babalığın, öğrenme sürecini aktif tutan bir yönü olduğunu göstererek esas olarak erkeklerin hayatına ‘anlam’ kazandırdığını savlamıştır.

Buna karşılık C.P Cowan'ın (1988 akt Dienhart, 1998: 32) bulgularına göre erkekler baba olduktan sonra depresyon eğilimli hale gelebiliyordur. Ayrıca araştırma kapsamında erkekler *“evlilikten aldığı doyumun azaldığını, evlilikteki iletişim kalitesinin hem niteliksel hem niceliksel olarak düştüğünü”* de belirtmişlerdir. Yazara göre *“ev işlerine ve çocuğun bakımına kendilerinin ve eşlerinin beklentisinden bile daha az dahil olan”* erkekler, çocuğun doğumuna hazır olmadığının altını çizmişlerdir. Bu tür erkeklerde *“düşük öz güven, evliliğe yönelik büyük hoşnutsuzluk ve depresyon belirtileri”* saptanmıştır.

1.4.5.1. Baba ve Kız İlişkisi

Flouri ve Buchanan (2002: 195) yetişkinlik döneminde babayla kurulan ilişkinin kalitesi açısından; çocukluk döneminde babanın, kızının gelişmesi sürecine dahil olmasının önemli olduğunu saptamıştır. Yazarlar (2002: 196), aynı zamanda ergenlikte anne-babayla iyi iletişimin, gelecekte çocukların yaşayacağı ilişkilerin doğasını belirlemede de etkili olduğunu ileri sürmektedir. Bu durumun, özellikle kız çocuğu açısından, baba katılımının yüksekliğiyle doğru orantılı olduğunun altı çizilmektedir.

Lübnan toplumu üzerinde yürüttükleri araştırma özelinde Alsheikh Ali ve Daoud (2016: 69) benzer şekilde baba ve kız arasındaki ilişkinin güven üzerine kurulması halinde kızın, yetişkin olduğunda kuracağı romantik ilişkilerinden doyum alma oranının yüksek olacağını belirtmektedir. Zia vd (2015: 311) babanın; kızın, *“psikolojik sağlığı, kendine güveni, okul başarısı, yakın ilişkileri, mesleği ve gelecekteki refahı”* üzerinde en az anne kadar önemli olduğunu belirtmekte ve babanın, kızını desteklemesinin, onun öz güven gelişimi özelinde hayli önemli olduğunun altını çizmektedir. Yazarlara göre (2015: 312) babanın kızla olan ilişkisinin mahiyeti, etkileri geleceğe yayılan ve kız -olumlu ya da olumsuz- kökten etkileyecek oldukça temel sonuçları doğurmaya gebedir.

1.4.5.2. Baba ve Oğul İlişkisi

Floyd ve Bowman (2006: 147) baba ile oğul arasındaki ilişkinin, ‘baba’ ve ‘oğul’ sıfatları bir kenara bırakılırsa, kişilerin yaşamları boyunca karşılaşacakları toplumsal açıdan en önemli hemcins ilişki biçimi olduğunu ileri sürmektedir. Morman ve Floyd (2002: 395), benzer şekilde baba-oğul ilişkisinin, erkeklerin psiko-sosyal gelişimlerine en çok etkide bulunan deneyim olduğunun altını çizmektedir. Yazarlar (2002: 397) ayrıca baba-oğul ilişkisinin yalnızca aile üyeleri arasındaki ilişki türü olarak ele alınırsa konunun tüm yönleriyle kavranamayacağını

vurgulamaktadır. Zira onlara göre baba-oğul ilişkisi, aynı zamanda hemcinsler arasındaki ilişki olarak da düşünülmelidir.

Floyd ve Bowman (2006: 147) babalarla oğullar arasında sevgi göstermekten kaçınılmadığı ilişkilerin olduğunu kesinlikle kabul etmektedir. Bununla birlikte yazarlar, erkeklik değerlerine bağlı olarak ilgi ve alaka göstermekten çekinildiği babalık biçimlerinin olduğunu da teslim etmektedir. Bu bağlamda Boratav v.d (2017: 30-31), baba-oğul ilişkisinin genellikle “*çatışma, duygusal mesafe ve yoksunluk*” ihtiva ettiğini belirterek; oğulun büyümeyle birlikte “*babasına ulaşmak, ona benzemek, onunla rekabet etmek gibi duygularla*” yaklaşacağı bir figürün her zaman bulunmayabildiğinin altını çizmektedir. Morman ve Floyd (2002: 397-398) baba ve oğul arasındaki duygusal iletişim eksikliğinin ‘toplumsal cinsiyet rollerinden’ kaynaklanıyor olabileceğini belirtmektedir.

Bununla birlikte Morman ve Floyd (2006: 117), “*21. yüzyılda toplumsal dönüşümle birlikte sevgisini gösteren, dahil olan, besleyici ve çocuğun büyümesinde istikrarlı şekilde var olan iyi babalığın*” güçlendiğini vurgulamaktadır. Öyle ki babalığın toplumdan topluma ve zaman bağlı olarak değişen anlamının belirten yazarlar (2002: 398); yaptıkları araştırmadan hareketle, baba-oğul ilişkisinde “*duygusal olarak kopuk ve otoriter babalığın yerini duygusal olarak besleyici babalığın*” almaya başladığına işaret etmektedir (2002: 405).

Bu bağlamda Lewis Yablonsky (1990: 63-85), çalışmalarından hareketle oğulla ilişkisi bakımından beş tip baba olduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan ilki olan ‘merhametli baba’, oğluna karşı şefkat göstermekten çekinmeyen, psikolojik açıdan istikrarlı, oğlunu hayatının merkezine koyan babadır. Yazar (1990: 63), oğluyla empati kurabilen, onun duygularını paylaşan ve onun doğumuyla hayatının tamamlandığını düşünen babalar yazar tarafından ‘merhametli babalık’ başlığı altında değerlendirmektedir.

Yablonsky (1990: 66), ikinci olarak kendini “*herhangi birinden üstün görmeyen ve kimseyi kontrol edemeyeceğini*” düşünen, “*duygusal olarak yeteri kadar olgun olmayıp mütemadiyen çocuklukta takılı kalmış*”, oğlunu arkadaşı gibi seven, onunla dertleşen, onu disipline etmeye çalışmayan, “*çoğunlukla eşi tarafından domine edilen ve çocuğa disiplinin de eş tarafından verildiği*” ‘kanka babalığı’ işaret etmektedir.

Erkeklik değerlerini gereğinden fazla yücelten ve oğluyla olan ilişkisinde gerekli ‘ben’ ve ‘o’ ayrımını geliştiremeyen; bu sebeple de oğulun tüm yapıp etmelerini kendine dair bir mesele olarak algılayan baba-oğul ilişkisi bağlamında sınıflanan üçüncü babalık tipi, ‘maço babalık’ olarak adlandırılmaktadır (Yablonsky: 1990: 67). Sembolik, sözel ya da fiziksel şiddet uygulayan babaların bu kategori altında listelenebileceğini belirten Yablonsky (1990: 67-68), “*maço babaların, oğulların özgün ego gelişimine müsaade etmediğini*” belirterek, bu babalar altında yetişen oğulların; babanın kopyası olması, ona doğrudan cephe alması ya da pasif-agresif bir karakter gelişimi sergilemesi ihtimali olduğunu altını çizmektedir.

Merhamet ve empati yoksunluğuyla merkezileşen ‘psikopatik babalık’ Yablonsky’nin (1990: 78) işaret ettiği dördüncü babalık halidir. Yazara göre (1990: 79) bu babalık “*oğulun büyümesinden ve gelişmesinden hiçbir çıkarı bulunduğunu –varmış gibi yaptığı durumlar da olabilir- düşünmez.*” Yazarın (1990: 82-83), rekabete dayalı toplumlarda görüldüğünü belirttiği ‘ben merkezci babalık’; ‘psikopat babalığa’ oğlana merhamet gösterilmemesi bağlamında benzese de bu modele uyan erkeklerin, psikolojik olarak ‘normal’ kabul edildiğini belirtir. Öyle ki esasında sevme kapasitesine sahip olan ve oğluna karşı sempati de besleyebilen bu türde babalar; iş hayatı ve kariyer gereklilikleri bağlamında çocuğu bir ayak bağı olarak görme eğilimindedir

1.4.5.3. Babalık Krizi

Bu başlık altında artan boşanma oranlarıyla doğru orantılı bir ‘sorun’ haline geldiği varsayılabilecek ‘babalık krizi’ meselesi ele alınacaktır. Konunun daha geniş bir spektrumda düşünülmesini sağlamak adına ‘babalık krizinin’ Türkiye coğrafyasındaki tarihsel ve kültürel karşılıkları hakkındaki kimi tartışmalar metin içine çağrılacak ardından konu, güncel bir problem olarak kavranmaya çalışılacaktır.

Türkiye modernleşmesinin toplumsal cinsiyet ve aile eksenli bir tarihsel okuması; bu çalışma kapsamında hem ‘Türkiye’de Erkeklik’ hem ‘Türkiye’de Aile Kurumunun ve Babalığın Değişimi’ başlıkları altında etraflıca yürütölmeye gayret edilmiştir. Daha önce değinilmiş olan modernleşme sürecinin sonucu olarak Batılı edebiyat türleri de Osmanlı coğrafyasına ithal edilmiştir.

Bu bağlamda Jale Parla’nın (2004: 15) çalışmasından hareketle ‘babalık krizinin’ izlerinin Tanzimat dönemi edebiyatçıların metinlerinde takip edilebileceği düşünülmektedir. Zira

yazar, doğrudan ‘babalık krizi’ ifadesini kullanmasa da Osmanlı-Türk aydınlarının; Tanzimat fermanıyla ivmelenen ‘batılılaşma’ karşısında, kendilerini koruyacak bir ‘babanın’ bulunmadığı hissine kapıldıklarını belirtmekte ve metinler arası bir okumayla bu endişenin izini sürmektedir.

Parla (2004: 15-16), Tanzimat sonrasında yazılan hikâye ve romanlarda ‘kanonik’ denebilecek sıklıkta kendi kendini yetiştirmek durumunda kalmış ‘yetim’ karakterlere rastlandığını belirtmektedir. Zira Osmanlı-Türk aydınları, özellikle Tanzimat sonrasına epistemolojik olarak kendilerini koruyan kadir-i mutlak bir ‘pederin’ bulunmadığının farkındadır. O sebeple Parla, bu dönem edebiyatının sembolik babanın yokluğu ikame etmeye çalışan bir ‘baba arayışı’ içinde olduğunu belirtmektedir. Öyle ki yazara göre dönemin aydınları, ‘kaybedilmiş baba’ ile yakalanması gereken ‘Batı’ arasındaki gerginliği ‘bir an evvel büyüyerek’ kapatmaya kast etmiş ‘otoriter çocuklardır’ (Parla, 2004: 20).

Bu bağlamda bahsedilmesi gereken bir diğer müellifin Nurdan Gürbilek olduğu söylenebilir. Gürbilek (2012: 40) ‘kültürel babasızlığın’ izini cumhuriyet döneminde telif edilmiş kimi roman, imge ya da filmlerde sürmektedir. Söz gelimi yazara göre Kemalettin Tuğcu romanlarında çoğu karakter bir sebeple ‘yetim’ kalmış oğlanın vesayet üstlenmesinin hikayesini anlatmaktadır. Buna karşılık özellikle 70’li yıllarda dolaşıma giren ‘ağlamaklı bakan sarışın çocuk’ imgesi Gürbilek (2012: 43-44) açısından hem Türkiye’nin batılılaşma özlemini hem de bu özlemin ‘yetimliği’ anlatmaktadır. Özellikle 80’li yıllarla birlikte yaygın popülerlik kazanan arabesk filmlerinde görülmeye başlanan ‘acıların çocuğu’ imgesi ise; iç göçle köyden kente yerleşmiş, metropole tutunmaya çalışan, her türlü haksızlığa dirayetle göğüs geren ‘babasız’ oğulların mücadelesini anlatmaktadır.

Hem Gürbilek’in (2012) hem Parla’nın (2004) işaret ettiği ‘baba yokluğunun’, çoğunlukla ‘sembolik’ bir kontekstteki ‘kayıp’ teması etrafında işlediği düşünülebilecek haldedir. Bu bağlamda Thomä (2011: 177-178) da ‘babalık krizinin’, ‘kayıp’ deneyimiyle ilişkisine vurgu yapmaktadır. Zira yazara göre kimselerin kendini ‘terk edilmiş’ hissetmesi onları bir ‘baba arama’ ihtiyacına sürüklemektedir.

Başka bir deyişle Tanzimat dönemi edebiyatında, ‘kanon’ haline gelmiş -cumhuriyete de tevarüs ettiği söylenebilecek- ‘babasızlık’ temasının ve ‘yetim’ karakterlerin; modernleşme tarihinin sonucu olarak gelişmiş kültürel bir ‘babalık krizinin’ tezahürü olduğu varsayılabilir haldedir.

Buna karşılık fiili ‘babalık krizi’ ise Popenoe’ye (1998: 33) göre “*zamanımızın en basit, en beklenmeyen, olağandışı eğilimidir.*” Öyle ki Birleşik Devletler’de 1960 yılından sonraki otuz yıl içinde öz babasından ayrı yaşayan çocukların sayısı iki katına çıkmıştır. Bu bağlamda uzak olmayan bir gelecekte her iki çocuktan birinin babası olmadan büyüyebileceği tahmini yapılmaktadır. Öyle ki Baskerville (2004: 485) başkan Bill Clinton’un babasız büyümeyi A.B.D’nin en büyük toplumsal problemi olarak addettiğini belirterek G.W. Bush yönetiminin de ‘sorumlu’ babalığın teşvik edilmesi için 320 milyon dolarlık bir bütçe ayırdığını dile getirmektedir.

Hamer (2003: 287) erkeklerin, babalık yapmaktan memnuniyet duymalarına rağmen genellikle ev-dışı rollerle -ailenin geçimini sağlama gibi- ilişkilendirilmelerinden kaynaklı olarak; babaların, aile üyeleriyle ilişkilerinin zayıf kaldığını dile getirmektedir. Yazara göre çalışan babalar, evliken dahi zaman rejimi hasebiyle hane halkının periferisinde kalabilmektedir. Buna karşılık ‘anne’; çocuğun bakımını baba ‘varken’ dahi ağırlıklı olarak üstlenmiş konumdadır. Başka bir deyişle kapitalist ekonominin emek piyasası şartları ve toplumsal cinsiyet rollerinin dağılımının; baba ve çocuk arasında belirli bir ‘mesafenin’ bulunmasına sebep olduğu iddia edilebilecek hale gelmektedir.

Bu bağlamda Kindlon ve Thompson (1999: 95) baba ve oğul özelinde ikilinin arasındaki mesafeye atıfta bulunarak bunun “*mutсузлук, kızgınlık, memnuniyetsizlik ya da utanç*” kaynağı olduğunu belirterek oğulun babayla iletişim kuramamasının onun iletişim kurma arzusunu köreltmediğini aksine oğulun baba tarafından ‘bilinmek’ ve ‘sevilmek’ istendiğini dile getirmektedir.

Buna ek olarak birçok erkeğin oğluna ‘sevgi’ gösterme konusunda “*kısıtlı bir farkındalık ve anlayış*” sahibi olduğunu dile getiren Kindlon ve Thompson (1999: 96-97); babanın, sevgi göstermek yerine oğulla rekabete girebildiğini, onu kontrol etmeye çabaladığını ve eleştirdiğini belirtmektedir. O sebeple yazarlar, birçok erkeğin, kendi babasıyla olan ‘çözülmemiş meselesinin’ kuşaktan kuşağa aktarılarak yeniden üretildiğini savlamaktadır.

Baba ile çocuk arasındaki mesafenin açılması bir yönüyle ‘modern’ bir fenomendir. Bu bağlamda Thomä’nın (2011: 257) babalığın tarihsel dönüşümü ile söylediklerine kulak vermek elzem görünmektedir. Yazara göre geçmişte söz gelimi X ‘baba’ ile onun babası ve babasının babası arasında ‘devamlılık’ ilişkisi bulunmaktadır. Aynı zamanda ‘baba’, yalnızca ‘baba’ olduğu için kendiliğinden ‘örnek alınacak’ bir kimse pozisyonundadır. Bu açıdan ‘babanın’, hanenin periferisinde değil bilakis merkezinde olduğu varsayılabilir.

Buna karşılık modern babalık; ‘baba olmak’ için mücadele etmeyi gerektirmektedir. Zira X baba ile onun babası arasındaki ‘devamlılık’ ilişkisi kaybolmaya yüz tutmuş durumdadır. Thomä (2011: 257), bu durumu varlığını bir otoriteye yaslayarak garantileyen babalığın sonunun gelmesi olarak değerlendirmektedir. Bu açıdan ‘babalık krizini’, modernleşme süreci içinde, aile içindeki konumunu kaybeden erkeğin; düştüğü varsayılabilir ‘acz’ ile birlikte okumanın mümkün hale geldiği varsayılabilir.

Yapılan araştırmalardan hareketle boşandıktan sonra evlenmemiş babaların, çocuklarından ‘pasif’, ‘aktif’ ve ‘dirençli’ olmak üzere üç farklı şekilde ‘kopma paterni’ geliştirdiğinin söylenebileceğini belirten Hamer (2003: 287); ‘pasif kopuşla’ babanın, çocukla iletişimini kesmediğini ama görüşme sıklığını kasti olarak azalttığının altını çizmektedir. Buna karşılık ‘aktif’ geri çekilme babanın, girdiği yeni ilişkiye ve -varsa- o ilişki içindeki çocuğuna daha fazla dikkat göstermesiyle gelişmektedir. Son olarak ‘dirençli kopma’, ebeveynler arasındaki çatışmadan kaynaklanmaktadır (Hamer, 2003: 287).

Babalık krizi, literatürde genellikle yarattığı ‘olumsuz’ etkiler bağlamında çalışılmıştır. Bu bağlamda Crowley (2006: 100), konu hakkında yürütülen çalışmaların babasız büyüyen çocukların; kriminal aktivitelere yönelmesi, akademik alandaki başarısızlığı, uzun süre işsiz kalışı, üvey babanın/üvey akrabaların uyguladığı şiddet ya da taciz eylemleri ve tek ebeveynle büyümenin yarattığı ‘refah kaybı’ gibi konulara odaklandığını belirtmektedir.

Benzer şekilde Kindlon ve Thompson (1999: 99-100) da çocuğa duygusal ve fiziksel olarak yakın baba katılımının, çocuğun daha yüksek akademik başarı elde etmesinde, kriminal faaliyetlere eğilimli olmamasında etkili olduğunu dile getirmektedir. Buna ek olarak yazarlar babanın, oğulla duygusal ve fiziksel yakınlığı çocuğun empati kapasitesinin artmasında da etkili olabileceğinin altını çizmektedir. Ailenin duygusal atmosferinin bir parçası olmayı başarabilmiş oğlanların arkasında, onları önemseyen bir babanın bulunduğunu dile getiren Kindlon ve Thompson (1999: 96), babanın oğula ilgisinin tutarlı ve kalıcı olmasının öneminden bahsetmektedir.

Kısaca toparlamak gerekirse Türkiye coğrafyasında sembolik babanın yokluğundan hareketle kültürel bir ‘babalık krizinin’ izleri sürülebileceği gibi; hem çalışma şartları ve duygusal koşulların sebebiyle hem boşanma sonucunda babayla araya mesafe girmesi vesilesiyle ‘babalık krizinin’ görülebileceği düşünülebilir haldedir.

1.4.6. Babalık Modelleri

Babalık pratikleri, Türkiye toplumunun modernleşme sürecinin izlerinin sürülebileceği ve çeşitli şekillerde farklılaşan bir eyleme alanıdır. Bu bağlamda AÇEV'in (2017: 16) Türkiye'de Babalığı Anlamak araştırması kullandığı beş segmentli babalık piramidi, Türkiye'de işleyen farklı babalık modellerini sınıflandırması bakımından kullanışlıdır. Piramidin en alt basamağında yer alan 'geleneksel babalık' ataerkil değerlerin aşınmadığı, çocuklarla mesafeli ve buyrukçu bir ilişkinin hakim olduğu, güçlü ve hegamonik erkeklik üzerinden kurulan babalık türüdür. Bir üst basamakta yer alan 'yeni geleneksel babalık' modeli bütün itibariyle geleneksel babalık kodlarını içselleştirmiş fakat kız çocuklarıyla olan ilişkilerinde bu değerleri aşmaya başlamış erkekler için kullanılmaktadır. Bu ilk iki basamakta egemen erkeklik değerleri mütehakim konumdadır

Sonraki iki basamak ise geleneksel erkeklik değerlerini korumakla birlikte çocuğuna ve eşine alakalı olmak, ev işlerini paylaşmak ve sair gibi davranışları göstermek bakımından eşitlikçi erkeklik davranışlarını da işaretlemesi hasebiyle 'arada kalmış erkeklik' olarak sınıflandırılmaktadır. Bu kategorideki ilk model, 'hevesli babalıktır' ve kişilerin geleneksel babalık kodlarına içkin bir tarihselliğe sahip olmalarına rağmen iradi olarak 'ilgili babalık' tutum ve tavırları sergilemesi haline denk gelmektedir. 'Gayretli babalık' modeli ise toplumsal cinsiyet kodlarına aykırı davranmakla birlikte; bunu, 'kendi isteği ile değil' zorlama ile yapan erkeklerin babalık haline tekabül etmektedir. 'Eşitlikçi erkekler' bir deneyim olarak babalık konumuna değer atfeden kendini bu bağlamda geliştirmek arzusunda marjindeki babalık halidir denilebilir (AÇEV, 2017: 16).

1.5. BOŞANMA VE ERKEKLİK KRİZİ

1.5.1. Boşanmanın Tarihsel Bağlamı

Bu başlık altında hukuken 'boşanma' halinin tarihsel seyri hakkında yapılmış tartışmalara yer verilecektir. Bu bağlamda evlilik ilişkisinin, duygusal, fiziksel, ekonomik ve hukuken sonlandırılması olarak 'boşanmanın' (Russini, 2013: 336); devletle birey arasında standartlaşmış bir forma bürünmesi, Hammurabi Yasaları'yla başlamıştır. Antik toplumlarda evlilik, iki kişinin birbirine duyduğu aşk ve sevgiden ziyade iki aile arasında kurulan ekonomik ve politik bir anlaşma olarak kabul edildiğinden; evlilik ve boşanma kurumları, hukuki ve örfi

olarak birçok toplum tarafından spesifik bir şekilde yapılandırılmıştır. Tarihsel perspektifle ele alındığında boşanmanın işletilmesi bakımından; çoğu toplumun erkek ve kadın arasında, erkek lehine çeşitli avantajlar dağıttığı görülmektedir. Birçok toplumda erkekler eşlerini kolaylıkla boşayabilirken kadın için boşanmak çoğu vakada güçleştirilmiş haldedir (Bush Trevino, 2013: 918).

Çoğu evlilik sözleşmesinin aileler arasında işletilen ‘ekonomik’ temelli anlaşmalar olduğu ve kadınların, değiş tokuş edilen ‘meta’ nazarıyla değerlendirildiği bilinmektedir. O sebeple evlilik, antik toplumlar için, esas olarak babanın kontrolünde olan bir ‘malın’, damada devredilmesi olarak kabul edilebilecek haldedir. Bu bağlamda kadınların ‘bakir’ olarak evliliğe dahil olmamasının, birçok antik toplumda boşanma sebebi olarak addedildiğini hatırlatmakta fayda vardır. Bunun yanında birçok antik toplum, kadının evlilik dışı ilişkisini erkeğin benzer fiiline göre daha şiddetle cezalandırmıştır. İlâveten antik toplumlarda boşanmanın hiçbir zaman özendirilmediğini ama toplumsal bir stigmatla da damgalanmadığını vurgulamak gerekmektedir. Bahsi geçen fenomen -özellikle Batı toplumları için- Hristiyanlığın yükselişe geçmesiyle birlikte çeşitli mekanizmalar aracılığıyla zorlaştırılmıştır (Bush Trevino, 2013: 919-921).

Öyle ki çeşitli gelenekler, dini değerler ve hatta hukuki araçlarla boşanma halinin engellenmeye çalışılması şaşırtıcıdır. Bu bakımdan 8. Henry’nin Anglikan Kilisesi’ni kurmasında Katolik Kilisesi’nin İspanyol kraliyet ailesine mensup eşinden boşanmasına rıza göstermeyişinin hatırlanması yararlı olabilir. (Ekinci, 2011). Bununla beraber boşanma hukuken İtalya’da 1970, İspanya’da 1981, İrlanda’da 1996 yılında hukuken mümkün hale gelmiştir (Ruspini, 2013: 334).

İslam teolojisi evliliği ömür boyu sürecek bir akit olarak telakki eder ve boşanmayı hoş görmez. Bununla birlikte eşlerin uyumsuzluğu durumunda boşanma kapısının açık bırakıldığını belirtmek gerekmektedir. İslam hukukunda boşanma hakkı doğrudan erkeğe tanınmışken, kadına çok daha dolaylı ve zor bir yoldan boşanma yolu açılmıştır. Şöyle ki ehliyet sahibi olduğu varsayılan bir erkek; karısını, ona maddi bedel ödeyerek boşanabilmektedir. Bu bakımdan Bakara Suresi’nin 237. ayeti aydınlatıcı olabilir: “*Şayet, daha önce, kesin bir mehir (fariza) belirleyerek (nikahlamış olduğunuz eşlerinizi), kendilerine dokunmadan boşarsanız, (mehir olarak) belirlediğiniz miktarın yarısı (onların hakkı)dır. Ancak o (kadın)lar bağışlarsa yahut nikah düğümü elinde bulunanlar bağışlarsa başka*” (Yüksek, 2014: 342).

Lakin aynı hukukta kadının boşanması ‘tevfiz-i talak’ ismi verilen dolaylı bir prosedür aracılığıyla işletilmektedir. Tevfiz-i talak, bir işle ilgili iradeyi başka birini alakadar kılmak anlamına gelmektedir. Kadının, erkeği boşayabilmesi; evlilik akdi öncesinde, esnasında veya sonrasında kadının tevfiz-i talak talep ederek kendine ya da bir başka kişiye bu hakkın verilmesini istemesiyle mümkün hale gelebilmektedir. Aynı hukuka göre bu hakkı erkek kendi iradesiyle de kadına ya da başka birine verebilmektedir (Yüksek, 2014: 344).

Osmanlı Devleti’nde evlenme ve boşanmaya yönelik hukuki düzenleme, devlet aygıtının çökmesinden çok kısa bir süre önce 1917’de çıkarılmıştır. Bu kanun İslam hukukundaki belirli ilkeleri revize eden bir formdadır. Düzenlemeyle, erkeğin talak hakkını korunmakla birlikte, kadına –mehir almayacağını beyan etmesi şartıyla- yalnızca kocasını artık sevmediği ya da ondan soğuduğu gibi gerekçeleri öne sürerek boşanması mümkün hale gelmiştir ve çok eşliliği bir ölçüde sınırlar niteliktedir (Kayabaş, 2009’dan akt TAYA, 2014: 25).

Bununla beraber Ortaylı (2018: 115-116), Osmanlı toplumunda boşanmanın sık karşılaşılan bir durum olmadığını belirterek eşlerin dul kalmasının genellikle ‘ölüm’ hali sonrasında mümkün olduğuna işaret etmektedir. Fakat erkeğin, kadını sebepsiz boşayabilmesinin mümkün olduğunu belirten yazar, bu durumun hoş karşılanmadığını da vurgulamaktadır. Buna mukabil kadının erkeği boşaması ancak belirli sebepler altında –söz gelimi yok olma, akıl sağlığının yitirilmesi gibi- gerçekleşebilmektedir. Ek olarak eğer kadın, yalnızca eşiyle geçinemediği için boşanmak istiyorsa bu ancak erkeğin, boşanmayı kabul etmesiyle nihayete erebilmektedir. Ortaylı’ya göre eğer bu prosedür işletilirse kadın, erkekten ‘mehr’ almaktan vazgeçmekte ve 52 gün içerisinde yeniden evlenebilmektedir. Bu bağlamda evlilik ve boşanmayı düzenleyen İslam hukuku ile Osmanlı hukukunun örtüştüğü söylenebilir.

Bununla beraber, Cumhuriyet rejimi halefinin başlattığı hukuk reformunu devam ettirmiş ve Batı tarzı bir medeni hukuk düzenlemesine yönelmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde kabul edilen 1926 tarihli 743 numaralı yasa ile ise evlilik birliğinin devlet gözetiminde kurulması şartı, tek eşlilik zorunluluğu ve eşlere eşit şekilde boşanma hakkı tanınmıştır. Bununla birlikte boşanma halinin keyfiyete dayalı doğası ortadan kaldırılmış ancak hukuken kabul edilen sebeplere bina edilen boşanma meşru kılınmıştır (Feyzioğlu, 1979: 17’den akt TAYA, 2014: 26).

İlk Medeni Kanun’da meşru boşanma sebepleri zina, cana ve mala kast, cürüm, terk, akıl hastalığı, uyumsuzluk gösterilmiştir (TAYA, 2014: 27). Bununla birlikte Koyuncuoğlu (1998: 59) Medeni Kanun’un özü itibarıyla değişime açık yapısının altını çizmektedir. Yıllar içinde

birçok değişikliğin görüldüğünü belirten yazar, 1988 yılında 3444 sayılı kanun üzerinde yapılan değişiklikle birlikte kusur göstermeden sebepsiz boşanmanın hukuken tanınır hale gelmesinin önemli olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda evlilik aktinin bitmesini somut bir sebebe dayandırma zorunluluğunun kalkmasıyla boşanmaların akışkanlaştığı yorumu yapılabilir haldedir.

1.5.2. Yükselen Boşanma Oranları ve Erkeklik Krizi

Çalışma kapsamında merak edilen soruların başında ‘erkeklik krizi’ ile ‘boşanma’ arasında bir ilişkinin olup olmadığı gelmektedir. Bu başlık altında artan boşanma oranlarının toplumsal sebepleri tartışılmakta ve meseleyi ‘erkeklik krizi’ eksenli şekilde ele alan düşüncelere yer verilmektedir.

Boşanma olgusunu; toplumsal, ekonomik, politik, kurumsal ve kültürel değişimlerin etrafında incelemeyi teklif eden Ruspini (2013, 333-334); Avrupa ve Birleşik Amerika’da 1960’lı yıllarla beraber artış trendine giren boşanma oranlarını, okullaşmanın artmasına ve daha çok sayıda kadının eğitilmiş hale gelerek toplumsal hayatta rol almasına, sekülerleşmeye, doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşmasına, toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimlere, Kadın Hareketi’nin örgütlü mücadelesine, evli kadınların iş gücünde yer alma oranındaki artışa ve artan çift maaşlı hane sayısına, çok kültürlülüğün yaygınlaşmasına, 1960’larda başlayan ve devam eden özgürleşme hareketlerine bağlanabileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte yazar kusur göstermeden boşanmanın hukuken tanınmasını da boşanma oranlarındaki artışla ilişkili görmektedir.

Geçmişte evliliğin kadınların evlilik kurumunu, adanmışlık, görev ya da sorumluluk gibi değerler üzerinden yorumlama eğilimi içinde olduğunu belirten Ruspini (2013: 334-335); bahsi geçen değişimlerle birlikte evlilik kurumuna yüklenen anlamların da büyüünün bozulmaya yüz tuttuğunu ileri sürmektedir. Erkeklerin bir kısmının bu durumla uyum sağlama yoluna gittiğini savunan yazar; oyunun değişen şartlarının, erkekler üzerinde ‘korku ve saldırganlık’ yaratma potansiyeline işaret etmektedir.

Yaşanan sosyal değişimin boşanma üzerinde bir diğer etkisine; kadınların iş gücüne katılması ile aile içindeki sorumluluk yükünün kadın üzerindeki zorlayıcı etkisi gösterilmektedir. Aynı zamanda kadınların, evlilik içinde şiddet ya da hakaret gibi fiillerle karşılaşma yüzdesi erkeklerle karşılaştırılamayacak ölçüde yüksektir. Boşanmanın kolaylaşmasıyla kadınların benzer durumlara tahammül eşiğinin düştüğü söylenebilir (Ruspini, 2013: 800-801).

Sosyal değişmenin evlilik ve boşanma kurumlarını doğrudan etkilediğini savunan Weiner (2013: 1113-1116) ilk olarak kentleşme olgusuna dikkat çekerek kadınların, şehir alanında – köy kontekstine göre- kısıtlayıcılardan kurtulduğunu böylece dikey yükselme şansının arttığına vurgu yapmaktadır. Sekülerleşmenin ilerlemesine koşut olarak dinin gündelik hayattaki rolünün gerilemesinin altını çizen yazar; geçmişte düşünülmesi mümkün olmayan dinler-arası evliliklerin gündeme gelebildiğini dile getirmektedir. Weiner, Kadın Hareketi’nin eşit hak talebinin, kamusal alanda karşılık bulması ve genişlemesinin de evlilik ve boşanma üzerinde tesir sahibi olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte 1960 yılında piyasaya sürülen doğum kontrol hapı, kadınların elini güçlendiren bir gelişme olarak kaydedilmektedir.

Bu bağlamda iki cinsiyet için de işsizliğin bir boşanma faktörü olduğunu belirten Ruspini (2013: 800) erkeğin işsiz kalmasının, kadının işsiz kalışına göre daha yüksek oranda boşanma tetikleyicisi olarak görüldüğünü belirtmektedir. Ruspini bu durumun, toplumda halen devam eden erkeğin ‘evin geçindiricisi olma’ rolüne dair bir kalıp yargıdan besleniyor olabileceğini dile getirmektedir. Clarke-Stewart ve Brentano (2006: 10) refah devleti mekanizmalarının kadınlara daha efektif uygulamalar geliştirmesinin de boşanmaların artmasında bir sebep olarak görülebileceğini belirtmektedir.

Eğitim ve gelirin boşanma üzerindeki etkisini yorumlayan Adamsons (2013: 485), az eğitilmiş ve az gelirli erkeklerin daha çok boşanmaya karşılaştığını belirtmektedir. Yazar, erkekler özelinde tersi şartların da az boşanmayla sonuçlandığı bir orantının bulunduğunu belirtir. Buna mukabil az eğitilmiş ve az kazanan kadınlar da erkekler kadar yüksek bir boşanma riski içindeyken; iyi eğitilmiş ve çok kazanan kadınların da boşanma riskinin normalden yüksek olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, yüksek gelir seviyesine sahip, kocasından fazla kazanan ve iyi eğitilmiş kadınların; erkekler tarafından ‘erkeklik rollerine tehdit’ olarak algılandığını söylemektedir.

Yapılan araştırmalar erkeklerin boşanma kararı vermesinde beş temel unsurun öne çıktığını göstermektedir. Bunlardan ilki yaşlanmayla ilişkilidir. Uzun süren yerleşik evlilik ilişkisi kimi 40 ile 60 yaşındaki erkek üzerinde ‘yeni bir başlangıç yapma’ arzusunu uyandırabilmektedir. Bunun haricinde eşler arasında iletişimsizliğin artması ve iletişimin kalitesinin düşmesi önemli bir faktör olarak gösterilmektedir. Bir diğer sebep, kadınların kariyer konusundaki beklentilerinin erkeğe kendini değersiz ve göz ardı edilmiş hissettirmesidir. Dördüncü olarak kimi erkeklerin evlilik hayatına hazır olacak şekilde olgun olmamasıdır. Öte yandan sevginin

azalması ve ihanet de erkeklerin boşanma kararı vermesinde etkili olduğu görülmüştür (Ruspini, 2013: 801).

GFK Roper araştırma şirketinin 2009 eylül ayında 1500 kişiyle telefon üzerinden yaptığı araştırmaya göre araştırmaya katılan kadınların %48'inin boşanmayı, evlilik içinde karşılaştığı suistimalden dolayı istediğini ortaya koymuştur. Buna mukabil erkeklerin %23'ü ekonomik sebepleri, %22'si ise seksüel sebepleri ileri sürmüştür. Kadınlarda cinsel sorunların boşanmaya sebep olma yüzdesi 11'dir. İki taraf içinde çocuğun yetiştirilmesinden dolayı yaşanan çatışmaların boşanmaya etkisinin %13 olduğu ve %12'sinin sadece sıkıldığı için boşanmayı istediği söylenebilir (Ruspini, 2013: 801-802).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2014 yılında yayınlandığı araştırmaya göre Türkiye'de kadınların boşanma nedenleri arasında ilk sırayı şiddet, aldatma ve ekonomik sorunlar yer alırken; erkekler için yakın çevrenin evliliğe müdahalesi başı çekmektedir. Bununla beraber erkekler; ekonomik sorunları, aldatılmayı ve 'ev içi görev ve sorumlulukların' yerine getirilmemesini de boşanma sebebi olarak öne sürmüşlerdir (TAYA, 2014: 76). Bir boşanma nedeni olarak ev içindeki çeşitli görevlerin yerine getirilmeyişini öne sürmek, kadın ve erkeğe yüklenmiş rollerin hâlihazırda ne denli kuvvetle yeniden üretildiğini göz önüne sermektedir.

Birleşik Amerika İstatistik Bürosu'nun 20. yüzyılın ilk yarısı ile ikincisi yarısını karşılaştırdığı raporlara göre evlenme oranı %97'den 90'a düşmüştür. Yirmi beş yaşında evlenen insanların oranı erkekler için %68'den 49'a; kadınlar için %84'ten 63'e inmiştir. On yıldan uzun evlilikler %90'dan 73'e, yirmi yıldan uzun evlilikler 81'den 56'ya, otuz yıldan uzun evlilikler ise 70'ten 55'e gerilemiştir. Bununla birlikte 2004 yılındaki istatistikler on evlilikten dördünün boşanmayla bittiğini göstermektedir (Clarke-Stewart ve Brentano, 2006: 15-17).

Türkiye'de boşanma, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren genel olarak düşük seviyede olmakla beraber kimi dalgalanmalar görülse de artma trendi içinde olmuştur. Söz gelimi 1940'lı yıllardan bin evliliğin 0.10'u boşanmayla sonuçlanmaktayken bu oran 2014 yılı itibarıyla binde 1.60'lar seviyesine ulaşmıştır. Bu noktada Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2023 yılında oranın yükselme eğilimine devam edeceğini ve binde 1.93 civarına ulaşacağını öngörmektedir (TAYA, 2014: 46-47).

Tüm bu oranlar göz önüne alındığında Ruspini'nin (2013: 337) önerdiği şekliyle yaşam boyu süren evliliklerin moderniteye; yaygın boşanmanın ise post moderniteye ait olduğuna dair sınıflama anlamlı hale gelebilir. Zira boşanmanın kolaylaşmasıyla birlikte kadınlar, hoşnutsuz

olduğu ilişkileri terk edebilme özgürlüğüne kavuşmuş ve ilişkinin devamıyla alakalı pazarlık gücü elde etmiştir. Böylelikle erkeğin evlilik kurumu üzerindeki mutlak kontrolünün de gerilediği söylenebilir.

Bu minvalde çalışma kapsamında etraflıca tartışılmaya çalışılan ‘erkeklik krizi’ni tetikleyen faktörler ile 20. yüzyıl ortalarından itibaren artan boşanma oranlarını açıklayan sebepler arasında bir korelasyon kurulabileceği düşünülmektedir. Nitekim Morgan (2006: 111), kararın genellikle kadınlar tarafından verildiği boşanmaların artışı ile ‘erkeklik krizi’ arasında doğrudan bağlantı kurmaktadır. Öyle ki yazar, kadınların kamusal hayata daha aktif şekilde dahil olmalarının kültürel ve ekonomik sermaye edinerek bağımsızlaşmalarını krizin tetikleyicileri arasında saymaktadır. Benzer şekilde Sancar (2009: 55;124), erkeğin evi geçindiren tek kişi olma pozisyonunun silinmeye başladığını ve bu durumun krizle ilişkili olduğunu belirtmektedir.

Öte yandan Beynon (2002: 88) da ‘erkeklik krizinin’ sebepleri arasında iş gücünün kadınlaşmasına atıfta bulunmaktadır. Robinson (2000: 2), krizin kökenlerini 1960’lı yıllara dayandırarak örgütlü Kadın Hareketi’nin kazanımlarına ve medeni haklarda gerçekleştirilen düzenlemelere işaret etmektedir. Yazar aynı zamanda ‘mütehakkim beyaz erkek’ imgesinin de bu dönemle birlikte sorgulanmaya açıldığına işaret etmektedir.

Yukarıda kısaca özetlenmiş ‘erkekliğe dair krizin’, 20. yüzyılda yaşanan toplumsal dönüşümlerle ilişkisi Ruspini’nin (2013: 333-334) 1960’lı yıllardan sonra Batı dünyasında artış gösteren ‘boşanma’ halinin sebepleriyle örtüştüğü ileri sürülebilir haldedir. Zira erkeklerin öncüsü olduğu modernleşme, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli yönlerden onların aleyhine dönmeye başlamıştır (Onur ve Koyuncu, 2004: 36). Hatırlanacağı gibi Pateman’ın (2004, 2017) önerdiği şekliyle modern ataerkinin, erkek kardeşler arasında sözleşme itibarıyla kurulduğu kabul edilebilir. Bu kurgusal anlaşma, hiçbir erkeğin mutlak hükümdar ya da ‘baba’ haline dönüşmemesini garanti altına almaktadır. Bununla birlikte erkek kardeşler, baba-monarkın bütün kadınlara erişim hakkına tekabül eden ‘kocalık hakkını’, tüm erkek kardeşlere dağıtarak ve bunu ‘özel alana’ dair bir konu kabul ederek kadınlar üzerinde denetim kurulmasını sağlama almıştır.

Modern kapitalist toplumun; süreç içerisinde -Patemancı toplum sözleşmesinin temel ilkelerinin aşındırılacağı- ekonomik, politik, kurumsal ve kültürel bir dönüşüm yaşadığı bilinmektedir. Ruspini’ye göre (2013: 339-340) özellikle 1960 ve 70’lerde başlayan sosyal değişimin, hızlanarak önceden tahmin edilemeyecek çeşitli yönlerle ilerlediği söylenebilecek

haldedir. Yirminci yüzyılın ortalarında patlayan kültürel devrimle, kadın ve erkeklerin gündelik yaşamında sayısız unsur değiştiği gibi toplumsal cinsiyet rolleri ve evliliğe bakış gibi konularda da yeni bakış açılarının serpiildiği gözlenmiştir. Söz gelimi kadınların ekonomik bağımlılığın azalması ve toplumsal baskının da gerilemesiyle beraber evlilik geleneksel karı-koca rollerinin performansından ziyade kişisel gelişim ve duyguların ifadesine yönelik bir birliktelik halini almaya başlamıştır Aynı durum kadının, erkekle yarışabilir hale geldiği toplumsal durumundaki değişim açısından da söylenebilmektedir.

Gelinen noktada ‘kocalık hakkının’ gelişmiş ülkelerde hukuken geçerliliğini yitirmeye başladığı söylenebilir. Bu vesileyle konsolidasyonun temel dayanaklarından birinin sarsıldığını söylemek zor değildir. Böylelikle ‘erkeklik krizinin’, daha geniş bir ‘sözleşme krizi’ olduğunu söylemek ve boşanmanın bu krizin başlıca gösterenlerinden biri olduğunu iddia etmek mümkün hale gelmektedir. Bir mecaz olarak erkeklerin kontrolünde bir sistem olarak başlayan modernleşme projesinin Giddens’in (2010a: 39-40) kullandığı anlamda önüne gelen her şeyi dümdüz eden ‘canavarı’, günün sonunda yaratıcısının imtiyazlı konumunu da tehdit eder hale gelmiştir. Kısaca modernleşme ve sekülerleşmenin; erkek kardeşler arasında işletilen cinsel sözleşmenin ilkelerine göre yürütülen evlilik ve boşanma kurumunun klasik yapısını aşındıran ve aynı zamanda erkeklerin statik konumunu da sarsan yan etkilerin gelişmesine olanak tanıdığı ileri sürülebilir haldedir.

1.5.3. Boşanmanın Erkek Üzerindeki Sonuçları

Yapılan araştırmalar erkeklerin evlilikten, kadınlara nazaran daha çok fayda devşirdiğini göstermektedir. Barbara Ehrenreich (1983: 9) yapılan araştırmaların evli erkeklerin, bekar hemcinslerine göre daha uzun süre yaşadığını ve mental sağlığını koruma yönünde daha dirençli olduğunu vurgulamaktadır. Hemstrom (1996: 375), bu durumun arkasında evlilik ilişkisinin toplumsal destek almayı kolaylaştıran yapısının bulunabileceğini belirtmektedir. Evlilik aynı zamanda yarattığı rutinle kişinin sağlığını korumasına yardımcı olabilmektedir. Bu bağlamda Wu ve Hart (2002: 427), yürüttükleri araştırmada boşanan erkeklerin sağlık durumunun, evli kalanlara göre daha kötüye gitme eğilimi sergilediğini tespit etmiştir.

Hu ve Goldman’ın (1990: 233), incelemesine göre boşanmış kişilerin fakat özellikle boşanmış erkeklerin ölüm oranlarının evli hemcinslerine göre yüksek olduğu saptanmıştır. Birleşik Amerika’da 1979’dan 1989’a kadar gerçekleşen intiharları inceleyen Kposawa (2000: 258-260), boşanmış erkeklerin, evli olanlara göre 2.5 kat daha çok intihar ettiğini tespit etmiştir.

Aynı örneklem içerisinde kadınlar özelinde benzer bir istatistiğin oluşturulamadığını belirten araştırmacı; bu durumu, kadınların erkeklere nazaran medeni durumdan bağımsız daha yakın arkadaşlık ilişkileri geliştirmesine bağlamaktadır. Öyle ki Kposawa'ya göre boşanmayı takip eden süreçte kadın, daha çok sosyal destek alabilirken, erkek güvencesiz kalabilmektedir.

Bu bağlamda yapılan bir araştıramaya göre kadınlar, arkadaşlarından ve yetişkin çocuklarından daha çok destek alırken ebeveynleriyle daha az çatışmaya girmektedir. Buna ek olarak araştırmaya dahil olan kadınların yüzde 20'si eşlerini birincil sırdaşları olarak işaret ederken aynı oran erkeklerde yüzde 49'a ulaşmaktadır (Umberson vd. 1996'dan akt Monin ve Clark, 2011: 323). Aynı zamanda Depner ve Ingersoll-Dayton'un (1985: 765), araştırmasına göre kadınlar, evlilik içinde erkeğe göre daha az 'destekleniyor' hissetmektedirler.

Gerstel v.d'nin (1985: 631) bulgularına göre eşlerinden boşanmış ya da ayrılmış erkeklerin fiziksel ve mental sorun yaşama ihtimali, benzer durumdaki kadınlara nazaran daha yüksek olduğu iddia edilmektedir. Öyle ki yazarlara göre istatistiki olarak boşanmış erkeklerin ölüm oranı da aynı haldeki kadınlara göre ileride seyretmektedir. Aynı araştırmaya göre evlilik esnasında evin geçimini sürdürme yetisini bir hastalık veya sakatlık vesilesiyle kaybeden erkeklerin boşanma oranının benzer durumdaki kadınların ilerisinde olduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında boşanan erkeklerin yeniden evlenme eğrisinin kadınlarla karşılaştırıldığında yüksek olduğu saptanmıştır. Bu veriden hareketle dikkat çekici bir şekilde boşanmış kadınların 'boşanmış halde kalma' eğilimi geliştirdiği söylenebilir (Gerstel v.d, 1985: 632).

Boşanmış erkeklerin, boşanmalarını takiben bir tür önceden inşa edilmiş olan veya evlilik neticesinde kazanılan sosyal bağların kaybına uğradığı yönünde bulgular olduğu da ileri sürülebilir. Bununla birlikte boşanmış erkeğin öz güveniyle alakalı psişik sıkıntılar çekmeye meyilli olduğu da Gerstel v.d (1985: 632) araştırması kapsamında ortaya atılmış iddialardır.

Hetherington (2003: 322), boşanmanın erkekler üzerinde *"uyku ve yeme düzeninin bozulması, sağlıksız beslenme, riskli eylemlerde bulunma, rastgele cinsel ilişki kurma, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı geliştirme, mide ve bağırsak sorunları, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve cinsel işlev bozuklukları"* gibi problemler yaratabildiğini belirtmektedir. Ihinger-Tallman v.d, (1995: 60-61) boşanmış babaların, boşanmayı takip eden süreçte bir rol bunalımı yaşamaya eğilimli olduğunun altını çizmiştir. Yazarlara göre evlilik ilişkisinin son bulmasıyla, geçmişte 'koca' ve 'baba' olan erkeğin bir 'kimlik problemi' yaşamasının önü açılabilir.

Yapılan araştırmalar boşanmanın kadın ve erkek üzerinde farklı sonuçlar ürettiğini göstermektedir. Söz gelimi boşanma ertesinde kadınlarda, erkeklerin aksine daha ağır gelir kaybı, borç yükü ve güvencesizlikle karşılaştığı için, ilk üç yıl hafif depresif semptomlarında artış görülürken erkeklerin alkol tüketim sıklığının artma eğilimi gösterdiği bilinmektedir (Wickrama ve Wheeler, 2013: 386).

Bununla birlikte, boşanmış babaların evli babalara nazaran depresyona girme riskinin daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Zira erkeklerin, boşanmayla beraber yüklü bir ‘rol kaybı’ hissini deneyimlediği söylenebilir. Bu kaybın bileşenleri arasında çocukla iletişim sıklığının azalması neticesinde ‘babalık’ konumunu devam ettirememeye düşüncesinin başı çektiği ileri sürülebilir. Ek olarak erkeklerde boşanma sonrası kadınlarda görüldüğünden çok daha yüksek oranda “*topluma karışmaktan çekinme, kararsızlık, sinirlilik, düşük çalışma performansı, şüphencilik, sağlığa zararlı davranışlar, kötü iletişim*” izlenebilmektedir. Ayrıca boşanmış erkeklerde kendini küçük görme düşüncesinin yükseldiği tespit edilmektedir. Bunun yanında erkekler kendilerini boşanmadan dolayı suçlama eğilimi içine girebilmekte, yoğun bir ‘kayıp’ duygusu deneyimleyebilmekte ve demoralize olabilmektedir (Wickrama ve Wheeler, 2013: 386).

Bu yüksek lisans tezi kapsamında yürütölen araştırma sonucunda görüşölen erkeklerin çeşitli boşanma sonrası sorunları yaşadıkları tespit edilmiştir. Katılımcılar arasında ortaklaşan problemler; ağır ya da hafif seyredebilen fakat kimi dönemlerde intiharı düşünmeye vardığı görölen depresyon, kilo verme ve alkol tüketiminin artması olarak sıralanabilecek haldedir. Nitel araştırma bulgularının yorumlanacağı bölümde detaylı bir şekilde görölecektir.

Bu bağlamda boşanmanın, erkek üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin kadına nazaran daha ciddi olduğundan hareketle (Clarke-Stewart ve Brentano, 2006: 91); Pateman’ın (2004, 2017) öne sürdüğü şekilde ‘cinsel sözleşme’ kavramı yeniden düşünölebilir. Öyle ki sözleşmenin sürdürücüsü pozisyonundaki erkeğin; kadını tarihsel olarak kontrol altında tutma stratejisinin berisinde kendi zarar görebilirliğinin üstünü toplumsal ve hukuki olarak örtme çabasının da olduğu iddia edilebilir haldedir. Bu noktada erkeğin, tarihsel olarak kadınla kurduğu ilişkinin eşitsiz doğasını inşa ediş prensiplerini düşünürken erkeğin, kadına göre bakıma daha çok ihtiyaç duyuyor olması faktörü de göz önüne alınabilir hale gelmektedir. Kısaca erkek egemen toplumsal cinsiyet düzeni, bir yönöyle erkeğin incinebilirliğinin kamufle edilmesi ve sürdürölebilir bakımın tedarik edilmesi projesi olarak da değeriendirilemeye açıktır.

BÖLÜM 2: NİTEL ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu çalışma ‘erkeklik krizinin’ izini sürmek gayesiyle ‘boşanmış’ ve ‘çocuk sahibi’ erkeklerle derinlemesine görüşmeler yürüterek ‘krizin’ sebep ve sonuçları hakkında nitel veri elde etmeyi amaçlamıştır. Bu sebeple İstanbul, Ankara, Bursa, Antalya, Kocaeli, Eskişehir ve Balıkesir kentlerinde toplamda 23 baba ile 45 dakika ile 2,5 saat arasında değişen görüşmeler icra edilmiştir. Tümü ses kaydı altına alınan görüşmelerde katılımcıların isimleri özel hayatın gizliliği gözetilerek değiştirilmiştir.

Araştırma örnekleminin oluşturulması için yalnızca boşanmış ve çocuk sahibi olmak şartı aranmıştır. Katılımcılara ulaşmak için Twitter, Facebook gibi sosyal medya organları kullanılmış bunun haricinde kişisel ilişkiler aracılığıyla da bahsi geçen şarta haiz erkeklerle görüşme yürütülmüştür.

Araştırma örnekleminin ‘erkeklik krizinin’; işleyiş seyri, semptomları ve krize karşı gösterilen reflekslerinin betimlenmesi bağlamında literatüre katkı sağlayacak nitel veri ürettiği düşünülmektedir. Aynı zamanda araştırmacının ‘erkek’ cinsiyeti taşıması; katılımcı ‘erkeklerin’ kendilerini görece rahat hissetmelerine -görüşmeci beyanlarından hareketle- sebep oluğu zannedilmektedir. Bu durumun, erkeklerin yaşam öykülerinde yer alan ‘mahrem’ sayılabilecek kesişim noktalarının da araştırmacıyla paylaşılabilmesini sağladığı sanılmaktadır.

Buna karşılık araştırma örnekleminin çeşitli kısıtları bulunmaktadır. Bunlardan ilki katılımcı erkeklerin genellikle ‘orta gelir düzeyine’ ya da daha ‘yukarısına’ mensup kişiler arasından geliyor olmasıdır. Gelir düzeyine eşlik eden bir diğer kısıt eğitim seviyesi ekseninde de görülmektedir. Yöntem bölümünde detaylı şekilde görülebileceği üzere görüşmecilerin çoğu lise ya da üniversite mezunudur. Bu bağlamda örneklem aracılığıyla, alt gelir seviyesindeki ve eğitim seviyesi ‘düşük’ babaların erkeklik deneyimlerine ulaşamamaktadır. Buna ek olarak görüşmeciler kökensel olarak Türkiye’nin çeşitli bölgelerinden geliyor olsalar da görüşme yürütülen iller Türkiye’nin batısında kalan büyükşehirlerdir. Çalışma tüm bu faktörler göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

Buna karşılık bahsi geçen bölümde belirli bir ‘erkeklik krizi’ yaşamadığı görülen erkeklerin de çoğunlukla patriyarkal erkeklik değerlerine yakın bir habitus yapılandırmasına sahip düşünülmektedir. Ne var ki bu erkeklerin; kendilerini krize sokacak ‘reel’ şartlar içinde

bulunmamış olabileceği zannedilmektedir. Buna ek olarak, habitus yapılandırılması ‘patriyarkal erkeklik değerlerinden’ uzak tutabilmiş istisnai görüşmecilerle de karşılaşıldığının söylenmesi gerekmektedir. Spekülasyon sınırında konuşmak gerekirse -araştırma sonuçlarından hareketle- patriyarkal erkekliğin, Türkiye’de sınıf ve eğitim farkları gözetmeden görüşme yapılan erkekleri, ‘ortak kestiği’ varsayılabilir haldedir.

Araştırma evreni içinde her ne kadar alt gelir grubunu temsil eden katılımcının eksikliği hissedilse de halihazırda alt gelir grubuna mensup erkekler ile üst gelir düzeyine mensup erkeklerin benzer endişelerden mustarip olabildiği görülmüştür. Benzer bir iddia eğitim seviyesi için de yürütülebilecek haldedir. Doktora seviyesinde eğitim almış bir erkek de ilkokul ya da lise mezunu bir erkek de evlilik esnasında ya da boşanma sonrasında çeşitli sebeplerle içe ya da dışa dönük semptomlar gösteren ‘erkeklik krizi’ içine girebilmektedir.

Araştırma sonrasında elde edilen temel kanı; erkeklerin, habitus yapılanmalarının rastlantısal kesişimlerine göre ‘patriyarkal erkeklikle’ dirsek teması olan bir konfigürasyona sahip olmaları nispetinde ‘erkeklik krizi’ içine girmelerinin kolaylaştığı yönünde gelişmiştir. Fakat genelleme içeren her önerme gibi bu iddianın da istisnaları örneklem içinde olmak üzere var olacağı belirtilmelidir.

2.1. TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE ERKEK

“Erkek korkaktır çünkü gücüyle, dayanıklılığıyla ve erkekliğiyle o kadar ilgilidir ki onu kaybetmekten korkar.”

J.D. Nasio, 2010: xvii

Anthony Giddens (1994: 13-14) modernleşmenin yarattığı değişimin; toplumun bütün alanlarına yayılmış şekilde, geçmişte hiç ulaşılmadığı ölçüde ‘hızlı’ bir biçimde işlediğini belirtmektedir. Toplumu devindiren değişimin bir diğer ayırıcı yönü; onun, yerkürenin hemen her noktasına dalga dalga ‘yayılmış’ ve ‘yayılıyor’ olmasıdır. Böylece modernleştirici değişim, geçmişte görülmemiş ölçüde tüm insanlığı kapsayan bir ‘fenomen’ halini almaktadır.

Türkiye toplumunun da dünyadaki modernleşmeye koşut olarak yapısal bir değişim içinde olduğu söylenebilir (Duben ve Behar, 1991: 239; Tolan, 1991: 209; Saraçgil, 2005: 253; Sunar ve Fişek, 2005: 3; Sancar, 2012: 113). Hem modern öncesi ‘kadın-erkek’ hiyerarşisi hem de Osmanlı Devleti’nin ‘çöküş’ arifesinden tanımlanmaya başlayan; Cumhuriyete de tevarüs etmiş ‘kadın-erkek’ prototipleri geçerliliğini kaybetme eğilimindedir. Para kazanan, ‘çalışan kadın’ imgesinin giderek daha geçerli olduğu bu toplumsal değişim, ‘erkek egemen devlet aklının’ uygun gördüğü ‘mazbut kadın’ imajını da aşındırmaktadır. Bahsi geçen durumun gelecekte de devam edeceği söylenebilecek haldedir (Sancar, 2013: 14-15).

Türkiye modernleşmesinin toplumsal cinsiyet bağlamında daha önce deneyimlemediği bir ‘dönüm noktasında’ olduğu söylenebilir. Kadınlar daha yüksek sesle özgürlük taleplerini dile getirmekte “*kendilerine özgü güçlenme stratejileri*” geliştirmektedir. Tüm bu gelişmelerin bilinen anlamda ‘eril tahakkümü’ sona sürükleyeceği varsayılabilir. Zira “*erkek üstünlüğünün orta sınıf erkeklik imgeleri aracılığı ile yürüttüğü egemenliği önemli bir çatlama noktasına gelmiş durumdadır*” (Sancar, 2013: 14-15).

Türkiye erkek egemenliğinin klasik formundaki çatlama, Giddens’in (2010: 39-40) modernleşmenin ilerleme şeklini kontrolden çıkmaya müsait ve hangi yöne gideceği kestirilemeyen bir makinaya -Juggernaut- benzetmesiyle birlikte düşünülebilir. Bu, sonsuz bir güçle hareket eden, önüne gelen şeyleri ezip ‘değiştiren’ makine; kimi zaman stabil bir yol izliyormuş gibi görünse de hangi yöne doğru sapacağı daima ‘bilinmez’ haldedir. Bu sebeple modernleşme, öngörülmeleyen sonuçlar doğurmaya gebe bir süreçtir.

Kapitalist üretim ilişkilerinin hakim olduğu, kentleşen bir toplum görünümü sergileyen Türkiye’de ‘modernleşme makinası’, geçmişten devreden toplumsal ilişkileri ve yerleşikleşmiş ‘kadınlık’, ‘erkeklik’ kalıplarını dönüştürmekte ve değiştirmektedir (Sancar, 2012: 124) Bir toplumsal yapılandırılma biçimi olarak ‘erkekliğin’, klasik anlamıyla geçmişte olduğu ölçüde işleyebildiğini söylemek güçtür. Bununla beraber ‘toplumsal cinsiyet rejiminin’ hakim olduğu kurumlarda erkeğin egemenliğinin devam ettiği söylenebilir (Özar, 2011: 1). Patemancı (2004, 2011) bir söyleyişle erkek kardeşler arasında yapılmış ‘hayali sözleşmenin’ de halihazırda işlediği ileri sürülebilir. Ne var ki ‘hakim klasik ataerkil paradigmanın’ da aşındırılma sürecinde olduğu aşikardır.

Bununla beraber Türkiye’de Kadın Hareketi’nin geldiği konumun ve kadının toplumsal hayata dahil olma ivmesinin gelecekte daha da artacağı düşünüldüğünde; mevcut tablonun, Türkiyeli erkek modernleştiricilerin ‘hesaba katmadıkları bir sonuç’ olduğunu söylemek mümkündür.

Süreç içinde modernleşmenin Juggernaut'u, bu çalışma kapsamında ele alınamayacak sayıda kalabalık ekonomik, politik, sosyal sebep yüzünden, modernleşmeci erkek elitlerin kontrolünden çıkmış; erkeğin, başlangıçtaki korunmuş imtiyazlı konumunu sarsar hale gelmiştir (Onur ve Koyuncu, 2004: 36),

Bu çalışma kapsamında incelenen 'erkeklik krizini' Türkiye toplumunun bulunduğu zaman bağlamıyla birlikte değerlendirmek amacıyla Antonio Gramsci'nin (1992: 275-276), '*interregnum*' kavramsallaştırması kullanılmıştır. Mevhumla düşünür; yönetici elitin, konsensüs üretme kapasitesini yitirmesi hali sonunda oluşan siyasal toplumsal krizi imlemektedir. Bahsi geçen durumu bir 'ara dönem' betimleyen Gramsci, onu "*yeninin yıkıldığı ama eskinin de henüz kurulmadığı*" bir zaman aralığı olarak telakki etmekte ve çok sayıda toplumsal semptom üretmeye gebe olduğunu vurgulamaktadır.

Bu çalışma Gramsci'nin, hukuk ve siyaset bilimi literatüründen devşirerek sosyal kültürel bağlama çektiği ve anlamını genişlettiği '*interregnum*' tabirini (Bauman, 2012: 49) 'toplumsal cinsiyet düzeni' ekseninde yeniden anlamlandırmaya çalışmaktadır.

Kavramın işlevsel olarak kullanılabilmesi, Türkiye toplumunun modernleşme tarihiyle birlikte düşünülmesine bağlıdır. Bu yönüyle Türkiye'de toplumsal cinsiyet düzeninin değişimi ve yeni hayat tarzlarının peyda oluşu hatırlanmalıdır (Sunar ve Fişek, 2005: 3; AÇEV, 2017: 13-15; Kağıtçıbaşı, 2012: 66; Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2017: 66). Erkek iktidarının geçmişte işlediği şekilde kurulamadığı düşünüldüğünde (Sancar, 2009: 113); çalışmanın devamında görüşmeci ifadelerinin de çeşitli şekillerde destekleyeceği üzere Türkiye'de erkeklerin yaşadığı krizin, geçmişle gelecek arasında 'sıkışmalarından' kaynaklandığı varsayılabilir hale gelmektedir.

Bu bağlamda 'erkek şiddetini' ele alan Giddens (2000: 116); bu eylemi, erkek tahakkümünün sekteye uğraması ve egemenliğin devamıyla ilgili endişelerle ilişkilendirmektedir. Bir 'kriz alameti' olarak erkek şiddeti, "*güvensizlik ve yetersizlikten*" kaynaklanmaktadır. Nitekim Türkiye kontekstinde; yalnızca 2019 yılında 474 kadının, erkekler tarafından öldürülüşünün, ülkede işleyen 'krizin' kaotik boyutuyla alakalı fikir verdiği düşünülebilir. Öldürülen kadınların "*134'ü evli oldukları erkek, 25'i eskiden evli olduğu erkek, 51'i birlikte olduğu erkek, 8'i eskiden birlikte olduğu erkek*" tarafından katledildiğinin altını çizmek elzemdir. Ayrıca 2019, son 11 yıl içerisinde en çok kadının 'erkek şiddetiyle' öldürüldüğü dönem olmuştur (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2019)

Türkiye'nin, halihazırda erkek egemenliğinin devam ettiği bir ülke görünümünde olduğu düşünülebilir fakat kadınların iş gücüne katılması, örgün eğitimden daha fazla pay alması ve kadın hareketinin eylemliliği; kadınları, erkek egemen sözleşmenin maddelerine uymama davranışını geliştirebilmelerinin önünü açtığı da varsayılabilir haldedir.¹

Mills'in (2019: 28), 'sosyolojik tahayyül' kavramını açıklarken kullandığı, kişisel gerçekliğin "geniş çaplı toplumsal gerçeklikle bağlantılı ele alınması" teklifini; görüşmeci babaların, yaşanan değişimin etkilerine dair 'söyledikleriyle' birlikte düşünmek imkan dahilindedir. Zira Mills (2019: 17) kavramla biyografi ve tarihin karşılıklı ilişkisinin incelenmesini önermektedir. Bu bağlamda Türkiye coğrafyasında işleyen klasik 'toplumsal cinsiyet düzeninin' bilindiği şekliyle işlememesinden kaynaklı etkilerin; kişiler üzerindeki karşılığını gözlemlemenin akademik açıdan 'heyecan verici' olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda taşrada doğup büyümüş üniversite eğitimi için İstanbul'a göçen Mahmud'un (41) geçmişle ilgili anlattıkları ilgi çekicidir:

Ben gençken biri ayrılmış dendiğinde 'anasının evine gitmiş' demekti. "Anasının evine gitmek" diye bir deyim vardı. Kadın -çocuğu da varsa- alır çocuğunu, çantasını hazırlar evden çıkar annesinin evine giderdi. Hem yaşadığımız kültürde bunun örneklerini gördük hem seyrettiğimiz filmlerde... Kadın çeker ve gider. Benim evliliğimde en çok duyduğum cümle, "çık git bu evden" idi.

Mahmud'un 'reel olarak yaşadıkları' ile 'geçmiş' arasındaki tezata "benim en çok duyduğum cümle 'çık git bu evden' idi" olarak dikkat çekmesi; değişimin, mikro seviyedeki tezahürünü kavramak açısından önemlidir. Mahmud'un, geçmişle şimdiyi karşılaştırmak adına anlattığı anıda; 'ataerkil toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin', ev içi alandaki 'görev dağılımı' üzerinden örneklendirilmesi ilgi çekicidir:

Misal kayınpederim gazete okurken kayınvalidem çay servisi yapıyor, çay dökülüyor. Kayınpeder, kayınvalideye kızıyor "bu çayı neden buraya koyuyorsun?" diye. Kayınvalide dökülen çayı temizliyor, yeri süpürüyor bir daha çay getirip sehpanın üzerine koyuyor. "Bak çayı koydum" diyor öyle veriyor.

Geçmişte boşanmanın zorluğuna ve evlilik sözleşmesinin bozulmasına yönelik toplumsal bir 'hassasiyetin' bulunuşunu, Beşir (42) de yad etmektedir. Spekülasyon sınırında dolaşmak gerekirse Beşir ve Mahmud'un; geçmişle ilgili söylediklerinin, erkek egemen sistemin yapısal olarak güçlü şekilde sarsılmadığı ve erkeğin 'kocalık hakkının' devlet ve kurumlar aracılığıyla tanınıp korunduğu zamana dönük bir 'nostalji anlatısı' olduğu ileri sürülebilir haldedir:

¹ Fatmagül Berktaş'ın "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti" isimli konuşmasından, 26 Mart 2020, Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=eCSzUaE3LrY&t=2028s>

Bu kadar kolay değildi eskiden boşanmak, ayrılmak. Ben eskiden hatırlıyorum, babasının evine dönen kadın konuşulur geri gönderilirdi. Ne yaptın ki kocan seni gönderdi? İşte ‘dul bir kadın’ olmasına iyi gözle bakılmazdı. O evliliğin sürmesi için insanlar mücadele ederdi. Benim annem sekiz çocuk sahibi sıkıntılar çekmiş şiddet görmüş yine de son raddeye kadar dayanmış... Teknolojinin artması bunda çok büyük bir etken, hayatı gençler televizyondaki gibi zannediyor. Beşir (42)

Görüşülen babaların geçmişle ilgili tasavvurlarının ‘kaybedilmiş bir cennet’ anlatısını andırdığı söylenebilir. Bununla beraber ‘şimdiye uyumlanmanın’ kendi içinde çelişkili bir ‘hayat görüşü’ yaratabildiği de görülmüştür. Benzer bir paterne Bozok da (2018: 39-40) ulaştığını dile getirmektedir. Örneğin yirmili yaşlarının ortalarında çalışan bir kızı olan Süleyman (58), görüşme sırasında kendi kızının ‘çalışmasını’, ‘ayaklarının yere basmasını’ ve kocasına muhtaç olmamasını istediğini belirtirken; ‘kadınların çalışmasına’, yönelik olumsuz bir ima yüküyle harmanlanmış söylem üretebilmektedir:

Türkiye’deki boşanma oranlarının en büyük sebebi ne ben sana söyleyeyim mi? Kadınlara özgürlük verilmesi. Anladın mı ne demek istediğimi? Evleniyorlar ikisi de çalışıyor. İki sene üç sene sonra kadının burasına geliyor. “Ya ben zaten kazanıyorum bir de onun yükünü neden çekeyim” diyor. Eski zamanlarda yok böyle bir şey. Hepsi ev kadını. Tarabya’daki Türkiye’deki 70’li yıllarda herkes yokluk içinde büyüdü... Kadın kocasına saygı gösterecek, az konuşacak. Kadın biliyorsun biraz gevezedir... Hep kendisi zeytinyağı gibi su üzerine çıkmak ister.

Süleyman’un dile getirdiği ‘kadının evlilik içinde erkeğe tahammülünün azalması’ haline Ruspini (2013: 800-801) de -elbette olumlu bir gelişme olarak- dikkat çekmektedir. Bunun yanında kadının emek piyasasına dahil olmasıyla ilgili bir diğer ikircikli görüş Mahmud (41) tarafından dile getirilmiştir. Eşinin kendisini ekonomik olarak çok desteklediğini belirten ve boşandıktan sonra kadının kendisine ‘hayatını kurması için’ bir miktar para verdiğini de ifade eden görüşmeci yine de kadınların çalışmasıyla ilgili arada kalmış görünmektedir:

Para evliliklerde ayrılık sebebi olmayabilir ama kadının para kazanması evliliğin bitişini körükliyor. Kadının para kazanması çok önemli. Eski eşim en başından beri kazanıyordu. Buna bir itirazım da yok “kadın evde otursun erkek kazansın” da demiyorum ama yani artık günümüzde kadın de erkek de para kazandığında evlilik kolay yürümüyor veya ona göre evliliği inşa etmek gerekiyor. Ben yürütemedim.

İlk gençlik yıllarından itibaren aktif siyasetin içinde olan taşra kökenli bir diğer görüşmeci Kemal (58), değişimi makro ölçekte tanımlamaktadır. Görüşmeci, yaşanan toplumsal dönüşümün erkek üzerindeki etkilerini algılamasına dair ‘maskülinist okumalara açık’ bir çerçeve çizmektedir:

Kadın kente geldiğinde veya kent kültürü aldığı anda başkaldırma hakkı olduğunu fark ediyor. Ama bunu çok bilinçsizce yapıyor. Erkek bunu kabul etmiyor. Çünkü bin yıldır iki bin yıldır gelen geleneksel değeri yok olmuş erkeğin. Köydeki zavallı kadın başkaldırmış erkeğin otoritesine. Adam mesleksiz, adam fukara. Burasına asacağı bir rozeti yok mesleği yok adamın. Şehirde adamın kimliği yok. Bir büyük davaya ait olmak istiyor. Bir yere ait olmak istiyor çünkü köydeyken bir yere aitti. Gidiyor tarikatçı oluyor ya da siyasi partiye kaydoluyor ya da Fenerbahçeli oluyor. Bu adama bir de karısı kalkıyor posta koyuyor. “Çalışmıyorsun” diyor bilmem ne diyor. “Filanlar her hafta sonu piknikte sen bizi gezdirmiyorsun” diyor. Adamın zaten iskeleti ters dönmüş bir de sen onu aşağılıyorsun. Bu adam zaten pimi çekilmiş bomba kardeşim pimi çekilmiş bomba! Biri “neden baktın?” dese bıçağı sokacak... Yani birdenbire Türk erkeği kadın düşmanı olmadı. Kendisinden başka güçsüz bulsa onu da öldürecek ama kadına gücü yettiği için...

Jenerasyonunun arada kalmışlığına vurgu yapan Behlül (41), değişimin ölçeğini dar tutmakla beraber bir kopuşun varlığına doğrudan işaret etmektedir. Bununla birlikte görüşmecinin büyütülme şekliyle karşılaştığı pratik arasında ‘yarılmaya’ değişimi özellikle ilgi çekicidir. Zira bu arada kalış daha önce bahsedildiği şekliyle Türkiye’de erkekliğin “*interregnumu*” olarak değerlendirilmeye müsaittir:

Benim çağımdan sonra değişti –ben 78’liyim- 85’lerden sonra değişti çocuklar değişmeye başladı. Ama şöyle bir durum var bizim jenerasyon aileyle yaşam ile aileden uzak yaşam arasında kalmış bir jenerasyon. Biz böyle yetiştirilmiş son temsilcileri olabiliriz. Ataerkil büyütülmüşsün ama okudukların hayata bakışın çocuklarını büyütürken ki –ben iki erkek çocuğu sahibiyim – bakışın... Şu an kadınla erkeğin tamamiyle eşit ve özgürlüklerin yüksek olduğu bir toplumda yaşamalarını isterdim.

Çalışma kapsamında görüşülen babaların, modernleşmenin toplumsal cinsiyet üzerindeki etkilerini deneyimlediği ve söze döktüğü görülmektedir. Görüşmeciler, kadınlarla olan ilişkilerinde değişen ‘toplumsal cinsiyet düzeninin’ etkilerini deneyimledikleri ve ona dair kavrayış geliştirdikleri söylenebilir. Kimi görüşmecilerin, erkek egemenliğinin ‘klasik anlamıyla’ devam ettiği döneme verdikleri ‘altın çağ’ referanslarıyla yankısını bulan değişim; şahsi deneyimler, anılar ya da makro açıklamalarla karşılanmaktadır.

2.2. BOŞANMANIN ANATOMİSİ

2.2.1. Maddi Sebepler: Kadınsılaşma Endişesi ve Erkeklik Krizi

Yapılan görüşmeler kapsamında ortaya çıkan temel boşanma sebeplerinin başında erkeğin ‘işlerinin kötü gitmesi’, ‘işten ayrılması’, ‘iflas etmesi’ ya da ‘toplumsal açıdan kabul görmeyen’ veya ‘az kazandıran bir iş’ yapması gibi ekonomik kökenli nedenlerin öne çıktığı tespit edilmiştir. Genel olarak görüşülen erkeklerin yaşam hikayelerinde yer alan finansal kötü

gidişin, boşanmanın tarihçesinde kilometre taşı işlevi gördüğü söylenebilir. Çoğu durumda ekonomik kötü gidiş; halihazırda mevcut olan iletişimsel, cinsel, kültürel ve sair anlaşmazlıkları görünür kılan ve ivmelendiren bir pozisyonudur. (Jonas, 1989: 108-109; Lester, 1996: 152-153; Ruspini, 2013: 800)

Yapılan görüşmeler kapsamında ‘maddi farklılık’ sebebiyle öne çıkan ilk örüntünün; kadının aileden gelen ekonomik üstünlüğünün bulunduğu durumlarda yaşanan hoşnutsuzluk üzerinde işaretlendiği söylenebilir. Bu durumda erkek; içselleştirmiş olduğu ‘erkeklik kodları’ sebebiyle doğrudan ya da dolaylı müdahalelerin de etkisiyle kendini, ‘aşağı’ bir pozisyonda görme eğilimi geliştirebilmektedir.

Michigan Üniversitesi’nde 2001-2015 yılları içinde yürütülen hane içi gelir araştırmasının veri setini yorumlayan Syrd (2019: 14), erkeklerin eşlerine ekonomik açıdan bağımlı olduğu durumda stres seviyelerinin maksimuma ulaştığını söylemektedir. Bertrand v.d’nin (2013:1) Birleşik Amerika’da yürüttüğü araştırma, kadınların erkeklerden çok kazandığı ilişkilerin boşanmayla sonuçlanmaya eğilimli olduğunu göstermektedir. Doumbia ve Goussé (2019: 24-25) Bertrand v.d’nin araştırmasını Kanada’da tekrarlamış ve benzer sonuçlara ulaşmıştır. Aynı araştırma Wieber v.d (2015: 42-43) tarafından Almanya’da da tekrarlanmıştır. Kadınların erkeklerden çok kazanmasının bir ‘sorun’ olduğunu düşünen Batı Almanyalı katılımcıların oranı Doğu Almanyalılara göre yüksek çıkmıştır.

Bu bağlamda Connell (2017: 188), ev içi alanda işleyen ‘toplumsal cinsiyet rejiminin’, eşlerin çalışma ve gelir durumuna göre değiştiği tespitini hatırlatmakta fayda vardır. Yazar; kadının, erkekten ekonomik anlamda üstün olduğu durumlarda erkek egemen toplumsal cinsiyet düzeninin ‘çelişkiye’ girebildiğini belirtmektedir. Adamsons (2013: 485) da benzer şekilde yüksek gelir seviyesine sahip kadınların, erkeklerin ‘erkeklik rollerini’ tehdit edebildiğini savunmaktadır.

Bu bağlamda görüşmeciler üzerinde işlediği varsayılabilir ‘erkeklik krizine’ bağlı bir ‘kadınsılaşma endişesi’ olduğunu düşünmek mümkündür. Türkiye gibi erkek egemen toplumlarda; erkeklik, ‘güç’ ve ‘otorite’ gibi kavramlarla iliştilmektedir. Hatta erkek, esas itibarıyla ‘kadın olmayan’ olarak inşa edilmektedir. Bunun yanında ‘duygusallık’, ‘edilgenlik’ gibi ‘zayıf’ özellikler ‘kadınlık’ üzerine yapıştırılırken; ‘erkeklik’, ‘güçlülükle’ bir tutulmaktadır (Özdemir, 2019: 105-106). Benzer şekilde Bourdieu (2015b: 71) da ‘erkekliğin’; erkeğin, kendi içindeki ‘dişillğine’ ve kadına karşı bir ‘korkuyla’ inşa edildiğini belirtmektedir.

Kısacası ‘kadınsılaşma endişesinin’, erkeğin toplumsal olarak kadınlıkla ilişkilendirilmiş sıfatlarla nitelenme ve erkeğe iliştilirilmiş değerleri taşıyamamadan kaynaklanan bir korkuya denk düştüğü söylenebilir (Soysal Eşitti, 2020: 129). Edebiyat metinleri üzerinde yaptığı karşılıklı okumalarla kavramın ilk müellifi sayılabilecek Gürbilek (2007: 10), ‘kadınsılaşma endişesini’, “*erilliği kaybetme korkusu*” olarak tanımlarken; bunun, erkekliğin bir ‘ötekiye’ kaptırılması ve ‘çocuklukta kalakalma’ durumu olarak ifade etmektedir.

Araştırma kapsamında kullanılan ‘kadınsılaşma endişesi’ ifadesi, görüşülen erkeklerin maddi üstünlüklerinin olmaması ya da bir süre sonra yitirilmesi, karar alım sürecinde kendilerini etkisiz ya da ‘yok hükmünde’ hissetmeleri veya ev içinde ‘etkin olamamaya’ dayalı şikayetler bağlamında işlediği varsayılan bir hissiyata karşılık gelmektedir. Çalışmanın ‘Kuramsal Çerçeve’ kısmında da değinildiği üzere bu endişenin, ‘erkeklik kriziyle’ ilişkili olduğu varsayılmaktadır.

Medya sektöründe tanınan, başarılı bir kişi olan Tamer’in (46) boşanma hikayesi, bahsi geçen hale örnek olarak düşünülebilecek haldedir. Tamer, görüşme sırasında Bakırköylü orta sınıf bir ailenin çocuğu olduğunu özellikle vurgulamış ve eski eşiyle yaşadığı anlaşmazlıkların kökeninde; onun, ‘Acıbadem’de yaşayan’ üst-orta sınıf bir ailenin evladı olmasını görmüştür. Evliliklerinin ardından -Tamer’in üniversite yıllarından itibaren çalışarak biriktirdiği parayla aldığını söylediği- Beylikdüzü’ndeki eve yerleşen çiftin karşılaştığı ilk ekonomik kökenli sorun; eski eşin, Beylikdüzü’nde oturmaktan kaynaklı hissettiği ‘hoşnutsuzluk’ olarak belirtilmiştir:

Ben Bakırköylüyüm, orta direk tam anlamıyla. Hiçbir zaman çok borcumuz olmadı ama bolluğumuz da olmadı hiçbir zaman. Kendi evimizdi arabamız vardı ama hani ‘Tosba’ Volkswagen’di Mercedes değildi. Eşimin ailesi hayli varlıklı çıktı. Hani benim bazı şeylere ulaşmam için iki üç ay beklemem gerekmiş, onun için çalışmam gerekmiş o daha rahat ulaşmış. Tabii Kadıköy’de zengin bir semtin insanı... Beylikdüzü falan ona biraz şey geldi... Beylikdüzü’nde evimiz –utanarak söylüyorum- ‘lüks’ olmasına rağmen ‘Beylikdüzü’ kesmedi. Çünkü o Acıbadem’in insanı. Beylikdüzü ona hem uzak hem de hani ‘Beylikdüzü’... hani ‘Etiler’ olsa... Bir yakınım tüm bu maceralar bittikten sonra “Etiler, Beylikdüzü’nde olsaydı hiçbir sorun olmayacaktı” demişti, biraz öyle.

Tamer, eşinin ailesinin ona yönelik ekonomik eşitsizlikle ilgili doğrudan bir ‘aşağılama’ fiiline girişmediğini belirterek; ev içi alanda yaşadığı ‘hoşnutsuzluğun’, içinde bulunduğu durumu ‘zımnen’ doğrulayan çeşitli karar alışlarla geliştiğini ve perçinlendiğini belirtmiştir:

Mali yükün 4/3ü ondaydı (eski eşte) ben kendim hissediyordum bunu. Şöyle durumlar var kimse bana “sen para kazanmıyorsun ne zaman kazanacaksın?” falan demiyor ama mesela; çocuklar kreşe anaokuluna yazılacak kayınvalide gidiyor çok lüks bir yere

yazdırıyor geliyor. Sana kimse fikir sormuyor ve o iki çocuğun masrafı benim aylık kazancımın çok üstünde. Ha ben de çocuklarımın iyi bir yerde okumasını isterim ama beni bu şekilde ‘eziyor’ aslında. İki çocuk ayda beş bin lira altı bin lira o zamanın parasıyla. Ben ayda altı bin lira kazanmıyorum. Tabii ki boynum daha bükülüyor. Kendimi zayıf görüyorum. Kabahatli görüyorum. Buzdolabını dolduramıyorum, kiranın tamamını veremiyorum. Ben liberal büyüdüm öyle erkeklik rollerini çok içselleştirmedim ama mali açıdan güçlü tarafın ben olmasını isterdim ya da olsaydım tavırlarım farklı olurdu güçlü dururdum.

Yaşadığı hoşnutsuzluğun ‘erkeklik kodlarıyla’ bağlantısının olmadığını belirten Tamer’in, konuşmanın devamında “*şartlar tersine dönseydi eşiniz sizin gibi hisseder miydi?*” sorusuna yönelik eski eşin kendi sistemine kolaylıkla uyum sağlayacağını ama kendisinin böyle bir karaktere sahip olmadığını söylemesi anlamlıdır. Tamer’in, finansal açıdan eşten daha düşük bir konumda olması üzerinde yük oluştururken, benzer şartlarda kadının hoşnutsuz hissetmeyeceği yönünde bir spekülasyon yapması; mesafe konulduğu söylene bile, kaçınılmayan bir ‘erkeklik meselesi’ olduğunu düşündürmektedir. Başka bir deyişle, Tamer’in evliliği sürecince adını koymadığı bir ‘erkeklik kriziyle’ cebelleştiği söylenebilir.

Çıkarım bir seviye daha ilerletilirse Tamer’in yaşadığı temel memnuniyetsizliğin, eski eşin maddi durumunun onun ulaşamayacağı seviyede olması, eski eşin ailesine yakın oturulması ve kayınvalide ile baldızın ev alanında etkin olması dolayısıyla ‘kadınsılaşma endişesiyle’ ilgili olduğu düşünülecek haldedir. Ataerkil toplumsallık içinde negatif değerler yüklenmiş ‘kadınlığa dair sıfatlarla’ (Bourdieu, 2015b: 69) yan yana geldiğini düşünmenin; Tamer üzerinde, ‘kadınsılaşma’ merkezli bir ‘endişe’ ya da ‘hoşnutsuzluk’ hissi yaratmış olduğu söylenebilir. Çalışmada önerildiği şekliyle Tamer’in krizinin genel itibarıyla ‘içe dönük’ olduğu çıkarımı da yapılabilecek haldedir.

Haddizatında Tamer, ekonomik açıdan eşin ailesine bağlı olmasının, ‘normalde karşı çıkacağı durumları’, kabullenmesine sebep olduğunu dile getirmektedir. Bu durumun sembolik anlamdaki en çarpıcı örneğinin; ev içi alan mahremiyetinin işareti olarak ev anahtarına, ‘üçüncü kişilerin’ sahip olduğunu fark etmesi olduğu söylenebilir. Tamer bu durum karşısında, süreç içerisinde bilinçli olarak eve geç gitmeye ve iş yerinde oyalanmaya başladığını belirtmiştir:

Kayınvalidenin benim evime kapıyı çalmadan anahtarla girdiğini gördüğümde baya bi’ sarsıldım. Kapıyı açıp girmesi beni çok şaşırttı. Bunu ifade edemedim, maddi açıdan zayıf olduğum için boynum bükük... Kendimi öyle hissetmeseydim daha çarpışardım. Mesela bu üzerime gelecek öfkeden korkmazdım. Çünkü üzerime sen para vermiyorsun bilmem ne yapıyorsun gelecek ve onun savunması açıklaması yok. O yüzden konuşamadım. Çocukların pahalı yerlere yazılması falan da benim elimi kolumu bağladı. Çünkü kayınvalide benden desteğini bir ay bile çekse yanmışım çünkü o

çocukları okula bir ay bile gönderecek para yok. Yani maddi olarak güçsüz oluşum beni hep susmaya iten en büyük nedendi “bir şey demedim” benim evliliğimin özeti gibi.

Benzer bir örnek spor basınında çalışan ve tanınan bir kimse olan Mahmud’un (41) hikayesinde de görülmektedir. Üniversite eğitimi için taşradan İstanbul’a gelen Mahmud, lisansı sırasında tanıştığı eski eşiyle -aynı zamanda ilk sevgilisi- evlenmiş ve bir oğul sahibi olmuştur. Bununla beraber harcama pratikleri konusunda eşine ‘güvenilir’ bir profil çizmekte zorlandığını ifade eden görüşmeci, eski eşle arasındaki ekonomik kökenli sorunların etkilerini dile getirmiştir:

Ben 1999 yılında kredi kartı çıkardığımdan beri hep borçluyumdur. Rahat harcama yaparım. Evlenmeden önce ayda o günün parasıyla 14.000 TL bir borcum vardı. Çok rahat harcayan birisiydim param olmamasına rağmen. Öyle bir borçla geldim eski eşime sözün özü. Öyle bir borçla geldiğim için de dominant olamadım evin içinde. Hep onun baskısı altında kaldım ve evliliğimizin tamamı da böyle geçti 15 yıl boyunca. Eski eşim bu borçla alakalı bana kötü bir şey hissettiriyordu desem yalan olur. O çok sevdi beni ama ara ara kızıyordu. Kafasında hep o kaldı çünkü. Evlenirken 14.000 TL borç gelmiş... Tahmin etmiyorum ki o dönemi unuttuğu bir gün olsun. Hep bir kontrolü vardı.

Görüşmecinin evliliğine taşınan yüklü borç miktarının, ev içi alanda hâkim konumda olamayışına sebep olarak göstermesi ilginçtir. Zira bir yandan eşinin ona borçla alakalı kötü davranmadığını da belirten Mahmud’un, içselleştirilmiş erkeklik kodlarından hareketle bir tür ‘suçluluk duygusuna’ kapıldığı ileri sürülebilir haldedir. Spekülasyon sınırında hareket edilirse görüşmecinin, erkeklige dair bir ‘kusur’ telakki ettiği söylenebilecek ‘yüksek derecede borçlu olma’ ya da ‘borç yükünün eşe de sirayet etmesi halini’, içten içe bir tür ‘erkeklik ehliyetinin’ eksikliği olarak düşünmüş ve kendini ‘pasif’ bir konuma yerleştirmiş olduğu iddia edilebilir.

Kadının, erkekten ekonomik olarak güçlü olmasının boşanma üzerindeki etkisine başka bir örnek Ankara’da bir kamu kurumunda yüksek dereceli bir memur olarak çalışan Behlül (41) üzerinden verilebilir haldedir. Ne var ki anlatıya göre Behlül bağlamında eşin ailesi; sahip olduğu zenginliğin yarattığı ‘farkı’, damat üzerinde daha ‘keskin’ şekilde hissettirmiş görünmektedir. Öyle ki Behlül, eşin ailesinin sahip olduğu serveti yönlendirme biçimini oldukça negatif bir şekilde betimlemektedir:

Eski eşimin –babadan kalma- maddi durumu benden iyi. Babası erken yaşta vefat etmiş, annesi işleri devralmış, ilkokul mezunu. Annenin hegemonyasında ve onun yönetiminde onun baskısıyla büyümüş. Ataerkilden de baskın bir anne var karşınızda. Kontrolcü yönetici bir konumda annesi... Çünkü bir mal var ortada bütün herkes onların düşmanı ya da ‘o malın sahibi olmaya çalışan’ kisvesine bürünmüş onların gözlerinde. Herkes korunulması gereken insanlar gibi.

Behlül’ün evliliğin bitiminde önemli bir sorun yükü olarak kavradığı ‘eşle arasındaki maddi fark hali’; eski eşin aile üyelerinin ‘hal’, ‘tavır’ ve ‘davranışlarıyla’ vurgulu hale gelmiş

görülmektedir. Özellikle eşle birlikte verilmiş büyük bir satın alma kararının başka bir ortamda eşin aile üyeleri tarafından ortadan kaldırılmaya çalışılması görüşmecinin, eşle olan ilişkisi üzerinde olumsuz etki yaratmış gibidir:

(Eşle arasındaki ekonomik farkı) özellikle çocuk olduktan sonra hissetmeye başladım, hissettirildi de. İlk çocuğum doğduktan sonra eşim çalışmamaya başladı, arabayı sürekli o kullanıyor ve benim arabaya ihtiyacım olduğunda sorun oluyordu. Ankara’da –Ümitköy’de oturuyorum o zaman- uzak. Arabaya ihtiyacım olduğunda istemek durumunda kalıyorum. Ben ikinci arabayı alma fikrini beyan ettim –ki birikmişimiz vardı, yeni evlenmiştik- Eşimle bir akşam yemeğinde konuştuk yaparız güzel olur gibi ertesi gün annesi çağırmış oraya gittik. Eşim hiç konuyu bile açmadan eski kayınbiraderim “ikinci arabanın kaskosu nolucak, sigortası nolucak?” işte şöyle olucak böyle olucak... demeye başladı. Bunu ilk orda hissettim. Bir daha da bunu hissettirebilecekleri herhangi bir topa girmedim mal ya da mülkle alakalı alım satımlarla ilgili –hep zaten ailesiyle görüşüyordu- hiçbir zaman müdahil olmadım. Haberdar edilmeyi bekledim ama hiçbir zaman haberdar da edilmedim. Bu da tabii ki doğal olarak siz de bir kırılgnlık yaratıyor.

Behlül’ün eşiyle ortaklaşa aldığı söylediği kararın, kayınbiraderi tarafından akamete uğratılması muktadir olamamaktan kaynaklı bir ‘kadınsılaşma endişesi’ olarak düşünülebilecek haldedir. Zira görüşmeci eşinin ailesinin ekonomik durumunun kendisine göre iyi olmasını ‘önemsemediğini’ belirtmektedir. Ne var ki Behlül’ün anlattıklarına göre eski eşin ailesi; servetlerini ‘damattan’ koruma tavrı geliştirmiştir. Bu bağlamda en azından görüşmecinin, eşin ailesinin tavrından ötürü kendini ‘dışlanmış hissediş’ bir veri olarak kabul edilebilir haldedir. Eşin ailesinin ekonomik kararlar üzerinde Behlül’ün fikrini yok sayması ya da çiftin kararlarına müdahil olması; görüşmecinin, kendini ‘etkisiz’ hissetmesine sebep olmuş olabilir. Gürbilek’in (2004: 10) tarifiyle bu durumun, ataerkil bir toplumsal formasyon içerisinde “*erişkinliğin bir yabancıya kaptırılmasından*” kaynaklı hissedilen ‘endişe’ olarak düşünülmesi müsait hale gelmektedir.

Tüm bunların haricine genel olarak ekonomik darboğaz çiftler üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir. Söz gelimi Van’da bir evlilik gerçekleştiren Behram’ın (36), eski eşiyle ‘mevcut sorunların üzerine’ girdiği ekonomik darboğaz; ilişkilerini sona yaklaştıran bir unsur olarak göze çarpmaktadır:

Evlendikten sonra tüm bu tartışmaların üzerine bir de maddi sıkıntılar binince haliyle işler çığırından çıktı. Bence hamilelik döneminde ilişki çok kırılgn olabiliyor ben bu süreci iyi yönetemedim. Bunu iyi yönetebilenler evliliklerinde başarılı olabiliyorlar. Ben şahsen başaramadım. Eşim alıngan oluyordu –ki ben ondan 4 yaş büyüğüm- ben idare etmiyordum. Belki bu süreci iyi yönetebilsem, çocuk doğduktan sonra belki evliliğimiz kurtulabilirdi. O ne kadar alıngan davrandıkça ben de o kadar üzerine gittim.

Benzer bir sorunla medya sektöründe çalışan ve senaristlik yapan Erhan'ın (40) da karşılaştığı söylenebilir. Mersin'de doğan görüşmeci, küçük yaşlarda İstanbul'a taşınmış ardından üniversite eğitimini de bu kentte tamamlamıştır. Görüşmeci, mülakat esnasında 'esnek' bir erkeklik konfigürasyonuna sahip olduğu izlenimi uyandırmıştır. Erhan'ın kimi zaman çok kimi zaman az gelir getiren 'düzensiz bir iş' olarak tanımladığı senaristlik; istikrarsız bir finansal durum içinde bulunmasına sebep olmaktadır. Hazırladığı projeyi tamamlayabilmek için gelen teklifleri reddetmeye başlayan görüşmecinin 'para kazanmaması', çocuğunun doğumundan sonra ev içi alanda ciddi problemlerin doğmasına sebep olmuş görünmektedir:

Yani kadının bana sevgisi ve saygısı bitti bunu açık açık söylemese de. Ben kendi projemi tamamlamak için iki ay üç ay gelen işleri kabul etmedim. Özellikle çocuk olduktan sonra ben düzenli para kazanmadım. Belli bir süre idare edecek paralar kazanıyordum. O da bir yerde düzenli maaşlı bir işte çalışmak istemedi proje bazlı çalışmaya geçti. Ekonomik kriz patlayınca, ücretler düşünce onun tek başına kazandığı para üçümüzün yemesi içmesi geçinmesine yetmedi. Bazı şeylerden kısıldı haliyle. O bundan da çok şişti kendi potansiyeline yakıştıramadı. 'İkimiz de aslında iyi eğitilmiş kariyerli prestijli insanlarız ama bu halimizi hak etmiyoruz' düşüncesine girdi.

Erhan özelinde evliliği krize sürükleyen süreç, çocuğun doğumunu takip eden dönemde bakım masraflarının artmasıyla; eski eşin, üç kişinin giderlerini karşılamakta güçlük çekmesi ya da karşılamaktan 'esef duymaya başlaması' olarak değerlendirilebilecek haldedir:

Çok isteyerek çok severek çok aşkla evlendik kendimden de ondan şüphem yok. Aynı istekle şehvetle çocuk yaptık ondan da şüphem yok. Sonra olmadı. Son iki senede olmamaya başlayan bir şey bu... Herhalde dünya düzenlerimiz farklılaştı. Maddi olarak özellikle. Maddi sorumlulukların tamamını taşımak onu büyük bir stres bozukluğuna sürükledi. Ayarı bozuldu kadının. Özellikle çocuk olduktan sonra. Bende "aman ölürüz aman aç kalırız" düşüncesi gelişmedi. Zannediyorum yaradılışla alakalı bir duygu bu. Doğurduğu insanı hayatta tutamayacak paranoyası onda bir paniğe sebep olmuş olabilir. Bunun sorumlusunu 'ben' olarak gördüğünde ise çöküşe geçtik.

Erhan'ın evliliğinin 'o çalışmadığı için' bitebilmesi, bir bütün olarak 20. yüzyılın ortaları ve 21. yüzyılın başına ait bir fenomendir. Görüldüğü üzere geçmiş ataerkil anlayışın 'eve erkek getiren erkek' toplumun kimi tabakalarında silinmiş bazı evliliklerde kadın tek gelir getiren rolünü oynayabilir hale gelmiştir:

Aslında sen de çalışsan senin kazandığın üçümüze yeter diye düşünüyordu. Ben de onu çok istemedim. "Gerekirse pazarda limon sat" derdi bu onun cümlesidir... Bunu yapmadım. Çok başlarda yapsaydım, belki toparladım ilişkiyi ama bir noktadan sonra yokuş aşağı gitmeye başladı ben de saldım açıkçası. O sürede iki ay üç ay kira ödeyemedik. Bunu 'sorumsuz baba', 'ailesine değer vermeyen bir koca' olarak değerlendirdi. Bence benimle olan ilişkisine olan inancını yitirdi. (Erhan, 40)

Erkeğin ‘mevcut işini sürdürememesi’ ya da ‘iflas etmesi’; boşanma hikayelerinin ‘ekonomik sebepleri’ arasında dillendirilen temel bir örüntüdür. Yapı marketler için mal ithal eden bir iş insanı olan Ali’nin (51) anlatısına göre, halihazırda çeşitli problemlerle boğuşan evliliğinin bitme sürecine girişi; ‘finansal krize saplanması’ ve malvarlıklarına hukuki operasyonlar aracılığıyla el konulmaya başlanmasıyla eş zamanlı olmuştur. Ali, halihazırda ekonomik açıdan alçakgönüllü bir hayat yaşamakta ve ailesiyle aynı evde konaklamaktadır:

Benim işim 2001 yılındaki krizden sonra -ithalatçı idim yapı marketlere mal satıyordum- biraz hırpalandı ama problem yoktu. Ben de daha sonra riski taşımamak için içerde imalat yaptırmayı planladım ve buna göre bir şekillenme içine girdik. Orada da fason üretim yaptırdığım firmanın sıkıntılarını üzerime aldım. Onun finans yükü kendi finans yüküm... Sistem de kendini bir taraftan büyüttüğü için benim işim de bir taraftan büyüyor dolayısıyla sermaye ihtiyacı büyüdü bu bankalarla karşılanmaya başlandı falan falan falan “Ali bu işi kapatsın” noktasına gelindi. Benim boşanmam 2009. Film 2007-2008 gibi iyice koptu. Benim bu sıkıntım 2001’den 2012’ye kadar sürdü. Tabii burada panik atak sıkıntıları oluştu. Bir tür eşimin yanımda olup olmadığı hissiyatı oluştu.

Ali, borç yükünü kaldıramamasının ardından başlayan icralar sonucunda evliliğin bitiş noktasına geldiğini ileri sürmektedir:

Bir süre sonra yanımda tamamen olmadığını hissettim. Ben bir gün mail atıp üç dört günlüğüne uzaklaşacağımı söyledim. Döndüğümde de “benimle misin değil misin?” diye sordum. “Tabii seninleyim” dedi. Salı günüydü. O gün annesine gitti pazar günü tekrar görüştük. “Bir sıkıntı var” dedim. “Evet var” dedi. “Boşanmak mı istiyorsun?” dedim. “Bilmiyorum” dedi. Ama aile içinde konuştuklarını ve bir karara vardıklarını hissettim. Bu arada ailem de durumumu düzeltmek için ne var ne yok satmaya başladı. Tabii çok korkuyordu eski eşim. İcralar gelicek şu gelicek bu gelicek diye çok korktuğunu sonradan anladım ben. Geçmişinde de hiç yokluk gibi bir algı olmadığı için...

Benzer bir patern uzun süre aynı iş yerinde çalıştıktan sonra çeşitli sorunlar sebebiyle ayrılan Ömer’in (53) hikayesinde de görülebilmektedir. İki tarafından çalıştığı ve geçmişte ciddi şekilde ayrılık noktasına gelen çiftin evliliğinin sonlanması, Ömer’in işsiz kalmasını takip eden süreçte girdiği ‘bunalım’ neticesiyle ivmelenmiştir:

2013 yılında evde biraz mobbing var. İşyerinde de mobbing başladı. Ben 23 yıl aynı yerde çalıştım, o meslekte çok iyi oldum özgüvenim öyle bir tavan yaptı ki birilerine ders vermek amacıyla kendi şirketimi kurdum ve işyerinden ayrılmayı talep ettim. İşten ayrılınca depresyona girdim. İşe yaramaz olduğumu düşünmeye başladım. Faturalar gözüme batıyor. Baya bi ağır depresyon... korku, kalkmak istemiyorum. Yatalak oldum. Kalkmak istemiyorum uykum da yok arada ilaç içip uyumayı denedim intihar gibi göründü. Hastanede uyandım, midemi yıkamışlar. Yattım... Eşim ve ailesi bana hiç saygı duymadılar sürekli “kalk neyin var senin amma uzattın” sanki çok biliyorlarmış gibi. Orada bana şefkat gösterseler ben daha çabuk ayağa kalkardım. Çok sevgisizdi eşim bu dönemde. Şefkat göstermeye çalıştılar mı? Evet, ama yapmacıkta bana göre.

Sabırsızdılar. Belki şefkatle ilgilendiler ben öbür türlü anladım. Mesela psikoloğa geliyor eski eşim benimle yanımda ‘şöyle’ duruyor “çabuk şunu iyileştir tak fitili bitsin” gibilerinden. Ben depresyona girmeyebilirdim benim depresyonumu tetikleyenlerden biri Arzu (eski eş) zaten.

Anlatısına göre Ömer’in deneyimlediği temel çatışma; işsiz kalınca ‘bir işe yaramama hissinin’ üzerine tebelleş olması ve eşinin bu dönemde ona ‘samimiyetsiz gelen’ tavırlarında kristalleşmektedir. Bu bağlamda Sivas’tan İstanbul’a göçmüş bir ailenin ‘geleneksel ataerkil değerlerle yapılandırılarak’ büyüyen oğlu Ömer’in; ‘kimliğini’ belirleyen temel kolonlardan biri eksildiğinde, yaşadığı ‘kriz’ rahatlıkla seçilebilmektedir. Benliğini çalıştığı ‘iş’ ve ürettiği ‘fayda’ üzerinden kurduğu ileri sürülebilecek görüşmeci, işsiz kalışla beraber ‘ağır’ bir depresyonu deneyimlemek durumunda kalmıştır. Kişinin işsizlik sonucu yaşadığı ‘kimlik kaybı’ hissi; evlilik bağlamında, çeşitli sorunlara yol açmış görünmektedir.

Bu bağlamda Sancar’ın (2009: 58), kapitalist ekonomi içerisinde erkeğin ‘çalışıyor’ olma şartının; ‘erkek’ sayılabilmek için merkezi önemde olduğu tespitinin hatırlanması faydalı olabilir. Bununla beraber neo-liberal emek piyasası içinde deneyimlenen çalışma saatlerinin ‘belirsizleşmesi’ veya doğrudan ‘işsizlik’ halinin, erkekliğin krize girmesinde etkili olduğu düşünülebilir (Sagel, 1992: 132)

Bunun haricinde çalışılan işin ‘prestijinin’ evliliğin dağılması bağlamındaki etkisine Seymen’in (48) hikayesi örnek gösterilebilir. Artvin’den İstanbul’a göçen sekiz çocuklu bir ailenin en küçük evladı olan Seymen, eski eşiyle yaşadığı sorunların kökeninde yaptığı işin, toplumsal bağlamda kıymet görmemesi ve eşin ona bu yöndeki ‘serzenişlerinin’ bulunduğu işaret etmektedir:

Evin içinde 6. 7. seneden sonra çatışmalar başladı. “Sen çalışmıyorsun” derdi ama senin çalıştığın görülüyor ki. Telefon tamir ediyorsun bilmem ne yapıyorsun ama bunlar görülüyor. “Eşin ne iş yapıyor?” “Telefoncu” “Nerede?” “Sahilde” gibi oluyordu.

Erkekliğin, reel şartlar içinde ‘krize girmemiş’ veya ‘girememiş’ olduğu kimi durumların; farazi şartlar altında ortaya çıkmayı bekleyen bir ‘buhranın’ çekirdeğini taşıdığı düşünülmektedir. Adana’da doğup büyüyen ardından evlenerek İstanbul’a taşınan Beşir’in (42) konuyla ilgili anlattıkları sosyal-ekonomik belirleyenlerin kendini korumadığı bir senaryoda hissedilecekleri özetlemektedir:

Kadının maaşı sorulmaz bizde – öyle bir kültürden geldim- bilinmez de. Niye bilesin ki ihtiyaç duymazsın. Kadın zaten evi çekip çevirendir. Kadın zaten nasıl harcayacağını nasıl tasarruf yapması gerektiğini bilir düşüncesiyle bakıyorsun. Aksine kazandığınla

evi geçindiriyorsun. Onun ihtiyaçlarını karşılıyorsun o kazanmasına rağmen. Çünkü sen ondan daha fazla kazanıyorsun. Zaten kadının daha fazla kazandığı bir ilişki beni rahatsız ederdi. Kendimi biraz ezik hissedirdim. Bu kişisel bir şey bunu başka birisi daha olgun karşılayabilir. Atıyorum benim eşim on bin kazanıyor ben üç bin kazanıyorum. Doğru bir kadınsa sıkıntı yok ama eski evliliğim özelinde konuşuyorum ben yine üç binle evi geçindirmeye çalışırdım. Bu “nasıl olur da o benden daha fazla kazanır ben kendimi küçük hissediyorum ezik hissediyorum değil” yani erkek olarak sorumlulukları benim yerine getirmem gerektiğini düşündüğüm için. Aslında hayat müşterek, eşlerin kazançları ortak paydada harcaması lazım biliyorum her şeyin farkındayım ama ben daha mı ataerkil dersin aldığı kültürle mi alakalı dersin bilmiyorum ama evin geçindiren taraf ben olayım isterim ama doğru kadın da tasarrufu yapan taraf olsun.

Beşir’in kadının maaşını kasıtlı olarak bilmek istememesi tavrı, bir bakıma kadınların emek gücüne katıldığı ‘yeni piyasa şartlarını’, zımnen kabul etmeme isteği olarak düşünülebilecek haldedir. Bununla birlikte Beşir reel şartların, ‘kadın-erkek ilişkisi’ üzerindeki etkisinin ‘farkında’ olduğu söylenebilir. Ne var ki görüşmecı kadını, ‘ev için tasarruf yapan ve parasını neye harcayacağını bilen’ konumuna sabitleyerek; toplumsal cinsiyet kodlarını, ‘yeni piyasa şartları’ ekseninde yeniden üretiyor ya da eski kodları yeni düzene uydurmaya çalışıyor görünmektedir.

Aynı zamanda Beşir’in, kadının kendisinden daha çok kazandığı alternatif bir senaryoda ‘kendini ezik hissedeceğini’ belirtmesi önemli görünmektedir. Geleneksel ataerkil kodlarla büyümüş bir kimse olarak Beşir’in eşi, kendisinden çok kazansa bile yine ‘kendisi fazla kazanıyormuş gibi’ evin harcamalarını karşılamaya çalışacağını beyan etmesinin altı özellikle çizilmelidir. Çalışma hayatında başarılı olan ve görece ‘iyi’ şartlarda bir hayat sürdürebilen Beşir’in bir tür ‘değişimi görmezden geliş hali’ içinde olduğu düşülebilir.

2.2.2. Üçüncü Kişilerin Etkisi: Muktedir Olamama ve Çocuklaştırılma

Yapılan görüşmeler bağlamında erkeklerin evliliklerini bitişe sürükleyen sorunları, üçüncü kişilerin etkileri üzerinden tarif ettiği görülmüştür. Bu şikâyet başlığı basitçe; ‘üçüncü kişilerin çifte müdahale etmesi’, ‘ev içi alanda sıkça bulunması’ ya da ‘belli bir süre yaşaması’, damatla kayınpeder veya damatla kayınvalide arasında kimi zaman şiddete varan ‘iktidar sirtüşmelerinin yaşanması’ ve ‘çiftin karar alma sürecinin iki kişi arasında işletilemiyor olması’ şeklinde bileşenlerine ayrılabilir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın 2014 yılında yayınlandığı araştırmaya göre erkeklerin boşanma kararı vermesinde ‘yakın çevrenin evliliğe müdahalesi’ başı çekmektedir (TAYA, 2014: 76).

Bahsi geçen durum, erkeğin ‘kocalık hakkının’ kayınpeder ya da kayınvalide -kimi durumlarda diğer aile üyeleri- aracılığıyla belirli bir süre ‘kesintiye uğratılması’ veya ‘aşındırılması’ olarak düşünülebilecek haldedir. Görüşmeler neticesinde, kimi vakalarda erkeğin ‘kocalık hakkının’ yürütememesini; kadına ya da bir nesneye yönelen trajik ‘şiddet eylemleriyle’ dışa vurduğunu da kayda geçirilmiştir.

Bu bağlamda görüşülen erkeklerin üçüncü kişiler marifetiyle muktedir olamama hali ‘çocuklaştırılma’ olarak kavranacaktır. Metin içinde kullanılan ‘çocuklaştırılma’ ifadesi; bir sebeple ev içi alandaki ‘kocalık hakkının’, hiyerarşik olarak daha ‘üst’ konumda olan bir üçüncü kişi ya da kişiler tarafından ‘fiilen’ kesintiye uğratılması hali olarak düşünülebilir. Bahsi geçen ‘kesintinin’ görüşmeciler üzerinde yarattığı ‘hoşnutsuzluk’, bu çalışma kapsamında irdelendiği şekliyle ‘erkeklik kriziyle’ ilişkili görülmektedir.

Bu bağlamda Behlül’ün (41) evliliğinin bitişinde temel sorun; görüşmeciye göre eski eşin ailesinin babadan kalan bir serveti yönetiyor olması ve eşin kendi ailesini, Behlül’le olan ilişkisine yeğ tutmasından kaynaklanmaktadır. Görüşmeci; eski kayınvalidesinin, eski eşiyle ilişkisi üzerindeki etkisini, boşanma sonrası halini soranlara “*kayınvalidemle ayrıldım*” diyecek ölçüde etkili görmekte ve öne çıkarmaktadır:

Kayınvalidemin ekonomik olarak bir etkisi yoktu zaten ben öyle bir evliliği kabul etmezdim ama yönetim açısından eşimin vereceği tüm kararlara karışıyordu. Mesela oturuyoruz karı koca şunu yapalım mı yapalım diyoruz iki gün sonra fıkirden vazgeçiliyor. Hatta tam tersi ifade ediliyor. Anlıyorum ki o ara anneyle paylaşımlar oldu ve bu hep böyle devam etti. Yakaladığım zamanlar oldu, itiraf ettiği zamanlar oldu. Hiç alakası yokken -yani annesinin kardeşinin haberi yokken- konuştuğumuz bir şeyin ertesi gün onlar tarafından dile getirildiğini gördükten sonra buna emin olmuş oldum. Ben hep şey derim insanlara “nasıl ayrıldın?” diye soranlara “ben kayınvalidemle ayrıldım” diyorum. (Behlül, 41)

Benzer bir problemten Tamer (46) de mustarıptır. Beylikdüzü’ndeki kendi evinden -eşinin ilçenin konumundan duyduğu hoşnutsuzluk sebebiyle- Acıbadem’e taşınan görüşmeci, kayınvalidesi ve baldızının, evlerine sık gelip gitmelerinden rahatsızdır. Zira yeni taşınılan ev, kayınvalide ve kızının yaşadığı eve çok yakın konumdadır. Ayrıca görüşmecinin ailesi Bakırköy’de yaşadığından, Beylikdüzü’nde ikamet edilirken ‘kendi’ ailesi eve yakın durumdadır. Ne var ki Acıbadem’e taşınılınca Tamer’in ailesiyle olan iletişim görece zayıflamıştır. Tamer bu durumu görüşme esnasında “*ben burada biraz yalnız kaldım, çevremi onun sülalesinin çok yakın markajı sur gibi sardı ve bunun içinde tek başıma kaldım*” şeklinde tanımlamıştır:

Bunlar (kayınvalide ile baldızı) benim evimden çıkmadılar. Ben kendi evimde –bir de maddi olarak dediğim gibi çok güçlüler- daraldıkça kendi evimde misafir oldum. Şey durumuna gelindi bir yerden sonra; evin arka odasını üniversiteli bir çocuğa kiraya vermişler de çocuk geliyor gidiyor arada gibi... O kadar ‘yabancılaştım.’ Kriz boyunca genelde bana bağırıldı ben yanıt vermedim. Genelde sustum. Fakat bu konular da konuşulamadı çünkü ‘anne’ kavramı olduğu için eşim de şey yok ‘bunu tartışalım’ yok konu onun annesiye o haklı. Senin zaten bir sürü kabahatin var zaten eve de çok yardımcı olamıyorsun falan.

Tamer’in hikayesini anlatırken seçtiği kelimeler; ekonomik anlamda güçsüzlüğe eşlik eden varsıl üçüncü kişilerin, ev içi alandaki etkinliğinin yarattığı ‘kocalık hakkı’ yitimini ve ‘çocuklaştırılmayı’ kristalize bir şekilde açığa vurmaktadır. Zira görüşmeci, ‘koca’ sıfatıyla bulunduğu evin içindeki pozisyonunu tasvir ederken; evde bulunma halini, ‘evin arka odasının üniversiteli bir çocuğa kiraya verilmesine’ benzetmiştir. Görüşmecinin ‘erkeklik kriziyle’ bağlantılı bir memnuniyetsizlik içinde olduğu ileri sürülebilecek haldedir. Çocuklar doğduktan sonra salonda yatmaya başladığını ve bunun bir süre sonra ‘normal’ hale geldiğini belirten Tamer, evliliğin hayal ettiği gibi bir kurum olmamasından yakınmaktadır:

Ben evliliği iki kişi arasında olan bir eylem zannediyordum ama baldız, annesi bilmem ne... kalabalık bir aile benim hayatıma dahil oldu. Benim ailem gittikçe uzak kaldı zaten fiziksel olarak da uzaklaştık onlardan. Bir süre sonra kayınvalide ve baldızın varlığından çok çok rahatsız olmaya başladım. Çünkü şeyi fark ettim eşim tamamıyla annesine bağımlı bir insan. Ben bunu flört sırasında fark etmedim. O anne hep yanımda. Bizim yanımda olmasa bile şu koltukta oturuyor... Bir de bir baldız var o çok benim kültür olarak haz edeceğim bir insan değil biraz şımartılmış biri. O da evimizde. Biz hiçbir zaman anne-baba-çocuklar yaşayamadık böyle bir şeyi. Her zaman bir kişi daha var hiç kimse olmasa bakıcı var. Yav kim bu kardeşim evlilik oturucuz film izlicez falan benim hayallerim buydu o filmi beş kişi seyretmeyi düşünmüyordum ben bir de yanda çocuk ağlamasıyla

Geleneksel ataerkil değerlerle yapılandırılmış bir ‘habitus’ barındırdığı söylenebilecek Beşir’in (42), yaşadığı ev Tamer’e benzer şekilde eski eşin ailesine yakın bir lokasyondadır. Fakat, Beşir özelinde ev içi alanda kayınpeder; iktidarını, görüşmeci üzerine ‘fiilen’ dayatıyordu. Kayınpederin, ev içi alandaki rahat tavırlarının; damadın, ‘özel alanında hakim olamaması hissini’ uyandırdığı ileri sürülebilecek haldedir. Bu durum, ‘kocalık hakkının’ aşındırılması ya da ‘çocuklaştırılma’ olarak düşünülebilecek durumdadır:

Benim ailem Adana’da çok uzaktaydı. Bizimkiler toplasan iki kez gelmiştir diğer aile fertlerimden abilerim bir kere geldi -bir gün kaldı- ablam iki ya da üç kez gelmiştir. Düşün ki biz eski eşimle dokuz sene evli kaldık. Onun ailesi iki bina ileride oturuyordu. Onun aile fertlerin işten geldiğimde -misal babasını- kanepede iki seksen uzanırken görüyordum elinde kumanda... Çocuk olduğunda hiç çıkmaz oldular, her gün içimizdeydiler. Her şeye müdahildiler. Bu beni rahatlatıyordu, evimde rahat hissetmiyordum. Kayınpederin kanepeye uzanmış sen koltuğun ucundasın oradan televizyon izliyorsun. Sürekli onlar sohbet halinde sen yalnız başına televizyona bakıyorsun. Ailesinin sözünden de hiç çıkmayan bir kız. Hala öyle.

Kayınpederin sembolik iktidarına karşı ‘kocalık hakkını’ kaybetme halinin en dramatik örneklerinden biri Şevket’in (40), yaşam öyküsünde ortaya çıkmaktadır. Görüşmecinin doğrudan evliliğinin ‘bitme sebebi’ olarak işaretlediği bu durum; ev içi alandaki çeşitli ‘sembolik iktidar’ nesnelerinin -Beşir’in hikayesinde de öne çıkan ‘televizyon kumandası’ gibi- kontrolünün kaybedilmesi ya da ‘eve gelme/evden çıkma’ saatlerinin, ‘kayınpeder tarafından’ belirlenmesi fiilleriyle görünür hale gelmektedir:

Ladin’i bakıcıya vermeyelim de biz büyütelim düşüncesiyle işin içine aileler girdi. Üç ay benim annem üç ay onun ailesi bakıyordu. Onun ailesi baktığında, ailesi İstanbul’a gelip yerleşiyordu. Ailesiyle ilişkilerim çok iyiydi. Annesi beni severdi de babası otoriter ama köylü, hastalık hastası, her istediğinin olmasını isteyen ikinci bir çocuk gibiydi aslına bakarsan. Tomris (eski eş) bu sefer Ladin ve ailesiyle ilgilenmeye başladı ben yine zincirin dışında kaldım. Eve gelip giden televizyon kumandasının kontrolünü kaybeden iktidarsız bir erkeğe dönüştüm. Benim evliliğimin bitmesine sebep olan şey bu.

Görüşme esnasında eski eşinin, kardeşleri arasında kendini ‘en sevilmeyen’ olarak addettiğini ve bu yüzden kendini, babasına sürekli ‘kanıtlama/sevdirmeye ihtiyacı’ içinde olduğunu belirten Şevket; kayınpederin, ev içi alanda kızının psikolojisinden güç alarak kurduğu ‘iktidardan’ şiddetli şekilde rahatsız olduğunu belirtmiştir. Tıpkı Beşir’in deneyimlediği gibi Şevket’in de kayınpeder tarafından ‘koca olma ehliyeti’ elinden alınarak ‘çocuklaştırıldığı’ söylenebilecek haldedir. Bu bağlamda yaşanan hoşnutsuzluk, ‘erkek kardeşler arasındaki anlaşmanın’ üzerine inşa edildiği ‘yenilmiş babanın’ ölümden döndürülmesi ve oğulun ‘kocalık hakkını’ tehdit etmesi olarak speküle edilebilir durumdadır:

Her şeyin kontrolünü babası aldı. Pişecek yemekten evde giriş çıkış saatlerimize kadar... ve Tomris buna karşı çıkamadı. Onun annesi babası Ladin’e bakmak için geliyor elbette bakıcı değil ama bakıcın olsa ne olur? Gezersin arkadaşlarınla vakit geçirirsin. Biz hemen eve gitmek zorundaydık. ‘Dışarı çıkalım bir kahve içelim’ diye ikna ettim diyelim babasının ‘bu saatte nereye gidiyorsunuzunu’ duyardım. Karımı alıp dışarı çıkıyorum ya çocuk da uyumuş! Halk TV izlemek zorunda değilim! Annesi “siz gidin gidin ben babanızı oylarım” derdi ama o çıkmak bir gerginlik sebebi. ‘Babam ne der’ gerginliğiyle dışarda oturmanın bir tadı tuzu olmuyor.

Kanun önünde tanınmış evlilik aktine imza atarak ‘kocalık hakkına’ sahip olsa dahi ‘iktidar sahibi olamayış’, Ömer’in (53) de başından geçmiş bir durumdur. Görüşmecinin kendisi de eşi de görece ‘iyi’ işlerde çalışıyor ve ‘orta gelir düzeyinde’ bir hayatı finanse edebiliyorsa da Ömer; sahip olduğu evin içerisinde kendini, “iç güveysi gibi” hissettiğini beyan etmiştir. Onun özelinde maliki olduğu evin anahtarının eski eşin aile üyelerine dağıtılmış olması, ‘sembolik anlamda muktedir olmayışın’ kritik bir göstergesi hüviyetindedir:

Ben onun ailesiyle evlendim, iç güveysi gibi yaşadım. Yani hep aile yanında, onun babası hasta onunla ilgilen onları getir onları götür hep onların aile ama. Tatile gideriz bacanakla

falan Sürekli diyor ki “sen bununla mutlusun.” Alakası yok ben sen mutlu ol diye... Mecbur muyum senin aileni çekmeye! Aman aile düzeni bozulmasın. Ailece bizim evdeydiler ya! Kendime bağırmama bile izin vermiyorlardı. O kadar içli dışlıyız ki sekiz tane anahtar var. Kayınbiraderde var kayınvalidede var, yengesinde var... kimseye şiddet uygulamadım ama etrafa uyguladım bir gün kriz geçirip damacanayı parçaladım mesela. Ev, kerhane gibiydi

Tıpkı Behlül’ün hikayesine olduğu gibi Seymen’in (48) öyküsünde de eski eşin annesiyle kurduğu ilişkinin yapısı, görüşmecisi tarafından evlilik bütünlüğünü tehdit edecek seviyede kabul edilmiş ve bir ‘rahatsızlık kaynağı’ olarak işaretlenmiştir. Bununla birlikte Seymen’in hikayesi, eski kayınvalideye fiziksel şiddet uygulamaya oldukça yaklaşılmış sahneleri de barındırdığından ‘erkek şiddeti’ başlığı altında ‘kriminal bir vaka’ olarak değerlendirilmeye de yakındır:

Üç ayda bir ev değiştiriyorduk kaynanam sayesinde. Orayı beğenmiyor burayı beğenmiyor. Diyelim evde bir değişiklik olacak hatuna soruyorum “şu koltuğu şuraya koyalım mı?” “annem gelsin söylesin” “Yav annen niye gelsin bu evde sen yaşıyorsun sahibi sensin o değil!” Artık biz her şeyi ona vermiştik. Ben bir noktadan sonra eve gelmemeye başladım. Bir gece üç buçukta geldim eve alkollüydüm, eski eşimle çocuk uyuyor. Eski eşimle laf dalaşı yapmaya başladık. Yatak odasındayım. Laf dalaşı yaparken kaynana ‘zank’ diye kapıyı açtı bağırmağa başladı. Dedim “yürü git vururum ben seni ne geliyorsa senin yüzünden geliyor. Git kendini odaya kapat yoksa öldüreceğim seni” gitti kapattı kapıyı sonra “senin annen de” diye başladı. Ben kapıya öyle bir yumruk attım ki kapı içine çöktü eller kan revan içinde... 15-20 dakika sonra kapıya polis dayandı. Neyse gittik karakola. Giderken de polisler “beni bırakmayın, bırakırsanız benim ortağım olursunuz ben o karıyı öldüreceğim” dedim.

Gelinen noktada üçüncü kişilerin varlığı ve evlilik üzerindeki etkisinin; erkeğin, ‘kocalık hakkını’ kesintiye uğrattığı ya da çoğu durumda aşındırdığı için hoş karşılanmadığı düşünülebilecek haldedir. Görüşmecilerden Ömer, müdahil olanlara doğrudan şiddet uygulamamış fakat hoşnutsuzluğun hedefini başka bir nesneye -anlatıya göre bir damacanaya-yöneltmiş; Seymen ise ‘kapıyı yumruklamış gün sonunda durum kriminal bir vakaya dönüşmüştür. Buna dair kayda değer bir diğer örnek ise Tamer’in doğrudan hiçbir münakaşaya girmedeği kayınvalidesi ve baldızına yönelik düşünceleridir:

Benim gibi muhallebi çocuğu apartman çocuğu bir adam... Canım şiddet istiyor. Birinin kafasını duvara vurmak istiyorum. Kaynanayı baldızı bir anlık bir şey. Bunu içimde hissediyorum. Kendimden korkuyorum çünkü kendimi de yakıcam, başkalarını da yakıcam.

İstanbul’da iyi bir üniversiteden mezun, alanında tanınmış bir kimse olan ve entelektüel üretim aracılığıyla hayatını kazanan Tamer’in ifadelerini, maddi yetersizlikle harmanlanmış bir ‘kocalık hakkı’ kaybının yaratabileceği halet-i ruhiyeye örnek olarak değerlendirmek mümkündür. Bilindiği üzere ‘erkeklik krizi’ kadına karşı şiddete dönüşmeye meyilli bir ruh

halidir (Giddens, 2000: 116). Bu açıdan Ömer ve Seymen'in 'dışarıya yönelttiği', Tamer'in ise tasavvur seviyesinde işlettiği şiddetin; 'krizin', dönüşmesi ihtimal dahilindeki eylemlerin psikopatolojik çekirdeğine dair fikir verdiği düşünülebilir.

Bununla birlikte görüşmecilerin bahsettiği 'aileye yakın yaşama' ya da 'aynı evde oturma' meselesine ayrıca yer açmak elzem görülmektedir. Türkiye coğrafyasında aile formasyonunun belirleyici özelliklerinden olduğu söylenebilir. Yakalı Çamoğlu (2017: 19) Anadolu'daki ailelerin aynı evde yaşanmasa dahi akrabalarla sıkı bir iletişimin olduğunu belirtmektedir. Geliştirilen yakınlığın bir diğer boyutunun ise; aile bireylerinin, alınacak kararlara 'dahil olması' ya da 'etkilemesi' olduğu dile getirilebilir. Yazar, Türkiye ailelerinde yaşanan bu durumu 'fiilen geniş aile formunun devam etmesi' olarak yorumlamaktadır.

Ferhunde Özbay (2013: 75-76), Türkiye'de en az bir akrabayla aynı binada oturma oranının 2006'da %13'ten 2011'de %17'ye çıktığını belirtmektedir. Hem 2006'da hem 2011'de araştırmaya katılan kişilerin %27'si yaşadıkları semtte bir akrabalarının oturduğunu dile getirmiştir. Bir akrabasıyla aynı binada yaşadığını belirten bireylerin, çoğunlukla kastettiği akraba 'anne/baba' ya da 'kayınvalide/kayınpederdir'. Bunun yanında Özbay, erkek tarafının akrabalarıyla aynı binada yaşama oranının, kadın tarafının akrabalarına nazaran daha fazla olduğunu altını çizmektedir. Fakat iki cinsiyet arasındaki fark çok açılmış değildir. Kent ile kır arasında yapılan karşılaştırmalar da ilk sonucun eğilimini korumaktadır.

Türkiye'de akrabalık ilişkilerinin yoğun bir şekilde sürdüğü söylenebilir. Anne-baba ile çocuk arasında güçlü şekilde devam eden bağ, çocuk evden ayrıldıktan sonra ebeveynine yakın bir mesafeye taşınması suretiyle devam etmektedir. Nitekim Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nın hem 2006 hem 2011 yılında yapılan iki saha çalışmasında, bireylerin en yüksek seviyede görüştüğü kişilerin 'anne/baba' ve 'kayınvalide/kayınpeder' olduğu saptanmıştır (Özbay, 2013: 82-86).

Bununla beraber kadının; erkeğin, ailesiyle ya da ailesine yakın yaşaması örüntüsünün modernleşme öncesi Türkiye'de tipik olduğu düşünülebilir (Ortaylı, 1980: 33; Duben, 1985: 82; Volkan ve Çelik, 1989: 351). Paul Stirling (1965: 183-184) klasik ataerkinin devam ettiği Kayseri'nin Sakaltutan köyünde yaptığı antropolojik çalışmada da kadının evlendikten sonra 'kocanın evine' yerleştiğini doğrulamaktadır. Öyle ki evliliği takip eden bir ya da iki hafta gelinin, ailesinin evini ziyaret etmesine izin verilmemektedir. Bu durumun, gelininin ailesinin yaşadığı yerin uzaklığına bağlı olarak kimi durumlarda bir yıla kadar uzadığı bilinmektedir.

Ataerkil Türkiye toplumunda gelişmiş bu adetin; kadının, ‘baba’ ile ‘koca’ arasında gerçekleşen ‘mübadelenin nesnesi’ olarak görülmesinden kaynaklandığı düşünülebilir haldedir (Bush Trevino, 2013: 919-921). Patrilokal yer değişimi adetinin, kadının ‘sahip olunan’ kipiyle değerlendirildiğine işaret ettiği iddia edilebilir. Nitekim Kandiyoti (2013: 132-134), klasik ataerkil sistemde kadınların küçük yaşlarda, başında kayınpederin bulunduğu eve, ‘evlilik yoluyla’ verildiğini söylemektedir. Bu sistemde kadının, babasının evinden getirdiği ‘mal’, doğrudan ‘kocanın kontrolüne’ geçmektedir. Kadının, babasının mirası üzerinde hak iddia etmesi mümkün değildir. Yazar; kadınların, kocalarının evine, yalnızca erkek çocuk doğurarak ‘statü kazanabilecek’ şekilde mülksüzleştirilmiş olarak geldiğini belirtmektedir. Bununla birlikte sistemin temel işleyiş tarzı, kadınların evlenerek dahil oldukları ‘erkek hanesinde’ emek ve üreme kapasitelerine el konulmasına dayanmaktadır (Kandiyoti, 2013: 186).

Başka bir deyişle Türkiye coğrafyasında modernite öncesinde evlilik kurumundan anlaşılan durum ‘gelinin’, ‘koca evine’ göçmesi iken (Duben, 1985: 82) günümüzde durum - görüşmecilerin ifadelerinden hareketle- erkeklerin de aleyhine dönmeye başlamıştır. Bu durumun çalışma boyunca tekrarlanagelen klasik toplumsal cinsiyet düzeninin geçmişte olduğu şekliyle işlememesine haline başka bir örnek olduğu düşünülebilir.

2.2.3. Maddi Olmayan Farklar

Eşler arasında; coğrafyaya bağlı ‘kültürel yapılandırılma çeşitliliklerinden’ veya ‘statüden kaynaklanan eşitsizliklerden’ ya da ‘yaşa dayalı farklardan’ kaynaklanan ayrımların; görüşmecilerin boşanma hikayelerinde, çeşitli ‘yarılmalar’ meydana getirdiği gözlenmiştir. Bu bağlamda eski eşi Ardahanlı olan Beşir (42), eşin ailesiyle olan iletişimde ‘hoşnutsuzluk’ yaşadığını ifade etmiştir. Oldukça tesadüfi şekilde telefon üzerinden birbirlerini görmeden tanışan çiftin flört süreci, kısa sürede evliliğe evrilmiş ve Adana’da yaşayan Beşir evlilik amacıyla İstanbul’a taşınmıştır. ‘Kız isteme’ sürecinde Beşir’in annesi gelin adayını onaylamamış, Beşir ise ailesini karşısına alarak evlenmeyi tercih etmiştir. Fakat kısa süre sonra eşler arasındaki ‘kültürel farklılık’ göz önüne çıkmıştır. Evliliğin bitme sebebi olarak ‘kültürel farkın’ öne sürülmesi Clarke-Stewart’ın (2006:40) da boşanmayla ilişkili ele aldığı bir durumdur:

Yürümeyeceği başından belli olan bir evlilikti. Kültürel farklılık hakikaten çok etkiliymiş. Büyüklerimiz bize hep ‘aileler de önemli’ derdi biz de derdik ki “annesiyile babasıyla mı evleniyoruz?” Gerçekten evleniyorsun. Memleket farkının çok etkisi varmış yaşadıkça bunu görüyorsun. Benim eşim aslen Ardahanlı. Ailesi de kendisi de orda doğmuş büyümüş. Babası, emekli sağlık memuru, hani kültürel farklılıklar derken

cahil insanlar değiller böyle algılanmasın. Liseden sonra eski eşim İstanbul'a geliyor belediyede işe başlıyor derken hala orada. Kelimeler, şive bile farklılık gösteriyor. Biz bir gün annesine gittik annesi bize "niye ki geldiniz?" dedi. Bu onların yöresinde 'iyi ki geldiniz' anlamı taşıyormuş ben ona çok bozulmuştum. Eve gittiğimizde sordum sonrasında söyledi bunun gibi beş bin tane örnek sayabilirim.

Boşandığı eşi Trakyalı muhacir bir aileden gelen Süleyman (58), ayrılık hikayesini aktarırken memlekete dayalı kültürel yapılandırılmadaki farklılığa yer açmıştır. Tarabyalı bir balıkçı ailenin çocuğu olan Süleyman, kendisini "İstanbul beyefendisi" olarak nitelerken; eşin taşıdığı 'taşralı' bagajına, gizli bir 'hor görüşle' yaklaştığını düşündürmüştür:

Ben İstanbul çocuğuyum doğma büyüme. Kişilere saygısında kusur etmeyen. Hani bir İstanbul beyefendisi gibi. Onun yaşam tarzı da buna adapte olmaya çalışmakla - taşradan geldiği için- geçti. Bu da birbirine çatıştı belli bir zaman sonra.

Bunun haricinde Beşir'in eski eşinin, kendisinden 'yaşça büyük olması'; 'erkekliğe dair fay hattının', bu değişken aracılığıyla 'kırılma tehlikesi' yaşadığını düşündürmektedir. Hayli ataerkil bir 'habitus yapılandırmasına' sahip olduğu söylenebilecek Beşir'in, eşinin kendinden yaşça 'büyük' olması, gün sonunda bir 'soruna' dönüşmüş görünmektedir.

Bizim aramızda üç yaş fark var –o benden büyük- sonrasında o da problem olmaya başladı. O yöneten taraf olmak istiyordu. O kendi başına bir karar alıyor, aldığı kararı uygulamaya sokuyor ama senin bundan hiç haberin yok.

Beşir'in eski eşle arasında işleyen iktidar mücadelesi kadına yönelik şiddete fiilen dönüşmüştür:

Son dönem kavga gürültü oldu. Şiddet olmadı ama kavga oldu. Bir ya da iki tokat oldu. Yani şiddet diyebilir miyiz bilmiyorum ama buna. İlkinde çok şaşırdı ama çok büyük hatası olduğunu bildiği için kendi idrak ettiği için kabul etti. Evli bir arkadaşımın evine doğum gününe gittik. Benim eski eşim alkol alan biri değil. "Bir bira içebilir miyim?" dedi. "İç" dedim hatta ben keyif alırım eşlik etmesinden. Bence sorması da lazım izin alması lazım çünkü o eve ilk kez gidiyor. Derken orada bir bira içti arkasında bir bira içti. Ben artık haline gülmeye başladım. Sonra alkolün etkisiyle ağzını bozmaya başladı. Çocuğun elinden birayı aldı çok sinirlendim. "Kalkalım" dedim kalktık alkolün etkisiyle çok küfür etti bana merdivende. Sonra eve girdik ben bir tane vurdum o da düştü bayıldı. Valla ilgilenmedim sonrasında açtım televizyon izledim. Sonra uyandı kendine geldi ertesi gün de özür diledi. Bu bir tokat atmayı gerektirecek bir sebep mi? Aslında değil gibi ama baştan sonra o süreç var ya kendini küçük hissediyorsun arkadaşının önünde...

Görüşmeci şiddete başvurma fiilini, 'arkadaşının önünde küçük düşmek' olarak meşrulaştırmaktadır. Bu endişenin 'krizin' sosyal yönüyle ilgili fikir verdiği düşünülebilir. Zira daha önce değinildiği üzere West ve Zimmerman (1987: 127) davranışın öteki tarafından değerlendirilme beklentisi taşıyan bir eylem olduğunu ileri sürmektedir. Bu yönüyle 'erkeksi' şekilde davranmanın, ötekiler tarafından 'erkek olarak görülmenin' reçetesini oluşturduğu varsayılabilir haldedir. Nitekim yazarlara göre erkek ya da kadın cinsiyetine doğan kişiler;

‘erkeksi’ ya da ‘kadınsı’ davranmayı, toplumun o cinsiyet rolüne dair yönergelerini takip ederek içselleştirmektedirler.

Bununla beraber Butler’ın (2014: 20) da kadınsı ya da erkeksi oluşu bir performanslar silsilesinin sonucu olarak kavradığı bilinmektedir. Bu bağlamda Beşir’in şiddet eyleminin çekirdeğinde; erkeksi görülememeye ya da performansı gerçekleştirememeye dayalı bir ‘anksiyetenin’ yattığı düşünülebiyecek haldedir. Başka bir deyişe ‘erkeklik’ o denli ispata mahkumdur ki (Kandiyoti, 2013: 82) sırf onun yapıp etmelerini değil evlilik ilişkisi kurduğu kadının bir mekandaki davranışlarıyla da kredilendirilebilmektedir.

Kadının, erkekten büyük olduğu ve bunun bir ‘muktedir olamama’ krizine evrildiği bir diğer vaka Çağdaş’ın (36) özelinde gerçekleşmiştir. Görüşme sırasında aralarında şiddetli bir ‘kimyanın’ işlediğini söyleyen Çağdaş; eski eşle olan çatışmalarının seviyesinin de aynı ölçüde ‘yüksek perdede’ gerçekleştiğini belirtmiştir. Görüşmeci, eski eşyle arasında yaş farkından ötürü bir tür ‘iktidar mücadelesi’ olduğunu ifade etmektedir. Bu açıdan Çağdaş’ın eski eşle yaşadığı gerilimin ‘erkeklik krizini’ doğurduğu düşünülebiyecek haldedir.

Benim eski eşimle aramda altı yaş falan vardı o büyüktü. Evin reisi kendisiydi, ben değildim. Hayatı boyunca benden özür dilemedi mesela. Haklı olsun haksız olsun özür dilemedi. Bazen insan haklıyken da özür dilersen değil mi? Hiç benden dilemedi.

Yaş farkı; Süleyman’un (58) anlatısında, ‘gençlik-enerji/yaşlılık-yorgunluk’ eksenine işaretlenebiyecek bir ‘biyolojik uçurum’ olarak ortaya çıkmaktadır. Öyle ki görüşme esnasında birkaç kere eşle evliliklerinin bitiminde, aralarındaki yaş farkının rol oynadığını belirten Süleyman’un, yaşlılıktan kaynaklı bir ‘muktedir olamayış’ veya ‘yetersizlik kompleksi’ içine girmiş olduğu düşünülebiyecek haldedir. Bu bakımdan yaş farkı dolayısıyla klasik toplumsal cinsiyet rollerinin tehlikeye girmesinden hoşnutsuz olan Çağdaş ve Beşir’in aksine; Süleyman’un yaşadığı, daha ziyade ‘yaşlı’ olmaktan kaynaklanan bir tür Kral Lear kompleksidir. Spekülasyon sınırında konuşmak gerekirse bu hissiyatın ‘erkeklik kriziyle’ ilişkili olduğu düşünülebiyecek haldedir. Bununla birlikte evliliği esnasında turizm sektöründe çalıştığını belirten Süleyman, uzun çalışma saatlerinin de enerjisini toparlayamamasında etkili olduğunu belirtmektedir:

Belki yaş farkının etkisi olmuş olabilir. Bana göre daha gençti. Ben o yaş farkına takıldım. On bir yaş gerçekten büyük bir fark. Çünkü senin dünya görüşün farklı, onun dünya görüşü farklı... Mesela o gezmek isterdi diyelim ama ben hem yaş şeyiyle hem yorgunluk şeyiyle gezmek istemezdim. Bir tek bunu izinli günlere denk getirmeye çalışırdım o da bir noktadan sonra yeterli gelmiyor.

Bununla birlikte Oktay'ın (43) hikayesi, eşler arasındaki 'statü farkının' evliliğin bitimindeki etkisine ilgi çekici bir kapı açmaktadır. Bir vakıf üniversitesinde çalışan ve ceza hukuku alanında saygın bir doçent olan Oktay, tanınmış bir ceza hukukçusu babanın sosyal ve ekonomik sermaye açısından hayli 'şanslı' çocuğu olarak doğmuştur. Eski eşi F ise - görüşmecinin anlatısına göre- düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip bir aileden gelmektedir. Eğitim yoluyla toplumsal katmanlar içine dikey yükselen F, Oktay gibi akademide ceza hukuku alanında çalışmaktadır. Oktay ve F'nin arasında hem statüye, hem ekonomik gelir durumuna hem de yaşa dayalı geniş bir farklılık hattı işlemektedir:

Eşim bende sekiz yaş küçüktü. Bir hayli güzel ve aynı zamanda da çok zeki bir insan ve akademisyen... Önce benim öğrencim olmuş sonra asistanım olmuş sonra aynı kürsüde çalışmaya başlamışız. Bu esnada ben yardımcı doçentim o ise asistan. Dahası ikimiz de ceza hukuku çalışıyoruz. Ben cinsiyet rollerine yönelik olarak ilk evliliğime göre daha dikkatli çok daha bilinçli davranmama ve bir sürü konuda ev işlerinin tamamını üstlenmiş olmama rağmen aramızdaki ilişki bir yerde o hoca-öğrenci ilişkisini devam ettirdi. Yani bir tür Pygmalion Kompleksi'ne kapıldım. Kadın erkek ilişkisini tamamen eşit ve bambaşka bir yerde ama hoca-öğrenci ilişkisi de var bir yandan ve ben mentör rolündeydim

Pygmalion Kompleksi ya da 'kendini gerçekleştiren kehanet' bir yönüyle kişinin davranışlarını, kendinden üstün olduğunu düşündüğü 'ötekinin' beklentilerine uygun şekilde kalibre etmesidir. Bununla birlikte kompleksin diğer ayağı, üstün olduğu düşünülen 'ötekinin' de davranışlarını, altında kalan kimsenin beklentilere yönelik değiştirme eğilimi göstermesidir (White ve Locke, 2000: 389). Anlatıya göre Oktay'ın babasından devraldığı statüsü ve alanında tanınmış bir akademisyen olmasının ismine eklediği etiket değeri; F ile ilişkisinin, 'geri dönülmez şekilde' bozulmasına sebep olacak gelişmeleri tetiklemiştir.

Ben daha fazla tanınıyorum, babamın oğlu olarak da daha fazla tanınıyorum daha kıdemli olduğum için de daha fazla tanınıyorum. Bir yerde bir davet olacaksa bana geliyor. Bir yerde bir yönetim kurulu üyeliği olacaksa ben seçiliyorum. Ben "ya arkadaşlar 8 Mart Kadınlar Günü için beni niye davet ediyorsunuz? Eşimi davet etmeniz lazım deli misiniz?" diyorum buradaki Hukuk Kulübüne "ama biz özellikle sizi istiyoruz. Tamam madem siz öyle istiyorsunuz F. Hoca'yı da çağıralım" diyorlar. F. de burada hoca önce ona söylemeleri lazım ama bunu ben söylüyorum. Ben söylemek durumunda kalıyorum.

Oktay ve F'nin arasında işleyen çok katmanlı 'farklar yığınının' altı, çeşitli toplumsal aktörler tarafından sürekli olarak çizilmektedir:

Bir derneğimiz var Ceza Hukuku Derneği -benim yönetiminde olduğum- bir konu hazırlanacak o konu F'nin konusu gerçekten ve ben orada o hazırlanacak diye çok fazla ilgilenmemişim. F gidiyor kendisi dernek yönetimi ile konuşuyor "ben bunu yazardım, ben girerdim bu işe" diyor. Cevap olarak oradaki hocalar diyor ki "sen yönetimde bile değilsin. Oktay'a sorarız" O dernek toplantısına gidip döndükten sonra çok uzaktı benden F, bir

anda perde inmiş gibiydi ve ben bunu kesinlikle anlayamadım o dönem. O da anlatmadı. Zaten bütün süreç boyunca -ki süreç dediğim 3 ay- bunun olmasından bizim mahkemede boşanmamıza kadar geçen süre üç ay...

Burada hep bir şeyi hissetti F; bizim eşit olmamız benim ona açtığım alanla ilgili bir şey... Dolayısıyla hiçbir zaman gerçek anlamda bir eşitlik olmayacaktı ve onu boşanmaya iten sebeplerin başında da bu geliyor. Erkeklik rolleri ile ilgili bir mesele vardı; o da buydu. Mesleki açıdan kendisine duyduğu güvensizlik -çünkü yeni yardımcı doçent olmuş, ben çok kıdemli bir yardımcı doçentim. İşte İngilizce ders anlatabiliyorum, o İngilizce ders anlatamıyor ama ondan onu bekliyorlar. Başka bir üniversitede kendisini kanıtlaması gerekiyor ama kanıtlamaya çalışırken karşısında sürekli beni görüyor- sürekli benimle kıyaslanma durumuyla karşı karşıya kalmasına sebep oldu. Dolayısıyla bir anda bütün oklar bana yöneldi

Anlatıya göre eski eş aleyhine işleyen statü farkının yarattığı krizin, kadının arzusuyla boşanmayla sonuçlanması hali; kadın-erkek ilişkisinin, Türkiye toplumunun kimi tabakalarındaki işleyişi hakkında fikir vermektedir. Aynı zamanda ikili arasında, görüşmecinin ifadesiyle işlediği düşünülen Pygmalion Kompleksinin; eski eşin boşanma kararı vermesiyle çözülerek yerini Oktay'ın ağır bir şekilde deneyimleyeceği içe dönük bir 'erkeklik krizine' bıraktığı spekülasyonu yapılabilir haldedir. Zira görüşmeci, çalışmanın gelecek bölümlerinde detaylı şekilde işleneceği üzere bir dönem ciddi şekilde intiharı düşünmüş bunu ekonomik olarak bir yönüyle gerçekleştirmiş, bunalıma girerek kilo vermiştir. Profesyonel destek alarak sürece yönelik öz-farkındalık geliştirdiği söylenebilecek görüşmeci, bugün halihazırda kızının hayatına yeni bir baba figürü girmesinden korktuğunu belirtmektedir.

2.2.4. Klasik Toplumsal Cinsiyet Düzeni Rollerinin İşletilememesi

Görüşme yapılan erkeklerin bir diğer 'kriz' tandanslı şikâyeti, eski eşle aralarında farklı şekillerde patlak veren 'klasik kadınlık-erkeklik rollerini'; kadının, erkeğin istediği şekilde devam ettirmeme tavrına dayanmaktadır. Emek gücüne dahil olsun olmasın, görüşülen erkeklerin eski eşleri, kocanın işletmek istediği iktidarı yaracak fiillerde bulunmuş görünmektedir. Eşleri iş gücüne katılmayan Atahan (43) ve Kemal (58) son kertede; eşlerinin belirli bir andan sonra iktidalarına mutlak şekilde ayak uydurmasını arzulamış fakat bekledikleri davranışla karşılaşmamıştır. İki anlatıda da ortaklaşan temel hoşnutsuzluk; kadının, erkeğe karşı 'söz üreterek karşı çıkması' halidir:

Sinirli bir adamım -ama şiddet falan uygulamam hayatımda uygulamadım, kavga etmiş bir insan değilim- (evlenmeden önce) beni sinirlendirecek bir hareket yaptığında şöyle bi' baktığımda susardı, kavga etmek istemezdi. Ben de 'kavga etmeyelim' der gibi bakardım, susardı. Abi evlendikten sonra 'dik dik' cevaplar... "Ya sus Leyla tamam kapa çeneni!" Yok, hemen cevap. Atahan (43)

Ben eşime yalvarırdım ya. “Hanım elini öpeyim ayağını öpeyim ben bazen alkollü geliyorum, sarhoş geliyorum. Sinirlerim bozuk. Sana ters davranırsam benimle hemen kavga etme. Sus. Sabahleyin ayılayım, ‘akşam kalbimi kırdın canımı sıktın’ de. Sarhoşum beni tahrik ediyorsun. Sinir uçlarıma bıçak sokuyorsun Allah esirgesin çeker bıçağı vururum başımıza iş çıkar...” Abi dinlemiyor! Diyor ki “ben senin kölen miyim?” Yav benim kölem değilsin sussan ölür müsün? Yapmaz. Genelde yapmıyorlar. Kemal (58)

Erkekliğin geleneksel ataerkil değerlerle kurulduğu söylenebilecek Beşir’in (42) anlatısında, eş üzerinde tam anlamıyla iktidar kuramamaktan kaynaklanan bir ‘krizin’ yaşandığı sezilmektedir. Beşir’in erkekliğini “ası”, “kendini kimseye teslim etmeyen”, “boyun eğmeyen” gibi vasıflarla tanımlamasından da anlaşılacağı üzere görüşmecinin ‘ben’ olabilmek için sürekli olarak ‘haklı’, ‘güçlü’, ‘kabul edilmiş’ ve ‘yenilmez’ olmaya ihtiyacı var görünmektedir. Bu bağlamda ‘erkekliğin’ kendini ispat etme yükümlülüğünün (Kandiyoti, 2013: 82) Beşir üzerinde yük oluşturduğu düşünülebilir. Zira ‘ben’ olmanın sürekli güçlü oluşla ilişkilendirilmesi; hem ‘ben’ olmama ihtimalinin duygusal çöküntüsünü derinleştirebilir hem de ‘ben kalmaya’ giderek daha fazla duygusal ve fiziksel yatırım yapılmasını gerektirebilir:

Bizim aramızda üç yaş fark var –o benden büyük- sonrasında o da problem olmaya başladı. O yöneten taraf olmak istiyordu. Örneğin bence bir karı koca bir şey satın alacaksa veya karar verecekse bunu konuşarak müşterek yapmalı değil mi? Benden gizli benim haberim olmadan yapılmış satın almalar –arsa, yazlık gibi- duydum mesela. Benim de ruhum o dönem biraz daha asi bir ruh... Asla kendini kimseye teslim etmeyen, olumsuzluklara karşı boyun eğmeyen, dediğim dedik, masaya yumruğunu vuran, “benim sözüm dinlenecek” diyen biriydim.

Ev içi alandaki görev dağılımından kaynaklanan sorunlar, görüşmecilerin boşanma hikayelerinde kendine yer bulmaktadır. Ataerkinin geleneksel değerlerinin modernleşme öncesinde olduğu şekilde işlememeye başlamasının temel alametlerinden birinin; ev işlerinin, ‘ortak yaşam ve paylaşım’ ilkesine göre dağıtılması olduğu söylenebilir. Ev işlerinin kadına ya da erkeğe rezerve edilmediği iş bölümlerinin yaygınlaşması, giderek daha çok kadın ve erkek tarafından normal kabul edilirken; bir geçiş toplumu olan Türkiye’de, halihazırda ‘geleneksel’ ile ‘güncel’ arasındaki çatışmanın görünür halde olduğu söylenebilir (Tolan, 1991: 213).

Bu bağlamda Çağdaş’ın (36) öyküsü; eski kayınpederin ‘erkeklik rollerini’ içselleştirmemiş olması ve kızını yetiştirirken ‘eşitlikçi’ bir pedagojiyi işletmesi sebebiyle ilginçtir. Anlatıya göre eşitlikçi baba tarafından büyütülen eski eş, benzer bir tavrı kocasından da beklemiştir. Evlilikleri esnasında çatışmaya sebep olan bu beklenti, Çağdaş’ı rahatsız etmiş görünmektedir:

Çatışma noktalarımızdan biri evdeki rol dağılımıydı. Hanımın babası, babasız büyümüş. Baba figürü olarak bir şey oturmadığını düşünüyorum. Öğretmenmiş babası. Yemeği yapmış evi temizlemiş falan, bulaşık yıkamış, evi temizlemiş. Benim babamla onun babası arasında uçurum var. Hem baba hem ana olmuş ona. Hanım bunu benden de bekledi. Ama

bende yok öyle bir şey. Filmlerde gördüğümüz 'ideal erkek' falan değilim yani. Vardır ya Amerikan adam yemeği birlikte yapar karısıyla. Ben biraz daha dinlenmek istiyorum eve gelince. Yemeği de yaparım, aslında kralını yaparım. Eski hanımdan iyi yemek yaparım yani. Temizliği de bulaşığı da iyi yaparım. Süper yaparım yani ama birisinin bana "hadi kalk sofrayı topla" demesi daraltıyor. Toplamıyorsan toplama git işine bak ben sonra toplarım. Eve geldikten sonra benim bir tempom var. Dinlendim mesela, kafama göre istediğim zamanda yapmam lazım gelip de böyle 'bıdı bıdı' yapma. Bu konuda obsesifsen gelip bana yüklenme. Kendin istediğin gibi temizleyebilirsin evini. İşte bu evlilikte çiftlerin birbirini değiştirmeye çalışmasına giriyor. Öyle bir durum söz konusu. Buna çok uyum sağlayamadım. Uzlaşamadık bu konuda.

Hali hazırda beşinci evliliği içinde bulunan Rauf (43), görüşme sırasında her evlilikle beraber yapılandırıldığı 'geleneksel ataerkiye' bir mesafe koyduğunu söylemiştir. Görüşmecinin ilk evliliği, tamamıyla 'klasik görev dağılımının' işlediği tipik bir ataerkil aile modeli oluşturmaktayken; ikinci evliliği, toplumsal cinsiyet kodlarını yeniden üretmeye çalışma/başaramama ekseninde işleyen -anlatıya göre sonu boşanmaya varacak- 'krizlere' sahne olmuştur. Ayrıca Rauf'un, klasik erkeklik kodlarını işlettiği ilk evlilikte eşin 'çalışmıyor', ikincisinde ise 'çalışıyor' olması kayda değer bir farklılıktır:

İlk etapta senin için 'olmaz' dediklerin 'yapmam' dediklerin bir sonraki ilişkide 'evet ben bunları yaparım yapabilirim bunlar normalmişe' dönüşüyor. Ben ikinci evliliğimden sonra bunu yaşamaya başladım. Mesela ikinci eşime ev işleriyle alakalı "onu yaptın bunu yaptın ben de sana yardım ettim" dedim. Bana "bu yaptığın yardım değil ki" dedi. "Bu zaten yapman gereken bir şey, bunu yardım olarak addedemezsin." İlk eşimde ev işleriyle alakalı işleri o tek başına üstlenmişti. Ben işin çalışma kısmını üstlenmiştim. Geçmişten gelen ataerkillik vardı. Bu işleri otomatikman onun yapması gerektiğini düşünüyordum. Yemek hazırlıyorsam -bu benim için hobiydi- istersem yapıyordum istemezsem yapmıyordum. Ama ikinci evliliğimde o da çalışıyordu -avukattı- ben de çalışıyordum ve gördüm ki bu benim o hobim olamaz o yapıyorsa ben de yapmak zorundayım... İkinci evliliğim taşradan gelen ataerkil değerleri yıktı içimde.

Orta gelir düzeyine sahip, 'ailevi bağlılıkları yüksek' bir kimse olduğunu ifade eden Hakkı (44), öteden beri çocukları çok sevdiğini ve baba olmak istediğini belirtmiştir. Ablasının işlettiği kuaför salonunda çalışan eski eşini, tanışmadan önce uzaktan izlediğini ve müşterilerin çocuklarıyla yakından ilgilendiğini gördükten sonra idealize ettiği 'anne modelinin', o olabileceğini düşünen Hakkı; kadınla kısa sürede evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştur. Bir buçuk yıl süren evliliğin bitmesi, Hakkı'nın anlattıklarına göre, eski eşin, görüşmecinin beklediği kadar 'anne' olmaması sebebiyle gerçekleşmiştir. Görüşmeci özelinde boşanmanın bir yönüyle; eski eşin, 'annelik' pozisyonuna yüklenen 'toplumsal cinsiyet beklentilerini' yeterince karşılamadığı için seçildiği söylenebilir:

Çocukla ilgilenen bir kadın beklerken hiç çocukla alakası olmayan bir kadınla karşılaştım. Çok ufaktı 25 yaşında anne oldu, bir de onun annesinin babasının da çok sağlıklı bir ilişkisi

yoktu. Aile kavramı olmayan bir kişiydi. Kendi problemlerimden dolayı ayrıldım ama çocuğa da çok bi' ilgi, bakım yoktu.

On yedi yıl süren bir evlilik sonucu boşanan Ahmet (56) de Hakkı'ya benzer şekilde eski eşin 'annelikle ilişkilendirilmiş sorumlulukları', 'yerine getirmemesinden' şikayetçidir:

Benim hanımda beni en çok rahatsız eden şey kendisine defalarca söylediğim halde evliliğimiz boyunca bir kez sabah kalkmaması oldu. Onun için sabah demek 10:30-11 demek. Çocukları okula göndermedi. Çocuklar kendisi kalkıyor, kahvaltısını yapıyor, okula gidiyor. Çocuklara o zamanın parası neyse ikişer üçer lira veriyor simit ya da tost alsınlar diye. Bazen de akşamdan hazırlıyor koyuyor sandviçleri. Ben çok erken gidiyordum işe. Mesaim 4'te 5'te başlıyordu. Benimle zaten olmaz ama siz üçünüz en azından kahvaltı yapın... O tür konular beni çok rahatsız ediyordu

Bunun haricinde Ahmet, eski eşin kamusal alanda 'aktif olmasından' rahatsız oluyor görünmektedir. Kendini 'eski zaman insanı' olarak niteleyen Ahmet'in ataerkil konfigürasyonunun oldukça keskin şekilde yapılandığı söylenebilir. Ahmet'in özelinde eski eşin kamusal alana dahil olma isteğine karşı geliştirdiği hoşnutsuzluk; geleneksel ataerkinin, yapısal sebeplerle 'korozyona uğraması' olarak nitelenebilir. Başka bir deyişle görüşmecinin habitusunun geleneksel şekilde yapılandırılışı ile eski eşinin 'modern' istekleri arasındaki yırtılma; Ahmet'in yaşadığı 'erkeklik krizinin' çekirdeğini oluşturduğu varsayılabilir.

Ben bazen diyorum ben Osmanlı'da doğmalıymışım. Ben biraz eski zamanım galiba. Mesela eşimin arkadaşlarıyla gece 1'de sinemadan gelmesini istemiyorum. Eşim bunu yaptı birkaç kere. Ona göre normal... Tamam da gece birde değil, o kadar da değil. Çıkarsın akşamları gezersin tamam bir şey de demedim. Sinemaya da gidersin. Bunun gibi birçok şey. Hanımın bağımsızlık simgeleri vardı beni rahatsız ediyordu. Gece gezmeleri, şu derneğe üye olmak istiyoruları, işte benim günlerim varları, işte ben spora gidicemleri, benim haftada bir kuaföre gitmem gerekiyorları, ben masaj yaptırıcamları... "Sürekli kuaföre gitmek de bir yere kadar" derdim, "e ama sen de sigara içiyorsun içki içiyorsun" derdi. İçiyorum doğru. Ben onun yüzünden psikiyariste gittim alkolü bırakmak için.

2.2.5. Çocuğun Doğumu

Yapılan görüşmeler, erkeklerin 'baba olmaktan' genel olarak 'memnun' olduğunu göstermektedir. Fakat çocuğun doğumundan sonra eşle iletişimde ve genel olarak o güne kadarki karı-koca dinamiğinde değişim yaşanması; çoğu babanın, kimi zaman 'serzeniş' kimi zaman 'kabullenişle' dile getirdiği bir durumdur. Görüşmelerden hareketle çocuğun doğumuyla birlikte; çoğunlukla eşler arasındaki seksüel iletişimin azaldığı, kimi durumlarda tümünden bitme noktasına geldiği yorumu yapılabilecek haldedir. Bazı durumlarda kocanın, karısının geçmişte kendisine yönelen ilgisinin çocuğa aktarılmasından ötürü kıskançlığa yakınsayan bir haset hissetmekte ve evden uzaklaşmakta olduğu tespit edilmiştir.

Bu bağlamda bir kamu kurumundan genç yaşta emekli olan Sertaç (40), konuyla ilgili temel çerçeveyi çizmektedir. On yaşında bir oğul sahibi olan görüşmeci; görev yeri dolayısıyla çocuğunu ne eşin ne kendisinin ailesinden bir üyeye bırakmadığını ifade etmiştir. Çocuk, değişen görev yeri sayesinde, ancak beşinci yılın sonunda gün içinde anneannenin gözetimine devredilebilmiştir:

Boşanmaya götüren en büyük etmenlerden bir tanesi –çevremizdeki ya da ülkedeki birçok çiftin de en büyük milat noktası doğum anından sonraki dönem... Çok değişiyor her şey. Öncelik bir anda bebek oluyor. İster istemez sorumluluk çok fazla artıyor. İnsanların tahammül eşiği düşüyor. Bu da karı koca arasında her şeyden –en küçük şeyden bile- kavga edilmesine sebep oluyor. Özel hayat kesinlikle bitiyor. Biz şöyle söyleyeyim oğlumuz bir yaşından itibaren başka bir şehre gitmiştik görev itibarıyla anneanneden babaanneden falan uzaktı o nedenle onlarda kalmadı hiç. İlk defa 5 yaşındayken anneannede kaldı, akşam dışarı çıkacağız eski eşimle ne yapacağımızı bilemedik. ‘Yav ne yapıldı?’ acaba diye. O kadar zaman yani beş yıl boyunca ikimiz baş başa hiçbir şey yapamamışız onu gördük. Beş yıl böyle geçti yine söylüyorum iyi ki olmuş çocuğumuz onu çok seviyorum bunda bir problem yok ama ondan sonra hayat komple değişiyor.

Çocuğun doğumundan sonra eşle iletişimdeki niteliğin kaybı, Behlül’ün (41) de yaşadığı bir ‘sorun’ olarak göze çarpmaktadır. İki oğul sahibi olan Behlül, özellikle ikinci evladın doğumunu takip eden süreçte, eski eşle birlikte sürdürdükleri yapıp etmelerin giderek azaldığından şikâyet etmiştir. Özellikle eşin, çocuklarla uyuyor olması -diğer görüşmecilerinin öykülerinde de öne çıkan bir patern olarak- eşler arasındaki iletişimin azalmasında kritik bir kilometre taşı hüviyetini taşıdığı söylenebilir. Anlatıya göre bu dönemde çift; ilişkilerini duygusal ve zamansal yatırım yapmamaya başlamış ve bu durum, ikili arasında bir tür ‘uzaklaşmaya’ sebep olmuştur:

Çocuklar doğduktan sonra özellikle ikinci çocuktan sonra 10’da uyuyordu mesela çocuklarla beraber ya da onların yanında uyuyordu. Benimle paylaştığı bir şey yoktu. Ortak bir zevk ya da hobi edinmek istedim. Beraber dansa gitmeye çalıştık ki gittik iş dolayısıyla bırakmak zorunda kaldık ama hep çocuklarla vakit geçirmek istedi. Ben şu an şunu görüyorum çocuklu bir evliliği ayakta tutabilmek için eşlerin çocuksuz hayatlarına çok büyük özen göstermeleri gerekiyor. Birlikte vakit geçirmeleri gerekiyor, birlikte bir şey yapmaları gerekiyor. Sinemaya gitmek de olabilir yemeğe gitmek de olabilir çocukları bırakıp iki üç günlüğüne tatile gitmek de olabilir. Bu imkanı olmayan aileler için de evin içinde yapılacak faaliyetler olabilir. Sevgiyi de ilişkiyi de besleyen unsurlar bunlar. Biz bunları yapamadık. İstekli olmamıza rağmen –onun da istekli olduğu zamanlar oldu- bunu sağlayamadık. (Behlül, 41)

Çocuğun doğumunu takip eden süreçte, eşler arasındaki seks hayatının bitmesi ya da azalması görüşülen babaların dile getirdiği ortak temalardandır. Seslendirilen temel şikâyetin; çocuğun doğumuyla birlikte artan ‘yorgunluk’ ya da ‘alan darlığı’ veya ‘zaman yokluğu’ gibi sebeplerle, eşlerin seksüel açıdan birbirlerini beslemekten vazgeçme eğilimi içine girmeleri olduğu

söylenbilir. Bu bağlamda Veli (51), çocuk doğduktan sonra cinsel iletişimi devam ettirebilen bir çift duymadığını dile getirecek ölçüde kendinden emindir:

Çocuk olduktan cinsel hayatın ritmi de otomatik düşüyor. Belli bir şeye ulaşamıyorsunuz o özgürlük alanlarına ulaşamıyorsunuz. Çocuk olduktan sonra onu büyütebilen bir çift var mıdır bilmiyorum, emin değilim. Çünkü konuştuğum hiç kimse de böyle bir büyütmeyle rastlamadım. Çünkü alanlar kısıtlanıyor zaman kısıtlanıyor... Manen zenginleşme olayını da başaramıyorsunuz zaten ilişki bir noktada tavsamış oluyor. Biz farkına varamadık ama bu dönemde ilişki tavsamıştı.

Eski eşle yaşadığı seksüel tecrübelerden fazlasıyla şikayetçi olan iki yetişkin oğul sahibi Ömer (53), halihazırda ‘kötü’ giden cinsel hayatın olumsuzluğunu betimlerken çocukların ‘duymasından’ çekinildiğini özellikle belirtmiştir:

Hiç okumamış danışmamış etmemiş bu konularda. Belki seanslara gidebilirdik. Çocuklar duymasın diye zaten bi’şey yapamıyorsun. Otele gidebilirdik, yapmadık. İstemedi ama. Orada kendimi suçlamıyorum, o istese başarırız.

Çocuğun doğumuyla evliliğin kötü gidişi arasında korelasyon kuran bir başka görüşmeci Tamer’dir. Gerçekte ‘çocuk sahibi olmayı’ keskin bir şekilde istememiş olan görüşmeci; eşinin gebeliği sonlandırmaya yanaşmaması üzerine, gönülsüz şekilde ‘baba’ olmuştur. Bir kız bir oğlan olmak üzere ikizlere sahip olan Tamer; anlatısında, hamilelikle boşanmaya giden süreç arasında takip edilebilir bir çizgi çizmektedir. Behlül’ün hikayesinde değinilmiş olan çocuk olduktan sonra ‘yatakların ayrılması hali’, Tamer’in hikayesinde de seçilebilmektedir. Görüşmecinin eski eşle ayrı yatılmasının birbirlerini “iki yabancıya” çevirdiğini söylemesi ilgi çekicidir. Bunun haricinde bir önceki başlık altında değerlendirilen üçüncü kişilerin ev içi alana müdahil olmasından da şikayetçi olan Tamer, çocuklarının doğmasıyla giderek eve daha geç gitmeye ve uzaklaşmaya başladığını ifade etmiştir:

Aslına bakarsan evlilik baya bir süre önce bitmiş durumda. Hanım “hamileyim” dediği anda seks hayatımız bitti diyebilirim çünkü ben yıkıldım orada. Ondan sonra bir iki yakınlaşma oldu ama efektif olarak bitti diyebilirim. Bir süre sonra şey başladı çocukları kendisiyle yatırıyor hanım, çünkü çocuk uyumadı muyumadı falan... Çocuk da haklı sıcaklık istiyor anne istiyor bir de iki tane. Ben akşam eve geliyorum yatakta bana yer yok. E çünkü iki çocuk... Bir de çocuk sonuçta yan yatabiliyor, çaprazlamasına yatabiliyor... Yatakta bana yer yok. Başladım salonda yatmaya. Salonda yatmak bir süre sonra normal oldu. Normali o oldu. İki yabancı olduk. Ben akşam eve geç gelmeye başladım. Akşam altı-yedi gibi mesaim bitiyor. Fakat çocuklar 9-9:30 gibi yatıyor o saate kadar ev insanla –kadınla dolu olduğu için ben geç gitmeye başladım. Onlar çocuklar yattıktan sonra –eğer kalmıyorlarsa bende- gidiyorlar kendi evlerine. Ben başladım 9 buçuğa 10’a kadar ofiste tek başıma PlayStation oynamaya. O saatte eve gidiyorum ki görmeyeyim. Çünkü çok rahatsız olmaya başladım.

Mahmud'un (41) hikayesi eski eşin hamileliği sonucunda seks hayatının kesilmesi ve ayrı yataklarda yatılmaya başlanması bir başka örneğidir. Bununla birlikte görüşmeci, mülakat gerçekleştirilen tüm diğer babaların aksine, bunu kendisinin talep ettiğini belirten tek kişidir:

Çocuktan sonra evliliğimizde çok büyük değişiklik oldu. O hamile kaldığında ben yatağı ayırdım. Deyim olarak 'yatak ayırmak' tabiri vardır ya... Eski eşim hamile kaldığında dedim ki 'ben korkuyorum.' Normalde sevişebilirsiniz yedince aya kadar ama ben 'çocuk' fikri ortaya çıktıktan sonra sınır koydum ona. Hem fiziksel olarak sınır koydum hem de manevi olarak uzaklaşmaya başladım. Çocuk var çünkü orada bana göre kutsal bir şey gibi geliyor. Nasıl sevişebilirim dedim kendi kendime. Ondan uzaklaşmaya başladım, çocuk doğdu, doğum yapan kadında - ayıp yok bunda annelerimizde oldu ablalarımızda da- fiziksel bir değişim oluyor biraz daha uzaklaşıyorsun ondan sonra. Çok yaklaşımadım. Bazı büyükler "aman yatak ayırmayın" diyorlar ya seks bitince ilişki bitiyor.

Çocuğun doğumunun ardından seks hayatının körelmeye başlamasına çözüm üretmeye gayret eden Oktay (43), evliliklerinin bitiminde dolaylı yoldan etkili olacak bir 'güven bunalımının' doğmasını tetikleyecek süreci başlatmıştır:

Çocuk doğduktan sonra cinsel anlamda bir sıkıntı oluştu çünkü zaman yok spontane bir şeyin gelişmesi imkânsız. Benim annem babam yok onun babası başka şehirde... Zaten ilgili olan bir insan değil. Çocuğu hayatımda 2-3 kere gördü. Bir tek annesi var bakabilecek durumda ve bu sürekli bir çatışma yaratıyor çünkü o da "ben özgür bir kadının yoga derslerim var sürekli çocuk bakacak bir anneanne değilim" havasında. Bakıcı tutmamız gerekti sürekli evde bir çocuk, sürekli evde bir bakıcı, anneanne... Biz baş başa kalamıyoruz... Baş başa kalabilmek için çözüm üretmeye başladım şuraya tatile gidelim buraya bilmem ne yapmaya gidelim... Lizbon'a gittik 3-4 günlüğüne döndük. Bakıcı, kızı kendi kızı gibi tanıtır evdeki mücevherleri almış onları sarraflara satmış bu durum üzerine F, 'bakıcı benim kızımı da çalacaktı Oktay beni tatile götürüp oyalarken kızı kaybedecektik' havasına girdi. Oradan bir güvensizlik oluşmaya başladı.

Şevket'in (40) hikayesi ise çocuğun doğumunun akabinde görüşmecinin, eşle iletişiminin azalması ve kendini 'değersiz hissetmeye' başlamasıyla şekillenmektedir. Anlatıya göre çocukla birlikte Şevket'le eski eşinin seksüel iletişimi azalma trendine girmiştir. Fakat onun özelinde öyküsünü farklı kılan detay; eski eşin, 'romantik ilgisini' de geçmişte olduğu kadar kendisine aktarmadığı şeklinde bir hissiyata kapılmış olmasıdır:

Çocuktan sonra ilişkimiz kötü gitmeye başladı. Eski eşim benden iki yaş büyük. O 37-38 gibiydi 'çocuk yapalım' dedik. Artık saati geldi diyerek isteyerek planlayarak yaptık. Ondan sonra hemen olmamakla beraber kısa bir süre sonra Tomris-Şevket ilişkisi Tomris-Ladin-Şevket ilişkisine dönecekti dönemedi. Tomris-Ladin ilişkisine döndü bu. Tomris, beş kardeşi olan bir ailenin ikinci kızı, Nevşehirli ablası var. Kızcağızın çocukluğu çok sevgisiz geçmiş. Tomris doğduğunda annesi ağlamış 'kız oldu' diye. Tomris bunu çok geç fark etti. Tomris'in odağında yalnızca Ladin vardı. Ben o halkanın dışına çıktım.

Öz-farkındalığı yüksek olan ve kendine öz-düşünümsel olarak yaklaştığı söylenebilecek bir görüşmeci olarak Şevket, eşinin 'ilgisinin' azalmasının psikolojik haritasını çıkarmasına rağmen süreç yine de boşanmayla sonuçlanacak gelişmeleri tetiklemiştir:

Sonra benim bu 'dışarıda kalma', 'değersizlik hissi' 'önemsizlik hissi' birikmeye başladı. Birkaç kere Tomris'le oturup konuştum. 'Tomris bak zaman ayırmıyoruz kayboluyoruz mutlu değiliz....' Tomris bu dönemde mutlu değil bu arada. Cinsel hayatımız yoka yakın. Çok zorlamayla kedi gibi etrafında dolanıp ikna edersen... Çocuktan önce çok renkli bir cinsel hayatımız vardı. Hem renkli hem tatmin edici. İki taraftan birinin daha az tatmin olduğu değil bayağı iyi bir cinsel hayatımız vardı. Sonunda çabalarımın karşılık bulamıyor olması beni başka bir kadınla ilişkiye geçmeme neden oldu.

2.2.6. Cinsel Hayatın Sönümlenişi

Görüşülen babalar arasında cinsel hayatın 'tatmin edici olmayışı' öne çıkan bir boşanma sebebi olarak öne çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar erkeklerin cinsellikle ilgili sorunları evliliğin bitmesiyle ilişkilendirmeye kadınlardan daha yatkın olduğunu göstermektedir (Kitson ve Sussman, 1982: 87-88; Burns, 1984: 552; Cleek ve Pearson, 1985: 181). Kimi durumlarda evlilik hayatının başlangıcından itibaren eşler arasında cinsel sorunlar baş gösterirken; kimi durumlarda, ilişkinin genel kötü gidişine doğru orantılı olarak seks hayatı sönümlenme eğilimi sergilemektedir. Anlatısına göre Ömer (53) bağlamında seks, onun açısından 'tatmin edici' olmamıştır.

Birlikte olmayı bile zor başardık. Acı duyuyor ben duyuyorum. Takozdum o konularda, o da bilmiyordu. Cilveli değildi. Görevmiş gibi falan... Bir de titiz bir kadın, beni sevmemiş de olabilir. Bilmiyorum sümüğümden etkilenmiştir, takma dişimden etkilenmiştir affedersin benim basurum var külotumdan etkilenmiştir... Ben bunları kompleks yapmam ama ben onun altını bile temizlerdim o kadar seviyordum. Romantik olmayı denedim falan da bir kere seksüel olarak beni sevmiyordu. Çok nazlıydı, bir kere yapınca arkasını dönüp uyuyordu. Görev gibi görüyordu. Prezervatif taktırıyordu. Tiksiniyordu benden herhalde. Et ete değse bu kadar şey olmaz. Beni hep izole etti. Hep bi' lastikle birlikte oldu vibratörle birlikte oldu. O da çok nadir.

Ali'nin (51) özelinde bahsedilmesi gereken durum; görüşmecinin, tıpkı Ömer gibi cinsellikten memnun olmamasıdır. Fakat onun bağlamında, eski eşin geçirdiği sağlık sorunları sebebiyle evliliğin ilk günlerinde başlayan bir 'problem' var görünmektedir. Ali, ilk cinsel deneyimini eşiyle yaşadığını dile getirmiş o sebeple seks hayatını değerlendirecek geçmiş bir deneyimin bulunmadığını ifade etmiştir. Ali, boşandıktan sonra yaşadığı diğer ilişkilerden hareketle geçmişe yönelik analiz yapabilir hale geldiğini belirtmektedir:

Eski eşimle biz bir türlü birlikte olamadık balayından başlayarak. Bir bakirelik zarının kalınlığı meselesi vardı ve ameliyatla alındı o. Sonra hamile kaldı, doğum yaptı. Bu sefer

emzirmede bir sorun yaşandı. Göğsü enfekte oldu bir ameliyat daha oldu, geçmedi bir ameliyat daha... Dolayısıyla bizim karı-koca gibi hissetmemiz evliliğimizin dördüncü beşinci senesini buldu. Orada (cinsel hayatta) bir zafiyet oluştu ve bence bu evliliğimizi etkiledi. Sonraki ilişkilerimde ben cinselliğin daha farklı bir şey olduğunu gördüm çünkü. Daha doyurucu olduğunu gördüm. Bunu eski eşimle maalesef hiç dillendirmedik benim tespitim yalnızca.

Benzer bir sıkıntıdan mustarip olan Doğan (50), eşiyle olmayan ‘ten uyumundan’ şikayetçidir. Bununla birlikte görüşmecî evlilikten önce cinsel deneyim yaşanmasını da uygun görmemektedir. Görüşünü gerekçelendirirken iki tane kızı olduğunu belirten Doğan, böyle bir duruma izin veremeyeceğini ifade etmiştir. Görüşmecinin evliliğinin bitmesine sebep olan fizyolojik uyum sorununu kültürel sebeplerle aşmaya cüret etmemesi; ‘ataerkil değerlerin’, pratikteki karşılığına dair önemli bir örnektir:

Evlilikte her konuda aslında ‘ten uyumu’ çok önemli. O konuda çok büyük problemler – belki de en büyük problemleri- yaşadık. Çok çok kötü değil diyemem cinsel hayatım için ama tatmin edici de değildi. O konuda bir sıkıntı varsa başka sıkıntıları çıkartıyor ortaya. Ten uyumunu nasıl aşacaksın, nasıl anlayacaksın? Birlikte yaşaman lazım, yaşayamazsın. En basitinden benim iki tane kızım var benim karşıma gelse böyle bir şey söylese kabul edebilir miyim ben bunu? Tabii ki kabul etmem. Ha niye kabul etmem belki doğrudur belki olması gereken şeydir ama Türk aile yapısını bilirsiniz, ataerkil, kabul etmem

Eşinin hamile olduğunu öğrendikten sonra cinsel hayatının da sönümlenme eğilimine girdiğini ifade eden Tamer (46) de eski eşle cinsel hayatından memnun görünmemektedir:

Ama ben evliliğimin hiçbir boyutundan tatmin olmadım. Cinsellikten de tatmin olmadım, dostluktan da tatmin olmadım. Ama aldatmadım. İmkânım da vardı. İş icabı yurt içine yurt dışına çok çıkan birisiyim. Yapmadım, yapmazdım da.

Cinsel hayatın azalmasına bir diğer öne çıkan örüntü, evliliğin genel kötü gidişine paralel olarak cinsel hayatın azalması olarak işaretlenebilecek haldedir:

Seks hayatımız o kadar kötü değildi ama özellikle son üç sene özellikle son altı ay artık hiç yaşanmaz hale gelmişti. Dokunmak (cinselliğin yaşanmaması) –hele benim gibi bir adam için- ilişkiye balta vurmak bir tarafını kesmek demek. Behlül (41)

Son iki yıl çok kötü geçti. Gerçekten o çatışmalar baya baya ayyuka çıkmaya başladı. Cinsel hayat da kötüydü, sevmemeye başlıyorsun tiksinti başlıyor. Son iki yılım kanepede geçti. Yatak odasına nadiren giderdim... Bence bunların hepsi sevgisizlikten kaynaklanıyordu. En azından benim açımdan. ‘Severim’ dedim öyle düşündüm. Baktım o duygu bir türlü gelişmedi içimde insani bir sevgi vardı sadece. Muherrem (42)

2.3. BOŞANMA VE SONRASI

2.3.1. Boşanma, Erkeklik, Babalık ve Kriz

Görüşme yapılan babaların yaşam hikayeleri gözden geçirildiğinde boşanma sonrası yaşanan ‘mutsuzluk’ ya da ‘hüzün’ iki temel hatta ayrılabilir haldedir. Bunlardan ilki, ‘dağılan evliliğin kaybı’ ya da eski eşin yokluğundan ziyade çocuğa babalığın eskisi kadar yoğun şekilde yapılamayacak olmasından kaynaklı ‘zamansal endişedir’. Boşanmaya dair dillendirilen negatif duyguların başında, babayla çocuk arasındaki bağın zayıflaması ihtimaline dayanan ‘korku’ gelmektedir.

Babaların boşanma hikayelerinde ayrıştırılabilecek ikinci hat, ilki kadar keskin ve bütünlüklü şekilde gelişmemektedir. Fakat ilk sorun kümesinin aksine çoğunlukla ‘erkeklik krizi’ merkezli geliştiği düşünülebilir. Bunun aksine erkeklerin vicdan sorgulamalarına giriştiği ve geçmişi didiklemeye başlamalarıyla doğru orantılı bir tür ‘genel depresyon’ halinin yaygın şekilde seçildiği söylenebilir. Depresyonun üstesinden psikiyatrist ve psikolog desteği alınarak gelinmesi ortaklaşan bir çabadır. Ayrıca kimi görüşmeciler, ayrılık sonrasında ‘intihar etmeyi’ ciddi şekilde düşündüğünü de dile getirmiştir. Bir başka önemli nokta ise Mahir (43) özelinde boşanmanın; erkeğin, ‘toplumsal statüsünü çatlatan’ bir işlevinin olabileceğinin de görülmesidir.

2.3.1.1. Çocuktan Ayrı Kalmanın Hüzünü

Boşanma sonrasında babaların, çocuktan ayrı kalmayı bir mutsuzluk kaynağı olarak işaretlediği bilinmektedir (Hetherington, 1976: 421; Gutmann, 1989: 251; Nielsen, 1999: 139). Yürütülen görüşmeler neticesinde erkeklerin, boşanma sonrasında çocuklarından ayrı kalmasının hayli yoğun bir ‘üzüntü kaynağı’ olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında ayrılık sonrasında niceliksel olarak çocuğuyla geçmişe nazaran daha az görüşecek olmanın ‘babalık yapma’ fiilini aşındırması, erkeklerin başlıca ‘mutsuzluk sebebi’ olarak düşünülebilecek haldedir.

Bu bağlamda Behlül (41) ve Ömer (53), mülakat esnasında boşanmaya kadar hayatlarında ciddi bir ‘kopma deneyimi’ yaşamadıklarını beyan etmiş ve ikisi de ayrılıkla beraber geçmişte tecrübe etmedikleri ölçüde şiddetli bir ‘travmayı’ deneyimlediklerini ifade etmiştir. Ayrıca iki görüşmecinin de aile kurumuna ‘klasik’ bir noktadan yaklaştığını belirtmekte fayda vardır. Bu konfigürasyonun hem Behlül’ün hem Ömer’in boşanma deneyimleri görece ‘sert’ geçmesinin sebebi olduğu düşünülebilecek haldedir:

Ben çocuklarına düşkün, aileye eve bağlı, ve ailenin o bütünlüğüne o ‘büyüsüne’ inanan bir adam olduğum için ilk başta zor oldu bunu kabullenmek. Çocuklarda uzak kalmak zor oldu.

Çünkü medeni kanununun da verdiği güçle çocukların annede kalacağı kesindi. Bu dönemde bunalıma girdim. Ayrılık, ölümden sonraki en büyük travma diye ifade ederler, ki haklılar. Hayatımda ben o kadar büyük acı çektiğimi misal hatırlamıyorum. Yani tabii aileden kimseyi kaybetmedim çok öyle hastalıkla boğuşan bir yapım yok. Yani benim için bugüne kadarki en büyük travma buydu. Behlül (41)

[Ağlamaklı olarak] Onların (çocuklarının) yokluğunun çok eksikliğini çektim. Uzaklara gidiyorum “Euro kazanmaya gidiyor” diye düşünüyorlar. Her şeyimi elimden aldılar. Çocukları koklamamı bile engelledi. Ben çocuklarım uyurken ikisinin de odalarına gider bakardım ayakları kımıldayana kadar. Baba olmak böyle bir şey düşünüyorum “ota mı karıştı boka mı karıştı?” “bir tehlikeyle karşı karşıya mı?” “kavga edecek mi?” Bunların hepsini düşünüyorsun da elden bir şey gelmiyor. Uzaktasın. Ömer (53)

Çocukla ayrılma konusunda babaların dillendirdiği temel duygunun, ‘özlem’ ve ‘merak’ olduğu dile getirilebilir. Ayrıca klasik anlamda ataerkil bir erkek olan Beşir’in (42), çocuğun yokluğuyla ilişkili olarak ‘ağladığımı’ ifade etmesi mülakat boyunca ‘erkeksi’ olarak nitelenmeyen bir fiille doğrudan ilişki kurduğu tek an olması açısından da önemlidir:

Bir insana alışmışsın e bir de çocuğun var. Çocuğunu her gün akşam görmeye alışmışsın. Ondan uzak kalmanın verdiği bir hüznün var. Üzücü bir durum. Bence boşanma çok zor, ortada bir çocuk varsa daha da zor. Ben üst noktada çocuğu tutuyorum. Ben akşam çocuğumla vakit geçirmeye oynamaya zıplamaya alışmışım. Ama başlarda atlatamayacağımı düşündüğüm dönemler oldu. Bir dönem alışkanlığın verdiği bir şeyle işten eve gelince o sesi nefesi aradım ama çok kısa sürdü. Çocuğumu çok özlediğim dönemler oldu. Yalnızlığın da verdiği etkiyle ağladığım dönemler oldu. Özlüyorsun, evlat başka bir şey. Evliliğimle ilgili özlediğim hiçbir şey yok yalnızca çocuk merkezli bir üzüntü. Ayrılıkta beni üzen şey çocuğumun her anına tanıklık edememek oldu.

Mahmud’un (41), boşanmayla ilgili temel üzüntüsünün oğluya arasına giren fiziksel mesafeden kaynaklandığı ileri sürülebilir.

Ara ara baş ağrısı gibi acılar geldi ama bu daha çok eşimden ayrıldığım için değil çocuğumdan ayrıldığım için oldu. Boşandığımdan beri keşke onun yanında (eski eşin) olsam dediğim bir gün olmadı. Onunla tekrar yan yana olsam dediğim bir gün olmadı. Çocuk için aynısı geçerli değil. Özlüyorsun “şu an ne yapıyor?” diyorsun.

Veli (51), boşanmanın ertesinde kızıyla vakit geçirememenin hüznünü yaşamaktadır. Aynı zamanda çocuğun velayetinin eski eşte kalması; ona karşı, -çocukla vakit geçirebildiği için- en azından bir süre devam etmiş bir kıskançlığın da doğduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte Ali’nin halihazırda devam eden güncel problemi, kızıyla ‘yetkin’ bir iletişim kuramamasıdır. Görüşmeci, bu durumun köklerini boşanma sürecinde yaşanan ‘sorunlara’ bağlamaktadır:

Tek sorun -hala var o duygu- kızımın bir 24 saati yaşayamama duygusu rahatsız ediciydi. Çok rahatsız edici o duygu. Ben o 24 saati yaşayamıyorum, böyle bir kıskançlık da vardı: “ama o yaşıyor, ama o yaşıyor, ama o yaşıyor...” diye. Allahtan yakınız. Ama ben diğer sıkıntılarla o kadar şeyim ki bi’ bakıyorum İlayda’yı çağıracağım eve icra gelmiş kanunum

udum dahil alınmış gidilmiş... Tüm bu süreç içinde beni en çok üzen en çok eksik hissettiren şey -hatta hayatımın en büyük eksikliği- kızımla yaşadığım iletişim problemidir. Ben hayatımda herkesle çok iyi iletişim kurabildiğini inanan bunu başarabilen biriyim. Çocukla büyükle herkesle... Ama kızımla hala istediğim dozda bir iletişim, o günlerin sebebiyle, kuramamış durumdayım. Ortak değiliz, sevincine hüznüne ortak değilim. Kopuk hissettiriyor, eksik hissettiriyor... Herkesin derdine ortak olan adam kızının derdine ortak değil

Görüşme yapılan babalar arasında erkeklik konfigürasyonunun en esnek kurulduğu kişilerden biri olduğu söylenebilecek Oktay'ın (49) da boşanmayla alakalı hissettiği temel hoşnutsuzluğun, kızının hayatına 'ortak olamamak' ve 'büyüyüşünün her anına şahit olma fırsatını kaçırmak' merkezli geliştiği söylenebilecek haldedir:

Ben boşandıktan sonra arkadaşlarımla dostlarımla olduğu eski doğduğum semte (Samatya) döndüm. Depresyon olmadı ama bir boşluk oldu. Alışkanlıklar var, her şey gidiyor. Mesela kızımı çok özlediğimi hissettim. Sabah kızını öpüyorsun okula yolluyorsun akşam geldiğinde onu öperek karşılıyorsun... Bu ciddi bir özlem. Ayrıldığımızda 9 yaşındaydı onun çocukluktan ergenliğe geçiş sürecinde her gün yanında olmak isterdim mesela olamadım. Hayatımın en büyük 'keşkesi' budur. Çok sık görüştük, standart 'Pazar babası' da olmadım. Zaman zaman onlarda kaldığım da oldu ikimizin de hayatında birinin olmadığı dönemde. Oktay (49)

Eski eşine aşık hissettiği bir dönemde boşanma sürecine giren Oktay (43), çocuğunun hayatına başka bir erkeğin/babanın girmesi ihtimalinden fazlasıyla 'endişeli' görünmektedir. Bu korkuyu, görüşülen başka hiçbir babanın dillendirmediğini belirtmek önemli görünmektedir:

Ayrıldığınız zaman çocuğumu her gördüğümde ve her annesine bıraktığımda ağlıyordum. Eve arabayı ağlayarak sürüyordum böyle gözümde yaşlar gele gele. Çocuğumun hayatına başka bir baba figürünün girmesi beni dehşete düşürüyor. Olacaktır eninde sonunda ama bu beni olması gerekenden daha fazla sinirlendiren ve etkileyen bir şey. Üzerinde çalışmam gerekecek olan bir şey biliyorum... O beni hep korkutan bir şey.

Eski eşi Antalya'da yaşayan Süleyman, halihazırda evliyken İstanbul'dan Antalya'ya 'evliliği kurtarmak için' gitmiş fakat işlerin yolunda gitmemesi üzerine memleketine dönmüştür. Bu süre zarfında çocuklardan ayrı kalışının onu hüznlendirdiği anlaşılmaktadır:

İlk zamanlar biraz şey oldu oradan buraya (Antalya'dan İstanbul'a) geldim çocuklardan koptum. O beni sarstı. Ondan sonra telefonla konuşmaya başlayınca sanki yakınıdaymış gibi hissettim. Toparlamaya başladım.

2.3.1.2. Duygusal ve Sosyal Düşüş

Boşanma kimi durumlarda baba üzerinde çok yönlü psikolojik ve toplumsal deformasyon yaratabilmektedir (Hetherington, 1976: 422-423; Wickrama ve Wheeler, 2013: 386). Görüşmelerden hareketle, eşe yönelik duygusal yakınlığın halihazırda hissedildiği durumlarda;

boşanmanın, erkeğin daha sert şekilde travmatize olmasına yol açtığı iddia edilebilir haldedir. Bununla birlikte aile kurumunun geleneksel konfigürasyonu içinde büyüyen ve psikolojik açıdan bir ‘kopma deneyimi’ yaşamayan erkeklerin de boşanmayı ‘zorlu’ atlattığı söylenebilir. Kimi durumlarda ayrılmanın yarattığı ‘değersizlik hissi’ ve ‘karşı tarafı cezalandırma arzusu’, babaların hayatlarında en az bir kere ciddi olarak intiharı düşünmesine sebep olabilmektedir.

Kposawa (2000: 258), boşanmış erkeklerin evli erkeklere göre 2,5 kat daha fazla intihara kalkıştığını tespit etmiştir. Aynı zamanda yapılan araştırmalar boşanmış erkeklerin boşanmış kadınlara göre yaklaşık 10 kat daha fazla intihara meylettiği göstermektedir (Kposawa, 2003: 993). Bunun yanında erkeklerin ‘deneyimlediği’ intiharı düşünmeye varan ‘bunalımı’ Morgan’ın (2006: 110) belirttiği şekilde bir ‘erkeklik krizi’ alameti olarak değerlendirmek de imkan dahilindedir.

Ek olarak belirtmek gerekir ki yapılan görüşmeler sırasında boşanmanın; erkeğin, mevcut iş ortaklıklarının dağılmasına ve edindiği statünün gerilemesine de sebep olabildiği görülmüştür.

Görüşülen babalardan Behram’ın (36) anlatısına göre boşanma, ertesinde ‘buhranlı’ bir süreci beraberinde getirmiştir. On dokuz yaşında birlikte olmaya eski eşiyle olan evliliğinin -bir yıl sürmüştür- bitiminin üzerinden on yıl geçmesine rağmen Behram, halen ‘evliliğinin izlerini’ taşıdığını belirtmiştir. Görüşmeciyi; bu izlerin devamlılığını, hem kızının varlığına hem sonraki ilişkilerinde ‘biten evlilikteki hataları baz alma’ davranışı geliştirmesine bağlamaktadır. Behram’ın “*yıkımla*” geçtiğini belirttiği evlilik sonrası iki yılı kritik kılan unsurun; görüşmecinin, ‘evliliğini’ ve ‘geçmişini’ sorgulamaya başlaması olduğu söylenebilir. Daha sonra büyük bir değişim içine girerek ataerkil değerlerle arasına ‘mesafe’ koymaya başladığını dile getiren Behram’ın, giriştiği sorgulamayla beraber ‘yıkım’ seviyesinde depresyona girmesi anlamlı görünmektedir.

Behram’ın, kristalize bir ‘erkeklik krizini’ deneyimlediği ileri sürülebilir. Bu kriz çalışmada kullanıldığı şekliyle genellikle ‘içe dönük’ semptomlar göstermektedir. Aynı zamanda görüşmecinin boşanma sonrasında girdiği ‘depresyon’ sonucu mesafelendiği habitusunun ataerkil yapılanması; anlatısından anlaşıldığı kadarıyla ‘sorunun ana kaynağı’ olarak gözle görülür bir şekilde işaretlenmektedir. Bu sebeple Behram’ın güncel şartlarla daha ‘uyumlu’ hale gelebilmek için kendini daha ‘esnek’ bir şekilde konfigüre etmeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır. Toplumsal cinsiyet yapılanmasının hiçbir zaman tamamlanmayan bir süreç olması ve yapılanmanın sürekli oluşu, Messerschmidt’in (2018: 114-115) yorumlarıyla birlikte ele alınmaya da müsaittir:

Boşanmayı takip eden ilk iki yıl bir yıkımla geçti benim için. Hayata karşı insanların tamamına karşı güvenim sarsıldı. Kendi yaptığım hatalar gözümün önünden birer birer geçti. ‘Şunları yapmasaydım şöyle olurdu bunları yapmasaydım böyle olurdu’ şeklinde öz sorgulamalar kafamda... Vicdan muhasebesi yaptım. Kadınlar biraz daha duyguları kullanmadan hareket edebiliyorlar gerçekten de... Benim bakış açımdan boşanmaların ağırlıklı sebebi erkekler. Buna sebep olanlar da erkekler daha büyük bir travma yaşayan da erkekler. Ben açıkçası işin bu kısmını çözemiyorum. Pişmanlık mı? Hatalarını anlamak mı? Bilemiyorum... Veya birilerinin ahını almış olmak mı erkekleri bu travmadan çıkarmıyor onu anlayamıyorum. Çünkü kendi kendime diyorum ki “Behram sen olayların bu raddeye gelmesinde büyük rol oynadın” diyorum ama “madem sen yaptın neden o zaman neden kendi hayatına bakmıyorsun?” diyorum. “Tamam evliliğin de bitti o zaman tamam mutlu ol diyorum” olamıyorum. Yani yaratan sen daha büyük acıyı yaşayan sen. Boşanmadan sonra bir türlü kadınlarla ilişkilerde dikiş de tutmadı. Hayatıma giren çıkan oldu bir şeyler de yaşadım ama yok. Boşanmadan sonra erkekler –benim gördüğüm- dikiş tutturamıyorlar diyebilirim. Yaptığım hatalardan pişmanım.

Behram -anlatıya göre- bu süreçte kendine öz-düşünümsel bir hassasiyetle yaklaşmış, habitusunu yapılandıran ‘kesişimsellikleri’ gözden geçirmiş ve kendini yenileyerek depresyondan çıkmıştır. Görüşmecinin yaşadığı değişimde geçirdiği ‘toparlanma’ ve ‘yenilenme’ süreci detaylarıyla bir sonraki başlıkta ele alınacaktır. Benzer bir pişmanlık ve vicdan muhasebesi, eski eşe karşı boşanma sürecinde hislerinin devam ettiğini belirten Oktay (43) özelinde de görünmektedir. Görüşmeci, süreci atlatmak için profesyonel destek aldığını belirtmiştir:

Kendimi çok suçladım bir sürü suçu da başkalarına yansıtmaya çalıştım. İşte şey gibi ‘annesi bu işlere sebep oldu annesi nasıl babasından ayrıldıysa o da benden ayrılmasını istedi ki üzerinde hakimiyet kursun...’ Kendimi daha rasyonel bir noktaya oturtmak yaklaşık 1,5 yılımı ve ciddi anlamda da terapiyi gerektirdi. Bu kadar farkındalığım yoktu terapiden önce.

Boşanma davasının sonuçlanmasının ardından mahkeme önünde duygulandığını belirten Süleyman (58), Behram ve Oktay kadar yoğun ve uzun süreli devam ettiği düşünülmeyecek bir sorgulama sürecine girmiş; ardından boşanmayı kendi içinde ‘mantıklılaştırarak’ hayatına devam etmeyi tercih etmiştir:

Nedendir bilmem boşandığımda (Antalya) Serik’teydi mahkeme, boşanma kağıdını aldım, 100 TL Aslı’ya nafaka 100 TL Orkan’a bağlandı. Mahkemeden çıktım oturdum kaldırımı ağladım. O zaman sordum “niye böyle oldu?”, “olması mı gerekiyordu” diye kendimi sorguladım. Sonra doğru yaptığımı inandım iyi ki de yapmışım. Çünkü çocuklarımı şimdiki gibi bulamazdım. Çocuklarım kendi özgürlüklerini kazandılar boşandıktan sonra. Ondan sonra evlenmedim, yedi sekiz yıldır bir bayan arkadaşım var.

Bir kamu üniversitesinde memur olarak çalışan Cafer (49), yirmi beş yıllık evliliğinin bitmesinin şokunu atlatamamış görünmektedir. Görüşmeden anlaşıldığı kadarıyla, Cafer’i boşanmaya götüren faktörler arasında, eski eşe uyguladığı -ve kadının ayağının kırılmasına yol

açan- ciddi boyuttaki- ‘şiddet’ ön plana çıkmaktadır. Boşanmayla alakalı Cafer yine de ‘sitemkar’ konuşabilmektedir:

Nasıl ayrıldım anlayamadım, ben hala inanamıyorum. Bana deseler “senin evliliğin bitecek!” “Hadi len” derdim “benim evliliğim bitmez.” Öyle düşünüyordum. Bizim ailede ilk boşanan benim bak. Kırgınım, nikahı sonlandırdı ya kırgınlığım o. Hak etmediğime inanıyorum. Hala seviyorum. Bunları biz hak etmedik. Ne o ne ben. Yaklaşık altı aydır bekarım. Çok düşünecek zamanım oldu. “Acaba yanlış mı yaptım?” diye düşünüyorum. “Evliliği bitirmeyelim” dedim. Çocuklara da dedim “anneniz ayrılmak istiyor ama ben istemiyorum” dedim. “Yine ayrı yaşayalım ama nikahı sonlandırmayalım” dedim.

Anlatıya göre eşlerine ‘aşık olarak’ evlenen ve çocuklarının doğumundan sonra -farklı sebeplerle- kötü giden ilişkilere sahip olan Şevket (40) ve Oktay (43); boşanma sonrasında karşılaştıkları ‘yalnızlık’ ve ‘değersizlik’ hissiyle, eski eşi ‘cezalandırma’ motivasyonunda ortaklaşarak ‘intihar etmeyi’ düşündüklerini belirtmiştir.

İki görüşmecinin de eski eşe karşı yoğun bir ‘duygusal bağlılık’ hissetmiş olmasının ve orta yaşlara denk gelen boşanma sürecinin, ‘öz yıkımı’ akıllarından geçirmelerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Oktay özelinde görüşmecinin bilinçli bir ‘ekonomik yıkım’ kararı aldığını dile getirmesi ve korunaklı bir alanda güvenli şekilde ‘sembolik bir intihara’ kalkıştığını ifade etmesi de ilgi çekicidir. Ayrıca iki görüşmecinin de deneyimlediği buhranın; içe dönük ‘erkeklik krizi’ merkezli olduğu ileri sürülebilecek haldedir. Zira iki görüşmecide de eşle evlilik ilişkisinin sonlanması neticesinde bir tür ‘değersizlik’ ve ‘anlamsızlık’ hissiyatı hakim hale gelmiştir. Bu negatif duygu durumunun; ‘krize eğilimli bir erkeklik konfigürasyonu’ ilişkili olduğunu düşünmek mümkündür.

Çok yalnız hissettim kendimi gerçekten damdan düşmüş gibi oldum Duygusal olarak psikolojik olarak çok düştüğüm oldu. Bir dönem her gün içtim. Tek oda bir yere taşındım hiçbir şey benim değil eşyalı bir ev. Evde ses yok gürültü yok hiçbir şey yok. İntihar etmeyi düşündüm. Biraz da cezalandırma isteği vardı galiba. Ladin’in hayatında olamayacaksam hiç olmayayım diye düşünerek. Bunu aklımdan geçirdiğim bir iki anı hatırlıyorum çok net. Şevket (40)

Çok ölmeyi düşündüm, intiharı çok ciddi bir şekilde düşündüm. İntihar mektubu falan da yazdım. Kendimi atmayı düşündüm. Kızıma bir şey yapmayı asla düşünmedim etrafındakilere zarar vermeyi asla düşünmedim ama kendime zarar vermeyi çok istedim. Ve bunu birazcık da finansal olarak yaptım. Çünkü çok hatalı bir kararla -bile bile- babamdan kalan mirası tehlikeye atacak finansal yatırıma gittim. Bir ev vardı onu sattım. Ondan dolayı dava açıldı. Dava açılabilmesi ihtimalini gayet iyi biliyordum... Şu anda mirasın tümünü kaybetme riski de ortaya çıktı. Bu kendini cezalandırmaydı madem ki bunun sorumlusu aileden kalan mirastır -maddi manevi- o zaman ben bunu bunun üzerine böyle çizerimdi. Oktay (43)

Evliliğinin maddi zorluklar sebebiyle boşanmayla sonuçlandığını söyleyen Erhan (40) da terk edilmişinden kaynaklı olarak halihazırda mutsuz olduğunu belirtmiş ve hislerini bir “*ergen terk edilmişliği*” olarak tanımlamayı tercih etmiştir:

Hayatımın aşkı tarafından terk edildiğim için çok üzgünüm. Ergen terk edilmişliği var üzerimde. Çünkü ben ona çok Mahmud ve yüksektim. 15 yıllık sevgilim olması, bende bir rutine binme yaratmıyor. Bundan sonra benzer bir ilişki yaşarsam da aynı olacağından eminim duygusal olarak çok yüksek bir adamım çünkü. Hala şımarırım, flört ederim, oyunlar yaparım öyle birisiyim ama kadın “yeter ben bunu istemiyorum hadi, işimize bakalım” dedi Erhan (40)

Yirmi üç yıl aynı şirkette çalışan ve kendini “*işine aşı*” olarak niteleyen Ömer (53), artan ‘mobbing’ sonucu işinden ayrılmıştır. Onun özelinde deneyimlediği ‘erkeklik krizinin’, hem ‘işinden’ hem ‘eşinden’ ayrılmasıyla doğru orantılı olarak ‘iki yönlü’ geliştiği düşünülebilir. Zira anlatıcının işine ve evliliğine bir ‘kimlik bileşeni’ olarak bağlandığını varsaymak mümkündür. Bu açıdan Ömer’in ‘erkek olmayı’; Gilmore’un (1990, 222-224) açıkladığı şekilde ‘iş ve eş sahibi olmak’ vasıflarıyla algıladığı ileri sürülebilir. Öyle ki anlatısına göre bu dönemde kendini “*işe yaramaz*” hissetmeye başladığını belirten görüşmecinin ruh hali; evliliğinin boşanma sürecine girmesiyle giderek dengesizleşmiştir. Görüşme esnasında boşanma döneminde yoğun psikoterapi aldığını ve antidepresan kullandığını belirten Ömer, eski eşine karşı halihazırda ‘öfkeli’dir:

Klasik bir adamım ben ailesi yapısına da klasik bir yerden bakıyordum; bu benim kaderim diyordum. Kaybetmiş hissettim bunlar olunca o da beni sevebilseydi deneyebilirdik. Ben onu kendim gibi gördüğüm için, beni en büyük depresyona sokan da bu... Beni ‘ignore’ ettiğinde bu çok ağrıma gitti. Sol kolunun seni kabul etmemesi gibi bir şey. Ben acısını çekiyorum hala. Özlemek gibi değil acısını çekiyorum. Kızgınım hala. İnsan sevdiğine kızar. Dürüst olsaydı kızmazdım bu kadar. Niye ‘mış’ gibi yapıyorsun? En büyük suçu beni anlayamamış olması. Benim ona ne kadar tutkun olduğumu aileye tutkun olduğumu... O konuda affetmiyorum. Sen o kadar sene bekle bekle zaman kolla sonra küt iter gibi uçuruma...

Boşanma, ekonomik gelir seviyesi farkı gütmenden erkekleri çeşitli paranoyak düşüncelerle içli dışlı olmaya itebilmektedir. Bu bağlamda Oktay (43) ve Kemal (58) karşılıklı değerlendirilecektir. Hem ekonomik hem kültürel hem sosyal sermaye açısından şanslı addedilebilecek İstanbullu ailenin oğlu olan Oktay (43), bir vakıf üniversitesinde saygın bir doçenttir. Görüşmeler sırasında kendini (pro)feminist olarak niteleyen tek kişidir. Buna karşılık Erzurumlu bir ailenin Ankara’ya üniversite eğitimi almaya gelen oğlu olan Kemal, üniversiteyi bitirmemiş çeşitli işlerle ilgilenmiş, ticaretle uğraşmış ve emekli olmuştur. Oktay ve Kemal boşanma sonrası deneyimlenen paranoya hususunda ortaklaşmaktadırlar:

O benden ayrıldığında hala aşkımdı bunu ortadan kaldırmak çok kolay olmadı çok ciddi bir depresyondan geçtim. Özellikle başlarda kendimi kullanılmış ve atılmış hissettim. Hissettiğim şey şuydu: Belli bir yere gelebilmek için benim imkanlarımı kullandı benim doçentliğimi geciktirdi benim ailemden kalan paralarla yazdık yaptık o yazlık onda kaldı ve o bir yere geldikten sonra -doçent olur olmaz- bana ihtiyacı kalmadı ve gitti. İnsanın o dönemde kafası çok çalışmıyor ben de paranoyaklarımı vaziyetteyim. Sonra sonra bu kadın-erkek rollerinin, ilişki üzerinde nasıl etkide bulunmuş olabileceğine dair; bunun benim zannettiğim kadar görmezden gelinebilir olmayabileceğini kabullenebilmeye başladım. Oktay (43)

Öz-farkındalık sahibi bir görüşmeci olarak Oktay'ın boşanma sonrası hissettikleri; 'erkeklik krizinin', psikopatolojisini anlamak için önemli görünmektedir. Boşanma sonrasında intihar etmeyi düşündüğünü de belirten görüşmecinin; 'sahip oldukları' ekseninde eski eşi bir tür fırsatçılıkla itham etmesinin; süreç içerisinde erkek 'çaresizliğinin' duygusal duraklarını işaretlediği düşünülebilir.

Çaresizliğin, 'kriminalize' olmaya eğilimli yanı Kemal'in (58) anlatımında rahatlıkla seçilebilmektedir. Oktay'ın krizinde, eski eşi fırsatçılıkla suçlayan itham, görüşmecinin intiharı düşündüğü geçmişle birlikte ele alındığında genel olarak 'içe dönüktür.' Buna karşılık Kemal'in boşanma sonrası ruh hali hakkında söyledikleri, erkeklik krizinin yarattığı psikopatolojinin 'dışa dönük' boyutunu kavramaya olanak tanımaktadır:

O dönem çok sıkıntılı dönemdir. Şu an karısını bıcaqlayan kesen doğrayan onların ruh halini ben çok iyi anlıyorum. Onların içinde bulunduğu psikolojiyi tahayyül edemezsin. O ruh haliyle yapılır. Çünkü beynin 24 saat senaryo üretiyor. "Acaba şöyle mi?" "Acaba böyle mi?" kendinden suç arıyorsun karşı tarafta suç arıyorsun. "Acaba bir sevgilisi var ondan mı böyle yaptı?" diyorsun. Komplolar aklından geçiyor akla hayale gelmeyecek şeyler geçiyor. Sonra terk edilmişsin, kadın bırakmış seni. Savcılık kararıyla uzaklaştırma yemişsin. 'Ulan acaba bu çiçekçiyle de ilişkisi var mıydı?' 'Acaba su getiren adamla mı?' falan yani çok anormal bir ruh hali... O dönemde yapılır. (Kemal, 58)

Çalışmanın 'Kuramsal Çerçeve' bölümünde değinilmiş olan kadına karşı şiddet ve kadın cinayetleri istatistikleri, Kemal'in, boşanmış erkeğin ruh halini tasvir edilişiyle birlikte okunmaya müsait görünmektedir. Zira kendisi kalkışmadığını ifade etse de Kemal'in, boşanma sonra erkek ruh halinin 'krizini' betimleyebilmesinin; habitusunun yapılandırılma biçimiyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Kendi durumundan hareketle makro planda da analizler yapan görüşmecinin, boşanmadan dolayı kendini 'mağdur' hisseden erkeklerin sesini yansıttığı söylenebilir:

(Boşanmaya) Zamanla alışıyorsun sigarayı bırakmak gibi. Sigarayı bıraktığında o krizler çok şiddetli gelir sonra yavaş yavaş kanıksıyorsun. Beyin onu kabul ediyor. Bu arada bir yıl çok sıkıntılı geçiyor. Depresyonun ötesinde bir hal, paranoyak oluyorsun. Her şeyden nem kapıyorsun. Şunu diyerek işin içinden çıkamayız: "Bu erkekler birdenbire kudurdu,

çıldırdı. Alıyorlar bıçağı kadını yirmi yerinden bıçaklıyorlar. Öldürüyorlar.” Fakat nedensellik? Bu kadının öldürülmesini haklı çıkarır mı? Çıkarmaz. Bugün on binlerce uzmanımız var oturuşunlar bir çalıştay yapsınlar. Bu erkeklere ne oldu da birdenbire boklarına düştüler, kudurdular. Niye böyle oldu?

Ataerkil bir konfigürasyona sahip olduğu söylenebilecek Mahir (43), görüşülen babalar arasında boşanma sebebiyle sosyal statüsünü kaybetme deneyimi yaşayan tek kişidir:

Ağır geçirdim boşanma sürecini maddi manevi. Ciddi anlamda maddi zorluk çektim anlaşmalı boşandığımız için. İşte evdir arabadır paradır ben valizimi aldım çıktım uzun lafın kısası. Şey mantığı vardır bende “terk edecek biri varsa o da erkektir evden çıkan giden erkek olur” “Yarı yarıya bölüşelim...”, “Vay bu evi ben aldım, sen git nereye gidiyorsan” olayı yok, kızımın annesi diyerek veririm.

Boşanmayı kendisi teklif eden Mahir ’in eşini kaybetmekle bağlantılı bir ‘acı’ çektiğini söylemek zordur. Bununla birlikte görüşmecinin anlattıklarından, eski eşle yaşananlara karşı halihazırda bir ‘sitem’ beslediği çıkarılabilir.

Eski eşimi kaybetmekten yana bir üzüntü duymadım. Boşanmadan önce konuşmak için bir araya geldik. Kendisi çağırdıydı beni. Nakdi bir param vardı. O zamanki ticari anlayışımla eşimin üzerineydi. Eşim ayrılacağımızı anlayınca kız kardeşinin üzerine devretti, benden gizli olarak. Baldızımın soy ismi farklı olduğu için ben hiçbir hak talep edemedim. O zaman için çok iyi bir paraydı. En azından hani bak evleri veriyorum -iki evimiz var bir evi kızımın üzerine yaptım diğer evi de ayrıldığım eşime bıraktım ömür boyu nafaka vermemek için mağdur olmasın diye, araba zaten onun üzerineydi almadım. Dedim ya bir valizimi aldım çıktım- ama o paradan bir nebze olsun para istemek için bir araya geldiğimizde bana “bunu hayatımdan çaldığın ömür karşılığında kiraya sayarsın vermiyorum sana” dedi. “Vermiyorum” deseydi bu kadar acıtmazdı böyle düşünüp söylemesi beni çok kırdı ve incitti. Şu anda pişman. Fark ediyorum. Hissediyorum çünkü aç bırakmadık açıkta bırakmadık hiçbir zaman. Yüzlerini önlerine eğdirmedik.

Mahir, boşanma sonrasında ortağıyla olan iş ilişkisini bitirmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Görüşmeci; bu durumun, ortağının eşinin ‘boşanmış bir adamla’ görüşmesinin onun üzerinde de ‘boşanma isteği yaratacağı’ korkusundan kaynaklandığını belirtmektedir. Mahir’in statüsünün düşmesi ve hem ekonomik hem sosyal sermaye bağlamında ‘gerilemesi’ boşanmanın toplumsal etkilerine nitelikli bir örnek gibi görünmektedir:

O ayrılma sürecine kadar araftaydım. Ne yerdesin ne göktesin. Ne yapacağını bilemiyorsun. Zaman zaman iyisin zaman zaman kötüsün. Etrafında sana destek verenler var köstek olanlar var. Duymak istediklerini arıyorsun ama bulamıyorsun bu çok kötü bir duyguydu o dönem için. Ortağım vardı kendi iş yerim vardı boşandıktan sonra eşlerimiz görüştüğü için ortağım başlarda sıkıntı yapmadı ama sonradan ayrılmak istediğini söyledik. Ticari ortaklığımızı bitirdik. Ben ayrılmadan önceki sene maddi anlamda iki ev bir araba sahibiyken “yazlık mı alayım kışlık mı alayım” derdindeyken o yılın sonunda (Eskişehir) Osmangazi mahallesinde kiraya geçmiş, altında arabası olmayan bir göz odada oturan birine dönüştüm. Boşanıyorsun, dostunu düşmanını görüyorsun. Seninle maddi anlamda dostluk edenlerin sosyal statüün gereği dostluk edenlerin kimler olduğunu anlıyorsun.

Onların hiçbirisi kalmadı. Tabii ki onların eşlerinin gözünde ben kötü bir adamım. ‘Çocuğunu ve eşini bırakmış terk etmiş bir adam’ rolündeyim. Bundan dolayı kendi kocalarının da benden güç alıp terk etme korkusu olduğu için eşlerine tavır koydular ve görüştürmediler. Görüşmemelerine saygı duyuyorum buna hiçbir zaman küsmedim darılmadım -25 yıllık 30 yıllık arkadaşlıklarımı bitirdim ya da bitti daha doğrusu- ama saygı duyuyorum. Demek ki Türk toplumunun aile yapısında çok sağlıklı bir evlilik anlayışı yok. Bir kadın evindeki erkeğin böyle bir nedenden dolayı kendini bırakabileceğini düşünüyorsa demek ki onların evlilikleri içinde de çok ciddi sorunlar var ama kendilerine itiraf edemiyorlar. Bunu anladım

2.3.2. Krizi Aşma Mekanizmaları, Kararlar ve Değişim

Boşanmanın, çoğu baba için yerleşik düzenin bozulmasından kaynaklı bir ‘alışkanlık kaybı’ hissine sebep olduğu söylenebilir. Bununla beraber babaların; boşanmanın, çocukla geçirilen vakti azaltması hasebiyle hoşnutsuzluk duyduğu söylenebilir. Ayrıca kimi babalar, boşanmayla birlikte ‘değersizlik’, ‘işe yaramazlık’, ‘yalnız hissetme’ gibi negatif duygulara kapılmakta ve psikolojik olarak ‘zorlu’ bir sürecin içinden geçebilmektedirler. Kişinin habitusunun kesişimsel kuruluşuna, travma geçmişine bağlı olarak değişebilecek süre ve ağırlıkta geçirilen depresyondan; görüşmecilerin, çeşitli ‘radikal’ kararlar vererek, değişerek ya da kendilerini hayata bağlayacak ‘sebeplere’ tutunarak atlatılmaya çalıştığı tespit edilmiştir.

2.3.2.1. Ataerkil Kodlarla Mesefelenme ve Dönüşüm

Boşanma sonrasında gelen depresyonla birlikte kendini sorgulama sürecine giren iki görüşmeci Behlül (41) ve Behram’ın (36) hikayesi, boşanmayla birlikte gelen ‘öz-düşünsel farkındalık’ sürecinin işleyiş duraklarını göstermesi bakımından önemlidir. Behlül, boşanmayla beraber hayatında ilk kez ‘kendi işlerini kendi yapmaya’ başladığını belirtmiştir. Tüm bakımının karşılandığı ‘anneler alandan’ kesintisiz şekilde ‘eşin alanına’ geçen Behlül; evliliğini, “12 yıl süren bir bebeklik çağı” olarak tanımlamaktadır. Boşandıktan sonra bir tür ‘birey oluş’ içine girdiğini belirten Behlül, geleneksel ataerkil değerler içinde bakımın ‘anne/eş’ ekseninde karşılanması sonucu temel becerilerin gelişmemesine örnek olarak düşünülebilecek haldedir:

Eve maddi durumumuz iyi olduğu için haftanın üç günü zaten temizlikçi kadın geliyordu. Zaten evde yemek yapmak dışında herhangi bir iş yapmak gerekmiyordu. Buna çamaşır yıkamak ve ütü yapmak da dahil olmak üzere. Ütülerin hepsi kuru temizlemeci de yapıyordu. Düşünsene 12 yıl böyle bir hayat yaşamışsın sonra... Lüks bir hayattan kendi sorumluluğunu almaya... Ben bir ‘bebeklik çağı’ daha yaşamışım diyorum. 12 yıl daha bir bebeklik çağı... Tam büyüdüğün geliştin kendi sorumluluğunu aldın evlendin tekrar en başa dönüyorsun hiçbir sorumluluk sende değil ooh ye iç gez... Çok zor oldu.

Erkek olmanın getirdiği o 'bilememelik-yapamamazlık algısı' var ya çocuklarıma meyve bile soyarken tedirgin oldum. "Yapabilecek miyim?" falan diye...

Boşanmanın, Behlül'ün 'hayatla karşılaşmasına' sebep olduğu ileri sürülebilecek haldedir. Bu durum özelinde görüşmecinin 'ataerkil değerleri' sorguladığı ve arasına 'mesafe koyduğu' söylenebilir. Ayrıca Behlül'ün mülakat boyunca kendine öz-düşünümsel yaklaşmanın sonucu olduğu düşünülebilecek şekilde, ataerkinin 'gündelik yaşam' ve 'toplum' üzerindeki etkisine karşı 'eleştirel' bir tavır içinde olduğu tezi de ortaya atılabilir:

Ataerkil toplumlarda hep böyle bakılır "erkek ev işi yapmaz, erkek ev işine karışmaz." Karısı öldüğünde ne olur abi? Ayrıldığında ne olur abi? İş dolayısıyla ayrı yaşadığında ne olur abi? İşte kendi işini yapamayan aciz ve çocuk olarak nitelenen –ki erkek için çocuk olmak her yaşta toplum tarafından böyle şey onaylanır ama kendini bilen insanın buna boyun eğmemesi lazım. Ki ben bireyin kendi yemeğini yapabiliyor olmasını gerektiğini, kendi çamaşırını/ütüsünü yani kendiyle ilgili ne yapması gerekiyorsa donanımsal olarak ona sahip olması gerektiğini düşünüyorum. Ben evliliğim esnasında yapmazdım. Bekarken çok çamaşır yıkamazdım, ütü de yapmazdım ama annem öğretmişti. Bunların bir gün bana lazım olacağını da hiç düşünmedim çünkü evlenene kadar de ailemle oturduğum için. Bunu ne zaman boşandım o zaman kullanmaya başladım ama Allah'tan o zaman öğretmemiş bana –ki bana o kadar zor geldi ki bu işleri yapmak. Ama bunların hepsi bir terapi.. Öncelikle kendiyle ilgili sorumluluklarını alabilen bireyler olmamız gerekiyor ki biz bireyiz diyebilelim ve topluma bir katkımız olsun.

Behlül, evliliğinin bitişini takip eden ilişkilerinde geçmişten ders aldığını ve kendine 'eleştirel yaklaşmanın' getirisi olarak; özellikle 'kadınlara karşı olan davranışlarını' yeniden yapılandırmaya çalıştığını dile getirmiştir. Bununla birlikte görüşmecinin 'patlama noktasını' tarif edişi, geçmiş değerlerin üzerindeki işleyiş biçimini göstermesi bakımından önemli görünmektedir:

Boşandıktan sonra bir ilişki yaşadım. Yoksa çok fazla partner değiştirdim. O ciddi ilişkimde, evliliğimde yaptığım hataları fark ettiğim anda değiştirmeye çaba gösterdim. Bazılarında baştan itibaren yapmadım, bazılarında sonradan fark ettim. 'Bunların üzerinde çalışmalıyım' diye düşündüğüm şeyler oldu hala çalıştığım şeyler de var. Bu hataların tamamıyla erkek olmakla alakası var. Fevrilik en büyük hatalarımdan birisi, tez canlılık. Misal bir şey için fikrini soruyorum, ya da bir şey yapılacaktır şunu yapalım derim. "Tamam" denir karşı taraftan. Ama yapılmaz. Bu bir olur iki olur üç olur ses birden yükselir bende artık tahammül kalmaz. Biraz da erkekte şey var herhalde 'dediğim yapılca' ya da 'biz bunda anlaşmamış mıydık oyunbozanlık yapma' gibi bir şey o zaman da bir patlama noktası oluyor.

Boşanmayla beraber benzer ama daha 'radikal' bir aydınlanmayı Behram (36) da yaşamıştır. Anlatısına göre Van'da 'ataerkil bir ailede' doğan görüşmeci; erken yaşta evlenmiş ve eski eşiyle ilişkisini, 'ailesinden gördüğü' ataerkil rol dağılımına göre sürdürmüştür. Bir yıl süren evliliğinin bitişi, Behram üzerinde büyük bir 'travma' yaratmış ve görüşmeci yaklaşık iki yıl

süren bir sorgulama sürecine girmiştir. Bu süreç sonunda Behram, ataerkil değerlerle arasında mesafe koymaya başladığını, kadınlarla olan ilişkisini ‘yeniden yapılandırıldığını’ belirtmiştir. Behram’ı radikal dönüşüm sürecine iten faktörlerin başında, ‘aşık olunan’ eski eşin kaybının yarattığı acının tetikleyici pozisyonunda olduğu düşünülmektedir:

Evliliğim benim için hayatımın geri kalanında çok büyük bir model oldu. Onu baz aldım. Biraz daha yaş ilerlediği için karakter daha oturmuş durumda biraz daha olayları filtre edip düşünülebiliyorsun. Tabii ki yapmazdım o günkü hatalarımı... Fevri çıkışlarım olmazdı daha alttan alabilirdim. Ülkemizde ataerkil zihniyet o baskıcı zihniyet buna sebep oluyor. O yüzden ataerkil değerlerle arama mesafe koydum. Sonraki ilişkilerimde de ön plana çıktı çünkü genç yaşta evlenmişim...

Kendindeki değişimi “törpülenme” olarak ifade eden Behram, evliliğinden sonra hayatına giren ve yakın zamanda ayrıldığı eski sevgiliyle olan ilişkisinden örnek vermekte, geçmişte yaptığı hataları ‘tekrar etmeme’ motivasyonu ile hareket ettiğini dile getirmektedir:

Son ayrıldığım sevgilim, yüksek lisans yapıyordu seramik sanatçısıydı, ona çok destek oldum. Yüksek lisansı bitirme motivasyonunu sağladım, teşvik ettim. Yazmayacaktı kalıyordu, son dönemde benim teşviğimle yüksek lisansını verdi. Şu an Almanya’da çok iyi bir okuldan kabul aldı mesela orada şu anda. Yani benim özellikle kendimi törpülememle çok güzel, çok seviyeli bir ilişkimiz oldu. Ama tabii bir anda kavga gürültü olmadan sessiz sakin şekilde ayrıldık. Sebebi onun bana karşı hislerinin değişmiş olmasıydı. Yaklaşımım da evliliğimde yaptığım hataları yapmamaya çalışarak şekillendi ki bundan sonra da olacaksa yine empati yaparak ilerleyeceğime eminim. Bunu da yaratan çok kısa bir süre evli kalmamıza rağmen boşandığım eşim.

Behram’ın boşanma sonrası geleneksel erkeklik değerleriyle arasına koyduğu mesafe ve geçirdiği değişimin boyutları; eski sevgili ile eski eşin, kurulan iletişimin niteliği açısından karşılaştırılması istenince daha açık şekilde ortaya çıkmaktadır:

İlk evliliğimde tamamen annem ve babam gibiydik üstelik o bir siyasi partide çalışmasına ve bilinçli biri olmasına rağmen. Yani o evde yemek yapar ben çalışıp para getiririm. Ev işlerine hiçbir katkı yok işten eve gel kumandayı al televizyon izle... Fakat (eski sevgiliyle) üç yıllık ilişkimde her şey kolektif her şey paylaşarak yapıldı. Temizliği o yapacaksa bulaşığı ben; yemeği o yapacaksa salatayı ben gibi gibi... Çok iyi hissettirdi bu bölüşüm. Esas ilişkinin bu olduğunu anladım.

Behram, geçirdiği dönüşümü tetikleyen faktörleri düşünmesi istenince ilk sıraya ‘taşradan metropole göç etmesini’ yerleştirmektedir. Boşanmayı takip eden süreçte daha fazla Van’da kalamayacağını düşünen Behram, aile üyelerinin halihazırda yaşadığı İstanbul’a gelmiş ve çalışmaya başlamıştır. Bir mobilya mağazasında satış müdürü olarak çalışan görüşmecinin, boşanma ertesinde geliştirdiği temel davranışlardan birinin ‘kültürel sermayenin arttırılmasına yönelik’ olduğu söylenebilecek haldedir:

Bende bu davranışların oluşmasında birçok faktör rol oynuyor birincisi Van gibi bir yerde yaşayıp İstanbul'a gelmiş olmamın etkisi var mı? Var. İkincisi sosyal medyanın iletişim ağlarının gelişmiş olması ve özellikle orada erkek şiddetinin ne boyutlara gelmiş olduğunu görmek ve kendimi o çizgide görmüyor olmak. Erkek şiddeti yalnızca vurma kırma öldürme değil psikolojik şiddetten de bahsediyorum. Dolayısıyla bunlar yanlış şeyler yapmadın ama yapmamaya çalış uzak dur, ortak bir yaşam kurmaya çalış hayatındaki kimselerle dedim kendime. Üçüncüsü okumak diyebilirim. Bendeki bütün bilinç, şu anda hayatıma kattığım birçok şey boşandıktan sonra hayatıma kattığım şeyler. Okumaya da boşandıktan sonra başladım. Bu bahsettiğim faktörler hayatımdaki insanla tamamıyla eşit olduğumu ve her anlamıyla ortak bir yaşam kurmam gerektiğini bana hissettirdi. Yoksa karşımdaki insan "ben yerleri süpürüyorum sen de camları sil" demedi bu tamamen benim içimden gelerek yaptığım şeyler.

Behram'ın deneyimi, karşılaşılan 'travmatik' olay sonucu mevcut erkeklik konfigürasyonunun 'krize girmesi' ve bir tür öz-farkındalık geliştirilmesi sonucu krize sebep olan yapılandırmanın terk edilmesi olarak çerçevelenmeye müsait haldedir.

Bu bağlamda Behram'ın yaşam öyküsü, hooks'un (2004: 153) önerdiği şekliyle bir 'kendiyile yüzleşme' pratiği olarak düşünölmeye müsaittir. Behram, tıpkı hooks'un önerdiği gibi kendisini krize sokan 'patriyarkal erkekliği' sorgulamış ve bunun sonucunda krizin etkilerini zayıflatabildiği bir süreç içine girmiştir. Aynı zamanda Behram'ın, boşanma sonrası deneyimlediği ağır depresyonun da hooks'un (2004: 17) ataerkiye atfettiği erkeğin bedeninin ve ruhunun tehdit eden 'hastalık' oluşunu doğrular nitelikte olduğu varsayılabilir.

2.3.2.2.Krizi Aşma Motivasyonu Olarak Çocuk

Boşanma sonucunda oluşan depresyonun atlatılması bağlamında, 'çocuğun varlığına sarılma' ya da 'çocuğu için yaşama' davranışı; babaların, başvurmaya meyilli olduğu bir 'hayata tutunma stratejisi' olarak öne çıkmaktadır. Kimi durumlarda evliliğin bitiminde dolaylı yoldan rol oynayan 'çocuk' boşanma ertesinde babanın yaşamak için tutunduğu bir sebebe dönüşmektedir. Bununla beraber görüşmelerden hareketle çocuğun konumunun; babanın hayatında çift taraflı bir işleve -Roma tanrısı Janus benzeri- büründüğü spekülasyonu yapılabilir. Ayrıca çalışmada daha önce incelendiği üzere baba, çocuğuna 'babalık yapma' vaktinin daralması ya da onun büyüüşüne ortak olamama gibi sebeplerle açık şekilde 'mutsuz' da hissedebilmektedir.

Tespiti genişletmek gerekirse çocuğun; görüşölen babalar tarafından, hem evliliğin bitişini tetikleyen sürecin 'başlatıcısı' hem boşanma sonrası girilen depresyonundan çıkışta tutunulan bir 'yaşama sebebi' olarak göröldüğü fark edilmiştir. Görüşmeci erkekler, çoğunlukla baba

olmaktan ‘haz duymaktadır’. Bununla beraber çocuk, hem evliliğinin bitiş sebepleri arasında gösterilebilmekte hem de ona boşanma sonrasında ‘yaşama tutunma motivasyonu’ olarak işaretleyebilmektedir. Bu açıdan çocuğun; baba tarafından iki yönlü anlamlandırılmasının, erkeklığe dair ilgi çekici bir soruşturma alanı olduğu düşünülebilecek haldedir.

Önceki bölümlerde boşanma sonrası girdiği ‘depresyon’ ve ‘ataerkil değerlerden uzaklaşma’ süreci ekseninde tanıtılan Behram (36), girdiği iki yıllık bunalımdan ‘çocuğunu düşünerek’ çıktığını ifade etmiştir. Bu minvalde ‘çocuğun’, geçmiş bölümlerde yaşadığı içe dönük ‘erkeklik krizinden’ bahsedilmiş olan görüşmecinin ‘krizi sağaltmasında’ rol oynadığı ileri sürülebilecek haldedir.

Şöyle bir karar aldım o dönem madem ki bu yoldan geri dönüş yok Behram kendini çocuğuna adayacaksın ki aramızda 1700-1800 kilometre yol var—onlar Van’da yaşıyor—bu on yıllık süreçte kızım benim varlığımı iliklerine kadar hissetti. Yokluğumu ne annesi arattı ne ben arattım. Bense günübirlik gittim geldim sürekli aradım her yaz bende kalıyor sömestr tatili için... Daha on gün önce buradaydı artık uçakla gidip gelebiliyor. Dolayısıyla biz kızımın şu bilinci oturttuk: “evet ben annemle yaşıyorum ama benim aynı zamanda bir babam da var.” Buraya geldiğinde birlikte uyuyoruz kızımın birlikte tatile çıkıyoruz. Bu açıkçası benim hayatla ilgili motivasyonumu da tamamlamış oldu. Ben o buhrandan bu kararı vererek çıktım.

Evliliğinin bitmesini, çocuğunun doğumundan sonraki sürece işaretleyen Şevket’in boşanmanın ardından geçirdiği dönüşüm ilginçtir. Geçmiş bölümlerde boşanma sürecinin detayları ve girdiği ‘depresif ruh haline’ değinilen Şevket (40); boşanmadan sonra ‘ilgisiz babadan’, ‘ilgili babaya’ dönüşmüştür. Onun özelinde çocuğun konumunu işlevsel açıdan ayırıcı kılan detay, evlilik sürecinde çocuğun, baba tarafından ‘kötü giden evliliğin’ sarsılma sebepleri arasında sayılmasıyken; boşanmayı takip eden dönemde, ‘yaşama nedenine’ dönüşmüş olmasıdır. Çocuğu Ladin; Şevket’in deneyimlediği ‘erkeklik kriziyle’ üzerine çöreklenen ‘anlamsızlık’ ve ‘değersizlik’ hissinin dağılmasında kritik bir rol oynamış görünmektedir.

Depresyondan çıkış da Ladin’e yaslanarak oldu. Ladin’e bunu yapmamam gerekiyor’a yaslanarak çıktım bu anlardan.” İyi bir baba olacağım iyi bir figür olacağım Ladin benle gurur duyacak” dedim. Bir de şöyle motive ettim: “40 yaşındayım iyi bir işim var, gelirim iyi, kırk yaşında bir babayım, o zaman hayatımı yaşamaya devam edebilirim yeni bir hayat başlıyor” diyerek kendime motivasyon yarattım. Boşandıktan sonra büyüdüm ben. Evden çıktıktan sonra sarsıldım ama yıkılmadım. Hayata bağlayan motivasyonum Ladin’di. Ladin için güçlü bir erkek, güçlü bir baba, gurur duyabileceği bir baba olmam gerekiyordu. Tomris’i kaybetmiş olabilirim ama Ladin’i kaybetmeyeceğim dedim. Ladin de babasını kaybetmeyecek. Bu meseleler başladıktan sonra daha doğrusu affair’im ortaya çıktıktan sonra Ladin’i göremeyeceğim hissi geldi sonra çok iyi bir baba oldum. Biraz daha ‘ben de iyi bir baba olayım da ilişkimiz

sürsüncülük' başladı. Son 1.5 yıldır Ladin'in gerçekten 'babası' gibi hissediyorum. Bir buçuk iki yıldır emek harcamam sonucu gerçekten o bağı bu dönemde kurabildim.

Benzer bir kaygı Behlül (41) özelinde de seçilebilecek haldedir. Görüşmeci, boşanma sonrasında girdiği 'depresyonun' ruh hali üzerindeki etkilerini, önce kendi başına çözmeye gayret etmiş ardından 'profesyonel destek' almaya başlamıştır. Bu tercihini meşrulaştırırken iki oğluna 'örnek olma' gayesini ileri sürmesi, çocuğun varlığını bir 'hayata tutunma sebebi' haline getirdiğini düşündürmektedir.

Psikoterapi aldım, almaya da devam ediyorum, bir yıl psikodramaya gittim. Çünkü düzeltmem gereken yerler var çünkü örnek olmak gereken iki birey var. Onların benim yaşadığım hatalara düşmesini istemem. O yüzden kendimi yetiştirmeye çalışıyorum. Onların babalarıyım sonuçta, düzgün bir rol modelleri olsun varsa hatalarım onlar kendilerini geliştirsinler.

Çalışma kapsamında 'ataerkil değerlerle 'mesafelendiği' söylenen görüşmecinin; yapılandırılma tarzı sebebiyle boşanma sonrasında erkeklığe dair bir 'krizle' yüz yüze geldiği söylenebilecek haldedir. Zira daha önce değinilmiş olduğu üzere Behlül, evliliğini "12 yıllık bebeklik çağı" olarak nitelemekte ve boşanma sonrasında 'hayatla karşılaşmaktan ötürü' bir bocalama içine girdiğini belirtmektedir. Mülakatında eşiyle ayrılığı haricinde büyük bir 'kopma deneyimi' de yaşamadığını belirten görüşmecinin tecrübe ettiği 'erkeklik krizinin'; bu iki temel faktör etrafında meydana geldiği savlanabilecek durumdadır. Bununla beraber Behlül'ün, 'krizin' etkilerini azaltmaya başlayışının hem aldığı profesyonel desteğin etkisi hem de tıpkı Şevket gibi çocuğunun varlığına tutunma eğilimi sergilemesiyle birlikte geliştiği iddia edilebilir.

2.3.2.3. Krizi Aşma Motivasyonu Olarak Para ve Prestij

Özellikle evliliği 'para' ve 'prestij kaybı' dolayımı sebepler yüzünden bitme evresine giren erkeklerde; boşanmanın getirdiği olumsuz ruh hali, iş hayatında 'başarı' aracılığıyla atlatılmış ya da 'atlatılabileceği' ifade edilmiştir. David Gilmore'un (1990, 222-224) Akdeniz çanağında 'erkek' kabul edilmek için 'geçim sağlama' halinin şart kabul edildiği tespitiyle birlikte düşünülebilecek bu durum; Sancar'ın (2009: 58), kapitalist ekonomi içinde erkeğin, erkek kabul edilmek için 'çalışıyor' olmasının önemine yaptığı vurguyu da akla getirmektedir. Bu bakımdan kendi senaryosunu yazmak için gelen iş tekliflerini reddeden ve görüşmede bunu evliliğin bitme sebeplerinin başına sabitleyen Erhan (40), yeni bir proje alması durumunda düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

*Şu anda en ihtiyacım olan şey elimdeki yaratım ürünlerini piyasaya sürebilmek. Yazdığım romanlar var senaryolar var. Hasbelkader ilgi görse coştum ben ya s*** evliliği. Ya da bir filmim onaylansa deseler ki “bütçe onaylandı sete çık ekibini kur” benden mutlusu yok. Hemen sokağa çıkar fakir doyururum. Gerçekten birinci derdim bu. Olsun diye kendimi yırtıyorum, kovalıyorum.*

Evliliğinin bitimini işten ayrılması süreciyle ilintilendiren ve hem işini hem evliliğini yitirmekten kaynaklı ağır bir depresyon geçirdiğini belirten Ömer (53); sahip olduğu mesleki beceri ve iş piyasasındaki ‘değerli’ konumu sayesinde boşanmanın üzerindeki ‘negatif etkilerini’ atlatmaya başlamıştır. Ömer’in özelinde iş ve evliliğin kaybının yarattığı ‘kim-lik’ probleminin sembolik ve finansal ikame aracılığıyla ‘onandığı’ görülmektedir:

Depresyonu çok ağır yaşadım. Üç yıl sürdü 2013’ten 2016’ya babamı kaybettiğim güne kadar sürdü. Hem psikoloğa hem psikiyatriste gittim. Bir yıl kadar hap kullandım. Psikoloğum daha önce hiçbir şey yaşamadığım için her şeyi toplu yaşadığımı söyledi. Çakılınca yükseleceksin dedi. Öyle de oldu. Bir gün uzanıyorum yatakta Ali Bey diye biri var aradı beni. “Biz seni birbirini tanımayan üç kişiye sorduk üçü de senin adresi gösteriyor yapsa Ömer yapar yapsa Ömer yapar” dedi Bu arada benim mesleğimi Türkiye’de çok az kişi yapıyor. Bir duayenim. Toplamda beş kişiyiz dördü 70 yaşın üzerinde. Neyse “Irak’ta bir proje var gider misin?” ENKA’nın, güvenilir firma. “Giderim” dedim. Irak’ta Bağdat’ta TFA (Technical Field Adviser) dedikleri bir pozisyon... yani o bölgenin sorumlusu sensin. Yani ombudsmansın. Herkes sana soruyor. En son işimde günlük 500 Euro aldım öyle söyleyeyim.

Ömer’in hikayesinde yeni işindeki ‘statüye’ özellikle vurgu yaptığı seçilebilir. Bu yolla görüşmecisi, boşanma ve işten ayrılmayla kaybettiği ‘önemli biri olma’ hissini yeniden ve -belki daha güçlü şekilde- elde ediyor görünmektedir. Ayrıca Ömer, yeni işinin devşirdiği statüyle psikolojik açıdan toparlanma sürecine girmiş ve ‘sembolik’ bir kararla sigarayı bırakmıştır. Sigaranın bırakılması, Ömer bağlamında ‘kendine değer verme’ ve ‘rejenere olma’ sürecinin parçası olarak değerlendirilebilir:

Para motive mi? Evet bir noktadan sonra motive. Sağlam bir parayla döndüm Irak’tan beş ay sonra. Ama önemli olan parayla gösterilen değeri. Eşimi kaybettim, işimi kaybettim, babamı kaybettim ama sonradan itibarı toparlanmaya başladım. “Ben değerliyim diyorum ya neden değersiz olayım?” “Ben değerliyim neden beni değersiz görüyorlar” derken dünyada -evet dünyada- aranan adamlardan biri olduğumu o paranın o değerin karşılığı olduğunu gördüm. O para beni motive etti. Ama asıl motive eden o ‘koca koca’ makinaları yapmaktı. Sigarayı bıraktım o dönem. Geri dönünce başladım kilo aldığım için. Babamı mezara koyduğum gün son antidepresanı içtim ve o gün bıraktım. Üç senedir içmiyorum, içki de içmiyorum. Efsunlandım, kemale erdim, kendimi affettim.

Ömer’in geçmiş bölümlerde çeşitli yönleriyle incelenen ‘erkeklik krizinin’ tetiklenmesinde ‘para ve statü kaybının’ temel bir rol oynadığı bilinmektedir. Erhan’ın evliliğinin bitmesinde de görüşmecinin ‘para kazanmamasının’, eşiyle yaşadığı ‘sorunların’ kökenini oluşturduğu

belirtilmiştir. Bununla beraber Erhan'ın erkeklik konfigürasyonunun, Ömer'e nazaran daha 'esnek' yapılandırılmış olmasının; Erhan'ın, Ömer'in deneyimlediği şiddette bir krizi tecrübe etmemesinin sebebi olduğu ileri sürülebilecek haldedir. Bu bağlamda sarf edilen 'esnek yapılandırma' ifadesi; kişinin kendini, klasik erkekliğin kendini sürekli ispatla yükümlü olunan 'güçlülük', 'bağımsızlık' 'otorite' gibi (Özdemir, 2019: 105-106) sıfatlara eleştirel yaklaşması, benimsememesi veya uzak kalması anlamında kullanılmaktadır.

Ne var ki mülakat esnasında aile evinde yaşamak durumunda kaldığı öğrenilen Erhan'ın da iş piyasasında yerini sağlamlaştırmış Ömer'in de finansal açıdan 'durumunu iyileştirmeyi'; yalnızca zenginleşme bağlamında değerlendirmedeği düşünülebilir. Aksine görüşmecilerin para kazanmayı; yapılan işin niteliği ve onun sosyal olarak sağladığı 'prestijle' birlikte düşündüğü ileri sürülebilir. Özellikle Ömer'in anlatısında öne çıktığı şekilde yapılan işin 'büyüklüğü' ve kazanılan etiketin işaret ettiği prestijin; 'yaralanmış erkekliğe' merhem kabilinde değerlendirildiği ortaya atılabilir.

2.3.2.4. Diğer Motivasyon Biçimleri ve Karar Alışlar

Bu başlık altında bir patern oluşturmayan ama gerçekleştirilen görüşmelerde kayda geçirilmiş farklı 'krizi aşma motivasyonlarından' bahsedilecektir. Veli (51) özelinde bu sebep 'dini' bir tesadüf üzerinden şekillenmiş görünmektedir:

Boşanmak beni bir süre sonra rahatlattı. Güven bunalımımı atlattım. Eşime karşı hayat arkadaşlığı bağlamındaki güvensizlik sorununu atlattım. O güvensizlik ortadan kalktı ve ben bir iki ay içinde nötrleştim. Hala da öyleyim. Ben eski eşime ya da evliliğime karşı ne iyi bir şey hissediyorum ne kötü bir şey hissediyorum. Buna bir ayet vesile oldu. Bizim Kur'an'ı açıp içinden rastgele bir ayet okuyup günün mesajını alma adetimiz vardır. Eski eşime çok kızgın olup ablama gittiğim bir gün ablam kolunda Kur'anla geldi. Orada ilk okuduğum ayet diyor ki "Size yakın olan insanlar size sıkıntı verecek bir durumda olabilirler Allah onları affetmenizi söylüyor affedemezseniz uzaklaşmanızı söylüyor" bu ayeti okuyunca ben bir anda nötrleştim. Zaman zaman git gellerim oldu ama bu ayeti hatırladıkça nötrleşmeye dönebildim.

Eski eşiyile arasındaki olduğunu ifade ettiği 'Pygmalion Kompleksi'nden' daha önce bahsedilmiş olan Oktay (43), boşanmanın üzerinde yarattığı baskıyı bir başka 'ilişki' üzerinden telafi etme yolunu seçmiş görünmektedir:

Şimdi nispeten kalıcı gibi duran bir ilişkim var şu anki ilişkimde daha öncekilerden çıkardığım derslerle -birincisi feminizm üzerinde çok daha düşünmeye fırsat bulduğum için- çok daha feminist-aktivist biriyle birlikteyim ve fakat yine hala daha Pygmalion peşimi bırakmıyor asla. Sebebi de şu: Bu insan çok değerli çok güzel şeyler paylaşıyoruz. Özel hayatlarımızı mümkün olduğunca birbiri üzerinde tahakküm

kurmayacak şekilde ayarlıyoruz. İkimizin de kendi ayrı alanları var. İkimiz de bunu çok değer veriyoruz falan filan ama şu anki sevgilim çok travmatik bir ilişkiden çıkmış ve hala daha eski erkek arkadaşını tastamam unutamamış... Hala daha hem ona hem onun yaşadığı travmaya karşı teyakkuz halinde. Beni, onu bu haliyle kabul eden şefkat gösteren sarmalayan kişi olarak görüyor. Ben bu durumdan çok mutluyum çünkü kendi buhranımı çözmek hem zaman istiyor hem çaba istiyor. Biraz kaçış gibi onun buhranını çözen adam olmak... Daha bir ego okşayan ve kahramanlık sağlayan bir şey. Bu ilişkide ayrılmadan dolayı kendini değersiz, kenara atılmış, hiçbir anlamı olmayan -hayatının bile bir anlamı olmayan- bir insan olarak hissetmiş olmayı bir şekilde kompanse etmiş oluyorum. Kendimi duygusal olarak öyle tatmin ediyorum. Bu yüzden o ilişkiden kapamıyorum. Şu andaki huzur ortamı benim de egomu tatmin ediyor başka bir şey aramıyorum bu anlamda. Ama çok büyük tutkulu aşk... o benim için F idi her zaman

Boşanmayla beraber görüşülen erkeklerin ‘sosyal medya kullanımını arttırma’, ‘partner değiştirme’, ‘alkol tüketiminin artması’ gibi negatif kodlanabilecek davranışlar geliştirdiği görülmüştür. Bununla beraber bir görüşmeci boşanmayla birlikte ‘sigarayı bıraktığını’ ifade etmiştir:

Boşandıktan sonra sosyal medyayla çok iç içe olmaya başladım. Bi’ sanal gerçeklik yarattım orda. Her zaman eğlenceli bir adam olarak görmüşümdür kendimi onu arz ediyordum arkadaşlarıma sonra abartmaya başladım hatta şöyle olduğunu hissettim ‘kendimi orda ifade edebilecekmiş’ gibi bir algıya kapıldığımı düşündüm. O anda vazgeçtim. Uzun bir süre sosyal medya kullanmadım. Yeni yeni son iki üç aydır belki beş aydır tekrar kullanmaya başladım. Behlül (41)

Şevket’in (40) öyküsünde öne çıkan detay, görüşmecinin boşanmayla beraber girdiği içe dönük ‘krizi’, ‘alkol’ ve ‘çok eşlilikle’ aşmaya çalışması; sürecin sonunda ‘öz-saygısını kazanmayı’ becererek -bu çoğunlukla kızına örnek olma motivasyonu ile gelişmiştir- hayata devam etmeyi başarabilmiş olmasıdır. Evliliği esnasında kayınpederi tarafından ‘çocuklaştırılma’ yoluyla ‘erkeklik krizini’ deneyimlediği söylenmiş olan Şevket’in; boşanma sonrasında hissettiği ‘değersizlikle’, krizin ‘ikinci’ ayağını tecrübe ettiği savlanabilecek haldedir.

İçeyim dedim. İçmekten başka bir çözüm bulamadım. Çok eşli yaşadığım bir dönem oldu, boşandıktan sonra. Kimseyle görüşmek istemiyorsun. İyice yalnız kaldım. Zor bir dönemdi ama güçlü olmam gerektiğine tutundum. Bir süre sonra bunların –çok eşli yaşamının, içki tüketimini arttırmanın- beni değersizleştirdiğini hissettim. Aslında bir sürü farklı kadından ‘değer’ toplayarak kendimi ‘değerli’ hissetmeye çalışıyordum. ‘Aa Şevket çok hoşsun’, ‘Aa Şevket çok iyi sevişiyorsun’, ‘Aa Şevket ne kadar güzel bir filme götürdün beni.’ ‘Boşanmış bir kaybeden değilim de ilgi çekebilen kadınlar tarafından beğenilen bir erkeğimi’ yaptığımı fark ettim ve yalapşap kısa süreli çok eşli dönemi kapatım mesela. Çok eşli yaşamamaya çalışıyorum bunu kestim, kesebildim. Duygusal olarak değil ama –hala birçok kişiden hoşlanabiliyorum- ama fiziksel olarak kestim. Kendimi –çok kadın tabiri olacak ama- ‘kirlenmiş’ hissetmemek için. Çünkü Şevket’in değerli olabilmesi için başkalarından değer devşirmesine gerek yok. Ben menkul olarak değerli bir insanım. Şevket (40)

Doğan (50) ve Oktay (43) özelinde boşanmanın, ‘biyolojik iyi oluşa’ yönelik davranış örüntülerini tetiklediği görülmektedir. Doğan sigarayı bırakırken; Oktay, bir ‘kriz alameti’ olarak başlayan kilo verme halini ‘sağlıklılaştırmıştır’. Görüşmeci, saç ektirmiş ve daha ‘genç’ bir görünüme kavuşmaya yönelik düzenlemelerde bulunmuştur.

Ben çok sigara içiyordum. O boşanma döneminde sigarayı bıraktım. İki paket üç paket içen insandım. Haftanın beş günü çalışıyorum haftanın iki günü çocuklar. Kendime böyle bir dünya kurdum böyle avuttum. Kendimi işe verdim. Arkadaşlarla sık sık buluştum, kaynaştım çünkü anlatma ihtiyacı hissediyorsun. Doğan (50)

O kriz döneminde sadece kilo verdim sonra da onu bilinçli olarak devam ettirdim. Saç ektirdim. Kendimi daha bir genç görme isteği doğdu. Sakal bıraktım daha farklı kıyafetler giymeye başladım. Daha bir kendine bakmaya başladım daha genç görünebilmek için bazı hilelere başvurdum. Şimdi ufak tefek buhranlar haricinde çok daha iyiyim. Oktay (43)

2.3.3. Boşanmanın Olumsuz Karşılanmaması

Görüşme sırasında boşanma deneyimini psikolojik olarak sorunsuz ya da sorunsuza yakın atlayan babalarla da görüşülmüştür. Sertaç’ın (40) bağlamında görüşmecinin bir tür ‘orta yaş kriziyle’ hareket ettiğini söylemek mümkündür:

Bir alışkanlık bitiyor, ister istemez hüznleniyor insan. Ama bir taraftan da sonra da şuna karar veriyorsun. Bencilce davranıyorsun diyelim.. Hem de artık 40 yaşına geldim. Bu zaman kadar ya ‘annem babam ne der’ ya ‘küçük çocuğumuz var’ falan gibi düşüncelerle hem mesleki olarak hem evlilik açısından hep birilerini düşünerek hareket ettim. İlk defa 40 yaşında hem mesleği bıraktım hem boşandım, bencilce bir karar verdim. Onda etken de şuydu: Kaderci maderci bir insan değilim inancım da çok zayıftır ama daha ne kadar yaşayacağımız meçhul. ‘İstedğim hayatı yaşamak istiyorum’ fikri ağır bastı bu yüzden boşanmak istedim ben.

Boşanmanın hiçbir şekilde kötü oluş sorunu yaratmadığı anlaşılan Hakkı (44), evlenmeyi çocukları çok sevdiği ve çocuk sahibi olmayı istediği için gerçekleştirdiğini söylemiştir:

Boşanma bana hiç acı çektirmedim. Sonra da evlenmedim. Tekrar evleneyim bir düzen oluşturalım gibi bir derdim yok. Zaten bir düzenim var yuvam var. O yüzden öyle bir arayış içinde değilim. Yani benim ailem hakikaten iyi bir aile. Hayattan memnunum. Benim hayatımı çocukluk gençlik ve şu andaki dönem olarak üçe ayırırsak benim hayatımdaki en kötü dönem evli olduğum dönemdir. Çocukluğum çok güzel geçti, gençliğim de öyle. Evlilik en kötüsüydü ama kadında falan da suç yok yani, evlilik bana göre değil. Hayatım gayet iyi şu anda. Mutlaka her hafta ailemi ziyaret ederim. Annemin babamın ihtiyaçlarını karşılarım, pazar alışverişlerini yaparım. Ablalarım da onlarla ilgileniyor. Ben ablalarım da ilgilenirim çocuğumla da ilgilenirim. Birbirimize bağlı bir aileyiz. Bir sıkıntım yok.

Tamer (46) eşiyle yabancılaştığı bir evliliğin içindedir. Maddi açıdan kendisinden fazlasıyla üstün konumdaki eşin ve ailesinin hakim pozisyonu onun daha sinmesine sebep olmuştur:

Boşanma bana öyle Tanju Okan'ın şarkısı “eşyalar toplanmış” tadında bir şey hissettirmede daha çok itiraf etmesi zor da olsa özgürleşme rahatlık hissi vardı. Maddi olarak biraz daha sıkıştım çünkü bir ev daha kurdum. İşlerim daha düzelmişti zorlanmadım. Psikolojik olarak da ‘terk edildim’ gibi hissetmedim. Tabii bazen şey oluyorsun “hani ne olacak benim halim?” gibi düşünceler geliyor ama ortalamada ben memnundum

2.4.BABA OLMAK

Palkovitz'in (2002: 237-246) yürüttüğü araştırmanın sonuçlarıyla örtüşecek şekilde görüşmecilere yöneltilen “*baba olmak size nasıl hissettirdi?*” standart sorusuna, genel olarak ‘pozitif’ cevapların verildiği söylenebilir. Yalnızca Tamer'in (46) baba olmayı kesinlikle istemediği kaydedilmiştir. Bunun haricinde Atahan (43) baba olacağını öğrendiği ilk an, bu duruma ‘sevinmemiş’; çocuğun doğumu sonrasında ‘rolünü’ benimsemeye başlamıştır. Baba olmanın, görüşmeciler için hayatta yaşanılmış en büyük mutluluk ya da değişimin başlangıcı olarak işaretlendiği söylenebilir:

Baba olmak müthiş bir duygu. Birincisi doğduklarında ikincisi ‘baba’ dediklerinde ağlamıştım. Behlül (41)

Günümüzde babaların, çocuğun bakımına ‘dahil olma’ eğilimi sergilediği söylenebilir (AÇEV, 2017: 13-15). Bu davranış erkeklik kodlarını ‘içselleştirme’ ya da ‘mesafelenme’ farkı olmadan sergilenmektedir. Eğer AÇEV’in (2017: 16) sınıflandırmasından hareket edilirse görüşülen babaların çoğunlukla ‘hevesli babalık’ başlığı altında düşünülebileceği ileri sürülebilir. Yazara göre ‘hevesli babalık’; kişilerin geleneksel babalık kodlarına içkin bir geçmişe sahip olmalarına rağmen kasıtlı olarak ‘ilgili babalık’ pratikleri sergilemeyi tercih etmesi olarak düşünülebilir.

Örneğin klasik toplumsal cinsiyet rollerini içselleştirmiş ataerkil bir erkek olduğu söylenebilecek Beşir (42) çocuğun bakımına memnuniyetle katıldığını ifade etmiştir. Görüşmeci evliken pazar günlerini eşi ve çocuklarına ayırdığını belirtmiş boşandıktan sonra da oğluyla ilişkisinin samimiyetle devam ettiğini anlatmıştır:

Baba olmak inanılmaz bir duygu bence herkes tatmalı. O eskilerin baba olunca anlarsın dediğini hakikaten yaşıyorsun. İlk bir sene çok hissettirmiyor babalık ama sonrasında çocuk biraz dillenmeye başladığında, baba olduğunu sana hissettirmeye başladığında, güzel bir duygu olduğunun farkına varıyorsun. Ben ilgili bir babayım, altını temizledim bakımına da katıldım mamasını da yedirdim pusetinde de gezdirdim. Hala da öyle her hafta sonu çocuğumu alırım mümkün mertebe bir aksilik olmadıkça birlikte vakit geçiririz. Çok iyi bir

ilişkimiz var, o benim yanımda kalmak çok istiyor. Ama onun en azından lise bitene kadar düzenli bir hayatının olması lazım. Düzenli yemek yemesi, saatinde onunla ilgilenecek insanların olması gerekiyor. Ben ailesini koruyan kollayan sahiplenene maddi manevi her şeyini çeken onunla birlikte vakit geçiren biriyim. Evliyken Pazar günü hiçbir arkadaşım aramazdı beni çünkü ben onun engelini koymuştum çünkü Pazar günü çocuklarlayım o yüzden de kimse aramazdı.

Suwada (2017: 46), ‘yeni babalığın’ geçmişte ‘anneler’ olarak kodlanmış değerlerin içerilmesiyle geliştiğini söylemektedir. Bu bağlamda Beşir’in, Bridges ve Pascoe’nun (2018: 270) söylediği şekilde ‘melez bir erkekliği’ de işlettiği düşünülebilir. Görüşmecinin ataerki değerleri içselleştirmiş bir habitus yapılandırmasına sahip olduğu hatırlandığında; çocuğun bakımına katılması gibi ‘klasik ataerki’ içinde kadınla ilişkilendirilmiş bir davranış sergilemesi, bir yönüyle ‘hibrit bir erkeklik’ ve ‘babalık biçiminin’ de işlediğini düşündürmektedir.

Çocuğuna ‘babalık yapmak’ konusunda Hakkı (44) da istekli görünmektedir. Fakat görüşmecinin çocuğun bakımını ablalarına havale ettiği de gözden kaçırılmamalıdır:

Ben doğduğu zamandan itibaren babalık yapmaya çalıştım oğluma. Özellikle boşandıktan sonra bana gelince daha farklı olmaya çalıştım. Çocuk ayrıldıktan sonra bende kaldı ama iki tane ablamın artı annemin yanımda olması avantajı vardı. Boşandıktan sonra sordum eşime “bakabilir misin?” diye “sizinkiler daha iyi bakar” dedi. Dolayısıyla ben aldım çocuğu. İki ablam da çalışıyordu birini çıkarttım işten “senin masraflarını ben karşılayacağım” dedim diğeri çalışmaya devam etti.

Benzer şekilde Doğan (50) da bebeğin bakımına dahil olduğunu belirterek baba olmasına dair yaşadığı mutluluğu betimlemektedir:

Bebeğimi ilk gördüğüm ilk anımı hatırlıyorum kızına baktığımda kendimi gördüm fiziksel olarak da bana çok benziyordu. Tarif edemezsin çok güzel bir duygu. Annenin yapması gereken –emzirme hariç – her şeyi yaptım iki çocuğumda da. İçimden geliyordu. Mesela boşanmadan sonra istisnasız her Cuma alıp her Pazar geri bıraktım çocuklarımı. Pazar günü kızımı bırakırken istisnasız ağlardı, ağlamadığı bir zaman yoktu. Bırakmak istemiyordu. Çok kötü dönemlerdi hatta yaşadığım en kötü olaylar bunlardı. Unutamam çok düşkündü bana.

Tıpkı Beşir gibi baba olma hissini herkesin tatması gerektiğini ifade eden Sertaç (40), birçok görüşmecinin de ifade ettiği ‘bebeğin babayı tanımaya başlaması sürecine’ dikkat çekmektedir:

Gençliğimden beri hep çocuğum olsun isterdim. Kazara oldu ama açıkçası iyi ki de olmuş. Çok güzel bir duygu hamilelikten tut da kucağıma aldığı an... onun anneden ayrılıp da biraz büyüyip üç beş aylık olduktan sonra karşısındakini tanınması... mesaiden eve geldiğinde onun tepkileri... Sarılması ya da kucağımda daha sakin olması gibi gibi durumlar acayip mutlu ediyor. Değişik bir his herkesin yaşamasını isterim.

Rauf (43) ve Erhan (40) da benzer şekilde, bebeğin babayı tanımasıyla ‘baba’ olduğunu anlayanın ‘eş zamanlı’ geliştiğini belirtmektedirler. Bu bağlamda Rauf, kızının ona “baba” demesiyle ‘sorumluluk yükünün’ arttığını dile getirmiştir. Meselenin daha ironik şekilde yankılandığı Erhan ise çocuğu onu tanıyana kadar bazı günler evlat sahibi olduğunu ‘unuttuğu’ günlerin yaşandığını ifade etmiştir:

Ece bana büyüdü baba dedi ben baba olduğumu anladım. O bana baba diye kadar anlamamıştım çünkü kadına erkek arasındaki fark bu. Birisi doğuruyor içinden çıkarıyor biri daha dışarda. Erkek olan taraf hiçbir bok anlamıyor. Karşıdaki kişi sana baba dediği anlayabiliyorsun o zaman bağ kurabiliyorsun. Çok büyüdüm Ece’nin doğumuyla. 23 yaşında 43 yaşında bir adam oldum. Rauf (43)

Boşanmadan önce çok daha fazla görüyordum ben çalışmadığım için evdeydim. Okula götürürdüm getirirdim. Annesinin bazen şehir dışı işleri oluyordu üç dört gün o zamanlarda biz birlikte yatıyorduk beraber baba-oğul. Doğduğu günden beri altını temizlerim. Her şeyine katıldım, hanım da çok destekledi bunu. Bazı anneler buna niyetlenen babaları engelliyor ve babalar çocuktan kopuk kalıyor. Zaten geleneksel durumlardan ötürü insanlarda ‘erkek adam göt mü temizler’ kafası da var. Babanın bebeğin bakımına doğar doğmaz dahil olması gerekiyor. Çünkü erkek en iyi ihtimalle bir sene sonra ‘baba’ olma hissine sahip oluyor. Kadın onu zaten içinde taşımış emziriyor ediyor, anne zaten o hazır... binlerce yıllık bir şeyden bahsediyoruz. Baba böyle baka baka ‘ulan bu benim oğlum mu şimdi?’ diye diye geçiyor aylarca. Baba olduğumu kendi kendime ikna etmeyi, oğlan 1.5 yaşlarında “baba” diyince bıraktım. “Baba” dedi ilk kez bilinçli bir şekilde çağırdı o gün ben kendimi ikna etmeyi bıraktım. Bundan sonra o beni ikna edecek dedim baba olduğuma. Bak çok ciddiym o bir sene içinde bazen çocuğumun olduğunu unuttuğum oluyordu. Gerçekten evde sahip olduğum bir eşyayı unutmak gibi... Uzun zamandır kullanmadığım eski telefonunun şarj kablosunu çekmecede bulmak gibi “aa bu da burda mıymış lan” gibi. Bir sene falan sürdü bu çok utandım bundan o zamanlar. Aman hanım duymasın annem duymasın insan çocuğunu unuttur mu ne rezalet diye kendi kendime kızdığımı hatırlıyorum. Erhan (40)

Çağdaş’ın (36) dört buçuk yaşındaki kızıyla ilişkisini ifadelendirişi önemli görünmektedir:

Baba olmak ilk üç beş ay bir şey hissettirmedi açıkçası. Kadınlarda doğuştan hazır oluyorlarmış ben de bir duygu oluşmadı yani. Ondan sonra çocukla iletişim kurarken beni tanıdığını anlamaya başlıyorsun. Ufak ufak ilişkimiz başladı. Sonra çok güzelleşti. Şimdi de çok güzel. Görebildiğim kadar görmek isterim göremeyince özliyorum. Bakımına katıldım. Yıkama yemeğini yedirme gezdirme gibi şeyler yaptım ama altını değiştirmedim o cidden rahatsız ediyor beni

Boşanmanın ertesinde çocuğuyla görüş günleri sonunda halihazırda aşırı duygusallaştığını dile getiren Oktay’ın (43); baba olmaya dair sözleri, pozisyonunu anlamlandırma biçimini kavramak konusunda ufuk açıcıdır. Görüşmecinin bakım verme konusundaki tutumu Suwada’nın (2017: 32) kavradığı şekliyle ‘yeni besleyici babalığı’ hatırlattığı ileri sürülebilecek haldedir. AÇEV’in (2017: 16) sınıflandırması ekseninde düşünüldüğünde ise görüşmecinin ‘eşitlikçi babalık’ modeliyle birlikte ele alınabileceği iddia edilebilir.

Baba olmak insan üstü bir şey insanlık cenderesini aşmış gibi hissettim yarı tanrısal bir şey hissettim hala daha da öyle hissediyorum... Hala daha kızımın yüzüne baktığımda içim eriyor. Altını her zaman ben temizledim her zaman ben yıkadım her zaman ben uyuttum annesi yalnızca emzirdi. Yani emzirme dışında başka bir şey yapması gerekmedi

Baba olmaya kendi babasıyla olan niteliksiz ilişkisini ikame etmek amacıyla yaklaştığını belirten Erhan'ın (40) ifadeleri dikkate değerdir:

Ben 18 yaşından beri baba olmak istiyorum. Hatta oğlum olsun istiyorum ki babamla yaşayamadığım o baba-oğul ilişkisini oğluma yaşatayım. Dedemle-babamın ilişkisi de mesafeliydi muhtemelen onun babasıyla da aynı şekildeydi. Ben o zinciri kırmak istiyordum, o zinciri kırma misyonu yükledim kendime. İyi anlaşılan baba-oğula çok özenirdim inanamazdım ve kızardım. Çok bir yaramazlık yaptığında kızmayan bir baba görürsem babaya kızardım. Nasıl kızmazsın ya hak etti bunu diye. Böyle bir psikolojiyle geçirdiğim için gençliğimi “ben baba olucam ve babamın bana dedirttiklerini ona dedirtmeyeceğim” derdim.

Görüşmecinin, anlatısında uzak bir babalık profili çizen ‘babalık’ yerine; çocuğuyla dokunmaya, dinlemeye, dahil olmaya dayalı bir babalık geliştirmeye gayret ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Sancar'ın (2009: 123-124; 301) söylediği şekliyle Türkiye’de yaşanan değişimlerin ‘sert babalığı’ aşındırıp, ‘sevgi gösteren babalığı’ ön plana çıkardığı düşünülebilecek haldedir. Nitekim Erhan’dan oğluyla olan güncel ilişkisini, babasıyla sahip olduğu ilişkiyle karşılaştırması istendiğinde şunları söylemiştir:

Babamdan daha iyi bir baba olduğuma inanıyorum. Babamın beni dinlediğinden daha çok dinliyorum onu. Babam hiç göstermezdi sevgisini, hiç hatırlamıyorum. Sıfır. Eve gelip ‘merhaba’ demezdi. Yüzümüze bakmazdı. Anormal gazete okurdu, bir şeyler yazardı ederdi telefonla konuşurdu. Yanında konuşmazdık, bir şey sormazdık cevap vermezdi. Bir yerde pes ediyorsun ama ben oğlum ne sorarsa cevaplıyorum, dokunuyorum, öpüyorum, birlikte bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Onu bazen bunaltacak kadar seviyorum. Hafta sonları bana geliyor şimdi hafta içi okulu var diye gelemiyor.

Morman ve Floyd (2002: 397-398) baba ile oğul arasındaki mesafeli ilişkinin ‘toplumsal cinsiyet rollerinden’ kaynaklanabileceğini belirtmektedir. Babası -Erhan'ın anlatısına benzer şekilde- çocuklarıyla mesafeli olan Hakkı (44) ise durumu ‘anlayışla karşılıyor’ görünmektedir. Bununla birlikte Hakkı da oğluyla olan ilişkisinin babasıyla arasında olan şekliyle devam etmemesi için çabalamaktadır. Görüşmecinin, baba-oğul ilişkisinin değişimiyle ilgili kullandığı “artık devir değişti” ifadesi toplumsal değişimin baba-oğul ilişkisi üzerindeki yansıması hakkında fikir verecek niteliktedir:

Babam bana çok “hadi şuraya gidelim demezdi” çünkü çalışıyordu. İmkan da yoktu o zaman. Babama sorsan “neden daha dokunarak temas ederek sevmedin” diye “ben babamdan öyle görmedim” derdi. Ben de görmedim ama artık devir değişti.

Hakkı babasının babalığıyla kendi babalığını şöyle karşılaştırmaktadır:

Babam bana çok özgürlük vermedi mesela, ben öyle değilim. Şu anda ben dışarda arkadaşlarımla harcayacağım vakti oğlumla harcıyorum. Sinemaya gitmek istiyorsa sinemaya gidiyoruz. Önümüzdeki sene Avrupa'ya gideceğiz İngilizcesi gelişsin diye, öyle baba oğul bir hafta baş başa vakit geçireceğiz. Oğlanla arkadaş gibiyiz ama bir babalık sınırı var. Baba çocuğu çok özgür bıraksa bile disiplini elden bırakmaması gerekiyor. O da çok böyle 'şey' değil ama mesela diyorum ki bana her şeyi soruyor "prezervatif ne demek?" diyor "kızlarla nasıl ilişki kurulur?" diye soruyor her şeyi anlatıyorum. İnternet çağındayız gerçi benden daha iyi oradan öğrenebilir ama gelip bana soruyor. Benim dediğim şey şu: 'uyuşturucu asla kullanmayacaksın', 'sigara asla kullanmayacaksın.' Bunları kullanırsan ilişkimiz çok kötüye gider diyorum

İki oğlu bulunan Behlül (41) babalık yapma biçimini 'hiyerarşik' olarak nitelemektedir. Bir sınırı imlemesi bakımından Behlül'ün Hakkı'ya yakınsadığı düşünülebilecek haldedir:

Genelde hiyerarşik bir babayım ama bu kesinlikle şiddetsel anlamda değil. Hiyerarşik olduğum nokta kendilerine zarar verecek durumlardan kaçınabilmeleri ya da kendi sorumluluklarını farkına varabilmeleri amacıyla hiyerarşiyi kullanıyorum. Onun dışında zaten haftada bir gün görüştüğümüz için genelde oyun oynayarak hafta içinde gelişen olayları konuşarak birbirimizi anlamaya ve tanımaya çalışarak geçiriyoruz

Atahan (43) baba olacağını öğrenince sevinmeyen iki görüşmeciden biridir. Buna karşılık oğluyla 'mesafesiz' bir babalık yaptığı düşünülebilecek durumdadır:

Ben baba olduğumu sekiz ay sonra falan idrak ettim. Ha iyi ki olmuş. Şu anda arkadaşım gibi hiç ihmal etmem sırlarımız bile var oğlumla. Üç dört yaşına kadar onlar Eskişehir'de olduğu için dahil olamadım ama ondan sonra hiç aksatmadım. Ayrıldıktan sonra da kafam eser gider alırım sinemaya gideriz yemek yeriz evine bırakırım.

On bir yaşında bir kızı olan Behram'ın (36) boşanma sonrası girdiği depresyondan kızının varlığına tutunarak çıktığını belirttiği daha önce işlenmişti. Görüşmeci kızıyla olan mevcut ilişkisini şöyle açıklamaktadır:

Okul biter bitmez annesi yanıma gönderdi üç ay boyunca çocuk bende kaldı. Geliyor birlikte uyuyoruz kızım. Birlikte tatile çıkıyoruz ikimiz yalnız. Ayrıldığım kız arkadaşım da hayatımdayken üçlü tatile çıkıyorduk; çok çok iyi anlaşıyorlardı.

Veli (51), boşanmadan sonra kızıyla iletişiminin kötüye gittiğini ve bir daha hiçbir zaman boşanma öncesi duruma dönemediklerinden şikayetçidir. Bunun yanında muhafazakar bir yaşam tarzına sahip olan görüşmecinin kızının hayat tarzını tam olarak 'onaylamadığı' söylenebilir.

Benim düşündüğüm figürün İlayda çok uzağında. Bu bende bir eksiklik yarattı başta ama geçti. İlayda şu an Tanrı'ya inanmıyor, et yemiyor. Daha böyle bıcır bıcır daha böyle Türk olsun isterdim, İlayda daha Avrupaidir. Hayata bakışı da öyledir. Hani bir hayal kurarsınız realite öyle değildir. Bir çatışma yok ama öyle olsun isterdim. Şimdiki halinden memnuniyetsiz miyim? Değilim.

Baba olmanın fakat özellikle oğlan sahibi olmanın toplumsal cinsiyet rejimi içindeki karşılığı Ahmet'in (56) ifadelerinde kristalize olmaktadır. Kendini görüşme sırasında “*ben Osmanlı'da doğmalıymışım. Ben biraz eski zamanım galiba*” kelimeleriyle ifade eden görüşmeci, oğul sahibi olmanın 1980'li yıllar Türkiye'sindeki anlamına ve kişi üzerindeki etkisini açıklamaktadır:

Baba olmak hayatımdaki en mutlu şey diyebilirim. İlk oğlumun doğuşu 'oğlan' olması sebebiyle hayatımı değiştirdi. İlkini bir erkek olması beni çok mutlu etti. İlk illa ki erkek olsun diyordum ve benim kollarım kabardı yani. İkiser karpuz sığacaktı. O zamanlar farklı bir Türkiye'ydi. Kahvede (gerinerek) 'böyle' oturursun arkadaşlarının yanında 'böyle' oturursun. Kız çocuğu olanlara hava atarsın. O zaman öyleydi. İyiydi demiyorum ama o zaman öyleydi. Benim özgüvenimi arttırdı, sesimi yükseltti daha çok konuşan biri haline getirdi. O özgüven bana doping etkisi yaptı daha hızla yükseldim işimde. Kendime güvenim geldi. Arkadaşlarım da söylerdi daha bir parlıyorsun, sesin gür çıkıyor daha bir enerjik oldun derdi. Akşam eve dönünce çocuğumu görücem bebeğimi görücem yok 'oğlumu görücem' var. Düşünsene bir ya da iki yıl önce hiçbir şeyim yoktu askerden geldikten sonra sıfırdım. Şimdi oğlum var. Erkek evlat sahibiyim. O zamanlar oğul önemliydi.

Ahmet'in oğul sahibi olması, kendi varoluşunu onaylanması bakımından hayli önemli bir gelişmedir. Anlatısına göre görüşmeci askerden döndükten sonra “sıfır” olan ve “hiçbir şeyi olmayan” bir yeniyetmeyken oğul sahibi olarak ‘erkekler kulübüne’ girmiş bir ‘geçiş ritüelini’ atlatmış ve erkekliğiyle ilgili daha ‘kendine güvenen’ birine dönüşmüştür. Bu açıdan Ahmet'in ilk çocuğunun erkek olmasına yönelik arzusu, erkekliğinin sürekli olarak ‘kanıtlanması gereken bir performans’ olmasını doğrular niteliktedir. Ahmet oğul sahibi olarak varoluşsal olarak erkek olduğunu ‘bilmiş’ ve performansı doğa tarafından da ‘tasdiklenir’ hale gelmiştir. Ahmet'in durumu, Selek'in (2014:19) Türkiye'de ‘erkekliğin tamamlanması’ açısından bir eşik olarak kabul ettiği ‘baba olma’ halinin; oğul sahibi olarak, ‘katmerlenmesi’ olarak düşünülebilir.

Aynı zamanda Ahmet'in ‘sevinci’; Doucet'in (2007: 192) işaret ettiği şekilde ‘babalığın’; toplumsal cinsiyet ilişkileri ile erkeklik arasında ideolojik açıdan hayli ‘yükü’ bir pozisyon oluşu tespitini doğrular niteliktedir. Başka bir deyişle Suwada'nın (2017: 59) açıkladığı şekliyle baba olmak, toplumun erkekten beklediği “*doğallaştırılmış beklentiler(le)*” doğrudan ilişkilidir. Bu sebeple görüşmecinin oğlan sahibi oluşla birlikte ‘çok sevinmesi’, ‘kendine güveninin gelmesi’ gibi duygu durumsal değişimler, bir yönüyle Ahmet'in habitusunu yapılandıran ‘kesişimsel’ değerlerin ideolojik bagajını anlamaya yardımcı olmaktadır.

Bu bağlamda Ahmet'in eski eşiyle evliyken aralarında patlak verdiğini söylediği ‘kavganın’ sebeplerine değinmek anlamlı olabilir. Anlatıya göre Ahmet'in oğluna, eşinin akrabaları tarafından gülmece amacıyla ‘kız kıyafetleri’ giydirilmiş; bu hal, görüşmeci tarafından büyük

bir şiddetle karşılanmıştır. Ahmet'in reaksiyonunun arkasında; bir 'erkek' olarak varlığını tasdik eden 'oğulun', 'toplumsal cinsiyet düzeni' içindeki anlamının 'aşındırılması tehlikesinin' yattığı düşünülebilir. Spekülasyon sınırında dolaşmak gerekirse oğulun, erkeklikle 'sorunlu' bir ilişkiye girmesi, Ahmet'in varoluşsal onayını 'övünçten utanca' dönüştüreceği için de şiddetle reddediliyor olabilir:

Bir gün kayınvalidemle kayınbabamı kesecektim. Şiddet değil de belki de bağları koparacaktım. Bir gün gittim duydum hanım annesigile gitmiş girdim kapıdan Yasin'e oğluma -daha iki yaşında ufak bir şey ancak konuşuyor- kız kıyafetleri giydirmişler. Benim hanımın yeğenin eski kıyafetlerini giydirmişler her şey karardı ya gözümde. Her şey kopacaktı bitecekti. Şaka olsun diye. Yasin'in kulağını çektim bir daha görmeyeceğim diye onlara söyleyemediğimi oğluma söyledim. Kartıyla akşam ciddi bir kavgamız oldu sakın dedim bir daha böyle bir şey olmasın. Sen nasılsın yaparsın bunu iyice kudurdum. Büyüde de büyüdü. O gece ikimiz de uyumadık herhalde.

Ahmet'le benzer bir erkeklik konfigürasyonuna sahip olduğu söylenebilecek Kemal (58) ise kızı Kardelen'in doğumuyla birlikte toplumsal cinsiyet kodlarına eleştirel yaklaşmaya ya da bir tür 'empatik erkeklik' performansı sergilemeye başladığı ileri sürülebilir. AÇEV'in (2017: 16) sınıflandırdığı şekilde 'yeni geleneksel babalık' modeli içinde girdiği düşünülebilecek Kemal; Ahmet'in oğul sahibi olmasıyla hissettiği özgüven yükselmesinin aksine toplumsal cinsiyetin kadınları 'ikincilleştiren' yapısına yönelik bir tür endişeyle karışık 'hassasiyet' geliştirmiştir. Spekülasyon sınırında konuşmak gerekirse Kemal'in; Kardelen'in doğumuna dek ortağı olduğu toplumsal cinsiyetin kodlarının, kızının aleyhine sonuçlar doğuracağını bilincinde oluşunun onu daha 'duyarlı' hale getirdiği söylenebilir:

Kardelen benim dünyamı alt üst etti. Yaşama bakış açımı, annesine bakış açımı, sokaktaki kızlara bakış açımı... Ben hep şunu derim zürriyeti olmayan baba vicdansız olur. Kız çocuğu olmayan baba vicdansız olur. Kız çocuğunun olması lazım bütün gördüğüm kızlarda Kardelen'i gördüm. Üniversiteli kızlarda Kardelen'inin üniversite okuyacağı günleri gördüm.

Kemal'in bu bağlamda aktardığı anekdot, kadınlara bakışın radikal şekilde değişimini açığa vermesi bakımından kayda değerdir:

Bir gün meyhanede içiyorum Necatibey'de karşıda İş Bankası'nın ATM'sine bir kız öğrenci ikide bir kartını sokup sokup çıkartıyor. Arkadaşlara "siz oturun" dedim kızın yanına gittim. "Kızım sen neye şe yapıyorsun?" falan filan ürküti panikledi falan. "Korkma kızım" dedim. Babası para gönderecekti. "Kızım" dedim "ben seni bir saattir izliyorum. Sen bu parayı al senin hesabına paran yatarsa bunu bir fakir arkadaşına ver yatmazsa ananın ak sütü gibi helal olsun." Elli lira mıydı neydi o zaman verdim. Orada şunu düşündüm bir gün benim kızım da büyüüp üniversitede bu duruma düşebilir. Yani dünyaya onun penceresinden bakar oldum. Ayrancı Lisesi'nin önünden geçerken "bir gün benim kızım da..." demeye başladım. Daha şefkatle daha merhametle bakar oldum kızlara...

Görüşme sırasında iki oğluna çok düşkün olduğunu çeşitli kereler dillendiren Ömer (53), işsizlikle başlayan ve eşle kötü giden iletişimle harlanan depresyonu sırasında uyku problemi çekmeye başlamış ve bir gün aşırı dozda uyku hapi alarak uyumaya çalışmıştır. Aile üyeleri tarafından ‘intihar teşebbüsü’ olarak yorumlanan davranış, Ömer’in babalıkla ilgili halihazırda hatırladığı kritik bir performans aksaması anına işaret etmektedir:

Ergenlik döneminde onlara o depresif yüzümü zayıf yüzümü göstermek... Maalesef mecbur kaldım. Çok iç içeydik çünkü ‘güçsüz’ babayı gördüler. En üzüldüğüm o. Depresyona girdiğim uyumaya çalıştığım günleri gördüler. O güçsüzlüğümü görmeselerdi... O beni çok üzüyor. Ne yapalım diyorum ki kendimi affettim. Onun bir gereklilik olduğunu gördüler. Uyumak istedim ölmek değil. Peki beni uykusuz bırakan sebeplere neden bir el atılmaz neden bir şefkat gösterilmez.

Kendini baba olmak için ‘gereken kalifikasyonlara sahip olmayan’ biri olarak tanımlayan Tamer (46), görüşmeler kapsamında baba olmaktan ‘memnuniyetsiz’ olduğunu belirten tek kişi olmuştur. Bununla birlikte çocuklarıyla mahkemenin belirlediği günlerde bir araya gelmekten vazgeçmeyen Tamer, çocuk sahibi olmaktan ötürü hissettiği memnuniyetsizlikle barışmış ya da barışmaya çalışıyor görünmektedir:

Ben çocuk istemiyorum. Benim üretimim sırasında bazı parçaları koymamışlar bunlardan birisi çocuk. Benim içimde genlerimin başka nesillere aktarılması gibi bir duygu yok. Ben yaşayıp ölmek istiyorum. Bir yandan da ben kendim çocuğum. Benim evimde ‘Hot Wheels’ koleksiyonum var. Ben oyuncakçıya gidiyorum iki tane çocuğuma alıyorum bi’ tane kendime alıyorum. Ben kendim çocuğum. O ilgiyi şeyi de istiyorum –belki annem çalışıyordu ediyordu alamadım çok- içimde kesinlikle çocuk duygusu kesinlikle yok. Ve ben flörtleştiğim hatunlara bunu kesin bir dille söylerdim böyle bir beklenti olmasın diye. Ben hiçbir şekilde istemiyorum diye eşime de demişimdir. Fakat eşim işlerini emrivakiyle halleder. O hamile kalır sonra sen ağla. Bu konuda da ben yönetimi ona bırakmıştım. Bir yıl olmamış artı çok sıkışığım. Dört beş yıl sonra olsa biraz evliliğe alırsam biraz elim güçlense farklı bakarım ama çok hazırlıksızım. Ve biz çok çabuk öğrendik bunu hani 3. Hafta da mı ne olabilecek en erken şekilde öğrenildi. Ben istemiyorum dedim valla o topu çevirerek biliyorsun 3 ay bir süre var o süreyi geçirtti artık ben süreden sonra anladım ‘olacak bu iş.’

Tamer, çocuğun bakımına katılmamış bunu kesin bir dille reddetmiştir. Şimdilerde çocuklarıyla vakit geçirmekten keyif almaya başladığını belirten Tamer, çocuğun büyümesiyle bakım zahmetinin azalması sonucu daha rahat ilişki kurabileceğini düşündürmektedir:

Ben çocuğun doğacağı zaman da şunu söyledim ben çocuğun altının temizliğiyle falan uğraşamam yapamam. Çok uzağım. Hiç de değiştirmedim. Küçükken tuvalet falan sorun oluyor. Ben de kalmaları falan hoşuma gider. Ben de çocuk olduğum için bende çok eğleniyorlar çünkü oğlanda 20 tane ‘hot wheels’ varsa bende 200 tane var. Oğlan da kız da çok eğleniyor ama tuvalet falan beni geriordu. Şimdi kendileri artık tuvalete gidip giriyor. Kız beni bıraktı ben yaparım dedi AVM’nin tuvaletine. Hani ben benimle geçirdikleri zamanı arttırmak isterim. Daha küçükler harçlık falan veremiyorum. Gittikleri

okulda kantinden alışveriş 3. Sınıfta başlıyormuş onu da vericem seneye, okul harçlığı falan gibi bir şey.

Tamer'in çocuklarıyla iletişiminde sabırsızlık ve tez canlılık halihazırda göze çarpmaktadır:

Artık okul başladı ödev yapıyoruz ben çok sinirli bir insanım çok zorlanıyorum. Bazen şey oluyor burada 'jumbo' yazıyor çocuğun da buraya 'jumbo' yazması lazım diyorsun ki hani buraya bakarak bunu yaz hani 'j'yi 'u'yu bilmene gerek yok hani o noktaya geldim sadece şu şekilleri buraya çiz... donup kaldığını görüyorsun. Çocuğa asla söylemedim bunu ama bunu file öğretiyorlar fil bunu yapabiliyor aynısını bakıp çiziyor. Olmuyor falan biraz benim tansiyonum yükseliyor. Sesimi yükseltmemeye çalışıyorum hani her zaman başaramıyorum ama çalışıyorum. Ben açıkçası şey karakterde bi' adamım ben Pazar günümü çocuklarla geçirmek yerine evde playstation oynamakla geçirmeyi tercih eden bir adamım hani utanmam lazım ama böyleyim ben dürüstçe söyleyim. Diğer bütün etkinlikler bana daha cazip geliyor.

Atahan (43) benzer şekilde 'baba' olacağını öğrenince sevinmemiştir. Bununla beraber çocuğun doğumu ve büyümesiyle birlikte çocukla bağ kurmaya başlamıştır. Şimdilerde oğluyla arkadaş gibi olduklarını birlikte sırları olduğunu bile dile getirmektedir:

Baba olacağımı duyunca çok sevinmedim. Kadında doğar doğmaz içinde o annelik duygusu var bizde yok. Erkeklerde babalık duygusu önceden olmuyor. Biz de ne zaman ki çocuk doğuyor kucığına veriyorlar o zaman oluyor. Hatta o zaman bile olmuyor.

Araştırma evreninde benzerine rastlanmasa da Ahmet'in (56), kalp krizi geçirdikten sonra girdiği ruh haline yer vermenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Zira Ahmet, iki oğul sahibi olmuş ve ikisinin de 'evliliğini görmüştür.' Oğulları İstanbul'da yaşayan görüşmeci -kendisi Antalya'da ikamet etmektedir- hayatla ilgili ulaşılabilecek bir 'hedefin' kalmayıpından ötürü pesimist bir duygu durum içinde bulunduğu söylenebilecek haldedir. Görüşmecinin ruh halinin, spekülasyon sınırında gezmek gerekirse, 'erkeklik krizinin' yaşlılıkla birlikte gelişen varoluşsal bir tezahürü olduğu söylenebilecek haldedir. Bununla birlikte Ahmet'in ifadelerinin, geniş çaplı bir 'yaşlılık çalışması' eksenli araştırmayla desteklenmeye mecbur olduğunun altı çizilmelidir:

Özellikle şu kalp krizinden sonra bir ayağım Tahtalıköy'de. "Niye varsın?" diye düşünmeye başlıyor insan. Zaten çocuklar evden çıkınca çok şey farklılaştı. Bugün benim gözümde bütün canlıların iki tane temel içgüdüğü var diğerleri onların üstüne kuruluyor. Bir tanesi çoğalma, ikincisi çocuklarının üreyebileceği yaşa kadar onları büyütüp besleme. Ben çoğaldım ve çocukların ikisi de üreyebilecek çalışabilecek yaşa geldiler. Benim o iki tane temel içgüdüüm bitti, yok. Yıkıldı, geri kalan daha ufak ufak daha önemsiz içgüdüler yığıldı. Çocuklar da gitmiş evden... Ya bir dakika çocuklar gitmiş üremişsin başka çocuk yapmayacaksın... Fikrimi kiminle paylaşacağım? Tecrübemi kime aktaracağım? Gitmiş biri İstanbul'da biri bilmem nerde. İnsan; yavaşlıyor, sorguluyor hele hele çocuklar evden gittiyse... Keşke diyorum Yasin de Alper de burada iş bulsalar... Burada çalışsalar o alacakları maaşın yarısını alsalar ama yanımda olsalar. Ben şimdi oğlumu görmek için İstanbul'a mı gideceğim? Karışık.

O temel içgüdüler çöktü yani. Benim yediğim her lokma senden çalınmış aslında karbondioksit salınımım şuyum buyum. Ben fazlayım. Sizden çalışıyorum yediğimle içtiğim suyla yarattığım kirlilikle. Yeni nesilden çalışıyorum. Evrim bunu öngörmedi aslında. Ben şu an olmamalıyım. Dünyanın birçok yerini gördüm Türkiye'nin iki ilçe hariç her yerini gördüm. O kadar çok insanla tanıştım ki turlarda. O kadar çok farklı bakış açılarını gördüm ki o kadar farklı tatlar tattım ki... Artık yeter. Hiçbir zaman sonu gelmeyecek.

SONUÇ

Marshall Berman (2017: 27); modernliği, “dünyanın her köşesindeki insanlarca paylaşılan hayati bir deneyim tarzı” olarak kavramaktadır. Öyle ki modern ortamlar; paylaşılan coğrafya, ekonomik gelir durumu ya da din ve sair tüm unsurların önüne geçmekte ve yerküredeki tüm insanları birleştirmektedir. Bununla birlikte insanları tarihte hiç olmadığı ölçüde bir araya getiren modernite, bir yönüyle -paradoksal şekilde- onları “parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelişkinin, belirsizlik ve acının girdabına” sürüklemektedir. Modern olmak bir yönüyle “katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği bir evrenin parçası olmaktır”.

Bu bağlamda Giddens’in (1994: 13-14), ‘değişimi’ tüm dünyaya yayılmış bir durum olarak ele alışını hatırlatmak gerekmektedir. Modernleşmenin, geçmişle şimdiyi keskin şekilde devindiren yapısı Giddens (2010: 39-40) tarafından önüne gelen her şeyi sonsuz bir güçle ezip geçen, kimi durumlarda belli bir yol izliyormuş gibi görünse de hiçbir zaman tam olarak nereye yöneleceği kestirilemeyen, bilinmezliğe gebe sonuçlar doğurmaya meyyal bir makine - Juggernaut- olarak kavranmaktadır.

Türkiye toplumunun son 200 yılda geçirdiği modernleşme deneyimi göz önünde bulundurulduğunda; Giddens’ın kavradığı şekliyle Juggernaut’un Türkiye coğrafyasına girişinin, 17. yüzyılla birlikte başladığını söylenebilecek haldedir (Berkas, 2008: 42). Askeri alandaki mağlubiyetleri telafi etmek amacıyla başlatılan modernleşmenin; süreç içerisinde coğrafyadaki ekonomik, politik, toplumsal birçok alanda da değişikliği beraberinde getirmesini, Juggernaut’un ilerleyeceği yönün kestirilemezliğiyle birlikte düşünmek mümkündür.

Bu bağlamda Duben ve Behar (1991: 239), özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın ilk yarısında toplumsal hayatta etkileri gözlenecek ölçüde büyük değişimlerin yaşandığını belirtmektedir. Aile kurumunu, evlilik akdinin yapısını, kadını, erkeği, çocuğu ve gündelik hayatın ritmini dönüştüren bu dönem, 17. yüzyıl ile harekete geçen Juggernaut’un potansiyelini göstermesi bakımından önemlidir. Söz gelimi erkek modernleşmecilerin; Cumhuriyet’le birlikte, ‘erkek kardeşler arasında bir anlaşma’ olarak inşa etmeye çalıştıkları söylenebilecek (Sirman, 2006: 56-58) yeni toplumsal cinsiyet düzeni, Juggernaut’un hareketliliği üzerine fikir verebilir haldedir.

Buna ek olarak Tolan (1991: 208-211), Türkiye’de aile kurumunun radikal bir şekilde dönüşümünün özellikle 1950’li yıllardan sonra ivmelendiğini dile getirmektedir. Yazara göre ülkede hızlanan kapitalistleşme ve kentleşmeye birlikte ülkede klasik anlamda işleyen ‘toplumsal cinsiyet düzeni’ sarsılmaya başlamıştır.

Türkiye toplumunun deneyimlediği dönüşümün, geleneksel patriarkal otoritenin işleme zeminini bozuma uğrattığını savunan Sancar (2009: 113) bu durumun oluşmasında tarıma dayalı sosyal yapının bozulmasının ve köyden kente göç sonucu oluşan yeni kentsel yaşam biçimlerinin etkisinin bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca modernleşmenin dolaylı sonucu olarak görülebilecek köyden kente göçle birlikte kırsal alanda yaşlı erkeğin ‘yaştan’ kaynaklanan otoritesinin de aynı süreç sonunda çözülmeye başladığını belirtmek gerekmektedir (Sancar, 2012: 111). Kapitalistleşme ve kentsel yaşamın artmasıyla birlikte erkeğin; geleneksel ‘toplumsal cinsiyet düzeninde’ koşulsuz üstünlüğünü sigortalayacak unsurlar ya ortadan kalkmış ya da çözülme sürecine girmiştir (Sancar, 2009: 115).

Birçok konu başlığı altında tartışılabilir Türkiye modernleşmesinin; ‘toplumsal cinsiyet düzeni’ klasik anlamıyla devam edememesinin temel sebebi olduğu düşünülebilir haldedir. Mecelle’den Medeni Kanun’a, Kadınlar Halk Fırkası’ndan örgütlü feminist mücadeleye kadın ve erkek arasındaki fark, kanun nezdinde ve kamusal alanda görece kapanmaya başlamıştır. Bu trendin gelecekte de devam edeceği ileri sürülebilir haldedir.

Günümüz Türkiye toplumunda erkek ayrıcalıkları halen devam etmekle birlikte, son yüz yılda kadın hareketinin kamuoyu oluşturma kabiliyeti; örgütlü mücadelesinin sürekliliği, yerküredeki feminist mücadelenin devam trendi ve kapitalist ekonominin özgül şartlarından kaynaklı olarak –Türkiye özelinde- bu ayrıcalıkların çok uzak olmayan bir gelecekte daha da aşınacağını düşündürmektedir.²

Öztürk’ün (2014: 3) belirttiği üzere modernleşmeyle birlikte erkeğin, kadın üzerindeki sorgusuz iktidarının sarsıntıya uğraması ve kadınların ekonomik, sosyal, siyasal olarak güçlenmeye başlaması erkekleri, iktidarın kaybedilmesi ve güçsüzlükle sınamaktadır. Bu yüksek lisans tezi temel olarak, bahsi geçen durumun bir ‘erkeklik krizine’ yol açtığını savunmaktadır. Zira asırlardır müteahkim konumdaki erkeğin, hiyerarşik pozisyonunu yeniden üreten rol dağılımı; kabaca son iki yüz yılda kadın lehine bozulma eğilimindedir. Öyle ki modernleşmeyle birlikte

² Fatmagül Berktaş’ın “Osmanlı-Türk Modernleşmesi’nin Cinsiyeti” isimli konuşması, 26 Mart 2020, Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=eCSzUaE3LrY&t=2028s>

erkeğe güvence sağlayan ananeler çatlamaya, sorgudan münezzeh rutinler dağılmaya, davranış modelleri yeniden üretilmemeye başlamıştır (Onur & Koyuncu, 2004: 36).

Bu çalışmada toplumsal değişim neticesinde erkek egemen ‘toplumsal cinsiyet düzeninin’ modernleşme öncesi olduğu şekilde işleyememesi sonucu, boşanmış çocuk sahibi erkeklerin; erkek olmaktan kaynaklanan bir ‘krizi’ deneyimleyip deneyimlemediği soruşturulmuştur. Araştırma merakı sebebiyle ‘toplumsal cinsiyet’, ‘erkeklik’, ‘babalık’ ve ‘boşanma’ konularına yoğunlaşmıştır.

Tezin kendi içinde üçe ayrılan ilk bölümünde ‘toplumsal cinsiyet’, ‘erkeklik’, ‘babalık’ ve ‘boşanma’ hakkında literatür taraması yürütülmüş ve metin içine, araştırma boyunca kullanılacak kavram setleri çağrılmıştır. Bunun haricinde tez; toplumsal cinsiyet düzeninde yaşanan ‘değişimin’, erkekler üzerinde yarattığı sonuçları gözlemlemeyi amaçladığından ‘erkeklik’ ve ‘babalık’ konumlarının tarih içindeki değişiminin çerçevesi çizilmeye gayret edilmiştir. Başka bir deyişle erkeklik ve babalık, tarihsel bir kontekstte oturtulmaya çalışılmıştır. Bu çabanın ilham kaynağı Mills’in (2019: 17), önerdiği “*tarih ile biyografi ve ikisinin toplum içerisindeki ilişkisini*” anlamaya kast eden ‘sosyolojik tahayyül’ kavramıdır.

Tezin kuramsal çerçevesi temel olarak birbirini destekleyen iki önermeye dayanmaktadır. Bunlardan ilki toplumsal cinsiyetin verili değil tarihsel bir kategori olduğu savıdır. Öyle toplumsal cinsiyet, zamana, coğrafyaya ve sair sebeplere dayalı olarak toplumdan topluma farklı şekilde konfigüre edilmektedir (Yuval-Davis, 2003: 32; Connell, 2017: 207-208). Bu sebeple tarih-ötesi bir erkeklik kategorisi bulmak imkansızdır. Erkeklik; farklı zaman ve coğrafyalarda -hatta aynı toplumun içinde dahi- farklı şekillerde tezahür edebilmektedir. Bu sebeple üniter bir erkeklikten değil ‘erkekliklerden’ bahsedilmelidir.

Bu savı desteklemek ve yapılan görüşmelerde enstrümantalize etmek amacıyla yapıyla özne arasında ‘karşılıklılık’ olduğunu varsayan dört kavrama alan açılmıştır. Bunlardan ilki West ve Zimmerman’ın (1987: 126), ortaya attığı toplumsal cinsiyetin ‘yapılan’ bir durum olduğu kavrayışıdır. Yazarlar basitçe kadınsı ve erkeksi davranışı, toplumsal etkileşimler ve yol göstermeler aracılığıyla kurulan mikro politik bir süreç olarak kavramaktadırlar. Aynı zamanda West ve Zimmerman’ın (1987: 137), toplum eliyle yaratılan ve cinsiyete dair oluşturulan ‘farkların’, sanki cinsiyetin ‘varoluşundan’ kaynaklıymış gibi gösterilme eğiliminde olduğunu dile getirdiğini de belirtmek gerekmektedir.

Bu bağlamda West ve Zimmerman (1987: 127) davranışın, ‘öteki tarafından değerlendirilme beklentisi taşıyan’ bir edim olması dolayısıyla; kişinin ‘kadınsı’ ya da ‘erkeksi’ davranmasının temelinde kendisine atfedilmiş kadınlık/erkeklik halinin bulunduğunu dile getirmektedir. Kişi, toplum kendisinden nasıl davranmasını bekliyorsa hal ve hareketlerini o beklentiye göre şekillendirme eğilimindedir.

Bunun yanında Judith Butler (2014: 20) toplumsal cinsiyetin kurulumunu bir performanslar silsilesinin sonucu olarak el almaktadır. Neredeyse ‘ritüel’ halini almış tekrarlarla kemikleşen ‘performanslar’ kişinin kadınsı ya da erkeksi davranışının kodlarını oluşturmaktadır. Bu yönüyle kişinin ‘kadın’ ya da ‘erkek’ olduğunu düşünüşü, tekrarladığı hareketlerin zihninde yarattığı ‘yanılsamadan’ ibaret hale gelmektedir.

Çalışmada işe koşulan bir diğer kavram Bourdieu’nun ‘habitus’ mevhumdur. Sosyolog (2015a: 254-255) ‘habitus’ kavramını; davranış, hem şekillendiren hem de nasıl algılanacağını belirleyen bir “*yapılandırılmış yapı*” olarak ele almaktadır. Erkekliğin, babalığın ve erkekliğe dair bir ‘krizin’ incelenmesinde ‘habitusun’ oldukça işlevsel bir kavram olduğu düşünülmektedir.

Zira erkeklik her daim bir ‘habitus’ olarak işlemekte; erkek cinsiyetine doğan kişi, yavaş ve uzun süren bir zaman dilimi içinde ‘erkek olmanın kaidelerini’ içselleştirmektedir. Bununla birlikte, her sınıf, etnisite, dini inanışın ve sair kesişim kümesinin kendine ait bir habitus ürettiği kabul edilirse; kişinin, bu toplumsal konumlara teması farklı derece ve şekillerde gelişeceğinden, ‘farklılıkla’ gelişmek kaçınılmazdır. Bahsi geçen, ‘farklılığın’; hem habitusun geçmişi, geleceği ve şimdikiyi içeren doğasından hem her toplumsal konumun farklı kadınlık ve erkeklik tahayyülleri olmasından kaynaklandığı söylenebilecek haldedir (Cengiz v.d 2004: 57).

Bu bağlamda çalışma kapsamında başvurulacak bir diğer kavram ‘kesişimsellik’dir. Misra (2018: 114), kişilerin yapıp etmelerinin bir dizi ‘kesişimsellik’ neticesinde ortaya çıkan ‘yapılandırılmış eylem’ olarak düşünmenin mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Araştırma nesnesinin, kesişimselliğinin incelenmesi; kişinin toplumsal matraste işgal ettiği ırk, ekonomik gelir seviyesi, toplumsal cinsiyet kimliği ve sair gibi çok çeşitli faktörler neticesinde yapılandırılışını göz önünde bulundurma haline denk geldiği söylenebilecek haldedir.

Yukarıda kısaca özetlenmeye gayret edilen kavramlar; araştırmanın değerlendirilmesi esnasında ‘erkekliğin’ kuruluşunu anlamlandırmada farklı şekillerde kullanılmıştır. Çalışmanın kapsamı sebebiyle görüşmecilerin, tüm hayat hikayesi metin içine çağrılmamış fakat mülakat sırasında elde edilen doneler aracılığıyla kişinin geçmişiyile alakalı bilgi verilmiştir. Bununla birlikte icra edilen tüm görüşmelerde görüşmecinin genel hayat hikayesi dinlenmiş ve kayda geçirilmiştir. Araştırmanın değerlendirilmesiyle ulaşılmak istenen esas gaye erkekleri bir krize sürükleyen etmenlerinin, boşanma öncesinde ya da sonrasında girilen depresyondan çıkma motivasyonlarının ve genel olarak ‘erkek olarak yapılandırılmakla’ ilgili sıkışmaların bir çerçevesini çizmektir.

Kuramsal çerçevede önerilen ikinci tez, erkekliğin bir ‘kriz’ içinde olduğudur. Bu bağlamda Antonio Gramsci’nin (1992: 275-276) ‘*interregnum*’ kavrayışı temel alınmıştır. Düşünür yönetici elitin oydaşım üretme kapasitesinin tükenmesi sonucu oluşan çeşitli toplumsal semptomlar üretmeye meyilli bir ara dönem olarak kavradığı ‘*interregnum*’ kavrayışı; esas olarak “*eskinin yıkıldığı ama yeninin de henüz kurulmadığı*” bir zaman aralığına denk gelmektedir. Bu çalışma kapsamında Gramsci’nin kavramı, özgün bağlamından kopartılarak toplumsal cinsiyet eksenine çekilmeye gayret edilmiştir.

Çalışma kapsamında kastedilen ‘*interregnum*’, başlangıcı 17. yüzyıla dayandırılabilen modernleşme politikalarını aracılığıyla geçmişte başat pozisyonda bulunan erkeklerin; hakim pozisyonu kaybetme endişesiyle ilişkili deneyimledikleri bir ‘ara döneme’ tekabül etmektedir. Başka bir deyişle ‘*interregnum*’ kavramının metin içine çağrılması, ‘erkeklik krizinin’ işlediği zaman aralığının niteliğine yönelik bir ad verme girişiminin sonucudur.

Kavram, tarihsel bağlamla zorunlu bir ilişkisellik içindedir. Literatürde çeşitli yazarlar modernleşmenin; toplumsal cinsiyet düzeni, gündelik hayat, yaşam tarzı değişimleri, geleneksel erkekliğin işleme sahasının daralması üzerindeki etkileri hakkında görüş belirtmişlerdir (Duben ve Behar, 1991: 239; Saraçgil, 2005: 253; Sunar ve Fişek, 2005: 3; Sancar, 2009: 113; AÇEV, 2017: 13-15; Kağıtçıbaşı, 2012: 66; Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2017: 66) Bu hipotez çeşitli görüşmeci ifadeleriyle temellendirilmeye çalışılmış, erkeklerin geçmişin statik doğasına yönelik özlem içeren ifadeler sarf ettikleri gözlenmiştir. Bahsi geçen ifadelere özellikle ‘Nitel Araştırma Bulguları’ bölümünün ‘Toplumsal Değişim ve Erkek’ başlığı altında yer verilmiştir. Bununla beraber bir ‘*interregnum*’ içinde işlediği varsayılan erkeklik krizinin izleri, üçüncü bölümün tamamında takip edilebilir haldedir.

Buna ek olarak ‘erkeklik krizi’ kavramının da çalışma tarafından; erkeğin, patriyarkal erkeklik değerlerini içselleştirme mesafesiyle doğru orantılı olarak, habitus yapılandırması ile gerçeklik arasındaki ‘yarılmadan’ kaynaklı memnuniyetsizlik ve endişe hali olarak kavrandığını belirtmek gerekmektedir. Erkeklik krizi ile ilgili yapılan bu tanım hooks’un (2004: 32-33), çalışmalarından ilham almaktadır. Zira yazar ‘erkeklik krizini’ değerlendirirken bunun ‘patriyarkal sistemle’ ilişkisiyle birlikte ele almakta ve patriyarkal değerlerle yapılandırılmış erkekliğin ‘kriz’ içinde olduğunu dile getirmektedir.

Krizin alametleri çeşitlilik göstermektedir. Söz gelimi öne çıkan semptom depresyondur. Bunun kimi durumlarda intihara planlama seviyesine ulaşabildiği görülmüştür. Şiddet kullanma ya da kullanmayı tasarlama halinin de krizle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca alkol kullanımının artması, çok partnerli özel hayat da krizle bağlantılı olarak deneyimlendiği görülen semptomlardandır.

Bu bağlamda Onur ve Koyuncu (2004: 36), erkeklik krizinin gelişmesini makro boyutta ele almakta ve erkeklerin başlatıcısı olduğu ‘modernleşmenin’, erkekler aleyhine sonuçlar üretmesiyle değerlendirmektedir. Benzer şekilde Robinson (2000: 2) da post-Fordist üretim modeline geçilmesini, medeni haklar alanında yapılan iyileştirmeleri, Kadın Hareketi’nin yükselişi, LGBTİQA+ özgürleşmesini bir bütün olarak erkek imtiyazının ortadan kalkması ve erkeklik kriziyle ilişkili görmektedir.

Yapılan görüşmeler krizin, evlilik esnasında başlayıp boşanma sonrasına sirayet edebildiği gibi yalnızca boşanmayla başladığını ve bir süre devam ettiğini veya yalnızca evliken deneyimlenip boşanmayla sönümlenme evresine girdiğini göstermiştir. Bu bağlamda boşanma krizin tek sebebi değildir fakat tetikleyici sebeplerden biri olduğu muhakkaktır. Krizin başlıca sebebinin ekonomik kaynaklı olduğu söylenebilecek haldedir. İşsizlik, iflas ya da eski eşin erkekten zengin olması krizi tetikleyebilmektedir. Bunun yanında üçüncü kişiler yüzünden muktedir olamama, kadının yaşça erkekten büyük olması, kadının erkeğin ‘klasik toplumsal cinsiyet rol dağılımı beklentisine uymamasının’ da krizin tetiklenmesinde etkili faktörler olduğu tespit edilmiştir.

Bununla birlikte krizin sebep olduğu şiddetin dışarıda bir ‘ötekiye’ yönelebildiği gibi kişinin kendisine de dönebildiği tespit edilmiştir. İçe yöneldiği durumlarda krizin, kimi durumlarda intiharı düşünmeye varan ‘majör depresyonla’ ya da alkol tüketiminin artmasıyla görünür hale

geldiği varsayılmaktadır. Bununla beraber krizin dışa döndüğü hallerin, ‘kadına karşı şiddet’ şeklinde tezahür edebildiği düşünülmektedir. Araştırmada krizin iki halinin de izlerine rastlanmıştır. Fakat görüşülen babaların genellikle içe dönük bir erkeklik krizini deneyimlediğini söylemek elzem görünmektedir. Ne var ki krizi dışarı dönmüş görüşmecilerin varlığı da yadsınamaz haldedir.

Erkeklik krizi, Sancar’a (2009: 111) göre erkeği geçmişte sigortalayan niteliklerin artık ileri sürülemez hale gelmesiyle bağlantılı olarak gelişmektedir. Bununla birlikte yazar (2009: 55), erkeğin geçim sağlayıcı olma pozisyonunu kaybetmesinin de krizle birlikte değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda Bozok, (2018: 40) erkekliğin kurucu faktörlerinden iş bulma ve evin geçimini sağlama eyleminin; erkeğin, gününün büyük bir bölümünü yuttuğu tespitinde bulunmaktadır. Aynı zamanda yazara göre erkeklik; ‘erkeği’ uğradığı ya da uğrayacağı başarısızlıklar karşısında zayıf hale getirmekte erkeklik krizine girmesini kolaylaştırmaktadır.

Kadına karşı şiddetin temel bir ‘erkeklik krizi’ alameti olduğu düşünülmektedir. Erkeğin bir tür yetersizlik hissiyle kalkıştığı düşünülebilecek şiddet eyleminin (Giddens, 2000: 116); Türkiye ve dünyada yapılan araştırmalarda da giderek artış gösterdiği bilinmektedir (Watts & Zimmerman, 2002: 1232; FRA, 2014: 167; T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2009: 185) Bu bağlamda araştırma sırasında kadına karşı şiddet uyguladığını belirten erkeklere rastlanıldığını üzümlere rastlanıldığını söylemek gerekmektedir.

Çalışmanın ikinci kısmı, ‘Kuramsal Çerçeve’ bölümünde ortaya atılan önerme ve kavramsal enstrümanın, yürütülen araştırma aracılığıyla pratiğe döküldüğü alandır. Araştırma kapsamında toplam 23 kişi ile görüşülmüştür. Görüşmeler İstanbul, Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, Balıkesir şehirlerinde yüz yüze olarak 45 dakika ile 2,5 saat arasında değişen uzunluklarda derinlemesine görüşme şeklinde icra edilmiştir. Görüşmecilerle ‘yaşam öyküsü metodu’ kullanılmış ve habituslarının yapılandırılma halleriyle ilgili genel bilgiler edinilmiştir. Araştırmada kullanılan tüm isimler gizlilikle ilgili kaygılar güdülerek değiştirilmiştir.

Çalışmanın nitel araştırma bulgularının yorumlandığı ikinci kısım kendi içinde üç bölüme ayrılmaktadır. İlk bölüm giriş niteliğinde olup yapılan görüşmelerden elde edildiği kadarıyla babaların, ‘toplumsal değişimi’ kavrama şekilleri üzerine bir perspektif çizilmeye çalışılmaktadır. Bu başlık altında, çalışma boyunca çeşitli defalar vurgulanmış halde olan modernleşme ve erkeğin oluşan yeni şartlara ayak uyduramadığı yönündeki iddia; onu

doğrulayacak görüşmeci ifadeleriyle harmanlanmıştır. Erkeklerin değişime karşı çeşitli şekillerde sitemkar olduğu, şu andaki yaşamlarıyla çelişecek ifadelerde bulundukları ve genel olarak erkeğin müteahhakim olduğu döneme yönelik ‘kayıp cennet’ söylemi ürettikleri izlenimi edinilmiştir.

Kısımın ikinci başlığı yapılan görüşmelerden elde edilen boşanma sebeplerini ‘erkeklik kriziyle’ bağlantılı şekilde okumaya gayret etmektedir. Bu başlık kendi içinde altı alt başlığa ayrılmaktadır. İlk alt başlık boşanma ile ekonomik durumun kötü gidişini ve ‘kadınsılaştırılma endişesi’ olarak tezahür ettiği varsayılan ‘erkeklik krizinin’ ana hatlarını çizmeye çabalamaktadır. Yapılan görüşmeler maddi gücün kaybı ya da eşin veya ailesinin ekonomik olarak daha güçlü olması durumunda erkeğin bir tür ‘erilliğinin yitimi’ endişesine kapıldığını ve evlilik içinde ‘memnuniyetsiz’ hissedebildiğini göstermektedir.

Kavramsallaştırılan ikinci boşanma sebebi; üçüncü kişilerin evli çiftte müdahil olması sonucu erkeğin ‘muktedir’ hissedememesinden kaynaklanan rahatsızlıkla ilişkilidir. Görüşmecilerin bu başlık altında toplanan şikayetlerinde öne çıkan tema; erkeklerin bir iktidar figürü tarafından belli bir süre ‘kocalık hakkının’ alıkoyulması ya da kişinin ‘çocuklaştırılmasıdır.’ Görüşmelerden elde edilen veriye dayanarak ‘çocuklaştırılmanın’ genellikle eşin aile büyükleri tarafından gerçekleştirildiği söylenebilecek haldedir. Bununla birlikte durumun temel ayırıcı özelliğinin; genellikle erkeğin eşiyle yaşadığı evde -yani bir nevi kendi oyun alanında- icra yetkisinin elinden alınması düşüncesiyle ilişkili olduğu ileri sürülebilir.

Aynı mekanın paylaşılması ve mesafe ‘çocuklaştırılma’ hususunda önem arz etmektedir. Zira bu tespitin yapıldığı görüşmecileri etkileyen üçüncü kişilerin ya erkekle belli bir süre aynı evde yaşadığı ya da onun evine oldukça yakın bir mesafede ikamet ettiği ve eve sık sık ziyarette bulunduğu anlaşılmıştır. Bahsi geçen durumu deneyimleyen görüşmeci erkeklerin; bir tür ‘iktidar olma ama muktedir olamama’ duygusuna kapıldığı düşünülmektedir. Çalışma, bahsi geçen durum hasebiyle hissedilen hoşnutsuzluğun ‘erkeklik krizi’ kaynaklı olduğu savunmaktadır.

İkinci kısmın üçüncü alt başlığı; görüşmecilerin çocuğun doğumuyla boşanma arasında kurduğu korelasyon miktarının sıklığı sebebiyle ortaya atılmıştır. Yapılan mülakatlar çok az sayıda babanın çocuğun doğumundan kesinlikle memnuniyetsiz olduğunu göstermektedir. Aksine erkekler baba olmaktan -herkesin bu duyguyu tatmasını dileyecek ölçüde- hoşnut haldedir. Bununla beraber erkek, baba olmaktan her ne kadar hoşnut olsa da çocuğun

doğumunu; gizli ya da açık şekilde eşle ilişkinin bozulmasının tarihçesinde bir kilometre taşı ya da uğrak olarak işaretlemektedir.

Bu bağlamda çocuk kimi görüşmecilerde doğumdan sonra cinsel hayatın azalması ekseninde bir olumsuz etken olarak boşanma hikayesine sabitlenmektedir. Doğumu takip eden süreçte yeni doğanın anne bakımına muhtaç doğması, annenin bebekle birlikte uyuması sonucunu doğurabilmektedir. Bunun yanında anlatılara göre annenin, zaman sermayesini kocayla daha az paylaşmayı tercih etmesinin de ilişkilerin ‘kötü gidiş’ tarihinde yer kapladığı görülmüştür.

Bölümün dördüncü başlığı maddi sebeplerden kaynaklanmayan ‘fark yaralarını’ konu edinmektedir. Bu bağlamda kültürel farklar ve yaş farkına dayanan sorunlar irdelenmiştir. Kültürel farklar genellikle eşlerin farklı coğrafyalarda yapılandırılmış habituslara sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Araştırma kapsamında bu sorunun erkekler aleyhine yaşandığı görülmemiştir. Bununla beraber ‘yaş farkı’ erkeğin ‘erkeklik kriziyle’ alakalı fazlasıyla ‘hassas’ bir fay hattını oluşturmaktadır. Görüşmelerde eski eşi kendisinden büyük erkeklerin; ‘bu büyüklüğü’, eşleriyle aralarında işleyen iktidar mücadelesinin bileşenlerinden biri olarak addetme eğiliminde olduğu söylenebilecek durumdadır.

Bu bölüm kapsamında ortaya atılan bir diğer başlık klasik toplumsal cinsiyet rollerinin işletilememesinden kaynaklanmaktadır. Boşanma bağlamında eski eşlerinin ‘klasik’ kadınlık ya da ‘annelik’ rollerine ‘uyum sağlamamasından’ ötürü şikayetçi olma halinin ‘erkeklik kriziyle’ doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin erkeğin ‘beklediği’ şekilde işlememesinden kaynaklanan ‘erkeklik krizi’; kadının, erkeğin ‘mutlak itaat beklentisinin’ aksine davranmasıyla görünür olabildiği gibi kadının, kamusal hayata dahil olan aktif bir yaşam biçimini benimsemesiyle de açığa çıkabilmektedir. Bunun haricinde temel gösterenlerden bir diğeri ev içi alanda belirlenmiş ‘kadınlık/erkeklik’ rollerinin kadın tarafından bozuma uğratılmasıyla neşet edebilmektedir. Söz gelimi çalışmada, kadının ‘yemek yapmak’, ‘bulaşık yıkamak’ ve sair ‘kadınlıkla ilişkilendirilmiş görevleri’ paylaşmayı istemesinin; erkeği, ‘erkeklik kriziyle’ bağlantısı kurulabilecek bir hoşnutsuzluğa sürüklediği öne sürülmektedir.

Cinsel hayatın sönümlenişi bölüm bağlamında ele alınan son başlık olma hüviyetindedir. Yapılan görüşmeler erkeklerin cinsel hayatın kötü gidişiyle boşanma arasında mantık ilişkisi kurulduğunu göstermektedir. Kimi durumlarda fizyolojik sebeplerle seks hayatı erkek açısından tatmin edici bulunmazken kimi durumlarda çocuğun doğumu ya da duygusal olarak

eşlerin birbirinden uzaklaşması hali de cinselliğin sönümlenişinde etkili faktörler olarak sunulmuş durumdadır.

Nitel araştırma bulgularının yorumlandığı üçüncü bölümde; erkeklerin, boşanma ve sonrasına dair deneyimleri ‘erkeklik kriziyle’ bağlantılı olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ilk başlık görüşmecilerin boşanma sonrasında yaşadıkları olumsuz semptomları kendi içinde ikiye ayrılarak tartışmayı amaçlamaktadır. İlk alt başlık babaların çocuktan ayrı kalışlarıyla alakalı duydukları hüznle alakalıdır. Daha önce bahsedildiği üzere erkekler baba olmaktan memnun olmakla birlikte çocuğun doğumunu evliliklerinin bitimiyle ilgili süreçle de ilişkilendirebilmektedirler. Bunun yanında boşanmayla birlikte erkeklerin dillendirdiği temel mutsuzluk kaynağının, çocukla geçirilecek vaktin azalmasından kaynaklı olduğu söylenebilir.

Babalık yapma fiilinin zaman miktarının kısılacağı ve çocuğun büyümesine ortak olamamaktan kaynaklanan bir ‘endişenin’; Türkiye’de babalığın ‘uzak babalıktan’, ‘sevgi veren babalığa’ dönüşümünün (Sancar, 2009: 123-124; 301) literatürle doğru orantılı olduğu düşünülebiyecek haldedir. Öyle ki görüşmelerde kimi durumlarda eski eşin, çocukla babadan daha çok vakit geçirdiği için ‘kıskanıldığı’ ifadesine dahi rastlanılmıştır. Bununla beraber çoğunlukla babaların; çocuklarıyla hukuken onlara ayrılan görüşme günlerinin dışına taşan bir görüşme dinamiği içinde olduğu da saptanmıştır. Bu durum annelerin iş birliğiyle sağlanmakta ve babalar, çocuklarıyla ‘ne zaman isterlerse’ görüşebilmektedir.

Olumsuz semptomlar bağlamında ortaya atılan ikinci alt başlık babaların yaşadığı duygusal ve sosyal ‘düşüşü’ merkezine almaktadır. Görüşme kapsamında kimi babaların benzer sebeplerle -yalnızlık, değersizlik ya da anlamsızlık gibi- ucu intiharı düşünmeye varan ağır bir depresyonu deneyimledikleri görülmüştür. Bunu deneyimleyen görüşmecilerin anlatılarında tecrübe ettikleri buhranı daha önce ‘büyük bir kopma yaşamamaya’ bağladıkları saptanmıştır.

Alt başlık bağlamında değinilen genellikle psikolojik sıkıntıların tecrübe edilme biçimi kişiden kişiye farklı yollar izlese de genel olarak erkekliğin kuruluş biçiminden kaynaklandığı varsayılmaktadır. Bu sebeple görüşmecilerin anlatılarını bir ‘erkeklik krizi’ başlığı altında değerlendirenin mümkün olduğu düşünülmektedir.

Çalışma kapsamına yapılan görüşmelerden hareketle, kopma deneyimi yaşamamanın yanında ataerkil konfigürasyonunun kuruluş biçiminin de gelişen depresyonda etkili olduğunu düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacını aşan bir iddia olarak görülebilecekse de erkeklerin; hegemonik erkeklik değerleriyle mesafesi ve aile kurumunun romantik formunu idealize etme

eğilimi, onların depresyonla karşılaşma ihtimali üzerinde etkili olduğu savunulabilir haldedir. Fakat bu önermenin doğrulanmak için detaylı nitel ve nicel araştırmaların yapılmasını beklediği özellikle ifade edilmelidir.

Bahsi geçen başlıkta tek bir görüşmeci üzerinden detaylandırılan ‘sosyal düşüş’ ne yazık ki araştırma evreninde kendine yakın başka bir veriyle tamamlanamamıştır. Mahir (43) üzerinden örneklenen düşüş; görüşmecinin boşandıktan sonra mevcut iş ilişkilerinin çatırdaması haline denk gelmektedir. Görüşmecinin ifadelerine göre ‘dul bir erkek oluşu’; iş yaptığı kimselerin kendisinden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Anlatısına göre boşanmayla beraber Mahir’in satın alma gücü ve statüsü dramatik şekilde düşmüştür.

Üçüncü bölümün üçüncü başlığı görüşülen babaların boşanma sonrası girdiği düşünülen ‘erkeklik krizi’ bağlantılı ‘ara dönemi’ atlatmak için ne gibi hayata tutunma mekanizmaları geliştirdiğine odaklanmaktadır. Problemin daha nitelikli şekilde tartışılması için bölüm kendi içinde beş alt başlığa ayrılmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak kimi görüşmecilerin girdikleri buhranın sorumlusu olarak habituslarının yapılanma biçimini görmeleri ve ataerkil değerleri işaretlemeleri konu edinilmektedir.

Bu bağlamda Behram (36) ve Behlül’ün (41) anlatıları ön plana çıkmaktadır. Behram, Van’da geleneksel ataerkil bir ailede doğmuş ve içselleştirdiği erkeklik değerleri de geleneksel kodlara uygun şekilde yapılandırılmıştır. Genç yaşta evlenen Behram’ın evliliği kısa sürede sonlanmış ve İstanbul’a dönmüştür. Görüşmeci bu evrede kendiyile ilgili bir sorgulama sürecine girdiğini ve geleneksel erkeklik değerleriyle arasına mesafe koymayı tercih ettiğini belirtmiştir.

Behram’ın bahsi geçen ‘mesafelenme’ sonrası hayata bakış açısını revize ettiği söylenebilecek haldedir. Toplumsal cinsiyetin vaaz ettiği hiyerarşik kadın-erkek rollerini reddeden görüşmecinin, erkek ayrıcalıklarına eleştirel yaklaşmaya başladığı izlenimi edinilmiştir. Söz gelimi eski eşinden sonra ‘ciddi’ olarak düşünülebilecek sevgilisiyle ilişkisini mutlak eşitlik ilkesine göre yapılandırmıştır. Görüşmeci kelimeye dökmese de (pro)feminist bir politik koordinata çekildiği düşünülebilecek haldedir

Mesafelenme hali Behram kadar net bir şekilde gelişmemişse de Behlül de boşanmayla beraber ev işleri ve temel bakımla ilgili sorumlulukları neredeyse hiç almadığını fark etmiş ve hem boşanma hem bir tür ‘hayatla karşılaşma’ sebebiyle depresyona girmiştir. Profesyonel yardım aldığını belirten görüşmeci, mülakat esnasında erkekliğe eleştirel şekilde yaklaştığı izlenimi

bırakmıştır. Bununla beraber halihazırda habitusunun geleneksel erkeklikle yapılandırılışının izlerini görmek de mümkündür.

İkinci alt başlık, görüşmecilerin girdikleri depresyondan çocuklarını düşünerek çıkma motivasyonu geliştirdiklerinin düşünülmesi sebebiyle oluşturulmuştur. Üçü de boşanma sonrası ‘ağır’ depresyon yaşadığını belirten Behlül (41), Behram (36) ve Şevket (40); çocuklarına örnek teşkil etme arzusuyla ya da çocukları için yaşamının gerekli olduğu fikrini psikolojik bir çapa haline dönüştürerek duygusal anlamda ‘iyi oluş’ için mücadele etmeye başladıklarını dile getirmişlerdir. Babalar kah profesyonel destek alarak kah öz-düşünümsel sorgulama sonucu kendiliğe dair mevcut içsel sorun yumağını, çocuğun varlığına sarılarak çözme yoluna gidebilmektedir.

Bu noktada çocuğun, görüşülen babaların anlatılarında toplamda üç farklı şekilde rol oynadığının söylenebilecek durumdadır. Daha önce söylendiği üzere çocuk, kimi babalar tarafından doğumu memnuniyet yaratsa da boşanma öyküsünde ağırlık sahibi bir figür olarak kodlanmaktadır. İkinci olarak çalışmada bazı babaların boşanmadan sonra çocukla az vakit geçirmekten ötürü ‘mutsuz’ olduğu belirtilmiştir. Son olarak görülmektedir ki çocuk, baba tarafından boşanma sonrası girilen depresyondan çıkış tutamacı olarak da kullanılabilmektedir.

Yapılan görüşmeler erkeklerin; işsiz kalma, iflas etme veya eşin maddi durumunun kendinden iyi olması durumunda bir ‘erkeklik krizi’ içine girebildiğini göstermektedir. Böyle hallerde erkeğin; işsizlik ve parasızlık sonucu girdiği ezilmişlik yine iş ya da para kazanmak sonucu telafi edilebilir görünmektedir. Bu bağlamda evliliğin bitişini para kazanmamasıyla birlikte değerlendiren ve boşanmadan dolayı mutsuz hisseden Erhan (40), ona geçmişte sahip olduğu maddi imkanı ve prestiji sunacak yeni bir iş bulması halinde içinde bulunduğu ‘buruk’ ruh halini aşacağını belirtmiştir.

Anlatısından hareketle ‘erkeklik krizi’ merkezli ağır bir depresyonu tecrübe ettiği söylenebilecek Ömer (53), evliliği sırasında uzun yıllar çalıştığı şirketten istifa etmiş bunun akabinde kendini ‘değersiz’ hissetmeye başlamıştır. Eski eşiyle sonu boşanmaya varan bir sarsıntı içinde olan görüşmeci; boşanmayı takip eden depresif kriz dönemini, enerji sektöründe büyük bir şirketin uluslararası operasyonunda görevlendirilmesi sonucu ‘çok’ para kazanmaya başlayarak atlattığını ifade etmiştir. Ömer yeni işi dolayısıyla kazandığı paranın yanında edindiği prestije de fazlasıyla önem atfediyor görünmektedir.

Mülakat sırasında Ömer'in geçmiş günlere halihazırda 'öfkeli' olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte görüşmecinin belirli bir iç huzuru ve özgüvenle 'kötü' geçen günleri geride bıraktığını belirtmesi de önemlidir. Ömer krize sebep olan konfigürasyonla -Behram'ın yaptığı gibi- öz-düşünümsel bir sorgulamaya girişmemiştir. Onun özelinde krizin sönümlenmesinin, 'iyi bir iş bulması' sayesinde gerçekleştiği varsayılabilir. Spekülasyon sınırında konuşmak gerekirse erkeği, yitirilmesiyle 'krize' sokan para ve statü yokluğunun; geri kazanılmasıyla örselenen 'erkekliğin' krizini dindirdiği ya da bir sonraki krize kadar üzerini örttüğü düşünülebilir.

Nitel bulguların işlendiği kısmın son ana başlığı baba olmanın görüşmeciler tarafından algılanışı üzerinedir. Görüşmeci erkeklerin büyük çoğunlukla baba olmaktan memnuniyet duyduğu söylenebilir. Ayrıca görüşülen babalar kahir ekseriyetle çocuğun bakımına da katılmaya istekli görünmektedir. O sebeple araştırma sonucunda 'hevesli babalığın' (AÇEV, 2017: 16) ağırlıkta olduğu ileri sürülebilir.

Görüşmeler sonucunda ileri sürülebilir bir diğer iddia Sancar'ın (2009: 123-124; 301) da belirttiği şekilde Türkiye coğrafyasında 'sert babalığın' yerini çocukla temas ve iletişim kurmaya dayanan 'sevgi gösteren babalığın' almaya başladığı yönündedir.

Bu tez çalışmasında 'erkeklik krizinin', çocuk sahibi erkeklerin hayat öykülerinde nasıl bir yer rol oynadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Görüşülen erkeklerin çoğunlukla hayatlarının bir döneminde 'erkeklik krizinden' mustarip olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber görüşme sırasında krizin alametlerine rastlanmayan – ya da rastlanamayan- az sayıda babayla da karşılaşmıştır. Bu durum 'krizin' oluşması için gerekli 'kesişimsel' sebeplerin bulunmamasına bağlanmaktadır.

Zamanın ruhuna ait olmayan bir konfigürasyon olarak patriyarkal erkekliğin; geçmişe nazaran gerilemiş olsa da Türkiye toplumunda etkisini halihazırda sürdürdüğü düşünülmektedir. Buna ek olarak görüşmelerden hareketle patriyarkal erkekliğin, onu tümüyle içselleştirmemiş erkekler üzerinde dahi kültürel yakınlığın mesafesine göre değişen derece etkili olduğu varsayılmaktadır. Spekülasyon sınırında konuşmak gerekirse Türkiye coğrafyasının erkeklik kültürünün halihazırda; patriyarkal erkekliğe atıfta bulunan gizli-açık referanslarla dolu olduğu ve kişilerin niyetli-niyetsiz bu iklimden etkilenebileceği iddia edilebilir.

Hipotetik düşünmeye devam edilirse patriyarkal erkeklik gelecekte zamanın ruhuyla daha da uyumsuz bir erkeklik konfigürasyonu haline geleceğinden uzun vadede kültüre sinmiş

patriyarkal örüntülerin yavaşça silineceği ileri sürülebilir. Türkiye ve dünya erkekliklerinin kurtuluşu ancak patriyarkal erkekliğin mutlak şekilde ortadan kaldırılmasıyla elde edilebilir. Zira beden, Bourdieu'nun (2015b: 22-23) belirttiği üzere “*cinsiyetlendirilmiş bir gerçeklik ve cinsiyetlendirici bir görüş ve bölünme esaslarının taşıyıcısı olarak*” üretilmektedir. Bu bağlamda erkeklik kendine yüklenen tüm görev, sorumluluk ve performans gereklilikleriyle “*iktidara mahkum olmakta*” ve bu yönüyle erkeklik, öncelikle erkeğin kendisini ezmektedir (Atay, 2019).

Çalışmada defaatle dile getirildiği üzere ‘eleştirel erkeklik çalışmaları’ Türkiye’de nispeten yeni gelişmeye başlamış bir alandır. Konu hakkında oldukça zihin açıcı ve literatürü katkı sağlayan eser telif edilmiş olsa da konuyu saha araştırmasıyla birlikte ele alan işlerin sayısı bir hayli azdır. Özellikle ‘erkeklik krizi’ bağlamında araştırmaların sayısı iyice azalmaktadır. Bu bağlamda alan yazının nitel ve nicel araştırmalarla zenginleştirilmesi gerekliliği açıktır.

Erkeklik krizinin çeşitli yaş ve gelir grupları üzerinde spesifik olarak nasıl işlediğinin geniş kapsamlı bir şekilde incelenmesi gelecekteki araştırmacıların yöneleceği bir konu olabilir. Özellikle düşük gelir ve düşük eğitim grubunda erkeklerin, ‘erkeklik krizi’ deneyimlerine ulaşmak, literatür açısından paha biçilmez derecede önemlidir.

Türkiye reel politiğiyle doğru orantılı olarak göçmen erkeklerin, ‘erkeklik’ ve ‘erkeklik krizi’ deneyimleri, çalışılması heyecan verici başka bir konu başlığı olabilir. Bunun haricinde emekli ya da güvencesiz yaşlı erkeklerin ‘erkeklik kriziyle’ karşılaşp karşılaşmadığını soruşturmak da bir o kadar ilgi çekicidir.

Bu tez çalışması erkekliğin; zamanın şartlarına uyum göstermediğini ve bu sebeple krize eğilimli bir yapıda olduğunu savlamaktadır. Bir geçiş ülkesi olarak Türkiye’de halihazırda geçmişten devreden geleneksel erkekliğin kültürel kodları hakimken bir yandan ülke modernleşmekte ve kentleşmektedir. Öte yandan geç Osmanlı döneminde başlayan Kadın Hareketi’nin eylemliliği modernleşmeyle koşut olarak kadının geleneksel toplumsal cinsiyet rolünün dışına çıkmasında etkili olmaktadır. Bahsi geçen tüm bu faktörlerin bilinen toplumsal cinsiyet düzeninin ‘sonunu’ işaretlediği sanılmaktadır.

Buna karşılık ‘patriyarkal erkeklik değerlerinin’ araştırma örneklemini içindeki erkeklerin çoğunu ‘ortak kesen’ bir yapıda olduğu da ileri sürülebilecek haldedir. Araştırmadan hareketle erkeklerin gelir düzeyi ve eğitim farkı olmaksızın içe ya da dışa dönük semptomları olan ‘erkeklik krizi’ içine girebildikleri tespit edilmiştir.

Bu bağlamda erkeklerin, ‘erkekliğe’ eleştirel bir şekilde mesafelenmesi ve mevcut toplumsal cinsiyet düzeninin imtiyazlarından faydalanmayı radikal bir şekilde bırakmayı hedeflemesi gerektiği düşünülmektedir. Zira mevcut sistem; erkeği iktidara mahkum ettiği gibi sınırları zamana göre değişen, kalifikasyona sığmayan diğer erkeklikleri, kadınlıkları ve tüm ‘ötekileri’ bastırmakta veya dışlamaktadır. Erkeğin, ayrıcalıklarından erkek egemen ‘toplumsal cinsiyet düzeninin’ hiyerarşik yapılanması aleyhine vazgeçmesi; kadının, erkeğin ve tüm cinsel yönelimlerin özgürleşmesine katkı sağlayacaktır. Erkeğin; ‘erkeklikle’ mesafelenmesi, erkeklikle alakalı bir krizin deneyimlenme ihtimalini de azaltacaktır. Kadının erkekle her alanda her şekilde mutlak olarak ‘eşit’ olduğu, cinsiyete dayalı hiçbir ayrıcalığın işletilmediği yeni bir toplumsal cinsiyet kurgusunu kabule olan ihtiyaç her geçen gün büyümektedir. Farklılıkları tanıyarak bir arada mutlak bir eşitlikle yaşamak mümkündür!

KAYNAKÇA

- Abbott, P., Tyler, M., & Wallace, C. (2006). *An Introduction to Sociology: Feminist Perspectives*. Routledge.
- Acker, J. (1989). The Problem with Patriarchy. *Sociology*, 23(2), 235–240. <https://doi.org/10.1177/0038038589023002005>
- AÇEV (2017). Türkiye’de Babalığı Anlamak Serisi I: Türkiye’de İlgili Babalık ve Belirleyicileri Ana Raporu. İstanbul
- Adamsons, K. (2013). Gender and Divorce, E. Emery (Der.). *Cultural Sociology of Divorce: An Encyclopedia*. içinde, (s. 484-488) SAGE Publications
- Akal, C. B. (1998). *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Akgeyik, T. (2017). Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasasına Katılımını Etkileyen Faktörler: TÜİK Verileri Üzerine Bir Analiz. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (70), 31-53. <http://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/issue/33511/372379>
- Aktaş, F. O. (2010). *Türkiye’de Erkekliğin Kurgulanışında Askerliğin Yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alsheikh Ali A, Daoud FS. Early Father-Daughter Relationship and Demographic Determinants of Spousal Marital Satisfaction. *Psychol Res Behav Manag*. 2016;9:61-70. Published 2016 Apr 11. doi:10.2147/PRBM.S96345
- ASA. (2015, Ağustos 22). Women more Likely than Men to Initiate Divorces, but not Non-Marital Breakups <https://www.asanet.org/press-center/press-releases/women-more-likely-men-initiate-divorces-not-non-marital-breakups> adresinden alınmıştır

- Arat, Z. (1998). Kemalizm ve Türk Kadını. A. B. Hacimirzaoğlu (Der.) içinde, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, (s.51-57) İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- Archer, J., & Lloyd, B. (2002). *Sex and Gender*. New York: Cambridge University Press
- Arslan, U. T. (2005). *Bu Kâbuslar Neden Cemil?: Yeşilçam'da Erkeklik ve Mazlumluk*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Arslan, U. T. (2010). *Mazi Kabrinin Hortlakları: Türklük, Melankoli ve Sinema*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Atkinson, R. (2001). The Life Story Interview. J.F. Gubrium, J.A. Holstein. (Der.) içinde, *Handbook of interview research: Context and method*. (s. 121-140). Thousands Oak: Sage Publications
- Atmaca Koçak, A. (2004). *Baba Destek Programı Değerlendirme Raporu*. AÇEV Yayınları.
- Barber, K. (2008). The Well-Coiffed Man: Class, Race, and Heterosexual Masculinity in the Hair Salon. *Gender & Society*, 22(4), 455–476.
<https://doi.org/10.1177/0891243208321168>
- Barclay, L., & Lupton, D. (1999). The Experiences of New Fatherhood: A Socio-Cultural Analysis. *Journal Of Advanced Nursing*, 29(4), 1013-1020.
<https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1999.00978.x>
- Barker, G, Dogruoz, D., & Rogow, D. (2009). And How Will You Remember Me, My Child? Redefining Fatherhood in Turkey," *Quality/Calidad/Qualité* no. 19. New York: Population Council. doi.org/10.31899/pgy3.1026
- Barrett, M. S., & Stauffer, S. L. (2009). Narrative Inquiry: From Story to Method. M.S. Barrett, S.L Stauffer, (Der.) içinde, *Narrative Inquiry In Music Education* (s. 7-17). Dordrecht: Springer.

- Barutçu, A & Hıdır N. (2016). Türkiye’de Babalığın Değişen Roller: (Pro)Feminist Babalar. *Fe Dergi* 8, no. 2 27-45. http://cins.ankara.edu.tr/16_3.pdf
- Baskerville, S. (2004). Is There Really a Fatherhood Crisis? *The Independent Review*, 8(4), 485-508. www.jstor.org/stable/24562193
- Beşpınar, F.U, & Beşpınar, L.Z. (2018). Türkiye’de Orta Üst Sınıf Laik ve Muhafazakâr Kimliklerin Babalık Deneyimleri Üzerinden İrdelenmesi: Benzerlikler, Farklılıklar, Önyargılar ve Mesafeler, *Toplum ve Bilim*, 143
- Bauman, Z (2012). Times of interregnum, *Ethics & Global Politics*, 5:1, 49-56, DOI: 10.3402/egp.v5i1.17200
- Berkes, N. (2008) *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bertrand, M., Pan, J., & Kamenica, E. (2013). Gender Identity and Relative Income within Households. *NBER Working Paper*, (w19023). <https://www.nber.org/papers/w19023.pdf>
- Beynon, J. (2002). *Masculinities and Culture*. Buckingham: Open University Press.
- Bridges, T., & Pascoe, C. J. (2018). On the Elasticity of Gender Hegemony: Why Hybrid Masculinities Fail to Undermine Gender and Sexual Inequality. J.W. Messerschmidt, M.A. Messner, R. Connell, & P.Y. Martin, (Der.) içinde, *Gender Reckonings: New Social Theory and Research*, (s. 164-176.). New York: New York University Press
- Bridges, T. and Pascoe, C.J. (2014), Hybrid Masculinities: New Directions in the Sociology of Men and Masculinities. *Sociology Compass*, 8: 246-258. doi:[10.1111/soc4.12134](https://doi.org/10.1111/soc4.12134)
- Brod, H., & Kaufman, M. (1994). *Theorizing Masculinities (Vol. 5)*. Sage Publications.
- Boratav, H. B., Fişek, G. O., & Ziya, H. E. (2014). Unpacking Masculinities in the Context of

Social Change: Internal Complexities of the Identities of Married Men in Turkey. *Men and Masculinities*, 17(3), 299–324. <https://doi.org/10.1177/1097184X14539511>

Boratav, H. B., Fişek, G. O., & Ziya, H. E. (2017). *Erkekliğin Türkiye Halleri*. İstanbul:

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Barrett, M. (1986). *Women's Oppression Today: The Marxist/Feminist Encounter*.

Verso Trade.

Bourdieu, P. (2015a). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (D. Fırat, Çev.) Ankara:

Heretik

Bourdieu, P. (2015b). *Eril Tahakküm*. (B. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları

Bozok, M. (2005). *Erkeklik Kimliğinin Sosyokültürel İnşası: Ankara Tepecik Mahallesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi

Bozok, M. (2011). *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler*. İstanbul: Altan Basım.

Bozok, M. (2013). *Constructing Local Masculinities: A Case Study From Trabzon, Turkey*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bozok, M. (2018a). *Ebeveynlik, Erkeklik ve Çalışma Hayatı Arasında Türkiye’de Babalık*. İstanbul: AÇEV Yayınları.

Bozok, M. (2018b). Türkiye’de Ataerkillik, Kapitalizm ve Erkeklik İlişkilerinde Biçimlenen Babalık. *Fe Dergi* 10, no. 2 (2018), 31-42. URL: http://cins.ankara.edu.tr/20_4.pdf

Bryson, V. (1999). ‘Patriarchy’: A Concept too Useful to Lose, *Contemporary Politics*, 5:4, 311-324, DOI: [10.1080/13569779908450014](https://doi.org/10.1080/13569779908450014)

Burns, A. (1984). Perceived Causes of Marriage Breakdown and Conditions of Life. *Journal of Marriage and Family*, 46(3), 551-562. doi:10.2307/352597

- Bush Trevino, M. (2013). Origins of Divorce. R.E. Emery (Der.). *Cultural Sociology of Divorce: An Encyclopedia*. içinde, (s. 918-921) SAGE Publications.
- Butler, J. (2010). *Cinsiyet Belası*, (B. Ertür, Çev) İstanbul: Metis Yayınları.
- Capraro, R. (2003). Men's Studies. M. Kimmel, A. Aranson, (Der.) içinde, *Men & Masculinities: a Social, Cultural, and Historical Encyclopedia*. (s.533-535) Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Carrigan, T., Connell, B., & Lee, J. (1985). Toward a New Sociology of Masculinity. *Theory and Society*, 14(5), 551-604. www.jstor.org/stable/657315
- Clarke-Stewart, A., & Brentano, C. (2006). *Divorce: Causes and Consequences*. New Haven: Yale University Press.
- Clatterbaugh, K. (1990). *Contemporary Perspectives on Masculinity: Men, Women and Politics in Modern Society*. Boulder: Westview Press.
- Cleek, M., & Pearson, T. (1985). Perceived Causes of Divorce: An Analysis of Interrelationships *Journal of Marriage and Family*, 47(1), 179-183. doi:10.2307/352080
- Cockburn, C. (1991). *In the Way of Women: Men's Resistance to Sex Equality in Organizations* (Vol. 18). Cornell University Press.
- Coltrane, S. (1996). *Family Man: Fatherhood, Housework, and Gender Equity*. New York: Oxford University Press.
- Coltrane, S. (2009). Fatherhood, Gender and Work-Family Policies. E. O. Wright (Der.)

- içinde, *Gender Equality: Transforming Family Divisions of Labor*. (s. 385-409) London and New York: Verso,
- Coltrane, S., & Galt, J. (2000). The History of Men's Caring. M. H. Meyer (Der.), içinde *Care Work, Gender Labor and Welfare State*. (s.15-37). New York: Routledge
- Connell, R.W. (2003). Masculinities, Relations Among. M. S. Kimmel, A. Aranson, (Der.) içinde, *Men & Masculinities: a Social, Cultural, and Historical Encyclopedia*. (s. 507-510) Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking The Concept. *Gender ve Society*, 19, 829–859.
- Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. California: University of California Press.
- Connell, R. W. (2017). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakmak, M. N. (2016). *Futbolda Erkeklik ve Şiddet: Nefer Taraftar Grubu Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çalışkan, M (2019). İstanbul'da "Kadına Şiddet" ve "Kadın Cinayeti" Vakalarına Yönelik, Nicel-Nitel Bir İnceleme. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (1) , 221-241 . DOI: 10.11616/basbed.vi.513032
- Çeğin, G., & Göker, E. (2015). Araştırmasından 50 yıl, Kitabında 35 Yıl Sonra Ayrım. içinde, *Ayrım: Beğeni Yargısı'nın Toplumsal Eleştirisi*, Ankara: Heretik.
- Crowley, J. E. (2006) Organizational Responses to the Fatherhood Crisis, *Marriage & Family Review*, 39:1-2, 99-120, DOI: 10.1300/J002v39n01_06
- De Boise, S. (2019). Editorial: Is Masculinity Toxic? *NORMA*, 14:3, 147-151,

DOI:[10.1080/18902138.2019.1654742](https://doi.org/10.1080/18902138.2019.1654742)

- Demetriou, D. Z. (2001). Connell's Concept of Hegemonic Masculinity: A Critique. *Theory and Society*, 30(3), 337-361. <https://www.jstor.org/stable/657965>
- Demetriou, D. Z. (2003). World Gender Order. M. Kimmel, A. Aranson, (Der.) içinde, *Men & Masculinities: a Social, Cultural, and Historical Encyclopedia*. (s.343-345).Santa Barbara: ABC-CLIO
- Demez, G. (2005). *Kabadayıdan Sanal Delikanlıya: Değişen Erkek İmgesi*. İstanbul: Babil.
- Demos, J. (1982). The Changing Faces of Fatherhood: A New Exploration in American Family History. A.R. Gurwitt (Der.) içinde, *Father and Child: Developmental and Clinical Perspectives*, (s. 425-445) New York: Routledge
- Demiriz, G., & Baran H. B., (2018). Babalık Deneyimleri'nde Erkekliklerin Değiş(mey)en Yüzü: Blogger Babaların Anlatıları Üzerinden Bir Analiz, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (3), 1074-1089, <https://doi.org/10.21547/jss.365005>
- Demren, Ç. (2001). *Ataerkillik ve Erkeklik Biçimlerinin Karşılıklı İlişkileri ve Etkileşimleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Demren, Ç. (2007). *Kahvehane Erkekliği: Ankara'da Bir Gecekondu Mahallesi Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Depner, C. E., & Ingersoll-Dayton, B. (1985). Conjugal Social Support: Patterns in Later Life. *Journal of Gerontology*, 40(6), 761-766. <https://doi.org/10.1093/geronj/40.6.761>
- Diamond, M. (2002). Sex and Gender are Different: Sexual Identity and Gender Identity are Different. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 7(3), 320–334. <https://doi.org/10.1177/1359104502007003002>
- Dienhart, A. (1998). *Reshaping Fatherhood*. Thousands Oak: Sage Publication

Donaldson, M. (1993). What is Hegemonic Masculinity? *Theory and Society*, 22, 643-657.

<https://www.jstor.org/stable/657988>

Doucet, A. (2007). Fatherhood, Fathering. M. Flood, J.K. Gardiner, K. Pringle, B. Pease. (Der.) içinde, *International Encyclopedia of Men and Masculinities*. (s. 192-195). London: Routledge.

Doumbia, M., & Goussé, M. (2019). Gender Identity and Relative Income Within Households:

Evidence from Canada. *Canadian Research Data Centre Network Working Paper*

https://www.researchgate.net/profile/Marion_Gousse/publication/333895307_GENDER_IDENTITY_AND_RELATIVE_INCOME_WITHIN_HOUSEHOLDS_EVIDENCE_FROM_CANADA/links/5d0b75d9299bf1f539d1f537/GENDER-IDENTITY-AND-RELATIVE-INCOME-WITHIN-HOUSEHOLDS-EVIDENCE-FROM-CANADA.pdf

Duben, A. (1985). Turkish Families and Households in Historical Perspective. *Journal of Family History*, 10(1), 75–97. <https://doi.org/10.1177/036319908501000105>

Duben, A., & Behar, C. (1991). *Istanbul Households: Marriage, Family and Fertility, 1880-1940*, Cambridge: Cambridge University Press.

Durakbaşı, A. (1998). Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve ‘Münevver Erkekler’. A.B. Hacimirzaoglu (Der.) içinde, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, (s.29-50) İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Ehrenreich, B. (1983). *The Hearts Of Men: American Dreams and the Flight from Commitment*. Anchor.

Eisen, D. B., & Yamashita, L. (2019). Borrowing from Femininity: The Caring Man, Hybrid

Masculinities, and Maintaining Male Dominance. *Men and Masculinities*, 22(5), 801–820. <https://doi.org/10.1177/1097184X17728552>

Emirbayer, M. (2014). Charles Tilly ve Pierre Bourdieu. *Cogito*, (76), 42-78.

Ergin, A., & Özdilek, R. (2014). Değişen Babalık Rolü ve Erkek Sağlığına Etkileri. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 11(1), 3-8
http://www.journalagent.com/z4/download_fulltext.asp?pdire=kuhead&plng=tur&un=KUHEA D-06078

FRA-European Union Agency for Fundamental Rights. (2014). *Violence Against Women: an EU-wide Survey: Main Results*. Publications Office of the European Union.
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf

Flood, M. (2007). Gender Order. *International Encyclopedia of Men and Masculinities*.

M. Flood, J.K. Gardiner, K. Pringle, B. Pease. (Der.) içinde, *International Encyclopedia of Men and Masculinities*. (s.235-236). London: Routledge.

Flouri, E. (2005). *Fathering and Child Outcomes*. John Wiley & Sons.

Flouri, E. and Buchanan, A. (2002), Life Satisfaction in Teenage Boys: The Moderating Role of Father Involvement and Bullying. *Aggr. Behav., Official Journal of the International Society for Research on Aggression* 28: 126-133. doi:[10.1002/ab.90014](https://doi.org/10.1002/ab.90014)

Floyd, K., & Bowman, J. M. (2006). Father-Son Relationships Through The Life Course: A New Look from a Life Course Perspective. V. H. Bedford & B.F. Turner (Der.), içinde *Men in relationships: A New Look From a Life Course Perspective*. (s. 147-163) Springer.

Furstenberg, F. (1988). Good Dads—Bad Dads: Two Faces of Fatherhood. A. J. Cherlin (Der.) içinde, *The Changing American Family and Public Policy* (193-218). Washington: The Urban Institute Press

- Galasinski, D. (2013). *Fathers, Fatherhood and Mental Illness: A Discourse Analysis of Rejection*. Hampshire: Palgrave Macmillan UK
- Gardner, C. V. (2006). *Historical dictionary of feminist philosophy* (No. 64). Lanham, Md: Scarecrow Press.
- Gerber, H. (1989). Anthropology and Family History: the Ottoman and Turkish Families, *Journal of Family History*, 14(4), 409–421 <https://doi.org/10.1177/036319908901400407>
- Gerstel, N., Riessman, C. K., & Rosenfield, S. (1985). Explaining the Symptomatology of Separated and Divorced Women and Men: The Role of Material Conditions and Social Networks. *Social forces*, 64(1), 84-101. <https://doi.org/10.1093/sf/64.1.84>
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. (E. Kuşdil. Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Giddens, A. (2010a). Riding the Juggernaut of Modernity. A. Giddens & P.W. Sutton (Der.) içinde *Sociology: Introductory Readings* (s.39-41) Cambridge: Polity Press
- Giddens, A. (2010b). Mahremiyetin Dönüşümü. (İ. Şahin. Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Gillis, J. R. (1997). *A World of Their Own Making: Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Gilmore, D. D. (1990). *Manhood in The Making: Cultural Concepts of Masculinity*. New Haven and London: Yale University Press
- Goldrick, J. (2003). Profeminist Men, M. S. Kimmel, A. Aranson, (Der.) içinde, *Men & Masculinities: a Social, Cultural, and Historical Encyclopedia*. (s. 534-535) Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Gough, N. (2008). Life Stories. L. Given (Der), içinde *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. (s. 484). New York: Sage.

- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks*. New York: International Publishers
- Greenebaum, J., & Dexter, B. (2018). Vegan Men and Hybrid Masculinity. *Journal of Gender Studies*, 27(6), 637-648. <https://doi.org/10.1080/09589236.2017.1287064>
- Gregory, A., & Milner, S. (2011). What is “New” about Fatherhood?: The Social Construction of Fatherhood in France and the UK. *Men and Masculinities*, 14(5), 588–606. <https://doi.org/10.1177/1097184X11412940>
- Guttmann, J. (1989). The Divorced Father: A review of the issues and the research. *Journal of Comparative Family Studies*, 20(2), 247-261. www.jstor.org/stable/41602016
- Gutmann, M. C. (1996). *The Meanings of Macho: Being a Man in Mexico City*. Berkeley: University of California Press.
- Günay- Erkol, Ç. (2018). İllet, Zillet, Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye’deki Seyri. *Toplum ve Bilim* (145). 6-32.
- Gürbilek, N. (2007). *Kör Ayna, Kayıp Şark*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gürbilek, N. (2012). *Kötü Çocuk Türk*. İstanbul: Metis Yayınları
- Hanson, S. M. H. (1985). Fatherhood: Contextual Variations. *American Behavioral Scientist*, 29(1), 55–77. <https://doi.org/10.1177/000276485029001006>
- Hamer, J. (2003). Fathers, Nonresidential. M. Kimmel, A. Aranson, (Der.) içinde, *Men & Masculinities: a Social, Cultural, and Historical Encyclopedia*. (s.287-289) Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Harrison, B. (2009). *Life Story Research*. London: Sage Publications.
- Hearn, J., & Collinson, D. L. (1994). Theorizing Unities and Differences Between Men and Between Masculinities. H. Brod, & M. Kaufman (Der.) içinde, *Theorizing Masculinities*, (s. 97-118). Thousand Oaks: Sage Publications.

Hearn, J. (2004). From Hegemonic Masculinity to the Hegemony of Men. *Feminist Theory*, 5(1), 49-72. DOI: 10.1177/1464700104040813

Hearn, J. (2007). Masculinity/Masculinities. M. Flood, J.K. Gardiner, K. Pringle, B. Pease. (Der.) içinde, *International Encyclopedia of Men and Masculinities*. (s.390-394). London: Routledge.

Hemström, Ö. (1996). Is Marriage Dissolution Linked to Differences in Mortality Risks for Men and Women? *Journal of Marriage and Family*, 58(2), 366-378. doi:10.2307/353502

Hetherington, E., Cox, M., & Cox, R. (1976). Divorced Fathers. *The Family Coordinator*, 25(4), 417-428. doi:10.2307/582856

Hetherington, E.M. (2003). Intimate Pathways: Changing Patterns in Close Personal Relationships Across Time. *Family Relations*, 52: 318-331. doi:[10.1111/j.1741-3729.2003.00318.x](https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00318.x)

Hobson, B., & Morgan, D. (2002). Introduction: Making Men into Fathers. B. Hobson, (Der.) içinde, (1-24) *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hooglund, E. (1996). The Society and Its Environment. H.C. Metz & Library of Congress (Der.) içinde, *Turkey: A Country Study*, (s. 71-143) Washington: Federal Research Division

hooks, b. (2004). *The will to change: Men, masculinity, and Love*. Beyond Words/Atria Books.

Hopkins, P. E. (2009). Responding to the ‘crisis of masculinity’: the perspectives of young Muslim men from Glasgow and Edinburgh, Scotland, *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography*, 16:3, 299-312
<http://dx.doi.org/10.1080/09663690902836334>

- Horrocks, R. (1994). *Masculinity in Crisis: Myths, Fantasies, and Realities*. New York: St. Martin's Press
- Hu, Y. & Goldman, N. (1990) Mortality Differentials by Marital Status: A Comparison. *Demography* 27, 233-250 <https://doi.org/10.2307/2061451>
- Johansson, T., & Andreasson, J. (2017). *Fatherhood in Transition: Masculinity, Identity, and Everyday Life*. London, UK: Palgrave Macmillan
- Johnson, A. (2003). Patriarchy. M. Kimmel, A. Aranson, (Der.) içinde, *Men & Masculinities: a Social, Cultural, and Historical Encyclopedia*. (s.588-589) Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Jones, L. (1989). The Relationship Between Unemployment and Divorce. *Journal of Divorce*, 12(1), 99–112. doi:10.1300/j279v12n01_06
- Jordan, P. L. (1990). Laboring for Relevance: Expectant and New Fatherhood. *Nursing Research*, 39(1), 11-16. <http://www.becomingparents.com/wp-content/uploads/2010/05/Laboring-for-Relevance-Expectant-and-New-Fatherhood.-Jordan.pdf>
- Kaba, G. K., & Öztürk, E. (2018). Karara Bağlanan Boşanma Davalarının Retrospektif İncelenmesi: Gaziosmanpaşa Örneği. *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine and Forensic Sciences*, 15(2), 52-60. 10.5336/forensic.2017-59105
- Kağıtçıbaşı Ç. (2002). Cross-cultural Perspectives on Family Change. R. Lilljeström, R. & E. Özdalga (Der.) içinde *Autonomy and Dependence in the Family: Turkey and Sweden ;In Critical Perspective* (s.17-37) İstanbul: Swedish Research Institute

- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012), Sociocultural Change and Integrative Syntheses in Human Development: Autonomous-Related Self and Social–Cognitive Competence. *Child Development Perspectives*, 6: 5-11. doi:[10.1111/j.1750-8606.2011.00173.x](https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2011.00173.x)
- Kağıtçıbaşı, Ç., Ataca, B. (2017). Çocuğun Değeri ve Aile Değişimi: Türkiye’den Otuz Yıllık Bir Portre. *Sosyoloji Dergisi*, (35), 77-101.
<http://dergipark.org.tr/en/pub/sosder/issue/37643/434791>
- Kakuru D. M. & Paradza G. G. (2007). Reflections on the Use of the Life History Method in Researching Rural African Women: Field Experiences from Uganda and Zimbabwe, *Gender & Development*, 15:2, 287-297, <https://doi.org/10.1080/13552070701391581>
- Kalmijn, M. (2010). Country Differences in the Effects of Divorce on Well-Being: The Role of Norms, Support, and Selectivity, *European Sociological Review*, Volume 26, Issue 4, August 2010, 475–490, <https://doi.org/10.1093/esr/jcp035>
- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları
- Kaşıkçı Kaba, G. & Öztürk, E. (2018). Karara Bağlanan Boşanma Davalarının Retrospektif İncelenmesi: Gaziosmanpaşa Örneği." *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine and Forensic Sciences* 15, no. 2, 52-60. 10.5336/forensic.2017-59105
- Khan, S.I., Hudson-Rodd, N., Saggars, S., Bhuiyan, M. I., Bhuiya, A., Karim, S. A., Rauyajin, O. (2008). Phallus, performance and power: crisis of masculinity, *Sexual and Relationship Therapy*, 23:1, 37-49, DOI: [10.1080/14681990701790635](https://doi.org/10.1080/14681990701790635)
- Kindlon, D. & Thompson, M. (1999). *Raising Cain: Protecting the Emotional Life of Boys*. New York: Ballantine Books
- Kimmel, M.S. (2003). Masculinities. M. Kimmel, A. Aranson, (Der.) içinde, *Men & Masculinities: a Social, Cultural, and Historical Encyclopedia*. (s. 503-507).Santa Barbara: ABC-CLIO,

- Kimmel, M.S., & Aranson, A (2003). Introduction. M. Kimmel, A. Aranson, (Der.) içinde, *Men & Masculinities: a Social, Cultural, and Historical Encyclopedia*. (s. xv-xxvi).Santa Barbara: ABC-CLIO,
- Kimmel, M. S. (2013). Homofobi Olarak Erkeklik: Toplumsal Cinsiyet Kimliğinin İnşasında Korku, Utanc ve Sessizlik. *fe dergi*, 5(2): 92-107. http://cins.ankara.edu.tr/10_12.pdf
- Kitson, G., & Sussman, M. (1982). Marital Complaints, Demographic Characteristics, and Symptoms of Mental Distress in Divorce. *Journal of Marriage and Family*, 44(1), 87-101. doi:10.2307/351265
- Kocatepe, B. & Bilgi, S (2018). Toplumsal Bir İnşa Olarak Babalık: Annelerin Yaşam Öykülerinde Baba İmgesi ” *Fe Dergi 10*, no. 2 (2018), 43-59. http://cins.ankara.edu.tr/20_5.pdf
- Koyuncuoğlu, T. (1998), Medeni Kanun ve Kadın Hakları. A.B. Hacimirzaoglu (Der.) içinde, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, (s. 58-63) İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- Kposowa A.J. (2000). Marital Status and Suicide in The National Longitudinal Mortality Study *Journal of Epidemiology & Community Health*. 54:254-261. <http://dx.doi.org/10.1136/jech.54.4.254>
- Kposowa, A. J. (2003). Divorce and suicide risk. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 57(12), 993-993. <http://dx.doi.org/10.1136/jech.57.12.993>
- Kupers, T. A. (2005). Toxic Masculinity as a Barrier to Mental Health Treatment in Prison. *Journal of Clinical Psychology*, 61(6), 713-724. <https://doi.org/10.1002/jclp.20105>
- Kuzucu, Y. (2016). Değişen Babalık Rolü ve Çocuk Gelişimine Etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35) <http://www.turkpsdrdergisi.com/index.php/pdr/article/view/181>
- Lamb, M.E. (1987). Introduction: The Emergent American Father. M.E. Lamb (Der.) içinde,

- The Father Role: A Cross-cultural Perspective*, (s.1–26), Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Lamb, M. E. (2000). The History of Research on Father Involvement, *Marriage & Family Review*, 29:2-3, DOI: 10.1300/J002v29n02_03
- LaRossa, R. (1988), Fatherhood and Social Change in Family Relations, Vol. 37, No: 4, 451-457, National Council on Family Relations. <http://www.jstor.org/stable/584119>.
- Lerner, G. (1986). *The Creation of Patriarchy*. Oxford University Press, USA.
- Lester, D. (1996). The Impact of Unemployment on Marriage and Divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 25(3-4), 151–154. doi:10.1300/j087v25n03_09
- Levant, R. F. (1997). The Masculinity Crisis. *The Journal of Men's Studies*, 5(3), 221-231. doi.org/10.1177/106082659700500302
- Lorentzen, J (2013) *The History of Fatherhood in Norway, 1850–2012*. New York: Palgrave Macmillan
- Lorenz, F. O., Wickrama, K. A. S., Conger, R. D., & Elder, G. H. (2006). The Short-Term and Decade-Long Effects of Divorce on Women's Midlife Health. *Journal of Health and Social Behavior*, 47(2), 111–125. <https://doi.org/10.1177/002214650604700202>
- Mac an Ghaill, M. (1996). *Understanding Masculinities: Social Relations and Cultural Arenas*. McGraw-Hill Education
- Marsiglio, W., Amato, P., Day, R. D., & Lamb, M. E. (2000). Scholarship on Fatherhood in The 1990's and Beyond. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1173-1191. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01173.x>
- Messerschmidt, J. W. (1997). *Crime as Structured Action: Gender, Race, Class, and Crime in The Making*. Thousands Oaks: Sage Publications
- Messerschmidt, J. W. (2018). *Hegemonic Masculinity: Formulation, Reformulation, And*

Amplification. Maryland: Rowman & Littlefield.

Messerschmidt, J. W., & Messner, M. A. (2018). Hegemonic, Nonhegemonic, and “New” Masculinities. J.W. Messerschmidt, M.A. Messner, R. Connell, & P.Y. Martin, (Der.) içinde, *Gender Reckonings: New Social Theory and Research*, (s.35-56). New York: New York University Press

Messner, M. A. (1997). *Politics of Masculinities: Men in Movements*. Thousand Oaks: Sage Publications

Messner, M. A. (2007). The Masculinity of the Governor: Muscle and Compassion in American Politics. *Gender & Society*, 21(4), 461–480.
<https://doi.org/10.1177/0891243207303166>

Metindogan, A. (2015). Fathering in Turkey. J.L. Roopnarine (Der.) içinde, *Fathers Across Cultures: The Importance, Roles, and Diverse Practices of Dads*, (s. 327-348) Santa Barbara, California: Praeger.

Millett, K. (2000). *Sexual Politics*. University of Illinois Press

Mills, C. W. (2019). *Sosyolojik Tahayyül*. İstanbul: Hil Yayınları.

Misra, J. (2018). Categories, Structures and Intersectional Theory. J.W. Messerschmidt, M.A. Messner, R. Connell, & P.Y. Martin, (Der.) içinde, *Gender Reckonings: New Social Theory and Research*, (s. 111-130). New York: New York University Press

Monin, J. K., & Clark, M. S. (2011). Why Do Men Benefit More from Marriage than Do Women? Thinking More Broadly about Interpersonal Processes that Occur Within and Outside of Marriage. *Sex Roles*, 65, 320–326. doi:10.1007/s11199-011-0008-3

Morgan, D. (2006). The Crisis in Masculinity. K. Davis, M. Evans, J. Lorber. (Der.) içinde, *Handbook of Gender and Women's Studies*. (s.109-23). London: Sage

- Morman, M. T., & Floyd, K (2002) A “Changing Culture of Fatherhood”: Effects on Affectionate Communication, Closeness, and Satisfaction in Men's Relationships with Their Fathers and Their Sons. *Western Journal of Communication*, 66:4, 395-411, DOI: [10.1080/10570310209374746](https://doi.org/10.1080/10570310209374746)
- Morman, M. T., & Floyd, K. (2006). Good Fathering: Father and Son Perceptions of What It Means to Be a Good Father. *Fathering: A Journal of Theory, Research & Practice about Men as Fathers*, 4(2).
- Nasio, J. D. (2010). *Oedipus: The Most Crucial Concept in Psychoanalysis*. SUNY Press.
- Nielsen, L. (1999). Demeaning, Demoralizing, and Disenfranchising Divorced Dads: A Review of the Literature. *Journal of Divorce & Remarriage*, 31(3-4), 139-177. https://doi.org/10.1300/J087v31n03_08
- Norman, L. (2007). Masculinity. C.R Ember, M. Ember (Der.) içinde, *Encyclopedia of Sex and Gender: Men and Women in the World's Cultures Topics and Cultures JP-Volume 3* (s. 965-967) Boston: Springer Science & Business Media.
- Oakley, A. (1972). *Sex, Gender and Society*. London: Temple Smith
- Onaran, O., B ker, S., & Bir, A. A. (1998). *Eskişehir'de Erkek Rol ve Tutumlarına İlişkin Alan Araştırması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Onur, H., & Koyuncu, B. (2004). Hegemonik Erkekliğin Görünmeyen Yüzü: Sosyalizasyon Sürecinde Erkeklik Olu umları ve Krizleri  zerine Düşünceler. *Toplum ve Bilim*, 101, 31-50.
- Ortaylı, İ. (1980). Anadolu’da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri  zerine Bazı Gözlemler. *Osmanlı Araştırmaları*, 1(01). <http://dergipark.org.tr/en/download/article-file/112838>
- Ortaylı, İ (2001). Türk Osmanlı Aile Yapısı. içinde, *Perşembe Konferansları (16)* (s.29-53) Ankara Rekabet Kurumu

Ortaylı, i. (2018). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul, Kronik Kitap

Özar, Ş. (2012). Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Kadın Emeği ve İstihdamı Politikaları: Kadın Hareketi, Sendikalar, Devlet ve İşveren Kuruluşları. A. Makal & G. Toksöz (Der.) içinde, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği*. (s. 266-304.) Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları

Özarslan, O. (2016). *Hovarda Alemleri*. İstanbul: İletişim Yayınları

Özbay, F. (2013). *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*. İletişim Yayınları

Özdemir, H. (2019). Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Erkeklik ve Kadınlık Algısı: Bir Alan Araştırması. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Sayı:10, Kış, s. 90-107. <https://doi.org/10.31455/asya.612384>

Özgün, Ö., Çiftçi, M. A., & Erden, S. (2013). The Meaning of Fatherhood as Perceived by Turkish Police Fathers and Their Young Children. *Educational Research and Reviews*, 8(21), 1966-1978 DOI: 10.5897/ERR2013.1152

Öztürk, A. (2011). *Bir Erkeklik Alt Alanı Olarak Eşcinsel Erkeklik Alanı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Öztürk, A.B. (2014). *Erkeklik ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet: Eşine Şiddet Uygulayan Erkekler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Page, P. (1999). *Masculinity in Crisis? A study on the Threat to Masculine Identities through Unemployment*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. National University of Ireland Maynooth.

Palkovitz, R. (2002). *Involved Fathering and Men's Adult Development: Provisional Balances*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Popenoe, D. (1998). Live without Father. C.R. Daniels (Der.), içinde *Lost Fathers: The Politics*

of Fatherlessness in America. (s. 33-50). Palgrave Macmillan.

Parla, J. (1990). *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri.*
İstanbul: İletişim Yayınları.

Parsons, T. (1955). The American Family: Its Relations to Personality and to the Social Structure. T. Parsons, R.F. Bales. (Der.) içinde, *Family, Socialization and Interaction Process*, (s.3-33) London: Routledge

Pateman, C. (1988). *The Sexual Contract.* Stanford University Press

Pateman, C. (2004). Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme, J. Keane (Der.) içinde, *Sivil Toplum ve Devlet*, (s.119-146), (A. Bora, Çev.) İstanbul: Yedikıta Yayınları.

Pateman, C. (2011), *Cinsel Sözleşme.* (Z. Alpar Çev.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları

Pleck, J. (1987). American Fathering in Historical Perspective. M. Kimmel, (Der.) içinde, *Changing Men: New Directions in Research on Men and Masculinities.* (s. 351-361) Sage Publications.

Pleck, E. H. & Pleck J. H. (1997) Fatherhood Ideals in the United States: Historical Dimensions M.E. Lamb (Der.) içinde, *The Role of the Father in Child Development* (s.33-48). New York: John Wiley and Sons

Pleck, J. H. (2010). Fatherhood and Masculinity. M. E. Lamb (Der.) içinde, *The Role of the Father in Child Development.* (s. 27-57) New Jersey: Wiley & Sons

Plummer, K. (2001). *Documents Of Life 2: An Invitation to a Critical Humanism (Vol. 2).*
London: Sage Publication

Poyraz, M. (2007). *Babaların Babalık Rolünü Algılamalarıyla Kendi Ebeveynlerinin Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

- Radford Ruether, R. (2007). Patriarchy. Fedwa Malti-Douglas (Der). *Encyclopedia of Sex and Gender Volume 3 JP* içinde, (s. 1104-1106) Thomson & Gale
- Rahman, M., Giedraitis, V. R., & Akhtar, T. (2013). The Social Sanction of Divorce: Who Ultimately Pay The Social Costs of Its Adverse Effects. *Sociology and Anthropology*, 1(1), 26-33. DOI: 10.13189/sa.2013.010103
- Ridgeway, C. L., & Correll, S. J. (2004). Unpacking the Gender System: A Theoretical Perspective on Gender Beliefs and Social Relations. *Gender & Society*, 18(4), 510–531. <https://doi.org/10.1177/0891243204265269>
- Riessman, C. K., & Gerstel, N. (1985). Marital Dissolution and Health: Do Males or Females Have Greater Risk?. *Social Science & Medicine*, 20(6), 627-635. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(85\)90401-0](https://doi.org/10.1016/0277-9536(85)90401-0)
- Robinson, S. (2000). *Marked Men: White Masculinity in Crisis*. New York: Columbia University Press.
- Robinson, S., White, A., & Anderson, E. (2019). Privileging the Bromance: A Critical Appraisal of Romantic and Bromantic Relationships. *Men and Masculinities*, 22(5), 850–871. <https://doi.org/10.1177/1097184X17730386>
- Rotundo, E. A. (1985). American Fatherhood: A Historical Perspective. *American Behavioral Scientist*, 29(1), 7–23. <https://doi.org/10.1177/000276485029001003>
- Rowbotham, S. (1982). The Trouble with Patriarchy. M. Evans (Der.), içinde (s. 73-79) *The Woman Question: Readings on the Subordination of Women*. London: Fontona
- Ruspini, E. (2013) Cultural Sociology of Divorce. R.E. Emery (Der.). *Cultural Sociology of Divorce: An Encyclopedia*. içinde, (s. 333-335) SAGE Publications.
- Segal, L. (1992). *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler*. İstanbul: Ayrıntı

Yayınları.

Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Sancar, S. (2011). Erkeklik. Y. Ecevit & N. Karkıner (Der.) içinde, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. (s. 168-193) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi

Sancar, S. (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Saraçgil, A. (2005) *Bukalemun Erkek: Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Ataerkil Yapılar ve Modern Edebiyat*. (S. Aktaş, Çev), İstanbul: İletişim Yayınları.

Sculos, B. W. (2017). Who's Afraid of 'Toxic Masculinity'? *Class, Race and Corporate Power*, 5(3), 6. DOI: 10.25148/CRCP.5.3.006517

Selek, P. (2014). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sirman, N. (2006). Akrabalık, Siyaset ve Sevgi: Sömürge Sonrası Koşullarda Namus: Türkiye Örneği. S. Mojab, N. Abdo (Der.) içinde, *Namus Adına Şiddet: Kuramsal ve Siyasal Yaklaşımlar* (s.43-63.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Soysal Eşitti, A. (2020). Kürk Mantolu Madonna'da Eril İktidarın Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (Hütad)*,(32),111-136.
DOI: 10.20427/Turkiyat.577363

St John, W., Cameron, C., & McVeigh, C. (2005). Meeting the Challenge of New Fatherhood During the Early Weeks. *Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*, 34(2), 180-189. <https://doi.org/10.1177/0884217505274699>

- Starba J.P. (2007). Profeminism, M. Flood, J.K. Gardiner, K. Pringle, B. Pease. (Der.) içinde, *International Encyclopedia of Men and Masculinities*. (s. 505-508). London: Routledge
- Stirling, P. (1965). *Turkish Village*. London: Weidenfeld & Nicolson
- Sunar, D., & Fişek G.O. (2005). Contemporary Turkish Families. U. Gielen, J. Roopnarine, (Der.) içinde, *Families in Global Perspective*, (s.169-183), Pearson, Boston: Allyn & Bacon
- Sünbülöğlu, N. Y. (2013). *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler*. İstanbul: İletişim.
- Suwada, K. (2017). Fatherhood and Change: An Overview. K. Suwada (Der.) içinde, *Men, Fathering and the Gender Trap* (s. 11-52). Palgrave Macmillan.
- Syrda, J. (2019). Spousal Relative Income and Male Psychological Distress. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 014616721988361. doi:10.1177/0146167219883611
- T. C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). *Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması* (TAYA). Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Tecik, Z. (2012). *Fatherhood Experiences of Lower-Middle Class Men: The Case Of Eskişehir*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Tezel Şahin, F. (2007). Sosyal Değişim Sürecinde Değişen Baba Rolü. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 1015, 765-773.
<https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/TEZEL-ŞAHİN-Fatma-SOSYAL-DEĞİŞİM-SÜRECİNDE-DEĞİŞEN-BABA-ROLÜ.pdf>
- Thomä, D. (2011). *Babalar: Modern Bir Kahramanlık Hikayesi*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Tok, H. (2009). *Bir Eylem ve Toplumsal Hareket Yöntemi Olarak Anti Militarizm ve Vicdani Ret*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Tolan, B. (1991). Aile, Cinsiyet ve Cinsel Roller. içinde, *Türkiye Aile Ansiklopedisi*, (s.208–214), Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı
- Toprak, Z. (2015). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- TÜİK. (2018, Mart 2). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2017.
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27593> adresinden alınmıştır
- TÜİK. (2019, Mart 1). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2018.
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30698> adresinden alınmıştır
- TÜİK. (2020, Şubat 26). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2019.
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33708> adresinden alınmıştır
- Türk, H. B. (2013). *Hayali Kahramanlar Hakiki Erkekler. Çizgi Roman ve Fotoromanda Erkeklik Temsilleri Üzerine Denemeler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uçan, G. (2016). Toplumsal Cinsiyetin Öteki Yüzü: Erkek. D. Ş. Kaylı & F. Şahin. (Der.) içinde, *Sosyal Politikanın Cinsiyet Halleri*, (s. 1-19), Ankara: Nika Yayınevi.
- Ünal, A. Z. (2014). Rahatsız Eden Bir Adamın Bilimi: Sosyoloji. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan. (Der.) içinde, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, (s. 161-186) İstanbul: İletişim Yayınları
- Vergin, N. (1985). Social Change and The Family in Turkey. *Current Anthropology*, 26(5), 571-574. <https://doi.org/10.1086/203345>
- Volkan, V., & Cevik, A. (1989). Turkish Fathers and Their Families. L. Gunsberg & A.R. Gurwitt (Der.) içinde *Fathers and Their Families*, (s.347-364) Routledge
- Yablonsky, L. (1990). *Fathers and Sons: The Most Challenging of All Family Relationship*. Gardner Press Trade Company
- Wacquant, L. (2007). Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi. G. Çeğin,

- E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan. (Der.) içinde, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, (s.53-76) İstanbul: İletişim Yayınları
- Walby, S. (1991). *Theorizing Patriarchy*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Watts, C., & Zimmerman, C. (2002). Violence Against Women: Global Scope and Magnitude. *The Lancet*, 359(9313), 1232-1237. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(02\)08221-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(02)08221-1)
- Weiner, A. (2013). Social Change. R.E. Emery (Der.). *Cultural Sociology Of Divorce: An Encyclopedia*. içinde, (s. 1113-1118) SAGE Publications
- Welford, J., & Powell, J. (2014). *A Crisis in Modern Masculinity: Understanding the Causes of Male Suicide*. London: CALM.
- West, C., & Zimmerman, D. H. (1987). Doing Gender. *Gender & Society*, 1(2), 125–151. <https://doi.org/10.1177/0891243287001002002>
- West, C., & Fenstermaker, S. (1995). Doing Difference. *Gender and Society* Vol. 9, No. 1, 8-37 <https://www.jstor.org/stable/189596>
- White, S. S., & Locke, E. A. (2000). Problems with the Pygmalion Effect and Some Proposed Solutions. *The Leadership Quarterly*, 11(3), 389-415. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(00\)00046-1](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(00)00046-1)
- Wieber, A & Holst, E. (2015). Gender Identity and Womens' Supply of Labor and Non-Market Work: Panel Data Evidence for Germany. DIW Berlin Discussion Paper No. 1517. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2688965>
- Wickrama, T. & Wheeler, B. (2013). E. Emery (Der.). *Cultural Sociology of Divorce: An Encyclopedia*. içinde, (s. 386-388) SAGE Publications
- Wu, Z. & Hart, R. (2002). The Effects of Marital and Nonmarital Union Transition on Health.

Journal of Marriage and Family, 64: 420-432. doi:[10.1111/j.1741-3737.2002.00420.x](https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00420.x)

Yuval-Davis, N. (2003). *Cinsiyet ve Millet*. (A. Bektaş, Çev). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yüksek, A. (2014). İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması. *Journal of International Social Research*, 7(32).

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt7/sayi32_pdf/4ilahiyat/yukse_ali.pdf

Zayas, L.H. (1987). Psychodynamic and Developmental Aspects of Expectant and New Fatherhood: Clinical Derivatives from the Literature. *Clin Soc Work. J* 15, 8–21
<https://doi.org/10.1007/BF00755908>

Zeybekoğlu, Ö. (2013). Günümüzde Erkeklerin Gözünden Babalık ve Aile. *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(2), 297-328. DOI: 10.13114/MJH/201322486

Zia, A., Malik, A. A., & Ali, S. M. (2015). Father and Daughter Relationship and Its Impact on Daughter's Self-Esteem and Academic Achievement. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 4(1), 311. [10.5901/mjss.2015.v4n1p311](https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v4n1p311)

GÖRÜŞMECİLERE İLİŞKİN BİLGİLER

1. Behlül (41)

Ankara’da devlet memurluğu yapmaktadır. Üniversite mezunudur. Yaşları 12 ile 8 olan iki oğlu bulunmaktadır. Eski eş bankacıdır. Evlilikleri 12 yıl sürüp boşanmayla sonuçlanmıştır. Behlül klasik erkeklik değerleriyle yetiştirildiği varsayılabilir. Bu boşanma sonrası yaşadığı travmada etkili bir faktördür. Görüşmecinin boşanma sonrası yaşadığı depresyonun iki temel sebebi olduğu düşünülmektedir. Bunlardan ilkinin; evlilikle beraber ‘anneler alandan’ ‘eşin alanına’ kesintisiz geçiş sebebiyle yaşandığı düşünülebilir. Görüşmeci bu durumu “*12 yıl bebeklik yaşadım*” cümlesiyle söze dökmüştür. Başka bir deyişle görüşmeci, boşanana dek ev işlerine karışmak ihtiyacı hissetmemiş ya da hissettirilmemiştir.

Behlül, boşanmayla beraber bir nevi ‘hayatla karşı karşıya’ gelmiştir. İkinci olarak eşini kaybetmenin ve çocuklarıyla daha az görüşecek olmanın acısı görüşmecinin erkekliğe dair krizini tetiklemiştir. Zira görüşmeci kendi ifadesine kadar boşanmaya dek büyük bir ‘kopma’ deneyimi tecrübe etmemiştir. Temel semptomu ‘depresyon’ olduğu düşünülen krizin, ‘içe dönük’ bir yapıda olduğu varsayılabilir. Profesyonel destek aldığını belirten Behlül, çocuklarına örnek olma gayesiyle depresyondan çıktığını belirtmiştir.

2. Tamer (46)

İstanbul’da yaşamaktadır. Aslen Bakırköylüdür fakat evlenince Kadıköy’e taşınmak durumunda kalmıştır. Görüşmecinin iki ilçe arasında kalışı; evliliğinin, kendince eşitsiz yapısının topografyasını oluşturmaktadır. Hayatını teknoloji yazarlığı yaparak kazanmaktadır. Tamer araştırma boyunca baba olmayı kesinlikle istemediğini belirten tek kişidir. Bununla beraber ayrıldığı eşinden ikizleri bulunmaktadır. Tamer’in, eşinin maddi durumunun ondan ‘iyi’ olması sebebiyle derin bir ‘erkeklik krizi’ deneyimlediği söylenebilecek haldedir. Tamer’in evliyken deneyimlediği erkeklik krizinin çoğunlukla içe dönük bir nitelik taşıdığı düşünülebilir.

Bu bağlamda boşanmanın ona kötü hissettirmediği söylenebilir. Zira boşanma bir yönüyle krizin de sönümlenmesine sebep olmuştur. Çocukların bakımına katılmayan Tamer, onlar büyüdükçe daha çok vakit geçirmeye hazır hissettiğini belirtmiştir.

3. Behram (36)

Van'da geleneksel bir ailede doğan Behram, çok genç yaşta evlilik yapmış ve bir yıl içinde boşanmıştır. Bu evliliğinden 11 yaşında bir kızı bulunmaktadır. İstanbul'da bir mobilya mağazasında satış müdürlüğü yapan görüşmeci, boşanmayla beraber ağır bir depresyona girmiş ve erkeklikle ilgili konfigürasyonunu eleştiriye tabii tutarak kendini bu değer yükünden ayırmaya çalışmıştır. Hayatını 'kızı' merkezli kuran Behram, yıl içinde sık sık Van'a gitmekte ya da kızı İstanbul'a gelmektedir. Görüşmeciler arasında ataerkil değerlerle mesafelenme bağlamında görülmemiş ölçüde radikal hareket ettiği söylenebilecek tek kişi Behram'dır. Aynı zamanda deneyimlediği krizin 'içe dönük' bir niteliğe sahip olduğu varsayılabilir haldedir.

4. Atahan (43)

Ekonomik açıdan 'şanslı' bir ailede doğan Atahan'ın çocukluğu İstanbul – Göztepe'de geçmiştir. Babası Kapalıçarşı esnaflarından olan Atahan da babasının desteğiyle iş kurmuş fakat iflas etmiş ve ağır ekonomik problemler yaşamıştır. Eski eşiyle onu sevmeden evlendiğini belirten görüşmecinin -eski eşini defalarca aldattığından bahsetmiştir- 12 yaşında bir oğlu bulunmaktadır. Halen esnafılık yapan görüşmeci baba olacağını öğrenince çok sevinmediğini söylese de şimdilerde oğluyla 'iyi' bir ilişkisi olduğunu belirtmiştir.

Atahan'ın ifadelerine yansıyan gözle görülür bir erkeklik krizi yaşadığı düşünülmemektedir. Görüşme sırasında arkadaşının onu 'kazıklaması sonucu' büyük bir iflas yaşadığını ve 'evsiz kalacak ölçüde' fakirleştiğini anlatsa da krizin izlerine rastlanmamış ya da rastlanamamıştır.

5. Beşir (42)

Geleneksel erkeklik değerlerini içselleştirmiş bir habitus yapılandırmasına sahip olduğu düşünülebilecek Beşir'in 16 yaşında bir oğlu vardır. Adana'da doğan görüşmeci, Mersin'de üniversite eğitimi almış evlenerek İstanbul'a yerleşmiştir. Serbest meslekle meşgul olmaktadır. Evliliği esnasında kayınpederinin varlığı dolayısıyla 'çocuklaştırılma' merkezli bir 'erkeklik krizi' yaşadığı söylenebilecek Beşir'in, eski eşinin yaşça kendisinden büyük olması hasebiyle de bir muktedir olma endişesi bulunduğu gözlenmiştir. Beşir'in kadına karşı şiddet uyguladığı

bilinmektedir. Bu bağlamda deneyimlediği krizin ‘dışa dönük’ semptomları olduğu söylenebilecek Beşir’in ‘hegemonik erkeklik’ değerlerine yakınsayan erkeklik habitusu sebebiyle ‘krize’ yatkın bir kimse olduğu düşünülmektedir.

6. Cafer (49)

Bursa’da bir kamu kurumunda memur olarak çalışan Cafer’in 25 yıllık evliliği sonlanmıştır. Görüşmecinin mülakat esnasında halihazırda eski eşiyle barışmaya niyetli olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında Cafer’in, eski eşinin ayağının kırılmasına sebep olan vahim ‘şiddet’ sonucu boşanma sürecine giren evliliğinin bitmesinden yana eski eşine ‘sitemkar’ olduğu söylenebilecek haldedir.

Görüşme sırasında ayrı eve çıktığını belirten katılımcı ilk üç ayın ‘keyifli’ geçtiğini fakat sonrasında sıkılmaya başladığını ifade etmiştir. Genel olarak Cafer’le yürütülen röportajın erkeklik krizinin nüvelerini çözümlemek açısından verimli geçmediği düşünülmektedir. Katılımcının mizacına bağlı olarak kendini koruma eğilimi içine girdiği ve soruları hamasetle yaparak cevaplandığı kanısı edinilmiştir.

7. Çağdaş (36)

Mühendislik yapan Çağdaş’ın yedi senelik evliliği sonlanmıştır. Bu evlilikten 4.5 yaşında bir kızı bulunmaktadır. Eşi kendisinden altı yaş büyük olan Çağdaş, bu bağlamda ciddi bir ‘erkeklik krizi’ içine girdiği anlaşılmaktadır. Eski eşiyle olan ilişkisinde mütemadiyen düşmeyen bir ‘tansiyonun’ mevcut olduğunu belirten görüşmeci; evlilik esnasında depresyona girdiği belirtmiş ve boşanmayla beraber ‘rahatladığını’ ifade etmiştir. Bu bağlamda yaşadığı krizin ‘içe dönük’ alametler taşıdığı düşünülebilecek durumdadır.

Erkeklik krizinin evlilik esnasında deneyimlenmesi bakımından Tamer’i hatırlatan Çağdaş’ın şimdilerde kendisinden yaşça ‘küçük’ bir sevgilisi bulunmaktadır. Bu bağlamda katılımcının ‘yaş’ merkezli krizi karşı bilinçli ya da bilinçsiz şekilde by-pass ettiği düşünülebilecek haldedir.

8. Doğan (50)

Özel sektörde muhasebecilik yapan Doğan 'un evliliği 10 yıl sürmüştür. Bu evlilikten iki kızı bulunmaktadır. Evliliğinden mutlu olmadığını belirten görüşmeci, boşanmayla alakalı bir sıkıntı beyan etmemiştir. Boşanmayı takip eden süreçte sigarayı bırakarak süreci sağlıklılaştırmıştır.

9. Şevket (40)

Şevket, reklam sektöründe çalışmaktadır ve iyi bir gelire sahiptir. İstanbul'da ikamet Şevket'in, erkeklik krizini ve boşanma sonrası depresyonunu ağır şekilde yaşadığı söylenebilecek haldedir. Şevket sekiz yıl evli kaldığı eski eşiyle aşık olarak evlenmiştir ve 5 yaşında bir kızı bulunmaktadır. Şevket çocukları Ladin'in doğumuyla beraber ilişkilerinin kötü gitmeye başladığını düşünmektedir. Bebekle beraber çift, dönüşümlü olarak ailelerini eve çağırması ve yeni doğanın bakımı, hem kadın hem erkek tarafının yaşlı üyelerince üstlenilmiştir.

Bununla beraber Şevket, kayınpederinin ev içindeki davranışlarından rahatsız olduğunu ifade etmiş ve çalışma kapsamında 'çocuklaştırılma' olarak ifade edilen 'erkeklik kriziyle' ilişkili olduğu düşünülen bir hoşnutsuzluk içine girmiştir. Bu dönemde eşinin de kendinden uzaklaştığını düşünen Şevket, eşini aldatmıştır. Bu durumun öğrenilmesini takip eden süreç Şevket'in evliliğinin bitime doğru sürüklemiş ve görüşmeci boşanma sonrasında 'anlamsızlık' ve 'değersizlik' eksenli bir depresyona girmiştir. İntihar etmeyi düşündüğünü belirten görüşmeci, alkol tüketimini arttırmış ve çok partnerli bir cinsel hayat yaşamaya başlamıştır. Buna mukabil yaşadığı depresyondan kızının varlığına sarılarak çıktığını belirten görüşmeci, mülakat esnasında eskiye nazaran 'iyi' durumda olduğunu beyan etmiştir.

İçe dönük bir erkeklik krizi yaşayan görüşmecinin krizi evlilik esnasında başlamış ve boşanma sonrasına sirayet etmiştir. Krizi aşmak için, evliliğinin kötü gidişinde de rol sahibi olduğunu düşündüğü 'kızının' varlığına sarılarak kendine yaşama sebebi üretmiştir.

10. Erhan (40)

Metin yazarlığı ve senaristlik yapan Erhan'ın bir oğlu bulunmaktadır. Evliliğinin bitmesini odaklandığı senaryoyu tamamlayabilmek adına gelen projeleri çevirmeye başlaması ve gelir durumunun düşmesine bağlayan Erhan; eşinin özellikle çocuk doğduktan sonra üçünün giderlerini karşılamakta güçlük çektiğini dile getirmiştir. Görüşmenin yapıldığı dönemde bir

televizyon kanalına proje satmak için toplantılara gittiğini söyleyen Erhan'ın kuvvetli bir şekilde para ve prestije ihtiyaç duyduğu izlenimi elde edilmiştir. Bunun yanında anne-babasıyla İstanbul'da yaşayan görüşmeci, boşanmanın hüznünü halihazırda taşıdığını beyan etmiştir. Deneyimlediği erkeklik krizinin 'içe dönük' olduğu düşünülmektedir.

11. Sertaç (40)

Ankara'da bir devlet kurumundan 40 yaşında emekli olan Sertaç, aynı dönem eşinden de - aldatması sebebiyle- ayrılmıştır. 26 yaşındayken evlenen görüşmecinin 10 yaşında bir oğlu bulunmaktadır. Görüşme sırasında ticaret hayatına girmeye hazırlandığından bahseden Sertaç'ın, boşanmadan kaynaklı herhangi bir huzursuzluk hissettiği görülmemiştir. Evliliğinin bitmesinde kendi rolünü kabul eden görüşmeci bunu 'tatminsizlik' ve 'doyumsuzluk' hissine bağlamaktadır.

12. Hakkı (44)

Bir medya kurumunda çalışan Hakkı, İstanbul'da ikamet etmektedir. Çocukları çok sevdiği ve baba olmak için evlendiğini belirten görüşmeci, eski eşinin 'yeterli annelik vasfı göstermediğini' düşünerek ondan boşanmıştır. Çocuğunun velayetini üstüne alan Hakkı, bakımını ablaları aracılığıyla yürüttüğünü söylemiştir. Bir daha evlenmeyi düşünmediği beyan eden görüşmecinin boşanmayı kendisinin istediği ve bu konuda herhangi bir huzursuzluk yaşamadığı düşünülmektedir. Ayrıca Hakkı'nın 'erkeklik krizi' merkezli bir tasanın içine girdiği de sanılmamaktadır.

13. Mahmud (41)

On dört yıllık evliliği noktalan Mahmud, evliliği öncesinde yüklendiği borç sebebiyle eski eşiyle arasında bir hoşnutsuzluğun bulunduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda kendini hiçbir zaman 'etkin' göremediğini dile getiren görüşmecinin 'erkeklik kriziyle' ilişkili bir memnuniyetsizliği deneyimlediği düşünülmektedir. Oğluna karşı ilgili olduğu ileri sürülebilecek bir babalık yapan Mahmud, boşanmaktan kaynaklı herhangi bir mutsuzluk yaşadığı sanılmamaktadır. Bununla beraber oğlanın velayetinin annede kalması dolayısıyla onunla vakit geçirme şansının geçmişe göre az olmasından ötürü bir tasa içinde olduğu

varsayılabılır haldedir. Tamer ve Çağdaş'la benzer şekilde erkekliğe dair krizini evlilik esnasında yaşayan Mahmud, boşanmayla beraber krizin belirtilerinin ortadan kalktığını düşündürmektedir. Ayrıca görüşmecinin krizinin 'içe dönük' nitelikler taşıdığı varsayılmaktadır.

14. Mahir (43)

Eskişehir'de ikamet eden Mahir, 12 yıl evliliğin sonunda boşanma kararı almıştır. Evliliğinden lise çağında bir kızı bulunmaktadır. Boşanma sonrasında ortaklarının onunla iş birliğini kestiğinden bahsetmiştir. Bu sebeple Mahir evliyken sürdürdüğü yaşam standardının altına düştüğünü dile getirmiştir. Boşandıktan sonra yeniden evlenen Mahir, kızı ve yeni eşi arasındaki iyi iletişimden iftihar etmiş hatta eski eşi ve yeni eşinin de birbirleriyle görüştüğünden bahsetmiştir. Ekonomik anlamda yaşadığı sıkıntılı dönem haricinde Mahir 'in erkeklik kriziyle alakalı bir sorun yaşadığı gözlenmemiştir.

15. Süleyman (58)

Süleyman İstanbul'da yaşamaktadır ve turizm sektöründen emekli olmuştur. Eski eşiyle 13 yıl evli kalmış ardından boşanmıştır. İkisi de yetişkin kız ve oğlan sahibidir; oğluya beraber yaşamaktadır. Süleyman'un 'erkeklik kriziyle' ilişkilendirilebilecek temel derdi eski eşiyle arasında olan 11 yıllık yaş farkıdır. Görüşmeci bunun hem bir kuşak farkı yarattığını hem de enerjik olma/yorgunluk ekseninde biyolojik bir mesafe oluşturduğundan bahsetmiştir. Boşanma hikayesini anlatışında yer yer bu farka değinmiş bu durumun evliliğin bitimiyle ilişkisini kurmuştur. Eski eşine karşı şiddet uygulamadığını belirten Süleyman'ın krizinin 'içe dönük' olduğu varsayılmaktadır.

16. Ahmet (56)

Antalya'da ikamet eden Ahmet'in evliliği 17 yılın sonunda bitmiştir. Bu evlilikten ikisi de yetişkin -evlenmişlerdir- iki oğlu bulunmaktadır. Turizm sektöründe rehberlik yaparak hayatını idame ettiren Ahmet emekli olmasına rağmen halen çalışmaktadır. Görüşmeci boşandıktan sonra 'mantıksal' sebeplerle yeniden evlendiğini söylemiştir. Ahmet, kendini Osmanlı döneminde erkekliğe yakın gördüğünü söylemiş ve eski eşinin 'bağımsızlık alametlerinden'

rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Ahmet'in eski eşiyle ilgili yaşadığı sorunların tam olarak 'erkeklik krizi' semptomlarını taşıdığı düşünülebilecek haldedir.

17. Oktay (49)

Eski eşiyle kızları dokuz yaşındayken boşanan Oktay, reklam sektöründe çalışmakta ve İstanbul'da ikamet etmektedir. Oldukça esnek bir erkeklik konfigürasyonuna sahip olduğu düşünülebilecek görüşmecinin erkeklikle ilgili bir krizi deneyimlediği düşünülmemektedir. Oktay'ın tek sıkıntısı kızının büyüme evresinde onunla daha fazla vakit geçirememiş olmasıdır. Eski eşiyle halihazırda dostane bir ilişkileri olduğunu söyleyen Oktay, boşanmadan sonra boşanma kaynaklı bir depresyon da tecrübe etmediğini söylemiştir.

18. Veli (51)

İstanbul'da ikamet eden Veli, eski bir iş insanıdır. İfadelerine göre 2001 Krizi'yle beraber işleri kötü gitmeye başlayan Veli'nin evliliği de aynı dönemde sarsılmaya başlamıştır. Görüşmeci evliliğinin bitiş öyküsünü ekonomik çöküşüyle ilişkilendirmektedir. Veli şimdilerde mütevazı bir hayat yaşamaktadır. Bununla birlikte yeniden evlenmeyi kendini ekonomik açıdan toparlayamadığı gerekçesiyle düşünmemektedir. Üniversite çağında bir kızı olan Veli, onunla iletişiminin kalitesizliğinden şikayet etmektedir. Deneyimlediği krizin 'içe dönük' olduğu düşünülmektedir.

19. Ömer (53)

Sivaslı bir ailenin İstanbul'da doğan oğlu Ömer'in, geleneksel erkeklik değerlerini içselleştirmiş bir habitus yapılandırmasına sahip olduğu düşünülmektedir. Üniversite çağında iki oğul sahibidir. Ömer kendi işi ve evliliği ekseninde kurduğunu belirtmiştir. Uzun yıllar çalıştığı şirketten artan 'mobbing' sonucu istifa ettiğini belirten Ömer bu kaybın ardından kendini işe yaramaz hissetmeye başlamış ve depresyona girmiştir. Görüşmecinin evliliği geçmişte boşanma noktasına gelmiş fakat ikinci oğula hamilelik haberi sonrası çift evliliklerine devam etme kararı almıştır. Bununla beraber istifa sonrası depresyonunu takip eden dönemde Ömer'in evliliği yeniden sarsılmaya başlamış ve bu sefer boşanmaya sonuçlanmıştır. Görüşmecinin halihazırda mevcut depresyonu, boşanmayla beraber 'pik' yapmıştır. İşsiz kalışla beraber kendini eksik hissedenden görüşmecinin boşanmayla beraber kayıp hissinin yükseldiği ve

‘erkeklik krizi’ merkezli bir depresyonu deneyimlediği düşünülmektedir. Şimdilerde büyük bir şirketin uluslararası operasyonlarında yer alan ve ‘iyi’ kazanan Ömer, ‘krizin’ üstesinden gelmiş görünmektedir.

Bu bağlamda Ömer’in krizi evlilik esnasında başlamış ve boşanma sonrasına sirayet etmiştir. Girdiği depresyonu aşmak için profesyonel yardım aldığını belirten görüşmecinin krizin etkilerini telefî edişi aldığı yüksek prestijli iş teklifiyle olmuş görünmektedir. Yaşadığı erkeklik krizinin çoğunlukla ‘içe dönük’ alametler taşıdığı düşünülen Ömer, yaşam öyküsünü anlatırken bir infial anında evde bulunan damacanayı patlattığından bahsetmiştir.

20. Oktay (43)

Ceza hukuku alanında tanınmış bir profesörün oğlu olarak doğan Oktay, İstanbul’da yaşamaktadır ve kendisi de ceza hukuku alanında akademisyenlik yapmaktadır. Röportajındaki ifadelerine göre 4.5 yaşında bir kızı olan görüşmecinin eşiyle ilişkisi aralarında statü farkı sebebiyle bitmiştir. Boşanmayı takip eden süreçte ağır bir depresyon yaşadığını ve profesyonel destek aldığını belirten görüşmeci, şimdilerde krizin etkileri büsbütün atlamamış olsa da üstesinden gelmeye başladığı düşünülmektedir. Oktay’ın en büyük endişesi kızının yaşının küçük olması dolayısıyla eşinin hayatına ‘birinin’ girmesi ve kızının hayatında bir ‘baba figürünün’ daha olmasıdır. Oktay’ın deneyimlediği krizin ‘içe dönük’ olduğu düşünülmektedir.

21. Rauf (43)

İki kızı olan görüşmeci İzmir’de ikamet etmekte ve serbest meslekle uğraşmaktadır. Bugüne kadar beş kere evlenmiş olan Rauf, her evliliğinde ataerkil değerlerle arasına biraz daha mesafe koyduğunu söylemiştir. Taşradan Ankara’ya üniversite eğitimi almak için gelen Rauf’un esas itibarıyla klasik erkeklik değerlerini içselleştirmiş olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte eski eşleriyle yaşadığı travmatik olaylar neticesinde Rauf hayata bakışını ve erkeklik performanslarını gözden geçirme eğilimi içine girmiştir.

22. Kemal (58)

Erzurum’da doğan Kemal, lise çağında o dönem senatör olan dayısının yanına Ankara’ya gelmiş kısa sürede başkentte, sosyal sermaye edinmeye başlamıştır. Liseden sonra memuriyete başlayan Kemal bir süre sonra işinden istifa etmiş çeşitli işlerle ilgilenmiştir. İkisi de yetişkin

bir kızı bir de oğlu bulunan Kemal, 23 yıl evli kalmış 7 sene önce boşanmıştır. Eşiyle görücü usulü onu sevmeden evlendiğini belirten görüşmeci, röportaj sırasında gençken evliliğine değer vermediğini söylemiştir. Bununla beraber orta yaş evresinde eski eşin boşanma kararı vermesi Kemal'i belli bir süre 'kayıp' merkezli depresyona sokmuş görünmektedir. Şimdilerde bekarlığa alışmış olduğunu ifade eden Kemal, halihazırda Ankara'da ikamet etmektedir.

23. Seymen

Artvin'de sekiz çocuklu bir ailenin en küçüğü olarak doğan Seymen, görüşülen erkekler arasında gelir durumu ve eğitimi en düşük kişidir. İlkokul mezunu olan Seymen, babasından mobilyacılık zanaatini öğrenmiş fakat bunu bir süre sonra devam ettirmemiştir. Alkol tüketimiyle başı ciddi anlamda derde girdiği düşünülebilecek görüşmeci, oğlunu düşünerek bu bağımlılıktan kurtulduğunu ifade etmiştir. Şimdilerde ikinci evliliğini gerçekleştirmiş olan Seymen, Kocaeli'ne taşınmıştır ve bir otoyolda güvenlik görevlisi olarak çalışmaktadır.

Görüşmecinin evliliği esnasında kayınvalidesine şiddet uygulamanın ramağına geldiği bilinmektedir. Bu bağlamda Seymen'in krizinin 'dışa dönük' işaretler taşıdığı düşünülebilecek haldedir.

YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME SORULARI TASLAĞI

Bu tez çalışması kapsamında ‘yaşam öyküsü metodu’ kullanılmıştır. Görüşmecinin ‘erkeklik krizine’ bağlı bir sorun yaşıyıp yaşamadığının öğrenilmesi için çocukluk, gençlik, yetişkinlik evlilik ve boşanma dönemlerini kapsayan sorular yöneltilmiştir. Katılımcının hayatına dair geliştirilen bu geniş kapsamlı merak, ‘krizin’ habitus bağlantılı kökleri hakkında fikir edinmek amacıyla geliştirilmiştir. Bununla beraber görüşmeler, katılımcıların o anki psikolojisine ve yaşam öyküsünün ilerleyişine göre spontane olarak değiştirilmiş veya röportajın yapısına göre üretilmiştir. Başka bir ifadeyle görüşmecinin ve görüşmenin gidişatına göre aşağıda sıralanan soru havuzu konfigüre edilmiş ve katılımcıya has hale dönüştürülmüştür. Aşağıda yer alan sualler, araştırma sahasına çıkılmadan önce sorulacağı varsayılmış ve genel hatları takip edilmiş sorulardır.

1- Geçmiş

- a) Kısa hayat öykünüzü anlatabilir misiniz? Nerede kaç yılında doğdunuz? Kaç kardeşiniz var? Hangi okuldan mezun oldunuz?
- b) Anne ve babanızla ilişkinizi anlatabilir misiniz? Çocukken anneniz size ve babanıza karşı nasıl bir tavır içindeydi? Benzer şekilde babanızın size tavrı hakkında ne düşünüyorsunuz?
- c) Babanızın annenizle ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz? Genel olarak nasıl bir insandı?
- d) Çocukken kendinizi anneye mi babaya ya mı daha yakın hissediyordunuz?
- e) Ortaokul lise yıllarında annenizle olan ilişki değişti mi? Değiştiyse bahsedebilir misiniz?
- f) Babanızla olan ilişki aynı yıllarda nasıl seyretti?
- g) Kendinize rol model aldığınız bir erkek figür var mıydı? Bu kişi baba/amca/dayı veya tanışılmış herhangi biri olabilir?
- h) Eğer varsa bu kişi nasıl biriydi anlatabilir misiniz?
- i) Lise yıllarından itibaren romantik ilişkileriniz nasıl seyretti?
- j) Geçmişte hayatınıza giren kadınlarla ilişkinizi hangi kelimelerle tanımlarsınız?
- k) Hayatınıza giren kadınlara karşı tavrınızı nasıl tanımlarsınız?
- l) Kaç yaşında evlendiniz? Sizce sizi evlenmeye iten sebepler nelerdi?
- m) Eski eşinizi hangi kelimelerle anlatırsınız? Sizce nasıl bir insandı?

- n) Evlilik hayatınız hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- o) Evlilik süresinde eşiniz çalışıyor muydu? Sizden bağımsız bir gelire sahip miydi?
- p) Eşinize şiddet uyguladınız mı?
- q) Boşanma süreci nasıl başladı?
- r) Boşanmada payınız olduğunu düşünüyor musunuz? Sizce sizden kaynaklanan sebepler ağırlıkta mıydı?
- s) Boşanma süreci ve sonrası neler hissettiniz? Kendinizi suçladığınız oluyor mu? Bir yetersizliğin boşanmaya sebebiyet verdiğini düşünüyor musunuz?
- t) Boşanma sürecinde eşinizle tekrar barışmayı aklınızdan geçirdiniz mi?
- u) Boşanma sürecinde eşinizin size karşı tavrı nasıldı?
- v) Boşanma ertesinde ruhsal bir sıkıntı yaşadınız mı? Cevabınız evetse anlatabilir misiniz?
- w) Boşanma sonrasında tekrar evlenmeyi düşündünüz mü? Hayatınıza başka bir kadın girdi mi?
- x) Boşanma öncesinde çocuğunuzla ilişkiniz nasıldı?
- y) Boşanma sürecini çocuğunuz nasıl karşıladı?
- z) Boşanma sonrasında çocuğunuzla iletişiminiz nasıl gelişti? Şu anda iletişiminiz nasıl?
- aa) Eski eşinizle görüşüyor musunuz?

2- Genel Kanaatler

- a) Sizce “erkek” nasıl olmalıdır? Bir erkeği “erkek” yapan unsurlar nelerdir?
- b) Doğduğunuz ve büyüdüğünüz yerdeki yerleşik erkek algısı hakkında ne söyleyebilirsiniz?
- c) Bir erkek nasıl davranmamalı, nasıl konuşmamalı, nasıl giyinmemelidir?
- d) Çocukken gündelik hayat içinde veya sinema/televizyonda gördüğünüz ve etkilendiğiniz erkek figürü ya da figürleri var mıydı?
- e) Erkekliğinizi ispat etmek zorunda hissettiniz mi?
- f) Eğer hissettiyseniz bunu ispat etmek için neler yaptınız? Bu durum size ne düşündürüyor?
- g) Erkek olmanın sorumlulukları var mıdır? Varsa bu konuda yorgunluk hissediyor musunuz?
- h) Erkek olmanın ayrıcalıkları sizce nelerdir? Varsa bunlardan yararlanıyor musunuz?

- i) Baba olmayı neden istediniz? Sizce baba olmak ne demektir?
- j) Baba olmak size nasıl hissettiriyor? Geçmişten bugüne düşünceleriniz değişti mi?
- k) Baba olmanın alametleri nelerdir? Bir baba neler yapar / yapmalıdır?
- l) Bu ölçüleri yerine getiremediğiniz oldu mu? Olduysa neler hissettiniz?
- m) Evliliğinizin bitiminde bu beklentileri herhangi bir zaman diliminde yerine getirememenin payı var olabilir mi?
- n) Çocuğunuzdan beklentileriniz var mı? Varsa neler?
- o) Çocuğunuzla ilişkinizi nasıl tanımlarsınız? Çocuğunuzla tanıdığınızı düşünüyor musunuz?
- p) Çocuğunuzun bebekliği esnasında bakımına ortak oldunuz mu?
- q) Çocuğunuzun eğitim hayatı sırasında derslerine yardımcı oldunuz mu?
- r) Çocuğunuzun yetiştirilmesi sürecinde pişman olduğunuz noktalar var mı?
- s) Hiç çocuğunuza fiziksel şiddet uyguladınız mı? Hakaret ettiniz mi?

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 02/07/ 2020

Tez Başlığı : BOŞANMA, ERKEKLİK KRİZİ VE BABALIK

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 228 sayfalık kısmına ilişkin, 01/07/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 1'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☒ Kaynakça hariç
- 3- ☒ Alıntılar hariç
- 4- ☐ Alıntılar dâhil
- 5- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı:	Hasan Berk Akkoç	Tarih ve İmza
Öğrenci No:	N16223423	02.07.2020
Anabilim Dalı:	İletişim Bilimleri	
Programı:	Kültürel Çalışmalar ve Medya	

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Dr. Öğr. Görevlisi Ayşe Nevim Yıldız

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
COMMUNICATION SCIENCES DEPARTMENT**

Date: 02/07/2020

Thesis Title : DIVORCE, CRISIS OF MASCULINITY AND FATHERHOOD

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 01/07/2020 for the total of 228 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 1 %.

Filtering options applied:

1. ☐ Approval and Declaration sections excluded
2. ☒ Bibliography/Works Cited excluded
3. ☒ Quotes excluded
4. ☐ Quotes included
5. ☒ Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name Surname: Hasan Berk Akkoç

Student No: N16223423

Department: Communication Sciences

Program: Cultural Studies and Media

Date and Signature

02.07.2020

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Asts. Prof. Ayşe Nevin Yıldız

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 02/07/2020

Tez Başlığı: BOŞANMA, ERKEKLİK KRİZİ VE BABALIK

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Hasan Berk Akkoç
Öğrenci No: N16223423
Anabilim Dalı: İletişim Bilimleri
Programı: Kültürel Çalışmalar ve Medya
Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora

Tarih ve İmza

02.07.2020

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Nevin Yıldız

Telefon: 0-312-2976860 **Detaylı Bilgi:** <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr> **Faks:** 0-3122992147 **E-posta:** sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
COMMUNICATION SCIENCES DEPARTMENT**

Date: 02/07/2020

Thesis Title: DIVORCE, CRISIS OF MASCULINITY AND FATHERHOOD

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Hasan Berk Akkoç

02.07.2020

Student No: N16223423

Department: Communication Sciences

Program: Cultural Studies and Media

Status: ☒ MA ☐ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Approved

Asts. Prof. Ayşe Nevin Yıldız